

Հ. ՅԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ

ԵՐԿԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

III.

ՀԱՄԱԶԱՍԴ ՀԱՄԱՐԶՈՒԹԻԱՆ

ԵՐԿԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ՏԵԺՈՐ ԵՐՐՈՐԴ

ՎԻԵՆՆԱ 1929

891.99

2-

ԲԱՆԱՍՏԵՂԺՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գ.

A. $\frac{11}{1334}$

ՀԵՂԻՆԵՐԻ ԼՈՒՍԵՆԿԱՐԱԶ

ՎԻԵՆՆԱ 1929

Э. М. Зинкевич - Шен

ԱՆՆԱԳՐԱԿ

1927—1928

ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

1. Զե՞սր ոչ ոք դեռ չի՝ ասել էն խօսքը խոր ու հզօ՞ր,
Որ ես ահա ասում եմ ձեզ երգերիս մէջ անսովոր.
Դարեր եկան քարուանի պէս՝ իրար դիպան ու անցան,
— Բայց չիմացան մինչեւ էսօր, ի՞նչ է սիրտը խորախոր...
Եւ ձեզ ոչ ոք դեռ չի դասել երկնփից վե՛ր ու անհուն,
Ինչպէս ահա՛ ես եմ հասել կեանքի խորքը կախարդուն:
— Տեսէ՛ք, ահա կարդում եմ ես կեանքի գիրքը վառվռուն, —
— Եւ ձեզ ոչ ոք դեռ չի ասել էս խօսքը խոր ու հզօ՞ր...
2. Դուք չ'գիտէք, ո՞ւր է տանում կեանքի վերին շաւիղը.
Դուք չ'գիտէք, ո՞վ է ցանում էս արտի մէջ ուղի՛ղը...
Դարեր անցա՛ն, բայց չ'տեսան, ի՞նչ կայ էստեղ խորախոր,
— Տեսէ՛ք, ձեր մէջ հնչում է միշտ յաւերժական տաւի՛ղը...
Իրերը յորդ գետերի պէս՝ այցի եկան ու անցան,
Եւ ծովափնեայ բաղերի պէս հարցի եկա՛ն ու անցան.
Աստղերը իսկ՝ լի՛ կարօտով՝ սրտի երազը դարձան, —
— Տեսէ՛ք, տիեզերքը իր ձեռին ունի վերին տաւի՛ղը...

3. Դարեր անցան, բայց չ'տեսան ծովը անհո՛ւն տենչանփի,
 — Զէ՞ որ տիեզերքը սիրտ ունի, — ունի լեզու եւ հոգի.
 Ծովերի մէջ, սովերի մէջ դուք ապրեցիք ցաւ ու վիշտ,
 — Բայց խորք մնաց ձեզ էն երգը, երգը վերին բերկրանփի'...
 Տեսէ՛ք, ծաղիկը գարունփին ունի սիրուն իր նազը,
 Տեսէ՛ք, հովիկը մեղմագին ունի հնչուն իր սազը.
 Ամէն էակ երկնփի տակ ունի ուրոյն իր մասը, —
 — Տեսէ՛ք, տիեզերքը սա՛ղ ունի, — սազը անհուն
 տենչանփի'...

4. Սագանդարը իր ձեռքի մէջ տաւիղ ունի ոսկելար,
 Խիտ անտառը իր խորքի մէջ շաւիղ ունի աննշմար.
 — Տաւիղը կայ եւ տիեզերքի անմահական սուրբ ձեռին,
 — Տեսէ՛ք, մարդն է տաւիղը այն, — շաւիղը այն վեհաբար...
 Տեսէ՛ք, տիեզերքը Սագանդար, տաւիղը վէս իր ձեռին,
 Տեսէ՛ք, տիեզերքը անաչա՛ռ, երգ ու հանդէսը խորին.
 Մարդն է միայն տաւիղը այն, — մարդը տաւիղ է վերին, —
 — Սի՛րտն է, սիրտը տիեզերական տաւիղը այն երկնաւա՛ր...

5. Ծաղիկն ու բոյս, շողիկն ու լոյս լար են միայն մի՛ երգի,
 Մրրիկն ու յոյգ, անտառը կոյս կար են միայն մի գէսփի,
 Հողմը, տեսէ՛ք, գիշեր-ցերեկ խօսք է ասում ահաբեկ,
 Եւ ամէ՛ն բան, եւ ամէ՛ն բան ցոյց է միայն մի բերփի՛...
 Մարդը, տեսէ՛ք, վերին կարգի տաւիղ է իսկ եւ կայուն,
 Սիրտը, տեսէ՛ք, վերին յարգի շաւիղ է իսկ հմայուն.
 — Զէ՞ որ նա է տիեզերական կեանքի տաւիղը անհուն, —
 — Տեսէ՛ք, տեսէ՛ք, սիրտը ասես տաւիղ է խոր տիեզերփի՛...

6. Մէկ է տաւիղը աշխարհի, շաւիղը մէկ է կեանքում,
 Մէկ է ուղիղը հանճարի, տաւիղը մէ՛կ՝ իր ձեռքում.
 Ինչ որ եղաւ եւ ինչ որ կայ, կամ ինչ լինի այսուհետ, —
 — Երգ է միայն մէկ տաւիղի, — միշտ մէ՛կ է սիրտը՝
 զարկում...
 Եւ այն, ինչ կար, իբրեւ հանճար, եգիպտական դաշտի մէջ,
 Այն, ինչ արեց Բաբելոնի կիրքն ու կրակը անշէջ, —
 — Հնդիկ ու Զին, Յունաստանի մտքերը խո՛ր, Երկնաէջ, —
 Երգ էր միայն մէկ տաւիղի, — միշտ մէ՛կ էր սիրտը
 զարկում...

7. Մէկ է գործիքը նուագող՝ — ստեղնաշարը տարբեր,
Յարադաշնակը խոր զարկող՝ — երգն ու երգիչը տարբեր.
Ամէն մի դար միայն մի լա՛ր, ամէն սերունդ՝ մի նուագ, —
— Եւ հնչում է յաւերժութեան Դաշնակը այս վեհ ու վե՛ր...
Հագար-հագար դարեր անցա՛ն, գործիքը մէկ է միայն,
Մարդն է, մա՛րդը տաւիղը այն տիեզերքի մէջ խորաձայն.
Նա է հնչում յաւերժութեան խօսքը խորին ու համայն, —
— Մէկ է գործիքը նուագող, — ստեղնաշարը տարբե՛ր...

8. Հագար-հագար ու անհամար դարեր եկան ու անցան,
Եւ ամէն տեղ ժիր ու շֆե՛ղ բերքեր բերին ու անցան,
Իսկ նոցա մէջ մարդը անվերջ գործ է անում մի՛ կարգի,
— Նոյն տաւիղի լարը դարձան, ձայն հանեցին ու անցան...
Մէկ է տաւիղը աշխարհի. մէկ է շաւիղը էստեղ,
Մէկ է ուղիղը հանճարի, բերքը մէկ է ամէն տեղ.
— Տիեզերքը վէս՝ վարպետի պէս, ունի տաւիղը շֆեղ, —
— Մարդն է, մա՛րդը խոր ու համայն տաւիղը այն
երկնաձա՛յն...

ԱՌԻՋՐԱ

1920—1928

ՍՈՒՏՐԱ

1. Հեռուից մի խոր ձայն է գալիս, տե՛ս, տե՛ս.

— Էս ի՞նչ տխուր բան է գալիս, տե՛ս, տե՛ս.

Ո՞վ էր կտրեց նանապարհը իմ առջեւ,

Կեանքս մէկը ցա՛ն է տալիս, տե՛ս, տե՛ս...

Իմ շուրջը լի՛ շող ու հովիկ, տե՛ս, տե՛ս.

Իմ փունջը լի վարդ ու ծաղիկ, տե՛ս, տե՛ս...

Ո՞վ է մաշում եւ ինձ քաշում հեւ ի հեւ,

— Իմ քփերն է քամին քշում, տե՛ս, տե՛ս...

2. Երագիս մէջ սուրբ ձեռիս՝ նեղքում էի իմ կուրծքը,

Որ նարանից դուրս հալածեմ էս խաւարի սեւ քուրծքը,

— Եւ դուրս վանեմ օճն ու կարին, գազանը բիրտ ու վայրի՛,

Ես էս գիշեր խենթի նման նեղքում էի իմ կուրծքը...

Երագիս մէջ ես ինձ ու ինձ խօսում էի բարձրաձայն, —

Ի՞նչ եմ մեր մէջ բունը դրել ճահին, Դահին ու գազան...

— Սրով, քրո՛վ պէտք է քանդել բունը մոցա անաբժան.

Ես էս գիշեր սուրբ ձեռիս՝ նեղքո՛ւմ էի իմ կուրծքը...

3. Իրերը, տես, ո՞ւր են գնում, շուտ հասիր·
 Ճամբիդ մասին հարցում արա՛ եւ խօսիր...
 Ժամանակը, տե՛ս, իր գործում չի կանգնի,
 — Մի դանդաղի՛ր, առ բեռներդ ու վազիր...
 Անցները, տես, խուր են գնում անդադար,
 Մտքերդ գուր խորք են մնում եւ օտար,
 Քեզ յատկապէս էլ ընդունող չի՛ լինի,
 — Հասի՛ր շուտով, գէթ մի նար տես քեզ համար...

4. Քանի բաղերը խօսում են ծովի մօտ,
 — Նոցա համար կայ մի գաղտնիք անողորմ·
 Քանի գետերը խօսում են խոր կարօտ,
 — Կայ մի կայա՛ն, որ փաշում է դէպ իր կողմ...
 Թէ աշխարհը այնպէս լինէր, ինչպէս կայ,
 Թէ տաճարը մեզ բաց անէր իր դռներ,
 Սիրտը բնաւ վէրք ու կարօտ չէր զգայ,
 — Մարդը երբե՛ք չէր ունենայ էսքան բեռ...

5. Իմ սիրտը անյագ, ես փող կ'փչեմ,
 Մինչեւ որ լսեն այնտե՛ղ, էն ավին...
 Թէկուզ իսկ մենակ՝ բա՛րձր կ'կանչեմ,
 Մինչեւ որ խօսեն իրերը խօրին...
 Նո՛ւա, որ կեանքը քողին, հեռացան,
 Եւ կորան անյայտ ուղիների մէջ.
 Թող ձայնս լսեն եւ նորից յետ գան.
 — Թող ասեն, ի՞նչ կայ անյայտ ձորի մէջ...

6. Իմ խոր մտքերի յետեւը ընկած՝
 Դեռ հեռո՛ւ կ'երթամ, մինչեւ որ գտնեմ.
 Էս լայն աշխարհում գաղտնիք կայ պահած,
 — Կայ խո՛ր մի խարհուրդ, այդ ես լա՛ւ գիտեմ...
 Թող գետը հոսայ, կեանքը ծով տանի,
 Թող օրեր, տարիք մեզ բերեն կարիք.
 Մինչ վերջին ժամը քող սի՛րտը բանի, —
 — Ո՞ւմ կամեն է, ասէ՛ք, էս կարգն ու բարիք...

7. Երբ վինը չ'կայ, ջարդուած է հանգոյց,
Էլ քաղցր երգեր չես լսի վերից.
Երբ քո յուզմունքը մարած է վաղուց,
— Դ՞ն խինդը եւ սէր յետ չեն գայ նորից...
Երբ ճանապարհիդ լոյսերը չ'կան,
Երբ շուրջդ տիրեց խաւարը եւ մութ.
— Իմացի՛ր, վերջը հասել է դաժան,
Էլ յետ չե՛ն դառնայ գարունը եւ գութ...

8. Լաւ ու վատի ընդհարումը լալիս ես դո՛ւ.
Անիրաւին միշտ ներումը տալիս ես դո՛ւ.
— Երկնային Սէ՛ր, սրտի բոլոր սեւ օրերին
Եղբօր նման միշտ օգնութեան գալիս ես դո՛ւ...
Դո՛ւ ես զգում իրերի երթ-ն անխտիր,
Դո՛ւ ես սգում մահու անմիտ վերադիր, —
Կեանքի բոլոր գաւառներում անտրտում
Մեր սրտերին դո՛ւ ես միակ համակիր...

9. Եւ քանի՛ անգամ ուրախ ու փարքամ
 Մեզի խոստացան արեւ ու գարուն.
 Եւ քանի՛ նազար, եւ քանի՛ ազար
 Մեր սրտին բերին աւեր ու արիւն...
 Էս մութ գործերից եւ սուտ փորձերից
 Ճանապարհը մեր դարձաւ մի պտոյտ...
 Գնում ենք արա՛գ, բայց էլի անյա՛գ,
 — Մեր գործին չ'կայ եւ ոչ մի հասոյթ...

10. Ամէն օր մի գործ, ամէն օր մի փորձ.
 Մեր միտքը, կարծես, նոր խօսք է ասում.
 Երկինքը հասանք, աստղերը տեսանք.
 — Բայց ի՞նչ է կեանքը, — մեզի չեն ասում...
 Մենք վե՛ր ենք սահում, մենք սէր ենք շահում,
 Որ էս աշխարհի գաղտնիքը մեզ տան...
 Բայց վերջը դատարկ, պտուղը անարգ, —
 — Մեր ուխտը գո՛ւր է երազի նման...

11. Զուր մի՛ կանգնի վարար գետի կամուրջին,
 Զուրը ոչինչ քեզ իր մասին չի՛ ասի.
 Տրուած կեանքի խորհրդաւոր անուրջին՝
 — Նա ոչ մի բան իւր գործերից չի՛ խօսի...
 Զուր մի կանգնի ծովի ափին խորիմաց,
 Նա գործ ունի, — գի՛րք է գաղտնի նա կարդում...
 Քանի կ'ուզես, աղերս արա սրտաբաց,
 — Քեզ չի ասի, ի՞նչ կայ հզօր իր սրտում...

12. Դեռ շատ անգամ պիտի գնաս, էլի գաս,
 Դեռ շատ անգամ անյայտը քեզ կ'տանջի.
 Վերջը էլի կեանքին կարօտ կ'մնաս,
 Նորա կարօտը սրտի մէջ չի՛ հանգչի...
 Դեռ շատ անգամ առտղերը քեզ կ'ժպտան,
 Հեռուներից հողմը քեզ լուր կ'բերի.
 Հաւերը քեզ հարցում կ'տան ու կ'երբան...
 — Բայց կարօտը քո սրտի մէջ չի՛ մարի...

13. Մի՛ տրտնջա. էս հանապարհը չես գնում դու մենակ,
 Տե՛ս, երկնփից մէկը ահա հագար ու բիւր աչքերով
 Ձեզ է նայում, խո՛ր ու յիշա՛ր, որ դու քայլես ընդունակ...
 — Մէկը, ահա, տանում է քեզ հագար հօր քաջերով...
 Տե՛ս, Աշխարհը, ասես, մի Անձ, — յաւերժական մի Ոգի,
 Բիւր աչքերով երկնփի՛ մէջ ուղեկից է քեզ անվերջ.
 Մի՛ տրտնջա. մենակ չե՛ս դու անապատում փորձանքի,
 — Բոլոր նաւերը քեզի հետ՝ էս խե՛ւ ու խռ՛ր ծովի մէջ...
14. Ջերմը վերեւ աստղերի մէջ հագա՛ր հագա՛ր աստիւան,
 Ջերմը անչափ արեւի մէջ՝ հառագայքուած մի զանգուած.
 Ջերմ ու եռանդը լեցուած է տիեզերքի մէջ անվախնան,
 — Բայց իմ կրակը աւելի... չէ՞ որ ես էլ արեւից եմ դուրս
 եկած..
 Կրակն այնտեղ՝ աստղերի մէջ դրդում ունի նիւթական,
 Նիւթը այնտեղ՝ արեւի մէջ շարժում է խո՛ր, ահաւոր...
 Բայց ասացէ՛ք, ի՞նչ կայ իմ մէջ կրակի պէս անսառան.
 Ո՞վ է վառել իմ սրտի մէջ խարոյկը այս անտուր...

15. Ես չեմ կարող չ'հաւատալ արեւին.
Քանի նա է կեանքը պահում համակիր.
Ես չեմ կարող գլուխ չ'տալ աստղերին,
— Քանի նոքա ծնել են նոյն էս երկիր...
Բայց քէ ի՞նչ կայ արեւի մէջ, աստղերում,
Ո՞վ է կարգել նոցա դիրքը անասան.
Ո՞վ է տէրը շարժումներին եթերում, —
— Մինչեւ էսօր ես չ'իմացայ ոչ մի բան...

16. Մէկը անվերջ իմ սրտի մէջ գործ է անում մի արդար.
— Ես չեմ կարող ժխտել նորան, որ ինձ տալիս է պատգամ...
Մէկը անվերջ իմ սրտի մէջ փորձ է անում ինձ համար,
Ես չեմ կարող ժխտել նորան, որ կայ իմ մէջ ամէն ժամ...
Գործ անողը, փորձ անողը հոգին է իմ ինքնագէտ.
— Նա է վարում, կարգաւորում վերադիրը սրտիս մէջ,
Կարգի բերում իմ անխափան առեւտուրը դրսի հետ,
— Ես չեմ կարող չ'հաւատալ, որ տէրը կայ միշտ իմ մէջ...

17. Նա, քը վարում է սրտիս մէջ կարգը սովոր ու անտես,
 Որ միշտ կարում է դրսի հետ սրտիս հօգոր ելեւէջ,
 — Վկայ է միշտ, որ ինքը կայ, որ անխուսափ կա՛մ եւ ես,
 — Վկայ է միշտ, որ կա՛յ նաեւ դրսի աշխարհը անվերջ...
 Իմ մէջ գործող, փորձեր անող այս գօրքը կա՛յ անմեկին,
 — Կայ եւ աշխարհը արտաքին, որի հետ նա կապ ունի...
 Ապրող հոգին կապուած է միշտ իրերի հետ արտաքին,
 — Սուտ մի՛ ասէք. աշխարհը այս սրտիս մմա՛ն չափ ունի...

18. Տեսնո՞ւմ ե՛ք դուք, որ իմ մէջ կայ գօրքը կարո՞ղ, գիտակի՞ց.
 — Զե՞ որ արեւն է իմ մայրը յաւերժութեան սկզբից...
 Տեսնո՞ւմ ե՛ք դուք, հուր է հոսում խորանումը իմ սրտի.
 — Իսկ իմ կրակը՝ լոկ ծնունդ վառ աստղերից, եքերից...
 Եքէ միշտ է, որ իմ մէջ կա՛յ արարչական մի հոգի,
 Եքէ միշտ է, որ իմ սրտում մի սուրբ գործ է կատարում,
 — Նա կայ նաեւ արեւի մէջ, աստղերի մէջ երկնքի,
 — Նա անխուսափ պէտք է լինի նաեւ դրսի՛ աշխարհում...

19. Տարածութիւնը անխուսափ, աներեր,
 — Նա չ'իմէր, չէին լինի շարժումներ.
 Էլ չէ՛ր լինի իրերի մէջ խար յուզում,
 — Տարածութեան մէջն է կեանքը, լոյս ու սէր...
 Տարածութիւնը անխուսափ իրապէս,
 — Նա չ'իմէր, չէի լինի նաեւ ես.
 Նորա մէջն է արարչաբար ու արդար
 Միտքը դասում յաւերժական իր հանդէս...

20. Էս գիշեր բիւր յուշե՛ր եւ դրդում
 Կանգնեցի՛ն, զարթնեցին իմ սրտում —
 — Վաղեմի ընկերներ՛ր, վիշտ ու սէր
 Խոր անկում, նոր քռիչք ու ձգտում...
 Էս գիշեր երազում շատերը
 Լոյսի պէս ինձ եկան հարցումի.
 — Ո՞ւր ես դու գուր քաշում էդ բերը...
 Քեզ տանում է ուզին անցումի...

21. Ժամանակի, տարածութեան սահմանից դուրս կայ մի բան,
Որ միտքը մեր չի հասկանում, որ սիրտը մեր չի՝ զգում...
Ժամանակի, տարածութեան Դիւանից դուրս կայ մի բան,
Որին միտքը, նորա ձիրքը ոչ մի դէպքում չի հսկում...
Թէ միտք ունիս առաջ բերել կեանքի գարունը անսայթ,
— Յեղաշրջի՛ր ժամանակի, տարածութեան գործը խոր,
Որ սիրտը մեր տեսնի իրերը իսկութեան բացայայտ,
Որ կեանքը մեր հասնի վերին իւր կարօտին երկնաւոր...

22. Էս գիշեր ես, ասես, մի քոչուն՝
Ճախրեցի դէպի վե՛ր, — երկնքով .
Իսկ հեռուիցը ձայներ ու հնչիւն
Ինձ կանչում էին նու՛րբ սրինգով...
— Էս գիշեր ես հեռուն նախրեցի,
Արեւից, աստղերից էլ էն կողմ .
Եւ մի ձայն խնդութեան ու անցի՛ր
Ինձ կանչում էր անվե՛րջ դէպ իր կողմ...

23. Ժամանակի, տարածութեան մէջը մենք
 Աստեղ ունենք միայն մի ճար եւ մի զէնք —
 Մտքի գործը, նորա փորձը երկնաւաս, —
 Նա կ'բերի մեզ նոր արեւ ու նոր շէնք...
 Միտքը միայն ժամանակի ծնունդ է,
 Միտքը միայն տարածութեան սնունդ է. —
 — Ո՛վ կարող է նոցա Դիւանը խախտել, —
 Զե՞ որ միտքը նոցա մէջն է, իբրեւ զէնք...

24. Զեզ յուզում է անվերջ միայն հարցը դրսի պետութեան,
 Դուք նորան էք զսփում ձեր եռանդը եւ ջանք.
 — Զէ՛ք տեսնում դուք այն գործը վերին պետութեան,
 Որ ձեր մէջ, ձեր սրտում դի՛րք ունի եւ խո՛ր կեանք...
 Տե՛ս, ահա իմ սրտի պետական գործի մէջ
 Կայ եւ կարգ, եւ կանոն, — գորքը զէնք է կրում...
 — Զէ՛ք տեսնում ձեր սրտում եղած գորքը անշէջ,
 Որ յանալիս ապստամբ կռիւնե՛ր է վարում...

25. Ամէն անգամ իմ ականջին ինչ որ մի ձայն հնչում է,
 Ամէն անգամ էս կամուրջին մէկը անվերջ կանչում է...
 Ես ինձ ու ինձ միտք եմ անում. ի՞նչ են ուզում ինձանից,
 — Ամէն անգամ, ասես, վերջին զանգը հեռուից կանչո՞ւմ է...
 Ինչպէ՞ս անեմ, որ ազատեմ ես իմ սիրտը էս բանից,
 Ինչպէ՞ս է միշտ ձայնը գալիս, — ձայնը հեռո՞ւ դիւանից,
 Ասէ՛ք, ինչո՞ւ բախտը անգուրք ձեռք չի փաշում ինձանից,
 Ամէն անգամ էս կամուրջին մէկը հեռուից կանչում է...

26. Ամէն անգամ իմ սրտի մէջ խննոյ՜ք ու լոյս վառելիս՝
 Մէկը տխուր էս աշխարհի վերքերն է միշտ ցոյց տալիս...
 Խննոյ՜քի մէջ մէկը յանկարծ դուրս է գալիս համարձակ,
 Եւ անպտուղ հանապարհի փշերն է ինձ ցոյց տալիս...
 Երբ իմ սրտում կայ սեւ երդում՝ եւ լաց ու կոծ, եւ գուլում,
 — Մէկը յանկարծ դուրս է գալիս, լոյսի մասին է խօսում.
 Խաւարի մէջ, աւերի մէջ զարուն ու սէր է հնչում,
 — Միշտ իմ սրտում կեանքն է խաղում, մահու քօրը լսելի՛ս...

27. Քանի նայեմ ես իրերին, էնքան խորն է տեսքը նոցա,
Քանի նայեմ էս աշխարհին, էնքան խորն է գէտքը իւր...
Ես ծովերի խորքը տեսայ, — խո՛ր է եւ խի՛ստ խօսքը նոցա,
Ես իմ սիրտը լո՛ւռ իմացա՛յ, — սահման չունի սոսկը իւր...
Նայում եմ միշտ իմ ծանօթին, աչքերի մէջ ծովե՛ր կան,
Նայում եմ միշտ իմ կարօտի՛ն, — աստղերի պէս միշտ
հեռուն.

— Իմ մէջ սէր կայ, իմ մէջ խե՛ր կայ, աստղերի պէս
անմահ,

Աշխարհը միշտ, իրերը միշտ խորհո՛ւրդ ունին մի անհուն...

28. Ես շատ ունեմ էստեղ հաշիւ, իմ դէմ մամբէքը անթիւ,
Տես, անիրա՛ւ բազարի մէջ ցաւերը խո՛ր ու խստիւ, —
էս անիրաւ ազարի մէջ մահ ու կորուստը անվերջ,
— Ո՞րք խոկամ, որք հոգամ, սիրտս զարկում է հագի՛ւ...

Խօսքդ ասա՛, դու արարիչ, քէ կաս վերելք արդար,
Ի՞նչ ես ցանել էս արտի մէջ գործերը չար եւ անմար...

— Իսկ դո՛ւ, խղճուկ, ի՞նչ ես արել կեանքդ անմիտ մի
բազար, —

— Տե՛ս, գալիս է՝ օրը վերջին, ո՞ւմ պիտի տաս դու հաշիւ...

29. Տեսէ՛ք, ահա զնդանը կայ՝ դարբնոցի մէջ գործ անող,
 Տեսէ՛ք, ահա գրքանը կայ իւր բնի մէջ քուլսս անող...
 — Դուք չ'գիտէք, վաքանը կա՛յ աստղերի մէջ մեզ համար, —
 Տեսէ՛ք, ահա՛, գուքանը կայ սրտերի մէջ վար անող...
 Ով չ'տեսնի զնդանը հո՛ւր՝ գործը նորա միշտ խափան,
 Ով չ'տեսնի գուքանը իւր՝ արտը նորա միշտ խոպան...
 — Ով չ'տեսնի վաքանը խաւր, նա չի տեսնի ոչ մի բան,
 — Տեսէ՛ք, վերին գուքանը կայ իմ սրտի մէջ վար անող...

30. Մի տե՛ս, մի տե՛ս, ինչե՞ր չ'կան նիւթի մէջ.
 Տե՛ս, միտքը վեր հասնում է իւր բարձունքներին երկնաէջ.
 Տե՛ս, նա նորան բաժանում է աներեւոյթ մասերի,
 — Տեսնում է նա ինքը իրան՝ իւր պատկերը նորա մէջ...
 Ինչ կայ իմ մէջ, կայ եւ այնտեղ՝ նիւթերի մէջ
 հաստատուն, —
 Զիրք ու ձգտում, եռանդ ու սէր, միտքը կարող եւ
 խոհո՛ւն...
 Երբ բաց անէք նիւթի ներքին գոյութեան դուռը անհուն,
 — Դուք կ'տեսնէք, — ինչ կայ մեր մէջ, կայ եւ այնտե՛ղ,
 նիւթի՛ մէջ...

31. Դուք չէք տեսնում կոյրերի պէս յաւերժական կեանքը այս .

Որ լեցուած է իրերի մէջ եւ ամէն տեղ անպակա՛ս...

— Մենք եկած ենք արեւմեանից եւ աստղերից հեռաւո՛ր,

Ինչ կայ մեր մէջ, կայ եւ այնտեղ, աստղերի մէջ

երկնահա՛ս...

Դուք չէք տեսնում կոյրերի պէս, որ մեր սրտում անժխտում

Տիեզերքը միշտ իր աննման գիրքն է քերթում ու կարդո՛ւմ...

Իսկ մեր սրտի երգն ու երգում, իմացումի՛ խոր ձգտո՛ւմ

— Կայ եւ այնտե՛ղ, նիւթերի մէջ, աստղերի մէջ

անպակա՛ս...

32. Այգեքանը չի հասկանում միտքը ընտիր իւր բերքի .

— Թէ հասկանար, էլ չէր լինի գաղտնիքը խո՛ր էս կեանքի...

Գիտնականը չի հասկանում ամենագոր փորձը իւր, —

— Թէ հասկանար, էլ չէր լինի գործը անմիտ բերմունքի...

Եւ ոչ մի մարդ ես չ'տեսայ, որ իր կարօտը առնի,

Եւ ոչ մի վարդ ես չ'տեսայ, որ այս հովտում գուր լինի .

Եւ ոչ մի տեղ ես չ'հասայ, որ բնաւին լոյս լինի, —

— Զէ՛, երգիչը չի հասկանում միտքը հզօր իր երգի՛...

33. Ոչ մի դպիր ես չ'տեսայ, որ գիրքը իւր հասկանար,
 Ոչ մի դպրոց ես չ'տեսայ, որ իր նամբովը գնար...
 Տէ՛ր ու դպիր, դպրոց ու գիր յօրինովի ու կռպիտ,
 Ոչ մի ձեռնարկ ես չ'տեսայ, որ աշխարհում մի՛շտ մնար...
 Անհատը խո՛ր եւ բազմութիւն կամ իմաստուն ու բանուար
 Անց են կենում եւ չեն տեսնում, ո՞ւմն է բերդը այս հզօր.
 Այցի եկողը անծանօ՛թ, փորձի եկողը անզօր,
 — Ոչ մի դպիր ես չ'տեսայ, որ իր գործը հասկանար...

34. Սագանդա՛ր ես, լսիր ու տես, ի՞նչ է ասում քո քառը,
 Սովդաֆեա՛ր ես, վագիր ու տես, ուր է՝ հոսում աշխարհը.
 — Երկնֆի տակ չ'կայ մի բան, որ իր խօսքը չ'ունենայ,
 Քարուանիդ հետ անցիր ու տե՛ս, ո՞ւր է փաշում քո նառը...
 Եթէ իրաւ՝ այստեղ ազդո՛ւ եկած ես դու մի գործի՛,
 — Գարուններին եւ արեւին սուրբ այցի՛,
 Նայի՛ր ու տես, ո՞րն է ուղին քո դարձի,
 — Մի՛ մոռանա սրբութեան պէս յաւերժութեան տանարը...

35. Որտորդ ես դու, որս ես անում օր ու գիշեր անվրդով .
 Ինչո՞ւ անմիտ գործ ես անում, — արիւն թափում քո ձեռքով .
 — Զէյրա՛նը, տես, քեզնից սիրով ու կարօտով պակա՛ս չէ,
 Ի՛նչ ես ընկել դու սար ու ձոր, կեանքը անո՛ւմ արեան ծով...
 Անցորդ ես դու, ուխտ ես գնում բարձր ու բարի՛ մի գործի,
 Եթերական բարձունքներից միտքն է գալիս քեզ այցի .
 Քո ճանապարհը քեզ տանում է անմահի մի փորձի .
 — Ի՞նչ ես ընկել դու սար ու ձոր, կեանքը անում արեան
 ծով...

36. Կանգնած եմ ես անցորդի պէս աշխարհների կամուրջին .
 — Խոր եթերից ձայն է գալիս իմ նրբարար ականջին...
 Ողջ բնութիւնը մի Համերգ՝ յաւերժական կարգի մէջ,
 — Որ յաւիտեան թեւ է տալիս իմ երկնաւոր անուրջին...
 Արարչի պէս, տեսնում եմ ես, կեանքը մէկ է տիեզերքում .
 Եւ ինքնատես՝ կարդում եմ ես սաղմոսը հին էս գրքում .
 — Ճշմարտութիւնը հոսում է իրերի մէջ անհերքում .
 Նա յաւիտեան թեւ է տալիս իմ չ'լսուած անուրջին...

37. Սիրտս յանախ եւ հրաշէկ
 Սէ՛ր ու գարուն է թրծում,
 Արեւի պէս, չորս կողմը վէս,
 Լսյսե՛ր է նա տարածում...
 Սիրտս անվախ ու իրագէկ՝
 Իւր կարգի մէջ երկնաւոր
 Աշխարհների խորհուրդը հեզ
 Թրծում է միշտ անսովոր...

38. Սաղմոս ասէ՛ք, զանգեր քաշէ՛ք. տանարի մէջ բնութեան
 կայ մի խորին ժամերգութիւն մեր մասին.
 — Ես կ'կարդամ գիրքը սրտիս, գիրքը վերին սրբութեան
 Ծաղիկների, բոյսերի հետ միասին...
 Սաղմոս ասէ՛ք, զանգե՛ր քաշէ՛ք. տանարի մէջ անհունի
 Արեւը իսկ, աստղերը իսկ աղօթում են երանի՛.
 — Ժամերգութիւնը իմ սրտի՝ որ հնչում է անխափան,
 Զայնակից է յաւերժութեան սուրբ Համերգին կենդանի...

39. Ինձ էն գլխից խօսք են տուել, որ խօսեմ —
 Եւ ոչ մի տեղ դեռ չ'լսուած նո՛ր խօսքեր.
 Ինձ էն գլխից գէտ են տուել, որ դասեմ
 Դեռ չ'բուսած եղեմական ծաղիկներ...
 Առաւօտեա՛ն, երբ արեւը նո՛ր ծագի,
 Ես կ'երգեմ դեռ չ'երգուած իմ երգեր.
 Իմ սրտի մէջ արտ է ցանած գարունֆի,
 Ձեզ կ'բերեմ դեռ չ'բուսած նոր բերքեր...

40. Ինչի՞ս է ձեր հարստութիւնը ունայն.
 Ինչի՞ս է ձեր խննդֆ ու սէր կամ գարուն.
 — Յուզում է ինձ յաւերժութիւնը միայն,
 Գնում եմ ես իմ նանապարհը անհուն...
 Ինչի՞ս է պէտք ձեր լաց ու կոծը անմիտ,
 — Կեանքը իմ մէջ իր խորհուրդն է միշտ մանում.
 Ինչի՞ս է պէտք էս վերուդիրը կոպիտ. —
 — Անմահութեան մէջն է սիրտս անց կենում...

41. Ի՞նչ ես կանգնել դո՛ւ, ուխտաւոր, քո նամբին,
 Տե՛ս, հաւքերը խօսք ասացին ու անցան.
 Գետերը յորդ համբոյր տունն ափերին
 Ու հեռացան դէպի ծովը անսահման...
 Ի՞նչ ես կանգնել, խօսքդ ասա՛, հեռացի՛ր,
 Հեռո՛ւ է շատ քո մանապարհը մթին...
 Ջրերի պէս համբոյրդ տո՛ւր եւ անցի՛ր.
 — Քեզ հեռուները կ'սպասեն սրտագին...

42. Իմ սրտի մէջ կայ դողդոջիւն, միշտ զգայուն մի քնար,
 Իմ բերդի մէջ կայ մի անհուն եւ զուարթուն օրեւան...
 Ամէն էակ, որ զուր տանջանք ունի այստեղ անարդար,
 Իմ սրտի մէջ ունի իր տեղը, գրաւատ, աննման...
 Ես ապրում եմ բոյսերի հետ, — մոցա կեանքը սրտիս մօտ:
 — Հաւք ու քոչուն, սարի՛ ջէյրան, տանջանքը ձեր ես
 գիտեմ.
 Հեռու աստղեր, ինձ այրում է ձեր երազը ու կարօտ...
 Ես ամէն ժամ իմ սրտի մէջ կ'եմանփի ցաւը կ'դատեմ...

43. Ես չ'գիտեմ, ի՞նչ մեղք ունեմ չարաչար.
Որ միշտ յուզուած է իմ սիրտը դառնալից.
— Ո՞վ է դրել իմ մէջ այս նուրբ իր քնար,
Որ դողդողում է ամէն մի շարժումից...
Ամէն մի բան, — ամէն շարժում, ամէն խօսք
Նորա վերայ խոր հառաչանք է ծնում.
Էլ ո՞ր պահեմ ողբը խորին, ցաւ ու սոսկ,
Որ նա հանում է անդադար իմ բնում...
44. Ինձ ամէն օր հիւր է գալիս քույս գիշեր.
Սիրտս նորան ընդունում է իւր բերդում.
Եւ կանչում է խոր անցեալից իւր յուշեր,
Որ սե՛ւ հիւրին հիւրընկալեն անդադրում...
Ինձ ամէն օր հիւր է գալիս մոխ գարուն,
Եւ արտը իմ զարդարում են ծաղիկներ.
Շողջողում են սէր ու երազը անհուն,
— Սրտումս կա՛ն հագար ու մի հանդէսներ...

45. Գիշերն ահա իւր սռագաստը զարկեց
 Երկրի մոլոր հւ անցաւոր ամբիւն.
 Եւ իր յուշերը պահապան նա կարգեց,
 Որ հետեւեն կեանքի տխո՛ւր օրօրին...
 Եւ անաչառ խիստ աչքերով՝ իւր զահից
 Հարց է տալիս նա դառնացած իմ սրտին.
 — Բեզ ի՞նչ մնաց օրուայ անքիւ անցքերից,
 — Ի՞նչ պիտ անես էգուց՝ անյայտ քո մտմբին...

46. Ինչո՞ւ, ասա՛, ով զօրութիւն երկնային,
 Իրերն իմ մէջ խորք եմ, անմիտ, անկատար.
 Թշնամական զօրքերի պէս մոլեգին՝
 — Սրտումս կայ անվերջ կռիւ ու պայքար...
 Ա՛յս, երանի զօրքերը իմ հակադիր
 Տեղի տային մի՛շտ համերաշխ մի կեանքի.
 Եւ իմ հոգին ամբողջովին, անխտիր
 Միշտ բեմ լինէր ոշմարտութեա՛ն, գեղեցկի՛...

47. Սուտ է ասածը հանճարի հնուքեան,
 Կեանքը երբէ՛ք գաղափարի լոյս աշխարհից չի՛ եկած.
 Նորա ծնունդն ու ճանապարհը այստե՛ղ է բնական,
 Կատարեալից դէպ անկատար ոչ մի ճամբայ չի՛ մեկնած...
 Ճիշդ է միայն. կեանքը իւր հին կարգերով
 Անկատարից դէպ՝ կատարեալը կ'անցնի.
 — Միտքը մարդուն, նորա վերին բերքերով,
 Դէպ՝ գաղափարը երանի՛ կը տանի...

48. Զա՛րկ քմբուկին նաղարաչի՛ ու կանչի՛.
 — Իմաստութիւնը աշխարհի դորա մէջ.
 Բեմի վերայ միշտ ֆէֆ արա՛, ֆէմանչի,
 — Կեանքի վերին գաղափարը դորա մէջ...
 Բանի կ'ուզի միտքը բանի՛ ու մանի,
 Իւր գործի մէջ քող նա հանդէս միշտ անի,
 Եւ տիեզերքին նա հետամուտ քող լինի, —
 — Զէ՞ որ կեանքը յաղի մէջն է, — լողմանի՛...

49. Սրտումս կայ մի գաղտնիւք,
 Բայց այն ես ձեզ չեմ ասի.
 Բերդումս կայ մի գաղտնիկ,
 — Նորա մասին չե՛մ խօսի...
 Իսկ երբ վերջին ժամը գայ,
 Կեանքը կանչեն դատաստան,
 — Ես կ'կանգնեմ ձեզ վկայ,
 Եւ ձեզ կ'տամ պատասխան...

50. Ճշմարտութեան սուրբ ուղին
 Դուք անուրդի փոխեցիք.
 Սէր ու պատգամ երկնային
 Ապրանքի պէս ծախեցիք...
 Ձեր արածին յանցաւոր
 Կ'գայ արդար հատուցում.
 — Եւ ձեզ կ'ասեմ ես այնօր,
 Ի՞նչ կար գաղտնի իմ սրտում...

51. Մարդուն ահա յիսուն տարի
 հօսֆ եմ ասում ես անվերջ .
 Եւ նորանից յիսուն տարի
 հօսֆ եմ լսում ես անվերջ .
 Բայց դեռ չ'եղաւ մէկը իրաւ
 Որ իմ սիրտը հասկանար .
 Մինչեւ էսօր մէկը չ'եղաւ ,
 Որ ինձ իր սի՛րտը ցոյց տար...

52. Քանի՛ կ'ուզէ, երգը հնչի ,
 — կեանքի կարօտը միշտ կա՛յ .
 Սրտում կրա՛կը չի հանգչի ,
 — Դորան արեւը վկայ...
 հօսֆ ու գրոյց , աղմուկ ու երգ
 Սրտի խորքը չեն տեսնի .
 — Ինձ միշտ այրող ցաւը երբե՛ք
 Ձեր սրտերին չի՛ հասնի...

53. Սրտումս միշտ լաւ ու վատի կոխ կայ,
 Բերդումս միշտ գէնք ու զօրքի ցրի՛ւ կայ...
 Իմ արտի մէջ անհուն բերքի մի պահեստ,
 — Ցաւերը իմ գիտէ միայն մի վկա՛յ...
 Եթէ մի օր կոխն իմ մէջ վերանայ,
 Բերդումս էլ գէնք ու զօրքը չ'մնայ,
 Եւ սրտիս գործը համերաշխ միշտ զնայ, —
 — Նո՛ր իմ փայլուն ազատութիւնը կ'գայ...

54. Ես մօտեցայ իմ ընկերոջ, իսկ նա արդէն հանգել էր,
 Աչքերը խոր, դռները պինդ փակել էր.
 Ասի, եղբա՛յր, դեռ սպասիր, քեզ բան ունիմ ասելիք,
 — Բայց դրօշակը նա արդէն պոկե՛լ էր...
 Ասի, կանգնի՛ր, քանի մօ՛տ ես, քեզ ամանաքս յանձնեմ,
 Էն աշխարհից մինչեւ հիմայ ոչ մի խաբար ես չունեմ, —
 Թէ գնում ես, ա՛ն էս նամակը եւ տա՛ր...
 — Բայց նա արդէն դռները իւր փակե՛լ էր...

55. Տե՛ս, Նաւալա՛ր, շարժումը յար քո ներքեւ,
 Զրեբի հետ զուր ես այդպէս պայքարում.
 Ալիքն ու վէտ, տե՛ս, թէ ի՞նչ են կատարում,
 — Ի՞նչ ես ընկել նոցա յետեւ յարատեւ...
 Տե՛ս, թէ ի՞նչպէս յուզմունքի մէջ կենդանի
 Զրեբը քեզ խօսք են խօսում մի քանի՛...
 — Ո՞վ է մտել ծովի կուրծքը անուանի,
 Տե՛ս, նաւալար, կեանք է հոսում քո ներքեւ...

56. Դուք չէ՛ք տեսնում, որ օրէնսդիրը բնութեան կայ իմ մէջ.
 Դուք չէ՛ք տեսնում, որ հիմնադիրը իրերի կայ իմ մէջ...
 Կարգուսարքը այս աշխարհի միտքն է մարդու յօրինում,
 Դուք չ'գիտէ՛ք՝ տիեզերական կեանքի ընտիրը իմ մէջ...
 Եթէ լինի գէթ մի վայրկեան, որ միտքը մեր վերանայ,
 Եթէ լինի գէթ մի վայրկեան, հոգին իր կարգը մոռնայ,
 Դուք կ'տեսնէ՛ք, — աշխարհը ողջ անմիտ քառս կ'դառնայ...
 — Դուք չ'գիտէ՛ք, որ հիմնադիրը էս կեանքի կա՛յ իմ մէջ...

57. Տե՛ս, գարունը էլի չ'կայ, ծաղիկն ու վարդը կորաւ,
Անգութ աշունը դաշտերից սէր ու երազը տարաւ.
— Երգը սիրուն, կեանքը խնդուն էլ չ'կան,
— Սիրտս էլի կարօտի մէջ՝ երազների՝ է ծարաւ...
Դռ'ւ, անցառ'ր, տե՛ս երաւները հաւքերի հեռացա՛ն,
Ուխտաւորները քարուանով հեռուից եկա՛ն ու անցան.
Քո մանկութեան օրերի պէս լոյս ու շողիկը կորա՛ն...
— Սիրտդ էլի կարօտի մէջ՝ երազների՝ է ծարաւ...

58. Մարդը եկած է վերելից մի ուխտի,
Սիրտը ընկած է արեւից մի քախտի.
— Իմ մէջ անվերջ կայ մի կրակ, մի կռի՛ւ,
Միայն կրակն է, որ ցաւին կ'յաղթի...
Խաբոյկի պէս, որ վառվում է ու հանգչում,
Պատրոյգի պէս, որ այրւում է ու կորչում.
Կեանքը կրա՛կ է մարդու մէջ մի անբաւ,
— Նա մումի պէս վառվում է միշտ ու հանգչում...

59. Դու՛ւ, փոքորիկ, ես քեզ գիտեմ շատ վաղուց .
 Դու ես ծովը ալեկոծում յատակից ,
 Դու ես ժայռը պոկում խորին արմատից ,
 — Դու իմ սրտում աղմկում ես դեռ մանկուց...
 Դու ես շարժում անտառի մէջ խոր զարգա՛նդ ,
 Դու ես վառում ամպերի մէջ կոռւի ծարաւ ու եռանդ ,
 — Երկինք, երկի՛ր քեզ եմ հլո՛ւ, հնազանդ .
 — Դու իմ սրտում գործ ես անում շա՛տ վաղուց...

60. Քեզ էլ մի օր քո արմատից կ'պոկեն ,
 Դայլերի պէս քեզ քո հօտից կ'ջոկեն .
 Մենա՛կ ու լուռ , դեռ մուրազիդ չ'հասած՝
 Անգուք ու մուք մի փոսի մէջ կ'փակեն...
 Էլ քո երգը այնտեղ բնաւ չի հնչի ,
 Էլ քո բերքը գարունն ու կեանք չի՛ կանչի .
 Սէր ու երազ քո սրտի մէջ կ'կորչի...
 Տե՛ս, մի օր քեզ խոր փոսի՛ մէջ կ'ձգեն...

61. Դուք չէք լսում, ի՞նչ է ասում հոգմը անյայտ իր նամբին,
 — Ով է անվերջ պատուէր տալիս վառ աստղերի մեծ խմբին.
 Ի՞նչ են խօսում ծաղիկ ու բոյս, ինչո՞ւ մոռնլ է անտառ...
 — Դուք չէք տեսնում, ո՛ւր է գնում փարուանը այս
 ահագին...
 — Չէ՞ որ ես էլ փարուանի մէջ ուխտ եմ գնում հեռաւոր,
 Իրերը ինձ խօսք են ասում, — խօսքը խորին ու հզօ՛ր,
 Բնութեան մէջ կա՛յ մի խորհուրդ, որ կանչում է դէպի
 խո՛ր...
 — Դուք չէ՛ք լսում, ի՞նչ է ասում հոգմը անյայտ իր
 նամբին...

62. Դուք ի՞նչ գիտէ՛ք, — ես վերելից չեմ եկած,
 Դուք ի՞նչ գիտէ՛ք, ես արելից չեմ պոկած.
 — Ինչո՞ւ սերտս ձգտում է միշտ դէպի վեր.
 — Ես մի հոգի՝ նիւթէ՛ շորեր եմ հագած...
 Երբ ժամը գայ, մաշունն շորերս նիւթի,
 Եւ մերկանայ աղբիւրը իմ կարօտի.
 Ես ձեզ կ'ասեմ, ի՞նչ կայ խորքը իմ սրտի...
 — Դուք ի՞նչ գիտէ՛ք, ես եթերից չեմ եկած...

63. Երագումս ծանօթ, ընկեր եկած էին ինձ այցի,
 Շուրջս պատած՝ խօսում էին ճանապարհները դարձի.
 — Արեւ, գարուն այնտեղ չ'կայ, կեանքը այնտեղ մուտք
 չունի՛,
 — Խաւարի մէջ խնդում չ'կայ, — չկա՛ն կրֆերը փարձի՛...
 Երագումս ծանօթ, ընկեր, մօտս նստած սգաւոր, —
 Հարցում արի էն աշխարհից, մեզ մի՛շտ անյայտ, հեռաւոր, —
 Եւ ինձ նոքա մի դառնացած խօսք ասացին ահաւոր.
 — Անէութեան կողմն է տանում ճանապարհը քո դարձի...

64. Գարո՛ւն, արե՛ւ, դուք որ եկա՛ք ու անցաք,
 Ծանօ՛թ, ընկե՛ր քողիք ինձի, հեռացաք.
 Ինչ կար իմ մէջ՝ — ծաղիկ ու բոյս, գարուն ու լոյս,
 Աշնան նման գուր պոկիցիք եւ տարաք...
 Սիրտս հիմայ ոչինչ չունի բողբոջուն.
 Երգը նորա էլ նոր գարուն չի՛ հնչում.
 Միտքս միայն ձեզ է կրկին յետ կանչում, —
 — Ձերն է սիրտս, — դո՛ւք իմ բերքերը տարաք...

65. Օ', գիտուններ՝, դնում է՞ դուք հարցը նիւթի եւ կազմի,
Օրէնքը տալ՝ ջանում է՞ դուք տիեզերական շարժումի,
Բայց չէ՞ տեսնում, որ կայ մէկը՝ ձեր փորձերը կատարող՝
— Նա է բերում միշտ անխուսափ ձեր գործերը մերժումի...
Իսկ եթէ դուք հարցը դնէ՞ կեանքի մասին բացէրաց,
Մտքի անհուն գործողութեան օրէնքը տա՞ անկասկած,
Եւ նիւթերի հայլակի տեղ՝ մեկնէ՞ սիրտը խորիմա՛ց, —
— Նաք կ'իմանա՞ օրէնքը խո՛ր տիեզերական շարժումի՛...

66. Նա միշտ ասաց, երբ հաստատեց սրտի օրէնքը վերին,
Որ հրաման է միշտ տալիս մեր երեւումն գործերին,
Որ իւր հօջի գահը նստած՝ ասես ներքին մի աստուած,
— Միշտ մեր նամբին ցոյց է տալիս չարը, չարը եւ բարին...
Բայց նա ստեց, երբ հաստատեց, թէ այդ օրէնքը վերին
Իսկ իրերից է դուրս եկած, իբրեւ մի զօրք եւ ինքնին.
— Սուտ է. նա կայ միայն էստեղ, մեզ հետ է նա անցաւոր,
Նա կա՛յ էսօր, բայց եւ շուտով կ'վերանայ բնաւի՛ն...

67. Դուք քողէ՛ք ինձ, ինչ կայ իմ մէջ, պէտք չէ՛՝ ձեզ.

— Ոսկի, պղինձ, բերք ու բարիք ես չունեմ:

Յուզում է ինձ մի հոգեւոր ասպարէզ, —

— Յաւերժական կարօտների ես բռն եմ...

Դուք քողէ՛ք ինձ. ձեր երգը ես չեմ երգի,

Ձեր խայտառակ սրբատեղին չեմ յարգի.

— Սիրտս վերին գործի համար կ'զարկի, —

Ոսկի, պղինձ, բերք ու բարի՛ք ես չունեմ...

68. Ո՞ւր ես հիմայ, մայր իմ, ասա՛, գէթ իմ սի՛րտը քեզ բանամ,

Ո՞ւր ես, հայր իմ, մի խօսք խօսա՛, գէթ քո նամբէն իմանամ.

Ո՞ւր էք, ասէք, զուարթ ու ժի՛ր, իմ ցանուցի՛ր ընկերներ,

— Սիրտս կարօտ՝ միշտ ձեզի մօտ՝ ես դէպի ձեզ կ'դառնամ...

Ուր որ գնամ, ինչ էլ լինի, ձեզ ես երբէք չեմ մոռնայ,

Թող ծովի մէջ նաւս մենակ ու երեւումս միշտ մնայ,

Հողմերը քող ինձ հովովեն, նանապարհս անխնայ...

Սիրտս կարօ՛տ, միշտ ձեզի մօտ՝ ա՛յս, դէպի ձեզ կ'դառնամ...

69. Ճիշտ ասաց նա, ով վե՛ր հանեց մեր մէջ խորին երկւորում,
 Ճիշտ է, որ կա՛յ մի բաժանում մեր հոգեւոր աշխարհում...
 — Բայց նա չունի յաւերժական բնոյքը իր անփոփոխ,
 Որ մեծ Հանճարը յօրինեց երազական իւր սրտում...
 Ինչպէս հօգօր երկու բանակ կռուի բեմ են դուրս գալիս,
 Մեր սրտի մէջ երկու տեսակ զօրքը պտո՛յտ է տալիս...
 — Մեր սրտի մէջ գազանի դէմ պայքարում են Հսկիչներ...
 — Բայց անցաւոր է գազանը.. իր վերջն է նա միշտ լալիս...

70. Բանի՛ աքազ ես վազ տամ,
 — Անցած օրին չեմ հասնի.
 Դո՛ւ, ժամանակ, կա՛ց մի քիչ.
 Գէթ իմ ծաղիկը բուսնի...
 Մարդիկ կ'գան ու կ'երթան,
 Անմահ չ'կայ ոչ մի բան.
 — Դո՛ւ, ժամանակ, կա՛ց մի քիչ,
 Ո՞ւմն է, տեսնեմ, էս մէյդան...

71. Դուք բոլորդ խաբար չունէ՛ք էն աշխարհից, էն ափից,
 — Ամենեւին նուրար չունէ՛ք էն պտուղից ու չափից...
 Պատրաստ եղէ՛ք. էսօր, էգուց ես կ'մեկնեմ դէպի վեր,
 Թուղթ ու նամա՛կ — դէպ էն քաղը ես կ'տանե՛մ ձեզանից...
 Ով ինչ ունի, պատրաստ անի ու սարճած, —
 Երբ որ նա՛ւը կանգնի իմ դէ՛մը յանկարծ,
 — Թող ինձ բերի իւր ամանաթը սրտանց,
 — Ես կ'տանե՛մ, էնպէ՛ս կ'անեմ, որ լուր գայ ձեզ էնտեղից..

72. Եղի՛ր անշարժ. աչքերդ խուփ, լեզուդ փակ,
 — Տե՛ս, նման չե՞ս դու հասարակ մի մարմնի,
 Որ միշտ անխօս ընկած է քո ոտքի տակ,
 Եւ քեզ իւր միտքը ասելու հա՛ր չունի...
 Եթէ քո մէջ՝ դռներդ փակ, կեանքը կայ,
 Թէ սիրտդ իսկ այդ վիճակում կ'յտնկայ,
 — Դու ի՞նչ գիտես, — երկաթի մէջ, ֆարի մէջ
 Կամ թէ ամէ՛ն մի բանի մէջ կեանք չ'կայ...

73. Թէ լիք ջրով բերանը փակ՝ երկաթի
 կաթսան մնայ հնոցի մէջը երկար,
 — Նա եռալուց, շոգիներից կ'ալայքի...
 — Զե՞ որ չկայ կրակի դէմ ոչ մի մար...
 Սիրտս վաղուց կրակի մէջ է անվերջ,
 Եռում է մա, ալեկոծում ինքն իր մէջ.
 — Զ'կայ նորան ոչ մի դարման, ոչ մի մար.
 Նա էլ մի օր պայքելու է ցաւի մէջ...

74. Զ'կայ մի ծով, որ սրտիս պէս լինի խոր,
 Որ ունենայ էնքա՛ն շարժում ու աղմուկ,
 Ինչպէս սիրտս ալեկոծուած եւ հզօր,
 Ինչքան իմ մէջ կան մըրիկներ, ցուրտ ու բուք...
 Աչքերս խուփ՝ նայում եմ ես իմ ծովին.
 — Ահա՛, շրջում է նորա մէջ խօլ քամին,
 — Ահա կորչում է նորա մէջ զօրքը հին...
 Իմ մէջ հնչում են փաթորիկ եւ աղմուկ...

75. Ես որ գնամ, էնպէ՛ս կ'անեմ, որ չ'մնա անտեղեակ.

Ես որ գնամ, էնպէ՛ս կ'անեմ, լուր ստանալ էն երկրից...

Ես ձեզ յանախ այցի՛ կ'գամ երազի պէ՛ս ու մենա՛կ...

Ամէն անգամ ձեզ լուր կ'տամ յաւերժակա՛ն աշխարհից...

Ամէն անգամ, երբ որ ես գամ երազի մէջ ձեզ այցի՛,

— Անդրաշխարհի կեանքի մասին հարցում արե՛ք դուք ինձի.

Ես մի առ մի ձեզ կ'սպասեմ մանապարհները դարձի...

— Երազի մէջ լուր կ'բերեմ ձեզ այն հեռո՛ւ վայրերից...

76. Լաց մի՛ լինի, կուրծքդ իզուր մի՛ թակի,

— Քո ցանկութեամբ կեանքի գործը չի՛ գնայ.

Բաց մի՛ անի վերքերդ հո՛ւր, յոգնակի՛,

— Միշտ անպտուղ սրտիդ փորձը կ'մնայ...

Ինչ կայ էսօր, ինչ կ'լինի եւ էգուց,

Դու չես կարող նորան փոխել մագաչա՛փ.

Էս ծովի մէջ դու՝ անկարող մի հանգոյց,

— Քեզ էջում են, քեզ քաշում են անխուսա՛փ...

77. Եթէ գործս դանդաղ լինէր, թէ չ'գայի ես աշխարհ,
 Եթէ մի քիչ սպասէի, որ ինձ ուրիշը կեանք տայ,
 — Ել չէր լինի ծնունդ ու կեանք ինձ համար,
 Գարունը ինձ կամ արեւը չէր ժպտայ...
 Նոքա՛, որ ինձ քարկոծելու միտք ունին,
 Նոքա, որ միշտ իմ դէմ քաղաքող են լսրում,
 — Թոյլ չէին տայ, որ առաջ գայ իմ ուղին,
 — Թոյլ չէին տայ, որ տեղ բռնեմ աշխարհում...

78. Սուտ էք սառւմ. իմը չե՛ն
 Ոչ կոյր քերտուկը գործիս,
 Ոչ տունը այս հողաշէն,
 Եւ ոչ ընթացքը կեանքիս...
 Երբ գայ իմ ժամը վերջին՝ —
 — Էութիւնը իմ անտես,
 — Իսկութիւնը իմ ներքին
 Նոր մի առ մի կ'ասեմ ձեզ...

79. Սո՛ւտ է տաճարը ամբոյսի նեղաւոր,
 Սուտ են կուռքերը վայրենի՛ աշխարհում.
 — Աստուածներին վրէժխնդիր ու մոլոր
 Վաղուց է ես գլխատել եմ իմ սրտում...
 Միայն մէ՛կ է բարձր տաճարը այստեղ, —
 Յաւերժական նուրբ աղօթքի ու երգի.
 — Նորա Գուրմը՝ Հոգին է խո՛ր ու անմե՛ղ,
 Որ բերում է պատգամը ձեզ նոր խօսքի՛...

80. Ծնուած օրից բոլոր փայլերդ հաշուած,
 — Քո վերուդիրը փեղանից չի՛ կախուած...
 Գիրքը կեանքի, որ դու էստեղ կ'կարդաս,
 — Քեզնից հեռո՛ւ, անյայտ ձեռքով է գրուած...
 Անյայտ է միշտ գործդ գնում օրէց օր,
 Ուրիշն է նիշտ վարձդ անում անսովոր,
 — Մէկը, կարծես, փշում է փեզ ահաւոր...
 Ասէ՛ք, ինչպե՞ս, ե՞րբ է կարգը այս դրուած...

81. Անթիւ բերքի երկու այգի ես ունեմ,
 — Մէկը դրսեւ, մէկը իմ մէջ ես ունեմ.
 Դրսի այգին ծաղիկներով է լեցուած,
 Ներսի այգին միշտ երկնաէջ ես ունեմ...
 Օր ու գիշեր երկու այգին իրար կից
 Խօսք են խօսում կախարդակա՛ն ու անբիծ.
 Երկուսն էլ խո՛ր, խորհրդաւոր մի երկրից...
 — Մէկը ներքեւ, մէկը վերեւ ես ունեմ...

82. Քարը ընկնի դահիճի մէջ, ջրապտոյտ չի լինի,
 Չարը ընկնի դահիճի մէջ՝ տրտունջ ու փոյթ չի՛ լինի.
 Զոռը ընկնի դաշտերի մէջ՝ տերեւ ու հասկ կ'կոտրէին,
 — Ոչինչ չ'կայ էս բերդի մէջ, որ անարա՛տ միշտ լինի...
 Ճահիճ, դահիճը անխուսափ մէկ արմատից են գալիս,
 Զոռ ու ցաւը, վատն ու լաւը մէկ համբա՛յ են ման գալիս.
 Աշխարհը ողջ, կեանքը ամբողջ միայն մի բա՛ն է լալիս...
 — Ոչինչ չ'կայ էս բերդի մէջ, որ վե՛հ ու վե՛ր միշտ լինի...

83. Դեռ չ'ծաղկած՝ բայց լի՛ բերք է իմ այգին,
 Դեռ չ'լաւած՝ մի համերգ է իմ հոգին.
 — Երգը մէկ է ե՛ւ ծաղկանց մէջ, եւ իմ մէջ,
 Կեղծ եւ սուտ են էս շորերը իմ հագին...
 Իմ պարտէզում ծաղիկներս նրբածամ
 Մերթ խօսում են իրենց երազը փարթամ,
 Ինձ է հասնում նոցա խօսքը ամէն ժամ...
 — Խօսքը մէկ է ե՛ւ նոցա մէջ, ե՛ւ իմ մէջ...

84. Տե՛ս, արեւը, ողջո՛յնը իւր տալիս է ո՛ղջ բնութեան,
 Մոլորակները կարօ՛տ են նորա առո՛ղջ հայացքին.
 — Նա, որ կարգեց յաւերժական համերգը խոր սրբութեան,
 Միշտ լո՛յս կ'տայ եւ բոյս կ'տայ նաեւ համեստ ֆռ կեանքին...
 Օրերը ֆռ միշտ անբացառ՝ մէկից մինչեւ վերջինը,
 Տիեզերքի մէջ արեւի հետ անփակտելի կա՛պ ունեն.
 ..— Գործերը ֆռ ժիր ու անգէտ, մէկից մինչեւ վերջինը,
 Բնութեան մէջ աստղերի պէս անջնջելի՛ չափ ունեն...

85. Սուտ մի՛ ասէ՛ք. արարչական գործը երբեք չի՛ եղել .
 — Ինչ կայ էսօր, եղել է միշտ եւ կ'լինի յաւիտեան...
 Իրերի մէջ չ'կայ ոչինչ, ոչ արարիչ եւ ոչ տէր,
 — Էս գետը միշտ եղել է միշտ եւ կ'լինի անվախճան...
 Դուք էք հանել աստուածներին ձեր հիւանդոտ ուղեղից,
 — Նոքա չ'կան եւ չեն լինի իրերի մէջ անխուսափ.
 Նոցա ծնել է դիրքը ձեր, կարիքը ձեր եւ թախիծ,
 — Աստղերի մէջ չ'կայ Աստուած, չ'կայ տրտու՛նջ ու
 տագնապ...

86. Էնֆա՛ն արիք, սիրտս լեցրի՛ք չարիքով,
 եւ դառնացած՝ ես հեռացայ անապատ.
 Եկած էի Սրտի վերի՛ն կարիքով,
 — Իսկ դուք բերի՛ք վիշտ ու վրէ՛ժ եւ գանգա՛տ...
 Հեռո՛ւ դէպ ծով, դէպի անտառը արի,
 — Անապատի աւազի մէջ կ'մնամ.
 Գազան ու բոյս եւ բնութիւնը վայրի՛
 Բա՛րձր են ձեզնից, սրտով բարի՛ ու խնամ...

87. Հեռուից մի խոր ձայն է գալիս, դո՛ւ ես, դու,
 Կեանքը, տեսե՛ք, լայն է գալիս, դո՛ւ ես, դու.
 — Ճշմարտութիւն, թէ չ'իմէր գործդ ժիր,
 Աշխարհն էսպէ՛ս չէ՛ր ընթանայ լուսատո՛ւ...
 Լուռ աստղերից լոյս է գալիս, դո՛ւ ես, դու,
 Խոր եթերից բոյս է գալիս, դո՛ւ ես, դու.
 — Գեղեցկութիւն, թէ չ'իմէր փորձդ ժիր,
 Աշխարհն էսպէս չէ՛ր ընթանայ կենսատու...

88. Մէկը սրտիս ձայն է տալիս, դո՛ւ ես, դու,
 — Ի՞նչ է հոգիս անվերջ լալիս, դո՛ւ ես, դու.
 Բախտս խռով՝ յետ չի՛ գալիս, ինչ անե՛մ,
 Ծով ու անտա՛ն վիշտ են լալիս, դո՛ւ ես, դու...
 Մէկը ահա երգ է երգում, խնկարկո՛ւմ,
 — Ի՞նչ են կարդում այս հին կարգում ու բերում,
 Իրերի մէջ խորհուրդը կա՛յ անհերքում, —
 — Ամէն մի բան ձայն է տալիս, դո՛ւ ես, դու...

89. Ոչ ոք չ'ասի՝ հարուստ է եւ փող ունի,
 Գանձ ու գոհար, բերք ու բարիք անուանի.
 — Եւ փող, եւ հող, ոսկի, արծաթ՝ քո՛ղ անցի՛ր,
 Քանի սիրտդ մահու առաջ դո՛ղ ունի...
 Սրտիդ ծովը ընկած լոյսերը վառի՛ր,
 Արեւների սուրբ խորհուրդին միշտ հասի՛ր,
 Աստղերի հետ կեանքի մասին ճիշտ խօսի՛ր,
 — Եւ էլ քո մէջ մահը տրտունջ չի հանի՛ր...

90. Բոյսերի մէջ կայ հզօր կամք եւ խոր եռանդ՝ հիմքը միայն
 դու ես, դու.
 — Կայ հարսանիք, ամուսնութի՛ւն, սէ՛ր ու աւանդ, հիմքը
 միայն դու ես, դու.
 Հաւք ու քոչուն, վայրի գազան կեանք են ապրում անմահ.
 Լոյսերի մէջ կայ զօրութի՛ւնը յաւիտեան, հիմքը միայն
 դու ես, դու...
 Անտառ ու սար օր ու գիշեր միտք են անում, երազում,
 Ծովը ահա աղօթքն է իւր խորհրդալի՛ միշտ առում.
 Հողմը, կարծես մի պահապան, երկրէ երկիր է վազում...
 — Յաւերժութի՛ւն անջնջելի, էս խոր կեանքի հիմքը միայն
 դո՛ւ ես, դո՛ւ...

91. Եթերի մէջ հազար ու բիւր շարժումներ կան, հիմքը միայն
դո՛ւ ես, դո՛ւ,

Աստղերը վառ ուխտ են գնում միշտ անբաժա՛ն, հիմքը միայն
դո՛ւ ես, դո՛ւ,

— Արեւը, տե՛ս, միշտ կենարար լոյս է սփռում ամէն տեղ,
էս հոյակապ եւ անխուսափ իրադարձի հիմքը միայն դո՛ւ
ես, դո՛ւ...

Միտքը Մարդու արեւի պէս լոյս է սփռում իրա շուրջ,
Նորա Սրտում՝ կրակի պէս կայ կիրք ու ջանք եւ անուրջ.
Եւ գոյութեան անդունդներին Մարդն է միայն մի կամուրջ, —
— Յանրժուծիւն, անջնջելի էս խո՛ր կեանքի հիմքը միայն
դո՛ւ ես, դու...

92. Ի՞նչ է, ասէ՛ք, կեանքից կորել անդնդում.

— Հոգմը անվերջ որոնում է, չի գտնում.

Անտառ ու սար հարց են անում այդ մասին,

— Ոչ մի ճամբայ դէպի էն կողմ չի՛ տանում...

Ի՞նչ է, ասէ՛ք, կեանքից ընկել ու կորել.

— Ծովը, ձեռքերը կառկառած դէպի վեր,

Աղաղակում եւ որոնում է հետքեր,

— Բայց եւ կորածը ոչ մէկը չի գտնում...

93. Ի՞նչ է, տեսէ՛ք, ընկել, կորել երկնփից .

— Աստղերը միշտ ման են գալիս վերելից ,

Բայց չեն գտնում իրենց խորհուրդը վերին ,

— Ճամբայ չ'կայ դէպ էն կողմը էս կողմից . . .

Ի՞նչ է, ասէ՛ք, կորցրել սիրտս իւր տան մէջ ,

— Տես, որոնում, աղաղակո՛ւմ է անվերջ , —

Ո՛ւմ կրակը հեռուից վառվում է անշէջ . . .

— Ինչո՞ւ չ'կայ մեզ մի համբայ կարեկից . . .

94. Գիշերն եկաւ , գիշերը խո՛ր, վայրենի՛ .

— Հագար ու մի մուք ու մոլի շշուկով ,

— Հագար ու մի գաղտնի ձեւով , արարփով ,

Նա ներս խուժեց իմ սրտի մէջ քալանի՛ . . .

Եւ գայրացա՛ւ, եւ զարմացաւ էս բանից՝

Սիրտս դիմեց իւր լուսաւոր աստղերին ,

Սիրտս վառեց իւր հին ջահերը կրկին ,

— Որ հարամին բան չ'տանի՛ իմ տանից . . .

95. Դո՛ւ, հին կախարդ եւ միշտ ազատ բազմալեզու հօօր ծով,
 — Միակ վկան դու ես երկրի՝ այն հեռաւոր օրերից,
 Երբ նա իբրեւ մի հրագունդ՝ արեւի պէս անլլողով,
 Լոյս էր, մաքուր եւ բոցավառ՝ լոյս էր ցրում իր միջից...
 Իսկ երբ հիմայ նա էլ չունի՝ լոյս ու կրակը վերին,
 — Դո՛ւ ես շրջում երկրէ երկիր, դու ես կանչում աստղերին,
 Դու ես յիշում օրերը վա՛ռ՝ լոյսերի մէջ վեհածին,
 Ի՞նչ ես անվերջ դու աղմկում եւ սուգ անում յատակից...

96. Ասա՛, կախարդ եւ անաղարդ՝ բազմալեզու ուկեանոս,
 Դու լաւ գիտես, ի՞նչ է անցել երկրի վերայ դարէդար,
 Ի՞նչ կայ պահած քո սրտի մէջ՝ անդունդներումդ անլսօս,
 — Զէ՞ որ քեզ հետ, աչքիդ առաջ կեանքն է ծնունել
 բազմալա՛ր...
 Ի՞նչ ես անվերջ զայրոյթի մէջ՝ ձեռքերդ վեր կառկառած՝
 Միշտ աղմկում, յորձանք նետում դէպի երկինք ու աստուած...
 Ո՞վ է, ասա՛, քեզ խոր յուզում, ո՞ւմն ես կանչում
 դառնացած,
 Ո՞վ էր, ասա՛, այս գոյութեան հիմքը դրեց փառաբար...

97. Դո՛ւ, մեծ արե՛ւ, եթէ միշտ է, երկիրը մեր ծնունդ է քո
արգանդից,
— Ինչ կայ այստե՛ղ, երկրի վերայ, — կայ անխուսափ եւ
քո մէջ.
Աստղ ու երե՛ր, եթէ իրաւ երկիրը մեր դուրս է եկել ձեր
գնդից,
— Ինչ կայ այստեղ, նորա վերայ, կայ յաւիտեա՛ն եւ ձեր
մէջ...
Կեանքը ծնունդ է աշխարհի, իրերի մէջ հիւմք ունի,
Մարդը ծնունդ է սլայֆարի, որ տիեզերքը լիք ունի՛...
Ինչ կայ իմ մէջ՝ — սէր ու զարուն, գիտակցութիւն անուանի,
— Եղել է միշտ, կայ եւ կանգո՛ւն, մա կ'լինի եւ ձեր մէջ...
98. Հոսո՛ւմ եմ, խօսո՛ւմ եմ հողմե՛րը հեռուից,
Քշո՛ւմ եմ, փաշում եմ ամպերը վերից...
Դաշտի՛ մէջ, արտի՛ մէջ ստուե՛րն է վազում,
— Սրտո՛ւմս հին երգը հնչո՛ւմ է նորից...
Բաղե՛րը խօսո՛ւմ եմ, ջրերը ընկած,
Սողո՛ւմ է մրջինը, իր ուրսը գրկած, —
— Ընկե՛ր իմ, աշխարհը, տե՛ս, լո՛յս է լեցուած,
— Ընկե՛ր իմ, եկ դո՛ւրս գանձ անմիտ էս ձորից...

99. Ծովի տրտո՛ւնքը դառնագին, հողմի մբմունքը աշնան, —
 Երգը թռչնի, բերքը բարի չե՛ն անցնելու, կը մնան...
 Արշալոյսի ժպիտը սուրբ, վերջալոյսի վիշտը նուրբ —
 Միշտ կ'հնչեն, միշտ կ'կանչեն մէջլիսի մէջ անմահա՛ն...
 Թէկուզ անտես մի անհատիկ՝ Տիեզերքի մէջ անհունի —
 Վառ աստղերի մէջլիսումը իր երանի՛ տեղն ունի...
 — Իմ երգը սուրբ, — խոր անտառի եւ ամպերի երգի պէս,
 Եթերի մէջ միշտ կ'մնայ, իբրեւ մի շունչ կենդանի՛...

100. Ես հանգիստ չունիմ, ծաքաւն իմ բազում,
 — Դէպի ձե՛զ, անմահ, կապոյտ հեռուներ.
 Դուք, անյայտ սոփեր, ես ձեզ եմ ուզում,
 Լեցնում եմ սիրտս ձեր աղօ՛տ ձայներ...
 — Մի անմիտ անցւո՛ր, — մոռանում եմ միշտ,
 Որ թեւեր չունիմ, թռչիլ չեմ կարող...
 Իսկ ինձ քաջում եմ հեռուները նիշտ, —
 — Ես քե՛զ եմ ուզում, դո՛ւ, իմ Հեռացո՛ղ...

101. Գիշերս անփուն, օրերս մոռ՛յլ,
— Մ'ըրիկն է անվերջ սրտումս շրջում...
Երկի՛ր Հայրենի՛, հեռաւոր աշխարհ,
Ձեր խօսքն է իմ մէջ յաւիտեան հնչում...
Հեռու աստղերի ժպիտը անհուն,
Չլսուած երգի կարօ՛տը իմ մէջ,
Ես չունեմ այստեղ ոչ ընկե՛ր, ոչ տուն, —
— Դու ես, դու անյա՛յտ, ինձ կանչում անվերջ...

102. Քո՛յր իմ, երգի՛ր վերջին երգդ ու անցի՛ր,
Էս գիշերը էլ յետ չի՛ գայ, մոռացի՛ր.
Ինչ կար հստեղ, էս այգու մէջ անմման,
Անցնելու է երազի՛ պէս, — հեռացի՛ր...
Տե՛ս, լոյսը վառ, որ կայ հօր քո սրտում,
Բոյսը դալար, որ կայ հօր քո արտում,
Կ'քառամեն, կ'վերանան անհերքում,
— Քոյր իմ, երգի՛ր երգդ վերջին ու անցի՛ր...

103. Մէկ հատ ծաղիկ ես փաղեցի էս բաղից,
 — Իմ սիրտն էր այն՝ երազներով կախարդուած,
 Իսկ հիմայ, — տե՛ս, օրս անցաւ դառնալից,
 Թօշնեց նաեւ ծաղիկը իմ նորաբա՛ց...
 Դեռ ծաղիկներ էս բաղի մէջ կ'ծաղկին, —
 — Բուրմունքով լի՛, հագար նագով, անհամար,
 Բայց իմ օրը անց է արդէն ու մթին,
 — Էլ նոր ծաղիկ ես չեմ փաղի սիրավա՛ռ...

104. Ինչո՞ւ մարեց նրազը իմ վառվռուն...
 — Հողմը փչեց, հողմը արեց ամէն բան.
 Ինչո՞ւ թօշնեց իմ վառ ծաղիկը սիրուն,
 — Աշունն եկա՛ւ, աշունը ցո՛ւրտ ու դաժան...
 Ինչո՞ւ առուակը չի՛ խօսում, աղմկո՛ւմ,
 — Զէ՞ որ դէմը փա՛ր է ընկած անզգայ...
 Դո՛ւ, իմ քնար, ինչո՞ւ երգդ չես երգում,
 — Խորն է վիշտը, օ՛, երգելու մա՛ր չ'կայ...

105. Ինչպէ՞ս փնջեմ ծաղիկները եւ ի՞նչպէս տամ նոցա քեզ,
— Քո սրտի մէջ, քոյր իմ, քոյր իմ, ծաղիկ ու վարդը
բազում.

Ինչպէ՞ս երգեմ երգերը իմ, ի՞նչ նուագեմ վեհ ու վէս,
Երբ երկնայի՛ն դեռ չ'ստւած երգն է միայն քեզ սագում...
Դարուն ու շո՛ղ փարթամ ու հոխ բացուած են միշտ
քո դէմքին,

Աչքերիդ մէջ վեհ ու կարող ծովն է շողում անմեկին,
— Քոյր իմ, քոյր իմ, դու ես աղբիւրը երազի սրտագին,
Քեզ ի՞նչ երգեմ, երբ քեզ միայն աստղերի երգն է սագում..

106. Էսօր մտայ ծաղկացը իմ, ինձ հետ եկար նաեւ դու,
Ասի՛ փնջեմ վարդերը իմ, ինձ հետ եկար նաեւ դու.
— Ծաղիկն ու վարդը քօշնեցին եւ իմ ձեռքում չարացա՛ն,
Այրեց նոցա քո երկնային հայացքը խո՛ր ու ազդու...
Ասի՛ վերցնեմ քնարը իմ դիւքական,
Քո՛յր իմ, քեզի մի երգ հնչեմ անմման...
— Իմ քնարին աչք արեցիր դու ազդու,
Եւ նա պայքեց, եւ նա չ'ասաց ոչ մի բան...

107. Մինչեւ էսօր գիտունները մեզ չ'ասացին անխաբախս,
 Ո՞րտեղ է միշտ կենդրոնը նիշտ արեւների բազմութեան.
 Ո՞ւր են գնում, ի՞նչ են տանում աստղերը ժիւր ու անվախ,
 — Ո՞վ է վարում խոր ու անհաս գարծերը այս յաւիտեան...
 Մինչեւ էսօր գիտունները մեզ չ'ասացին ոչ մի խօսք,
 Ո՞րտեղ է միշտ կենդրոնը նիշտ իմացութեան ու մտքի.
 Ո՞վ է ցրում մեր սրտերում լռյս ու կրակ, ահ ու սոսկ,
 Ո՞վ է տէրը ու տիրական դեռ չ'գրուած էս գրքի...

108. Մինչեւ էսօր գիտունները մեզ չ'ասացին ոչ մի բան.
 Ո՞ւր է հոսում մեր հովտի մէջ գետը անվերջ, անխուսափ.
 Ո՞վ է փակել էս բերդի մէջ դուռ ու երբիկ, պատուհան,
 — Սրտի համար, կեանքի համար չ'կայ մի ձեւ ու մի չափ...
 Մինչեւ էսօր կեանքի գիրքը չ'կարդացին մեր առաջ,
 Մինչեւ էսօր դեռ չէ՛ երգուած խորին երգը իրերի.
 — Մաշում են մեզ կիրք ու կարիք, անէծք ու ցաւ եւ հառաչ,
 — Մինչեւ էսօր յայտնի՛ չէ դեռ, ո՞րն է չարը կամ բարի...

109. Մինչեւ էսօր մեզ չ'ասացին, ո՞վ է կապել էս կապը,
 Մինչեւ էսօր մեզ չ'ասացին, ո՞վ է չափել էս չափը.
 Ամէն մի չափ, ամէն մի կապ անցաւոր է, անիմաստ.
 — Մինչեւ էսօր պեռ չեմ ասել, ո՞վ է անցել էն սփը...
 Մինչեւ էսօր մեզ չ'ասացին գաղտնի խօսքը սրտերի,
 — Ի՞նչ է ասում, ո՞ւմն է սագում վերջին հասկը արտերի...
 Էս բերդի մէջ մէկը չեղաւ՝ խելքը՝ գլխին ու զգաստ,
 Որ գէթ ասէր, ո՞ւր են հոսում գետերը չար եւ բարի...

110. Լուռ կաց, սիրտ իմ, ժամանակը քող գա՛յ, գնա՛յ անխնայ,
 Եւ ոչ մի գործ, եւ ոչ մի փորձ յստերժական չի դառնայ.
 — Լուռ կաց, սիրտ իմ, վերջին ժամը վրսհաս,
 Վերջը մէկ է, էս աշխարհից մեզի ոչինչ չի՛ մնայ...
 Թաղ երգդ սուրբ տիեզերքի մէջ լինի վկայ քո փորձին.
 — Յստերժութեան տաճարի մէջ եւ ոչ մի մագ չի կորչի.
 Լուռ կաց, սիրտ իմ, վախճանը սուրբ իմաստ կ'տայ
 քո գործին...
 — Ճշմարտութեան ճայնը քո մէջ երբե՛ք, երբե՛ք
 չի՛ հանգչի..

111. Զուր մի կանչէ՛ք, ձեզ հետ մի տեղ մամբայ գնալ
չեմ ուզում,

Ձեր բնի մէջ վաղուց է՛ք դուք մոռացուած .

Խոր քնի մէջ վաղուց է՛ք դուք զառանցուած ,

— Էլ մի կանչէ՛ք. ձեր կիրքն ու երգ ինձի երբէ՛ք
չեն յուզում...

Ինձ մաշում է տիեզերական սուրբ հարցը,

Ինձ փաշում է յաւերժութեան էն վարձը...

— Ո՞րն է ուղին, որ մեզ բերեց, ո՞ւր է տանում
մեր դարձը...

Զուր մի՛ կանչէ՛ք. ձեր երգն ու բերք ինձի բնա՛ւ
չեն սագում...

112. Ինչո՞ւ, ասէ՛ք, ցոյց չեն տալիս հանքը վերին բերքերի՛...

— Ա՛յս, քէ լսեմ, ի՞նչպէս վսեմ հանդէսը իւր զօրքերի
Մեր սրտերում բաց է անում Յաւերժութիւնը անհուն,

— Ի՞նչպէս է նա կարգը դասում անմահական դիրքերի՛...

Նա է ջանքը հանդէս հանում լոյսերի մէջ նրբահաս,

Նա է կեանքը անտես ցանում բոյսերի մէջ ինքնախօս,

Նա է մեր մէջ օր ու գիշեր կարդում խորին մի սաղմո՛ւ, —

— Ասէ՛ք, ո՞վ է զարկել մեր մէջ վրանը խոր զօրքերի՛...

113. Ես շրջեցի գիւղ ու քաղաք, ձեր վարք ու բարքը տեսայ,
 Ես կանչեցի դա՛տ ու վկայ, ձեր գործի շէնքը հասայ,
 — Դուք որկրամուլ գազանի պէս միս էք ուտում ամէն օր,
 Ձեր բերանում անմեղների միս ու արիւնը տեսայ...
 'Հասարի պէս՝ դաշոյնը միշտ իր ձեռքին,
 Մորքում էք դուք անմեղների՛ն, խեղճներին.
 — Զե՞ որ անմեղ արիւն է այդ. ի՞նչ էք լափում յանցաւոր,
 — Վանի՞ այդպէս կեանքը շինէք սպանդանոց սեւ ու սին...

114. Ձեզնից ոչինչ ես չե՛մ ուզի, խօսք ու խրատ չեմ ասի.
 Ձեր զրածը, ձեր արածը սիրտս բնա՛ւ չի լսի.
 Ի՞նչ էք անվերջ նռն աշգու մէջ ծաղիկն ու վարդը ցրում,
 Հագար, հագար անմեղների կեանքը փայում, կոտորում...
 Գէթ մի անգամ հասկանայիք, կեանքին ի՞նչ էք դուք
 տալիս,
 — Զե՞ որ ձեզ պէս հաւք, անասուն սե՛ր ու ապրուստ,
 սի՛րտ ունին...
 Լսե՛ք, տե՛սէք, ի՞նչ է զգում զոհը անմեղ զոհուելիս,
 — Բոյս ու քոչուն եւ անասուն ի՞նչ են ասում ձեր մասին...

115. Դո՛ւ, իմ քոչուն, կապոյտ քոչուն, ուր որ գնաս,
ես քեզ հետ,

Ով իմ գարուն, վերին գարուն, դու միշտ անհաս, —
ես քեզ հետ.

Ի՞նչ որ կ'ուզեն, քող ինձ ասեն, ես գնում եմ դէպի վեր,
Իմ գմայիլ ոսկի՛ տեսիլ, լոյսդ յաւէտ, — ես քեզ հետ...
Կանչում եմ միշտ հաւք ու գազան, շրջում եմ միշտ
սար ու ձոր,

Անցնում եմ ես երկրէ երկի՛ր, հագսեր չունեմ անցաւոր.
Աստղերը ինձ լուռ պահապան՝ ուղիներս անսովոր, —
— Դու, իմ քոչուն, ոսկի՛ քոչուն, ուր որ գնաս,
ես քեզ հետ...

116. Դո՛ւ իմ վախճան, դո՛ւ իմ դաժան վերջին ժամ,
— Արի՛ ու տար, ինչ որ կ'ուզես ինձանից.
Միտքն իմ զգա՛ստ, քեզ հետ պատրաստ ես կ'գամ,
— Ե՛կ, ազատի՛ր ինձ անծանօթ էս բանից...
Մորիկ եւ բուքը քող բռնեն իմ ուղին,
Ա՛ն ինձանից, ինչ որ ունեմ, — կեանք ու սէր,
— Տա՛ր այստեղից, տա՛ր իմ նաւը... իմ հոգին
Թող միանայ տիեզերքի հետ լուսաբե՛ր...

117. Գնում էի գնացքի մէջ օր ու գիշեր ես անում,
 Իսկ իմ մամբէն հեռու էր շատ եւ դաժա՛ն.
 Ինձ հետ մի տեղ մտած էր հեզ իմ կատուն,
 — Նա ինձ ընկեր, իսկ ես մորան պահապան...
 Մի խենթ յանկարծ առաւ խեղնին, որ նետի, —
 Կատուն՝ տխուր իր հայացքով գանգատի
 Նայեց դէպ ինձ, սպասելով սուրբ դատի՛ր...
 — Նորա մոլոր հայացքը խոր ես չեմ մոռնայ յաւիտեա՛ն...

118. Դո՛ւ, իմ գոմէշ, եւ դո՛ւ, արի, խոհուն ձի,
 Ես լաւ գիտեմ ձեր սիրտը խեղն ու խորին.
 Էս տանջահար ծանրութիւնը ձեր լծի
 Եարաք մի օր կ'վերանա՞յ բնաւին...
 Ձեր աչքերից երեւում է ներսը ձեր,
 Ձեր շարժումից երեւում է հերսը ձեր.
 Ո՛վ է ձեզի այս վիճակումը քոզել.
 — Ե՞րբ կ'ազատեն զուր ցաւերից ձեր հոգին...

119. Կանգնած էի գետի ափին, աչքս ընկաւ էն կողմը,
Ճակիմներում կար մի շարժում... փչում, կանչում
էր հողմը...

— Գոմէշն էր խեղն կեանքը քողնում տանջանքի մէջ
ահաւոր,
Մինչեւ կոկորդ եւ դառնալի նորան պատել էր տիղմը...
Նայում էր ինձ գոմէշը հեզ ու բարի,
Եւ օգնութեան խօսք էր ուզում նա արի.
— Կարեկցութի՛ւն, հասի՛ր ցաւին տկարի...
Գոմէշը խեղն ու մահամերձ... փչո՛ւմ, կանչո՛ւմ
էր հողմը...

120. Արեւն ելաւ ու չորս կողմը տարածեց սէ՛ր ու ոսկի.
Բոյս ու գազան գործի մտան դաշտը ազատ ու անմեղ.
— Տե՛ս, իմ սրտում կայ առաւօտ, կայ սուրբ կարօտը խօսքի,
Աչքիս առաջ կեանք է հոսում բազմատեսիլ ու շփեղ...
Եւ լուսատուն աստուածարար նառագայթները բազում
Տարածեց խո՛ր եթերի մէջ եւ փառաւոր իր դասում.
— Տե՛ս, իմ սրտում բնութիւնը սաղմոսներ է միշտ ասում,
— Տես, եւ իմ մէջ կա՛յ սուրբ հանդէս արեւի՛ չլէս
ու շփե՛ղ...

121. Դո՛ւ, անասուն, եւ դո՛ւ, մարդ, ձեր մանկութեան օրերին
Եղբօր նման զնում էիք անյա՛շտ, հեռո՛ւ մէկ ուղի .

Միշտ հարագա՛տ, միշտ իրար հետ, միշտ համակիր,
անմեկին ,

— Դուք հաւասար ընկեր էիք ծառերի տակ էս բաղի... .

Ինչպէ՞ս եղաւ, ձե՛ր ուղիները հեռացան իրարից ,

Մէկը ձեզնից մնաց իր հին դիրքերի մէջ անխափան ,

— Միւս դարձաւ բնութեան տէր, անցքերին տէ՛ր ու հսկիչ .

— Ինչո՞ւ հիմայ էլ չէք յիշում օրերը ձեր մանկութեան... .

122. Ինձ մի՛ ասէք. ես չեմ երգի, սրտիս լարերը պոկած ,

Աշնան ցրտին վարդը երբէք չի ծաղկի ,

Երբ չ'կայ նա, բլբուլն իսկի չի երգի... .

— Ինձ մի՛ ասէք. ես չեմ երգի, սիրտս ցաւով է լեցուած... .

Տաճար է պէտք, որ մարդը մէջ աղօթի ,

Կանառ է պէտք, որ էս կեանքը լաւ գոյի ,

Հանճար է պէտք, որ ճանապարհը հարթի ,

— Ինձ մի՛ ասէք, ես չեմ երգի, սրտիս լարերը պոկած.. .

123. Երբ ջուր չ'կայ, գետը երբե՛ք չի հոսի,
 Երբ հուր չ'կայ, սիրտը ոչինչ չի խօսի,
 Զե՞ որ այգին բերք է բազում, սրտին միայն երգ է սագում,
 Թե սէր չ'կայ կեանքի դասում, խօսքը ոչի՛նչ չի ասի...
 Ամպը ծովից է դուրս գալիս անդադրում,
 Հողմը հեռուից է միշտ գալիս, լուր բերում.
 — Յաւերժակա՛ն է կարգը այս աշխարհում,
 Թե սէր չ'կայ կեանքի դասում, խօսքը ոչինչ չի՛ ասի...

124. Դո՛ւք, սագանդար եւ քէմանչի, եւ աշուղ,
 Լարի վերայ միայն գիտէք նուագել.
 Լարը նիւթի եւ պողպատի աներկիւղ
 Զայն է տալիս ձեր սրտերին անարգել...
 Իսկ ես միա՛յն լարի վերայ չեմ երգում,
 Ես լոկ նիւթին ու պողպատին չեմ զարկում.
 — Քնարը իմ տիեզերքն է այս բովանդակ,
 — Նորա վերայ է սիրտը իմ նուագում...

125. Սուտ մի՛ ասե՛ք. ամեն մի նիւթ, պողպատ ու գինկ,
 քար ու ջուր,
 Երգ է՛լ ունի, վերք է՛լ ունի, — ունի եւ շունչ, եւ տրտունջ.
 Երգը մէկ է իրերի մէջ, աշխարհի մէջ՝ ընդհանուր.
 — Ամեն մի նիւթ, ամեն մի հիւր ունի եւ սի՛րտ,
 եւ մրմունջ...
 Տե՛ս, քնարի լարը ինչպէ՞ս երգ է ասում դողդոջուն,
 Տե՛ս, աշուղի քառը ինչպէ՞ս վերքն է խօսում իր հնչուն,
 Զուրը գետի լուռ ավերիւն սիրտ է տալիս ու ողջոյն, —
 Սուտ մի՛ ասե՛ք, նիւթը իր մէջ ունի եւ սի՛րտ, եւ
 տրտո՛ւնջ...

126. Դու սրտի՛ս սրտի մէ՛ջ, քոյր իմ, մի՛շտ տեղ ունես,
 իմ սրտի բերդի մէջ ցաւիդ խոր դեղ ունես.
 Երբ ախտակը երգի եւ իր վարդը գրկի,
 — Դու սրտի՛ս սրտի մէջ խոր կրակ կ'ցանես...
 Ճիշտ իբրեւ մի ոգի, իբրեւ լո՛յս երկնքի,
 Դո՛ւ, իմ քոյր, իմ կարօտը երգի,
 Դու ինձ հետ ես անվե՛րջ, դու խօսո՛ւմ ես իմ մէջ,
 — Դու սրտի՛ս սրտի մէջ՝ վարդ ու գարդ գարունքի՛... .

127. Եթէ տան քեզ աշխարհը այս անպակաս,
 — Դու մի խնդա՛, ոչինչ է դա քեզ համար.
 Եթէ մի օր աշխարհը խո՛ր տանո՛ւլ տաս,
 — Դու մի՛ խռկա՛, ոչինչ է դա քեզ համար...
 Կեանքը երազ, սիրտը պակա՛ս ու կարօտ,
 Իւր ուզածին նա բնաւին չի հասնի...
 Օտար են մեզ իրերը վե՛ս, անծանօթ, —
 — Իւր մուրազը մարդը երբէք չի տեսնի՛...

128. Միայն հոգին, որ քեւ է մեզ միշտ տալիս,
 Բուք աշխարհի դիմադիր ոյժը հիմնովին կ'յաղթի՛.
 Մեր սիրտը սուրբ, որ երկնային իւր ծարաւն է միշտ լալի՛ս,
 Զարն ու բարին էս հովտի մէջ արդարադատ կ'գտի՛...
 Եւ քանի կոյր այստեղ օրէնքը գործի,
 Խաւարի մէջ անցնի ուղին մեր փորձի,
 Կեանքը անմիտ եւ գուր բերմունք մի՛ կարծի, —
 Մի օր Հոգին չար ու բարին յար ու արդար կ'դատի՛...

129. Սիրտը, տեսէ՛ք, տրտունջ է լոկ անցաւոր,
 Սէրը, տեսէ՛ք, անուրջ է լոկ անսովոր,
 Եւ հոգսը մեր անլուրջ է լոկ եւ խաւար,
 — Գործը, տեսէ՛ք, կամուրջ է լոկ դէպի կեանքը հոգեւոր...
 Մեզ չի սագի կանգնել երկար կամուրջին,
 Մեզ կանչում են երանաւէտ անուրջին.
 Ժամը կ'գա՛յ, վերջ կ'լինի էս հոգեհամ տրտունջի՛ն,
 — Գործը, տեսէ՛ք, կամուրջ է լոկ դէպի կեանքը հեռաւո՛ր..

130. Քանի՞ ասեմ. — ծովի վերայ կամուրջ է լոկ կեանքը այս,
 — Ո՞վ չի տեսնում, կարօտագին անուրջ է լոկ ջանքը այս.
 Ահա՛, տեսէ՛ք էս գնացի գտղանի խորհուրդը վերին,
 Որ շուտ հասնէ՛ք անհուն ծովի էն միւս ամիւր գերադա՛ս...
 Ծնունդ ու մահ, ցաւեր ու վիշտ միայն այստե՛ղ, էս ամին,
 Անդունդ ու ահ, կորուստը միշտ միայն այստե՛ղ, էս
 նամբին,
 Ժամը կ'գա՛յ, վերջ կ'լինի էս գուլումին ու ողբին,
 Ասում եմ ձեզ, — ծովի վերայ կամուրջ է լոկ կեանքը ա՛յս.

131. Արեւներից դուրս նետեցին մեզ էս տիը դառնալի.

Կրակներից դուրս բօքեցին տխուր չափը աշխարհի,
Բայց մնացորդը կրակի դեռ կայ մեր մէջ, մեր սրտում,
— Անցնում ենք մենք մի նոր աշխարհ՝ դեռ չ'լսուած ու
բարի՛...

Նիւթերի մէջ դեռ չ'կերտուած եռանդ էինք մենք մի օր,
Բոյսերի մէջ դեռ չ'հարթուած աւանդ էինք մի անգօր.
Վերջը զատուեց մութ աշխարհից մեր հանապարհը սուր, —
— Կենդանակա՛ն շարժումի մէջ է գոյութիւնը արի՛...

132. Բոյսերի պէս՝ ներսը անտես, մենք ապրեցանք բիւր դարեր,
Եւ անլեզու գազանի պէս համբէն անցանք ահաբեր.

— Յետոյ միայն մեր մէջ համայն լոյսը վառուեց
իսկութեան,

Լոյսը, որ մեզ տանում է միշտ դէպ հեռաւոր սուրբ ավե՛ր...
Դուք չէք տեսնում կոյրերի պէս արեւը վա՛ռ մեր սրտում,
Նա՛, որ չ'կայ գազանի մէջ, բոյսերի մէջ անդրդո՛ւմ...

Իբրեւ հոգի նո՛ր գարունքի եւ օրէնքի անժխտում, —

— Տեսէ՛ք, ահա տանում է մեզ դէպ հեռաւոր սուրբ ավե՛ր...

133. Դուք չ'գիտե՛ք, որ էս ափին, հաւատարիմ մեր չափին,
 Բոյս ու բնից ու գազանից մեկն հեռացանք սրտագին.
 — Էն օրուանից մեր սրտի մէջ կայ նո՛ր արեւ ու կրակ,
 Որ տանում է եւ հանում է մեզ էն ափը երկնածին...
 Դուք չ'գիտե՛ք, մեր սրտի մէջ կայ ահաւոր դատաստան, —
 Նա մեր գործին ու մեր փորձին դատ է անում անաստան,
 — Զե՞ որ նորա հիմքը դրեց նոր հանապարհը միայն, —
 Մեզ տանում են, մեզ հանում են հեռու ափը երկնածին...

134. Դուք, չ'գիտե՛ք, մեր սրտի մէջ աւետարան կայ մի սուրբ,
 Ահա՛, դիտե՛ք, մեր սրտի մէջ խոր դատարան կայ մի նուրբ.
 Մեզ նոքա են հանում վերեւ՝ դէպի բարձունքը պայծառ,
 — Տեսե՛ք, ահա՛ իմ սրտի մէջ խորհրդարան կայ մի նուրբ..
 Էլ մի՛ ասե՛ք, մարդը նման է գազանին ու բոյսին,
 Տեսե՛ք, ահա՛ ձգտում է նա ջերմ ու վսեմ անհասին.
 Ծովն ու քամին լուռ աստղերին խօսք են ասում մեր
 մասին, —
 — Լսե՛ք, ահա՛, իմ սրտի մէջ խորհրդարան կա՛յ մի
 սուրբ...

135. Էսօր եկայ քո բաղը,
 — Ասի՛ դռնովդ անցնեմ.
 Էսօր մտայ քո բաղը,
 — Ասի՛ սրտովդ անցնեմ...
 Ասա՛, ո՞ւր է էն խաղը,
 Որ դու ինձի խոստացար,
 — Ո՞վ կ'մոռնայ էս դաղը,
 Որ խփեցի՛ր ու անցա՛ր...

136. Մարդը, տեսե՛ք, ուտում է միս, — միսը իր պէս ապրողի,
 Մարդը, տեսե՛ք, չար ու վայիս, կեանք է պոկում անմեղի...
 Գործում է նա օր ու գիշեր արհեստի մէջ անվայել,
 — Ո՞վ է, ասե՛ք, հիմքը դրել արիւնաբքու էս խաղի...
 Ի՞նչ կ'լինէր, եթէ մէկը քո սրտի միսը պոկէր,
 Իբրեւ դասաբ ֆեղ կտրատէր, կամ քո արիւնը լակէր,
 Եւ քո սիրտը սէր՝ — արեւից անգուրք ու բուրք նա զրկէր...
 — Ո՞վ է, ասե՛ք, հիմքը դրել միշտ անիրաւ էս խաղի...

137. Գետը հոսում է վաղուց,
 Մէջը ինչ որ գաղտնիք կայ,
 — Ո՞վ է կապել էս հանգոյց, —
 Ոչ մի խաբար մեզ չ'կայ...
 Դատը դատում է դարեր,
 Ինչե՛ր չ'կան նորա դէմ.
 Ո՞վ է փորձը մեզ բերել
 Եւ ո՞ւմն է նա, — չ'գիտեմ...

138. Երբ օրը գայ, — օրը վսեմ, մարդը հասնի՜ բարձունքին՝
 Միշտ հարագատ՝ եւ միշտ ազատ լինի ցաւից մեր հոգին, —
 — Կեանքը դառնայ պայծառ ու վէս, քուչունի պէս
 ու փայլուն,
 — Զեզ նոր կ'ասեմ, ի՞նչ գործ ունէր մեր մէջ ցաւը,
 խիղնը հին...
 Արծիւը միշտ սաւառնում է իւր քեւերով դէպի վեր,
 Բոյսը անում, զօրանում է բի՛ւր ձեւերով լուսաբեր.
 — Մեր քեւերը, մեր ձեւերը, որ տանում են դէպի վեր,
 Սրտի ցաւն է եւ գրաւն է, — խիղն ու խրատը խորին...

139. Ա՛խ, էն կողմերից ես ո՞ւր վազեցի,
 — Հէ՛յ, հէ՛յ, — հողմերից մի ճայն լսեցի.
 Ինձ խոր ծովերը մի սոսկ ասացին,
 — էն վա՛ռ աստղերից ես խօսք ուզեցի...
 Իմ վառ ծաղիկնե՛ր, ձեզ պէս դարդ ունիմ,
 Հէ՛յ, հէ՛յ, — շողիկնե՛ր, ձեզ պէս զարդ ունիմ...
 Բերքը գարունի, զօրքը երկնի —
 Տե՛ս, հո՛ւր իմ սրտում միշտ խոր ես ունիմ...

140. Ոչ ոք չասաց, ի՞նչ է ուզում սիրտը էստեղ չարաչար.
 Ոչ ոք չասաց, ի՞նչ կայ իմ մէջ էսպէս ահեղ ու անմար.
 Օ՛, մարդկութիւն, քո ցաւը խոր մինչեւ վերջը չիմանամ, —
 Դեռ կ'լսուկայ սիրտս անմա՛ր, ծովերի պէս հողմահար...
 Ոչ ոք չասաց, ի՞նչ է խօսում աղբիւրը իւր ավերին,
 Ոչ ոք չ'ասաց, ի՞նչ է ասում հողմը տխո՛ւր քփերին.
 — Դո՛ւ, ծեր աշխարհ, քո միտքը յար մինչեւ սիրտը
 չիմանայ,
 Զուրը արին, հողմը քփին վի՛շտ կ'լսուի անդադար...

141. Ոչ ոք չասաց, ո՞ւր է գնում մայր մտնելիս արեւը,
 Վերջալոյսը իր խորանում ո՞ւմն է տալիս բարեւը.
 Ոչ ոք չասաց, ի՞նչ է զգում ծաղիկը լուռ գիշերին,
 Ի՞նչ է խօսում հողմի առաջ անտառը իւր յուշերին...
 Մի՛տք իմ, միտք իմ, քեւերդ լայն, գօրքերդ հա՛ն
 դու մէջդան,
 — Գէթ արեւի հետքը բռնած՝ նորա գնացքը տեսնե՛մ...
 Ո՞ւր է գնում, մայր մտնելիս, նա, մեր տէրը անվախնան, —
 — Ի՞նչ եմ ասում ծաղիկն ու բոյս, — նոցա գործին
 գէթ հասնե՛մ...

142. Տեսե՛ք, ահա իմ սրտի մէջ կան աստուածներ ու բողոք,
 Որ գործում են եւ փորձում են ինձ ամէն օր անողոք.
 Ոչ մի միջոց եւ ոչ մի գէնք նոցա գործը չի խախտի,
 — Նոցա լուծն է միշտ իմ վզին, — գերի եմ եւ եւ անօգ...
 Երբ օրը գայ, արեւի պէս դառնայ մեր սիրտը անբիծ,
 Երբ վերանան նորա խորքից օձն ու կարին եւ դահին,
 Ոչ մի աստուած էլ չի մնայ նորա գործումը հսկիչ,
 — Այն օր միայն ազատութիւնը աշխարհում կ'յաւրի...

143. Սի՛րտ իմ, սի՛րտ իմ, աշխարհը, տե՛ս, մի անտառ,
 — Մէջը նորա կար անմման մի ջէյրան.
 Որսկանն եկաւ, որսը արեց չարաչա՛ր,
 Ու վայր ընկաւ չար հարուածիցը ջէյրա՛ն...
 Սիրտ իմ, սիրտ իմ, չորս կողմ անտառ է քաւուտ,
 Եւ դու՝ ջէյրան, անտառի մէջը աշխո՛յծ...
 — Տե՛ս, որսկանի չար հարուածիցը անգուք.
 Վայր ես ընկած վէրֆերի մէջ եւ անո՛յծ...

144. Ի՞նչ ես այդպէս օր ու գիշեր դու միտք անում, տնաքա՛նդ,
 — Դո արածը, քո բերածը նշա՛ն չունի էս ափին.
 Աշխարհը, տե՛ս, չի նայում քեզ, — դո՛ւ ես նորան հնազանդ,
 Դո արածը, քո բերածը շահ չի տալիս անչափին
 Գո՞րծ ես ուզում, ձեռք մեկնիր բի՛ւր շէնքերին անհունի,
 Ժամանակի, տարածութեան բերը պոկիր վայրենի,
 Յեղաշրջի՛ր նոցա երկանքը անխուսափ ու բռնի,
 — Որ քո գործը եւ քո փորձը նշան լինի էս ափին...

145. Ամէն քայլում, ամէն վայրում հարց եմ տալիս անդադրում.
 Ո՞վ էր զարկեց, ո՞վ էր տնկեց կեանքի ծառը աշխարհում...
 Ամէն պտուղ, ամէն մի նիւղ ծառի վերայ միտք ունի,
 — Ո՞վ էր դրեց եւ բեջարեց էս մեծ ալգին անհունի՛...
 Ամէն մի բոյս ունի մէկ յոյս, ամէն ծաղիկ մի զատիկ,
 Ամէն քոչուն, ամէն զեղուն՝ մէկ իդո՛ ունի անհատիկ...
 Իւր տեղն ունի ամէն էակ էս ծովի մէջ անյատակ.
 — Ո՞վ էր կարգեց, ո՞վ նուագեց էս համերգը ներդաշնա՛կ..

146. Ի՞նչ ես քակում, սի՛րտ իմ, սի՛րտ իմ, դուռը վերին
 տանարի.
 — Քո դէմ ահա՛ տանարը կա՛յ, բայց դուռը միշտ փակ է,
 փա՛կ...
 Ի՞նչ ես այդպէս դու խելի պէս աղմուկ անում տկարի,
 — Զե՞ որ քեզի բաց չեն անի դուռը անյայտ աշխարհի...
 Քեզ պէս շատերը քակեցին էս դուռը փա՛կ ու ընտիր,
 Շատերն եկան ու յետ դարձան փոք ու փոշմա՛ն,
 ցանուցի՛ր...
 Քանի կ'ուզե՛ս, սի՛րտ իմ, սի՛րտ իմ, հարցում արա՛ ու
 կանչի՛ր,
 — Քո դէմ ահա տանարը կա՛յ, իսկ դուռը միշտ փակ է,
 փա՛կ...

147. Եկա՛ն, եկա՛ն, հաւքերն եկան հեռու, անյայտ վայրերից,
— Քարուանի պէս զօրքերն ելան սրտիս հեռու ծայրերից...
Հաւք ու քոչուն, դուք քեւ ունէ՛ք եւ ֆախրում է՛ք հեռուներ,
— Միտք իմ, միտք իմ, դու քեւ ունես, բայց չես ելնում
քո բնից...

Երբ գայ աշունը ցրտաբեր, հողմը հնչի մահագոյժ,
Հաւք ու քոչուն յետ կ'դառնան դէպ հեռուները աշխոյժ,
Իսկ իմ մտքերը միշտ իմ մէջ, ցրտի առաջ, հողմի դէմ, —
— Ո՛ւր կարող եմ ինձի տանել էսպէս հիւանդ ու անո՛յժ...

148. Ո՛ւր է՛ք նայում ձեր սրտերի բիւր փորձերին զարմացած՝
Զո՛ւր է՛ք կանչում դուք մեկնութեան հեքեաք, հրաշք,
առեղծուած.

Վայրենու պէս՝ հէնց որ տեսաք սրտի զօրքերը անհուն,
Դուք հիմնեցի՛ք ձեր զառանցանքը անպտուղ եւ աստուա՛ծ...
Հագար անգամ ասել եմ ձեզ՝ մէկ է կեանքը տիեզերքի.
Հրաշք չ'կայ ոչ մեր փորձում, ոչ էլ գործում երկնքի.
Եղած-չ'եղածը լոկ արդիւնք յաւերժակա՛ն մի բերքի՛...
— Զուր մի՛ կանչէ՛ք սուտ մեկնութեան հեքեաք, հրաշք
առեղծուած...

149. Դուք չ'գիտե՛ք, ինչ կայ այնտեղ՝ իրերի մէջ անխորտակ,
 Դիրքը նոցա, գիրքը նոցա ձեր դէմը միշտ փակ է, փա՛կ...
 Տեսե՛ք, ահա սիրտը նոցա բաց են անում գիտուններ,
 Եւ նորա մէջ հանդէս հանում զօրքը անքիւ ու անյա՛գ...
 Անքերեւոյք մի անհատիկ՝ իսկ նորա մէջ բիւր շարժում,
 — Անջնջելի եռանդ ու ձիրք, աւանդ ու կիրք եւ մերժում...
 Լոյսի փայլուն հայլակի մէջ կայ կեանք ու սէ՛ր եւ յուզո՛ւմ...
 — Ինչ կայ իմ մէջ, կայ եւ այնտեղ, ճիւղերի մէջ
 անխորտա՛կ...

150. Զեր աւանդած ճգողական զօրքը վերին կա՛յ իմ մէջ,
 Ժի՛ր եւ անանց արեւների ջերմը խորին կա՛յ իմ մէջ, —
 — Միլիկէնի անտես ալիքը՝ ամէն տեղ քափանցող,
 Եղել է միշտ, դադել է միշտ մարդու անմահ սրտի՛ մէջ...
 Հագար անգամ ասել եմ ձեզ, սիրտը նայե՛ք ձեր անտես,
 — Նորա խորփում, նորա բերփում տիեզերքը կայ
 վեր ու վե՛ս...
 Նա է մեր մէջ կազմել խորին իր ոյժերին նուրբ հանդէս, —
 — Ի՞նչ կայ այնտե՛ղ, աստղերի մէջ, կայ եւ եղել
 է իմ մե՛ջ...

151. Դուք չէք տեսնում այն ահաւոր կամֆը վերին բնութեան,
 Որ ձեր դիմաց, ասես աստուած, գործ է անում անխափա՛ն...
 Հլու անմիտ ձեր հոգսերին՝ նահիւնի մէջը դաժան՝ —
 — Դուք չ'գիտէք, ի՞նչ է ասում գործը նորա անսասա՛ն...
 Տեսէ՛ք, ահա՛ ապրում է նա յաւերժական մի սուրբ կեանք,
 Նա սիրտ ունի, — ունի հոգի, նա միտք ունի, սէ՛ր ու ջանք,
 — Դուք չէք լսում նորա լեզուն, ձիրքը նորա եւ տենչա՛նք...
 Զե՛ որ միայն նա է աղբիւրը էս կեանքի՛, գայութեա՛ն...

152. Երբ անտառն է նիրհում լեռների ուսերին,
 — Իսկ ծովակը նորան նուրբ օրօ՛ր է ասում.
 Երբ մրրիկը ֆնած՝ չի զարնում ամպերին,
 Իսկ ալիքը ափին իւր հեֆեաքն է խօսո՛ւմ, —
 — Դուրս եկ շուտ քո բնից, տես ինչե՞ր կան այնտեղ
 Բնութեան խորիմա՛ց եւ անմահ գործի մէջ...
 Տես, ինչպէ՞ս Յաւերժի գէնք ու գործը ահեղ
 Անչափ սէր է ապրում իր անտես սրտի՛ մէջ...

153. Ինչպէ՞ս անեմ, նաւս հանեմ նաւահանգիստը հեռուն,
Ինչպէ՞ս անեմ, ափը հասնեմ՝ արեւանիստը անհուն.
Իմ շուրջը ծով, միւրիկ ու սով, իմ մէջ կռի՛ւ ու կայծակ, —
— Ինչպէ՞ս անեմ, ծովը անցնեմ, — նաւահանգիստը
հեռուն...

Դու քաջի պէս գործերդ տես, ով համարձակ նաւորդի,
Ծովերի մէջ, սովերի մէջ կայ քշնամի տմարդի.
Գործը ընտիր, մեր կամքը ժիր, — էլ մեզ ոչ ոք
չի՛ յալթի, —
— Մեզ տանում են, մեզ հանում են նաւահանգիստը
հեռո՛ւն...

ՏԵՐՅՈՒՄ ՈՒ ԱՆՅՈՒՄ

1926, 1927, 1928.

ՀԱՐՑՈՒՄ ՈՒ ԱՆՑՈՒՄ

1. Թե նիշտ է, ես ինձ համար չեմ,
Սրտիս միակ պաշտոն'դը չեմ, —
— Էստեղ, ասե՛ք, էլ ի՞նչ եմ ես,
— Երգս, ասե՛ք, ի՞նչպէս հնչեմ...
Թե լսյալ իմ միայն իմ մէջ,
Եւ ես միայն ինձ եմ տեսնում,
Թե սիրտը իմ իւր ցաւի մէջ
Դրսի ցաւին չի հասնում, —
— Չար ու անար օտարի պէս՝
Էլ էս նամբին ի՞նչ եմ ես...

2. Արի՛, արի՛, իմ Հեռաւոր, մեր ափերին ե՛րգ աւա՛. . .
 Հողմերը զուր շրջում են խուլ եւ անդադա՛ր հառաչում,
 Ամպը վերեւ իւր թշնամուց է փախչում.
 Տերեւները քափուում են ցած ու կորչում,
 — Արի՛, արի՛, հողմը մեզի անյայտ խօսեր կ'սօսայ...
 Գիշերը խոր մեզ հիւր կ'գայ, բիւր աչքերը նակատին, —
 Եթերի մէջ աստղերը հուր մեզ խոր ողջոյնը կ'տան.
 Ծովը ահա երազի մէջ՝ խօսք է խօսում աննման,
 — Տե՛ս, բնութիւնը կանչում է մի նո՛ր կեանքի ու գարնան,
 — Արի՛, արի՛, իմ Հեռաւոր, խօսքդ աւա իմ սրտին...

3. Դու իմ լնակ, կապոյտ լնակ, ջուրդ ցայտա՛ւն ու վնի՛ւտ.
Դու էլ մենակ, ես էլ մենակ, ընկեր եմք միշտ՝ ես եւ դու.
Խնձ էլ, ֆեգ պէս, հողմն է յուզում, հողմը անդուր ու կռալիտ,
— Յաւերի մէջ բախտի ձեռքը ընկել եմք միշտ՝ ես եւ դու...
Զորս ամի մէջ՝ շուրջդ ժայռեր՝ — աղմկում ես ու լալիս,
Ֆեգ պէս իմ մէջ կեանքը անվերջ իր խոր յորձանքն է տալիս,
— Ֆեգ պէս ես էլ սպասում եմ, — վերջին օրս չի գալիս, —
Շղթայի մէջ՝ բախտի ձեռքը ընկել եմք միշտ՝ ես եւ դու...

Մերք արեւի լոյսերի մէջ շողում ես դու կեանք ու սէր,
Սիրտս յանախ յոյսերի մէջ՝ քն պէս երազ է փնջում...

Մրրիկների հետ միասին մերք ծեծում ես քն ամիսներ.

— Զէ՛ որ յանախ իմ մէջ նաեւ մրրիկներ են շառաչում...

Դու լուռ ժամին կարդում ես մերք ազատ գիրքը աստղերի՛,
Զէ՛ որ ես էլ կարդում եմ մերք անյայտ գիրքը աշխարհի...

— Դու իմ լնակ, ես էլ մենակ, ընկեր եմք մի՛շտ ես եւ դու,

— Ժայռերի մէջ՝ բախտի ձեռքը ընկել եմք միշտ՝ ես եւ դու...

4. Հոգօր գիտունը էլ չ'կայ, իմաստունները կորան,
 — Ի՞նչպէս պիտի վարուցանքը ես իմ սրտում բէջարեմ.
 Ես եւ գութանը իմ մենակ, դաշտը անյագ ու խոպան,
 — Ասէ՛ք, ի՞նչպէս արտը վերին ես մշակեմ ու վարեմ...
 Ա՛խ, երանի՛ դուք տեսնէիք արտերս բիւր ու բազում,
 Ա՛խ, երանի՛ գէթ լսէիք, ի՞նչ է իմ մէջ միշտ խօսում.
 Յաւերժութեան կրակը բարկ, իսկ իրերի երբն ու զարկ,
 — Գետերի պէ՛ս, անջնջելի՛, իմ մէջ անվերջ եմ հոսում...
 Հազար տարի արտ է ցանած՝ փուշ ու տատասկ նորս մէջ,
 Սուտն ու բարին մինչեւ հիմայ դեռ չի գտած նորս մէջ.
 Իմաստունները մեծամեծ եկան տեսան ու անցան,
 — Իմացութեան բերքը խռրին դեռ չի մաքրած նորս մէջ...
 Ի՞նչպէս անեմ, ես չ'գիտեմ, մտքիս արտը բէջարեմ,
 Ի՞նչպէս անեմ, ես չ'գիտեմ, սրտիս պարտքը վնարեմ, —
 — Իմացութեան արտը անվերջ, տատասկ ու փուշ նորս մէջ,
 Նորս համար ռ՞ըտեղից ես լուսէ գութանը մարեմ...

5. Թէ կայ աստուած, — նա ինձանից բարձր չէ.
 — Զէ՞ որ նորա գահը միայն իմ մէջ է.
 Մարդն է իւր մէջ կանգնել դիւանը նորա,
 — Սուտ մի՛ ասէ՛ք, նա տիեզերքի տէրը չէ՛...
 Իբրեւ միջոց՝ կարգաւորող բարձր իր՝
 Մարդն է նորան միշտ յօրինել ինքնադիր.
 Իրերի մէջ նա հիւմք չունի՛, տեղ չունի՛,
 — Թէ կայ աստուած՝ իմ մէջն է նա օրէնսդիր...
 Կարիք չ'կայ եւ չի եղել բնաւին,
 Որ նա լինի իրերի մէջ տիեզերքում.
 — Երբքը նոցա միշտ անխուսափ ու խորին.
 — Միայն մեր մէջ աստուածը կայ անհերքում...

6. Ես աներկիւղ՝ բերք ու սլտուղ շատ ունեմ.
Գարունների արեւագարդ մի տուն եմ.
— Յաւերժութեան ծովը իմ մէջ կ'յուզուի՝
Օր ու գիշեր կրակի մէջ՝ արք-ո՛ւն եմ...
Մարդու համար սիրտս բարձր մի ատեան,
Ուր կարդում եմ գիրքը վերին գոյութեան.
Տիեզերքը մերք իմ սրտի մէջ կ'սուզուի,
— Կեանքս աղօտ՝ ես կարօ՛տ եմ բնութեան...
Մարդի՛կ, լսէ՛ք, ձեզ ասելիք շա՛տ ունեմ,
Իսկ իրերից անց ու գալիք դա՛տ ունեմ.
— Ինչ կայ էստեղ, գրուած է խո՛ր գրքիս մէջ,
— Ես ձեզ համար բերք ու սլտուղ շատ ունեմ...

7. Ով է, ասէ՛ք, կեանքի բերել ձեզ մի օր, —
 Դժ՛ւ, ով կեանքս եւ մշտահոս ծով ու ջուր, —
 — Թէ ոչ տանջանքը տիեզերքի, կամ երկունքը նորա խոր,
 կամ անցեալի անմեղ արցունքը իզուր...
 Ո՞վ է, ասէ՛ք, ձեզ հոյակապ կանգնել իրեւ մի արձան,
 Դժ՛ւք, ով լեռներ երկնահաս.
 — Թէ ոչ կռիւն աշխարհի, կիրքը նորա անասան,
 կամ գաղափարը գոյութեան անպակա՛ս...
 Ի՞նչ ես, ասա՛, անլերջ հոսում, երկրէ երկիր միշտ վազում,
 — Ի՞նչ ես հնչում, ռ՞ւմն ես կանչում, Հողմ արի.
 Անդրաշխարհի խորհուրդը չէ՞, որ ցրում ես ու խօսում,
 Եւ մեր սրտին սաղմոս ասում միշտ արի՛...

8. Մարդ ես, մի տե՛ս. ի՛նչպէս է որ ինքն իրան
Ծնուեց աշխարհը հոյակապ, անմահ՝ն.
— Իսկ եթէ ևս, որ Հոգի չէ՛, մի՛տք չունի, —
Հիմքը դրեց արարչութեան, անհունի՛,
— Ինչպէ՛ս է որ դո՛ւ, արարիչ եւ Հոգի՛,
Ձեռ կարող սուրբ հիմքը դնել նո՛ր կարգի...
Ինչպէ՛ս է որ նիւթը անգութ, խորք ու բութ
Լոյս է ծնել տիեզերքի մէջ ու արե՛ւ.
Իսկ դո՛ւ — Հոգի՛, աստուածային մի բնոյթ,
Ձեռ կարող քեզ կարգ յօրինել յարատեւ...

9. Աննսլատա՛կ, գուր չես եկել դու աշխարհ,
 Անժամանակ հիւր չես եկել խնոյքի.
 Հագար տեսակ գործ կայ բարի քեզ համար,
 — Զէ՞ որ անյագ ուխտ ես եկել գարունփի...
 Տես, քո դիմաց երկար ու բաց ուղիներ,
 Դաշտը խոսքան, հողը անբան կ'սպասի.
 Իբրեւ աստուած՝ քեզ վիճակուած տարիներ
 Գործերդ տե՛ս, որ շուտ գնաս նո՛ր դասի...
 Բո՛ն համբէ՛քին հագար ու մի հահին կայ,
 Որ կարօտ է արարչակա՛ն սուրբ գործի.
 Բո՛ն սրտի մէջ հագար ու մի դահին կայ,
 Որ քաջում է քեզ անկումի ու փորձի...
 Իսկ երբ յաղթես փորձանքը չար սրտիդ մէջ,
 — Արժան լինիս անմահական քո բերքին.
 — Ժամանակն իսկ կ'դադարի՛ սրտիդ մէջ,
 Եւ դու հանգի՛ստ կ'անցնես յաւերժ երկնքին...

10. Դարձի՛ր, արե՛ւ, յետ գնա հին քո ուղին,
 Բոյս ու տերե՛ւ, հասէ՛ք անցեալ ձեր օրին.
 — Դու՛, յարատե՛ւ, խուլ ժամանա՛կ, յետ գնա՛,
 Թող յետ դառնայ անցեալը մեր սրտագին...
 Ոտքի ել դո՛ւ, ով բնութիւն, զօրքի պէս,
 Զարքնէ՛ք ոյժե՛ր տեսանելի՛ր եւ անտես,
 Կեանքը արե՛ք ահեղ կռուի սապարէ՛զ,
 — Որ յետ դառնայ անցեալը մ՛եր սրտագի՛ն...
 Թող յետ դառնան օրերը այն լուսաւոր,
 Երբ կեանքը նոր բողբոջում էր անսովոր...
 Թող գան կրկին ազգերը հին, կեա՛նքը հին,
 — Աչքով տեսնեմ երբը մարդո՛ւ ահաւոր...
 Բախտ իմ, բախտ իմ, տուր ինձ գարնան իմ օրեր,
 — Անմիտ երա՛զ, խաղ ու տնա՛զ, ջանք ու սէր...
 Դարձի՛ր արեւ եւ յետ անցիր քո ուղին, —
 — Թող, որ տեսնեմ օրերը իմ լուսաբեր...

11. Ծաղիկ ու բոյս, համբայ բացէ՛ք,
Հովիկ ու լոյս, լուռ կացէ՛ք,
— Շուրջս տխուր ու փոփոգի՛, —
Գնում եմ ես գարունֆի՛...

Մայր իմ, դու ինձ աշխարհ բերիր,
Հայր իմ, որ ինձ կրթեցիր,
— Ո՞ւր է՛ք, տեսէ՛ք, — գործս ընտիր,
Տանում եմ ինձ ու՛ր բերֆի՛...

Հագար տեսակ փորձանք ու վիշտ,
Դրոհ կ'տան իմ վերայ.
Յաւ ու կրակը անբարիշտ
— Մորեխի պէս իմ վերայ...

Վերեւն արե՛ւ, լոյս անմահ,
Հեռուն գարունը սրտի.
— Թէեւ շատերը յե՛տ չ'եկան, —
— Ես գնում եմ գարունֆի՛...

Տանում եմ ինձ՝ միշտ իրագէկ
Վեհ ու վերին մի կեանֆի՛...
— Ծանօ՛ք, ընկե՛ք, համբայ բացէ՛ք,
Գնում եմ ես ուր բերֆի՛...

12. Ի՞նչ ես սուլում, անգուր՝ հողմ,
Եւ փող փչում ահաւոր.
Ի՞նչ ես շրջում ամէն կողմ,
— Ո՞ւմն ես կանչում անսովոր...

Ամպերը խիտ երկնփից
Ցրում ես դու անդադար.
Ծովերը խոր յատակից
Շարժում ես դու քաջաբա՛ր...

Նաւերը լի՛ բերֆերով
Նետում ես դու ավերին.
Ցաւերը լի՛ կրֆերով
Թաղում անդունդը խորին...

Դու վիթ-խարի անտառին
Ահ ու սարսափ ես ազդում.
Եւ նա՛ դողը իր սրտին,
Քեզ իր յուշերն է կարդում...

Ո՞վ է, ասա՛, քեզ ծնել,
Ո՞ր աշխարհից ես գալիս.
Ո՞վ է կեանքի քեզ հանել,
— Ո՞ւմ պատուէրն ես դու տալիս...

Եարար հօտը փողը չե՞ս,
Որ մեզ կանչում է դատի...
— Եարար էն խոր դողը չե՞ս,
Որ կայ խորհումը սրտի...

13. Դուք ի՞նչ գիտե՛ք, — ես տիեզերքի ամենագոր մասը չեմ.
Ձեզ ո՞վ ասաց՝ — նորա վերին եւ միշտ խորին դասը չեմ...
Անցե՛րք բիւր, կրակը հուր, սուրբ նառագայքը՝ — իմ մէջ,
Դուք ի՞նչ գիտե՛ք, յաւերժութեան միշտ անմահ սաղը չեմ...

Աստղ ու արեւ իմ յարատեւ ծննդավայրը վերին, —
Յաւերժութիւնը հարազատ՝ ծծմայրը իմ սրտագին.
— Հանապարհն իմ ցոյց է տալիս բազմատեսիլ ծիրկաքին,
— Ձեզ ո՞վ ասաց՝ ես տիեզերքի խորհրդաւոր դասը՝ չեմ...

Ինչ կայ այնտեղ՝ արեւների, աստղերի մէջ, — կայ իմ մէջ,
Նիւթը անփոյթ, շարժում, յուզում եւ նոյն կրակը անշէջ,
Ջերմը նոցա անվերջ ու խո՛ր — կայ երկնագո՛ր եւ իմ մէջ, —
— Էլ ո՞վ ասաց, — ես տիեզերքի աստուածաբար մասը չե՛մ...

Գիտակցութիւնը իմ արեւ՝ վառ աստղերից է ծնուած,
Իմ գոյութիւնը յարատեւ՝ աստղերի հետ է սնուած...
— Միտքս ընտիր՝ եւ օրէնսդիր, — տիեզերքին
միշտ մի լեզու, —
— Զէ՞ որ ես եմ քարգմանը նիշտ նորա գործում եւ
աստուած...

14. Գու՛հ չ'գիտե՛հ, ես ի՞նչ կ'անեմ տիեզերքում,
 Եթե լինեմ յաւերժական կեանքին տէր.
 Միտքը անմահ՝ եթերի մէջ անհերքում
 Ես կ'կարգեմ իբրեւ արե՛ւ լուսաբեր...
 Թե լինէի աշխարհներին կարո՞ղ տէր.
 — Այլ կերպարանք ես կ'տայի բնութեան.
 Թոյլ չէի տայ, ոչ արեւը, ոչ աստղեր
 Անյայտ եւ գուր մամբայ գնան յաւիտեան...
 Եթերի մէջ իբրեւ անմահ օրէնսդիր՝
 Կ'ստեղծէի գոյութեան նո՞ր նպատակ.
 Եղած, չ'եղածը կ'ունենար ծրագիր —
 Եւ աւրը կոչում իր գործերին երկնի տակ...
 Թոյլ չէի տայ եւ աշխարհում զո՛ւր մնայ
 Եւ ոչ մի բան, ոչ մի մարմին, մուրակ,
 Եռանդ ու ջանքը տիեզերքի անխնայ
 Իմ ձեռքումը միշտ կ'լինէր հաշուի տակ...
 Տարածութեան դաշտերի մէջ հիմնովին
 Եդեմական կ'կարգէի սիրտ ու սէր.
 Հաւատարիմ նորա անմահ օրէնքին
 Կեանքը յաւերժ ու համերա՛շխ կ'հոսէր...
 Թոյլ չէի տայ, գուր պայքարեն իրար դէմ
 Զարը, բարիք, սէրն ու կարիք, լաւ ու վատ.
 Կ'հիմնէի կարգ անմահն ու վսեմ —
 — Կեանք անարա՛տ, կեանք արդարի՛ւ եւ ազատ...

Եւ կ'սպրէին մարդ, անասուն եւ բոյսեր
Դիտակցութեան տաճարի մէջ միշտ արի՛...

— Էլ դառնութիւն, տանջանք ու լաց, կամ հոգսեր
Զէին լինի նիստուկացում աշխարհի՛...

— Ո՞ւր ես, դուրս եկ, ով բնութեան անյայտ տէր,
Քեզ ցոյց կ'տամ լաւն ու վատը քո գործի.

Դուրս ե'կ եւ տես. ի՞նչ է միտքը լուսաբեր,
Ո՞ւր է տանում փայլուն գնացքը փորձի...

Թէ լինէի տիեզերքի մէջ օրէնսդիր,

Միտքը կեանքին կ'կարգէի արարիչ.

— Իսկ իրերի սուրբ մանասարիւր ընտիր

Միշտ կ'ունենար եւ տնօրէն, եւ դրդիչ...

15. Եթէ գնամ, իսկի չաւէ՛ք, նա գնաց.

— Իմ երգն էստեղ, իմ բերքն էստեղ կ'մնայ...

Թէ հեռանամ, քող չ'լինի ողբ ու լաց,

— Ով կայ էստեղ, երբեք էլ յե՛տ չի դառնայ...

Եթէ գնա՛մ, միայն տեղս կ'փոխեմ.

— Միտքս էստեղ, խօսքս էստեղ կ'մնայ...

Ես հողմերի, բոյսերի մէջ կ'շրջեմ —

Իբրեւ մի զօրք անջնջելի՛, անխնայ...

Եթէ տեսնէ՛ք, գարունը գայ ու ծաղկի՛,

— Արտն ու արօտ երկնատեսիլ գէսքի մէջ.

Անվերջ կարօտ սիրուն սոխակը երգի,

— Ես կա՛մ անխախտ ու կ'լինե՛մ նոցա մէջ...

Երբ անտառը հողմի առաջ մըմնջայ.

Ծովը հզօր աղմուկ անի բարկանայք, —

Մրբիկը չար կեանքի վերայ տրտնջայ, —

— Դուք իմացէ՛ք, — իմ անսասան խօսքն է այդ...

Թէ ընդհանուր տիեզերքի խո՛ր շարժումին

Մի օր արի Մարդու միտքը տիրանայ.

— Իբրեւ մի լոյս՝ անջնջելի՛ իմ հոգին

Միշտ կ'գործի եւ նորս մէջ կ'մնայ...

Եթէ մի օր կեանքի հօգօր հովտի մէջ
Սէրը ծաղկի ու ձեզ բերի նոր գարուն.
— Իմ Սիրտը կայ անջնջելի նորա մէջ.
— Իմ Արտը ձեզ բերք կ'բերի գուարքուն...

Ինձնից յետոյ զուր մի ասէ՛ք, — նա գնաց.
Իմ երգն էստեղ, իմ բերքն էստեղ յաւիտեան,
— Ինձնից յետոյ քող չ'իմի ողբ ու լաց.
— Ես այստե՛ղ եմ եւ կ'մնամ անսասա՛ն...

16. Հագար տարի քէ ձեզի տան կեանքի դէկը բարձրատես,
 — Դուք չէք կարող էս ծովի մէջ նաւը տանել դէպի ամի.
 Հագար տարի եքէ վարէք կեանքի գործը ու հանդէս,
 — Վերջը մէկ է, կեանքը հասում է ծովի պէս անխուսափ...
 Ուզես, չուզես, ջուրը ներքեւ կ'հոսի,
 Թէ սէր չ'կայ, սիրտը բնաւ չի խօսի.
 — Նիւթը ոչի'նչ, — կեանքին ոգի՛ր կ'պակսի,
 Վերջը մէկ է, դուք չէք կարող նաւը տանել դէպի ամի...
 Հագար տարի եքէ լինէք ծովի վերայ ծովապետ,
 Հագար տարի եքէ վարէք նորա գործը արքուն դէտ, —
 Ծովը երբէք աղերսը ձեր չի լսի,
 Մըրիկը ձեզ իւր խորհուրդը չի ասի,
 — կեանքը սէր է, նորան սէրը կ'սագի...
 Վերջը մէկ է, դուք չէք կարող կեանքը հանել դէպի ամի...

17. Դու, իմ վտակ, սիրուն գետակ, խոխոջում ես միշտ անյագ,
 Սարերի մէջ, ձորերի մէջ շրջում ես դու համարձակ.
 Մինչեւ էսօր մէկը չեղաւ, որ քո խօսքը հասկանար,
 — Ո՞ւր ես գնում, ի՞նչ ես ասում այդքան արի ու շիտակ...
 Զուրդ վնիտ, հագարածա՛յն ու հնչուն,
 — Անյայտ երկրից երգ ես բերում խոխոջուն.
 Մէկը չեղաւ, որ սուրբ երգդ հասկանար,
 — Ի՞նչ կայ գաղտնի ջրերիդ մէջ կարկաչուն...

Դու, իմ վտակ, սիրուն գետակ մտացիր —
 — Մօտդ նստեմ, երգդ լսեմ ուշադիր.
 Ի՞նչ ես քակում, ի՞նչ ես զարկում ավերիդ,
 Ասա՛, ի՞նչ կայ էն աշխարհում բնադիր...
 Զուրդ գալիս է հեռաւոր վայրերից,
 Լսե՛լ ես դու խօսքը խորին եքերից.
 Մօտդ նստեմ ու քեզ լսեմ ուշադիր, —
 — Ի՞նչ ես բերել անյայտ ու խոր ավերից...

18. Ազգերի մեծ հանապարհը սրտիս մէջ՝

— Անց եմ կենում սերունդները հին ու նո՛ր.

Յեղաշրջում, ծին ու ջնջում միշտ իմ մէջ.

Ուխտ եմ գնում ազգերը բիւր անցաւոր...

Կեանքը պայքա՛ր միշտ անխափան ու դաժա՛ն,

— Հսկում, անկում ու վերակազմ իմ սրտում.

Պայքարի մէջ աստուածը կա՛յ յաւիտեան, —

— Պայքարը կայ ու կ'լինի իմ բերդում...

Անկում, անում, յեղաշրջում սրտիս մէջ,

Իմ բերդից դուրս՝ իրերի հերքը կայո՛ւն.

— Ն՞րբ կ'լինի, որ մեր միտքը երկնաէջ

Կեանքի համար կանգնի տաճարը անհո՛ւն...

19. Դուք, լեռնային ու սրտագին ծաղիկներ,
.. — Փայլում էք միշտ հազար սագով ու նագով .
Խնդում էք միշդ եւ անխուղ, անձնուէր,
Ապրում էք դուք հազար գէտով, երագո՛ւլ . . .
Ի՞նչ զօրութիւն կայ ձեր խոհուն արմատում,
Որ չ'գիտէք ահ ու կռիւն չարի .
Ի՞նչպէս է, որ ձեր սուրբ սրտում անժխտում
Զ'կան կրֆերը վայրենի՜ աշխարհի . . .
Տեսնում եմ ես, որ ձեր սիրտը սէր ունի,
Զեզ է տալիս կեանքը իմա՛ստ, բերկրութիւն . . .
— Իսկութիւնը միայն ձեր մէջ կ'բանի,
— Զեզ է գալիս խոր երեքից վա՛ռ գարուն . . .

20. Անջնչելի իմացումի ծո՛վն իմ մէջ,
Անմատչելի գեղեցկութեան սովն իմ մէջ.
— Աստղ ու արեւ նախանձում են իմ մտքին,
Դեռ չ'լսուած կարօտների ծով կայ իմ մէջ...

Հողմերի պէս երկրէ երկիր ման եկայ,
Լաւ ու վատին դարձայ վերին մի վկայ...
Էս հովտի մէջ իմ ուզածը էլ չ'կա՛յ, —
— Սուրբ աւիւնի յաւերժական ծով կայ իմ մէջ...

Անցաւոր եմ, կեանք ու ջանքս անխնա՛ւ,
Բախտաւոր եմ, բա՛խտ չ'տեսայ մի անգամ,
Ուխտաւոր եմ, ուխտ չ'տեսած՝ կ'զնամ, —
— Դեռ չ'ծնուած գարունների սո՛ւլ կայ իմ մէջ...

21. Վազի'ր առու, խօսի'ր առու.
— Հանգիստը քեզ չի՛ սազի...
Հասի'ր առու, հոսի'ր հեռու,
— Ծովը քեզի կ'սպասի...
Զուրդ պայծառ ու հարազատ,
Համբոյր կ'տաս արեւին.
Խուր ու ժպիտ եւ խօսք ազատ
Տանում ես դու ծովերին...
Ես էլ քո պէս ծովն եմ գնում,
Համբոյր կ'տամ արեւին.
Օր ու գիշեր միտք եմ անում,
— Ե՞րբ կ'հասնեմ մութագիւ...

22. Ինչպէ՞ս անեմ, ինչպէ՞ս սագեմ խօսքը վսե՛մ իմ սրտի,
 — Որ դուք զգա՛ք եւ հասկանա՛ք յուզուած ծովերը իմ մէջ.
 Ի՞նչը ցոյց տամ, ի՞նչպէս կարդամ գրքերը խո՛ր նշմարտի,
 — Որ դուք զգա՛ք եւ հասկանա՛ք, քէ ինչե՛ր կան բերդիս մէջ..
 Սագանդարը խօսք է ասում սագի վերայ սրտալի՛,
 Ուրախ պարը գովք է լսում բեմի վերայ խնդալի.
 Սովդափեարը վայելք ունի իր շահաւէտ գործի մէջ,
 — Ինչո՞ւ, ասե՛ք, գովք ու գալիք զգալի՛...
 Իմ սիրտը միշտ տեսնում է միշտ կեանքը անմահ իրերի,
 Իմ բերդում կայ հազար վկայ աներեւոյթ աշխարհի,
 — Յաւերժական կեանքը համայն հոսում, խօսում է իմ մէջ,
 Ինչպէ՞ս անեմ, որ դուրս հանեմ սրտիս բերքերը բարի՛...

23. Ի՞նչու էսպէս խառն է էսօր հանքը իմ,
Աշնան նման սառն է էսօր կեանքը իմ,
— Զէ՞ որ մի հոծ կրակ ու բոց կայ իմ մէջ,
Ինչո՞ւ էսօր դառն է էսպէս կեանքը իմ...

Աստղերի պէս խոր ու պայծառ իմ հոգին,
Արեւի պէս կրակ ու վառ իմ հոգին,
— Յաւերժութեան լոյսը անմար միշտ իմ մէջ,
Ինչո՞ւ էսպէս սառն է էսօր իմ հոգին...

Ճիշտ իրերի սահման ու կապը իմ մէջ,
Միշտ արդարի ատեան ու չափը իմ մէջ,
Դարբնոցների զնդան ու քափը իմ մէջ,
— Ինչո՞ւ էսպէս դառն է էսօր իմ հոգին...

Միտքս նարում է գաղափար նոր կեանքի,
Զիրքս շարում է նոր տանար տիեզերքի,
Հունձս բերում է ձեզ պաշար նոր բերքի, —
— Ինչո՞ւ, ասե՛ք, դառն է էսօր իմ հոգին...

24. Կամքը հզօր, որ կայ սովոր իմ սրտում,
— Դուք ի՞նչ գիտե՛ք, նա տիեզերքի կամքը չի.
Ջանքը հզօր, որ կայ էսօր իմ բերդում,
— Դուք ի՞նչ գիտե՛ք, յաւերժութեան ջանքը չի...

Արեւի մէջ, աստղերի մէջ, եթերում
Յաւերժական ու անկործան մի կամք կայ.
Իրերի մէջ, անցքերի մէջ անհերքում
Միշտ կենարար, միշտ ղեկավար մի ջանք կայ...

Գործս անող, վորսն տանող կամքն արի՛ —
Միքէ՞ անմահ, իրերի գահ — կամքը չի...
Դուք ի՞նչ գիտե՛ք, կեանքը ներքին աշխարհի
Տիեզերական անջնջելի կամքը չի...

25. Ի՞նչ էք իզուր դուք ինձ մաշում,
Անվերջ ու ժիր իմ մտքեր.
Ի՞նչ էք տխուր բունս տաշում
Դուք, դաւադիր իմ կրքեր...

Սի՛րտ իմ, սի՛րտ իմ, հանգիստ եղիր,
Լուռ կացէ՛ք միշտ ցաւ ու վիշտ.
Կեանքը սլատիր եւ անխտիր՝
Մեզ չի՛ մնայ ցոխ ու ցիշտ...

Կար ժամանակ, երբ դուք ազատ
Շրջում էիք տիեզերքում, —
Իբր անհատիկ ու հարազատ՝
— Եթերի մէջ անհերքում...

Քիչ սպասէ՛ք, օրս կ'անցնի,
Եւ դուք էլի անխափան, —
Աստղերի մէջը անհունի
Յրի՛ւ կ'գաք յաւիտեան...

Ի՞նչ էք անվերջ դուք ինձ մաշում
Կեանքի տխո՛ւր հոգս ու վիշտ.
— Սի՛րտ իմ, սի՛րտ իմ, քեզ են քաշում
Հոգմերը չա՛ր, անբարիշտ...

26. Քանի՞ անգամ ասել եմ ձեզ ես էստեղ,
— Իրերի մէջ անջնջելի կայ կրակ.
— Կրակի մէջ իսկուքի՛ւն կայ վառահեղ,
Նա է մեր մէջ վառուում իբրեւ արեգակ...

Նա է իմ մէջ ոգեւորւած՝ իբրեւ հուր,
— Անջնջելի՛ կրակ ու բոց է հոգին.
Սուրբ կրակից կե՛անք է գալիս ընդհանուր,
— Թեւ ու քսիչք մա է տալիս մեր սրտին...

Նա է ծնել արեւի մէջ սէր ու կեանք,
Որ տարածում է աշխարհին յաւիտեան.
— Կրակի մէջ կայ ամէ՛ն բան, — սէր ու ջանք,
Նա է հիմքը իսկ իրերի բնութեան...

Կրա՛կ, կրա՛կ անջնջելի, բոցավառ,
— Ոգեւորւած եմ աստղերը քեզանից.
Իմ սրտի մէջ կրակը կա՛յ անսպառ, —
— Նա է վառում կեանքը իմ մէջ ոգելից...

27. Էսօր մտայ ես իմ այգին,
— Ծառ ու ծաղիկ երկնատես,
Տեսէ՛ք, էսօր ես, իմ հոգին
Շարժումի մէջ նրբատես...

Ծաղիկ ու բոյս տենչում են լոյս,
Դէպի արե՛ւը դարձած.
Շողում են յոյս, դողում են կոյս,
Երագներով կախարդուած...

Իսկ իմ սիրտը լո՛ւռ ու տխո՛ւր,
Ի՞նչ է ուզում, — չ'գիտեմ.
Գործերս բիւր, փորձերս խուր,
Ո՞ւր են հասում, — չ'գիտեմ...

28. Հազար հազարը անցան,
— Թողի նման ցիր ու ցան.
Սրտի կարօտը դարձա՛ն, —
— Մէկը չ'ասաց, ի՞նչ է սա...

Գործ ու փորձը աներկիւղ,
Շուրջս լեցուն ծառ ու նիւղ,
Բայց դեռ չ'կայ մի սլտուղ, —
— Ես մուրազի՛ չ'հասայ...

Տիեզերքը մեծ եւ անհուն,
Մէկ է աղբիւրը խօսուն,
— Իսկ ես նորա նուրբ լեզուն, —
— Տէրը ո՞վ է, — չ'տեսայ...

29. Ախ, չ'գիտեմ, ես չ'գիտեմ
Ինչպէ՞ս ասեմ իմ երգը .
Սիրտս մի հանք, մէջը մի ջանք,
— Ի՞նչպէս դասեմ իմ քերքը...
Բոյսերը ինձ դարման կ'տան,
Լոյսերը ինձ մի պայման,
Աստղերի հետ ես ժամադիր,
Գարծեր ունեմ միշտ ընտիր...
Բայց չ'գիտեմ, ինչպէ՞ս դասեմ,
Ինչպէս գտե՛մ իմ քերքը...

Արշալոյսը ժպիտը իւր
Տալիս է մի՛շտ միայն ինձ .
Վերջալոյսը՝ կարօտը հուր
Լալիս է մի՛շտ միայն ինձ...
Հողմը քոչում է լեռներից,
Ծովը հնչում է քախիծ,
Երա՛գ է սէրը անբիծ, —
— Եւ ամէն բան դէպի ինձ...

Ես չ'գիտեմ, ինչպէ՞ս դասեմ,
Ինչպէ՞ս երգեմ իմ երգը...
Մարդ էք, հասէ՛ք եւ ինձ ասէք,
— Ո՞ւմ խնամքով ես փաթաթեմ
Համայնակա՛ն իմ վերքը...

30. Գիտուններից մէկը այսօր մի բան ասաց ինձ արի.

— Տիեզերքը, տե՛ս, մի զարկերակ սրտի նման ու բարի.

Նա լայնանում է անդադար, մերք նեղանում է իր մէջ.

— Մի զարկերակ՝ սրտի նման զարկում է միշտ եւ արի՛...

Ասի՛ անմիտ, տիեզերքը, տե՛ս, միայն ապրող մի մարմին,

Մէկը անվերջ եւ նորա մէջ կեանք է զարկում սրտագին.

Մա՛րդն է, մա՛րդը վեհ ու վերին կեանքը տալիս տիեզերքին,

— Սիրտն է, սիրտը իմ կրծքի տակ՝ — զարկերակը աշխարհի..

2է՞ որ միտքը աշխարհի մէջ նրագ է խոր եւ անշե՛ջ,

2է՞ որ երգը մեր երկնաէջ կրա՛կ է միշտ նորա մէջ...

2է՞ որ բերքը մեր արտի մէջ նորա համար է ծաղկում

— Սիրտն է, սի՛րտը իմ կրծքի տակ՝ — զարկերակը

նորա մէջ...

31. Մրրի՛կ, մրրի՛կ եւ լուռ չարի՛ք, դուք իմ սրտի սուրբ կարիք,
Դուք էք բերել իմ օրերին գարուն ու լոյս եւ բարիք...

Սեւ ամպերից եւ ծովերից անցել էք դուք իմ սիրտը,
— Ամէնից շատ եւ հարազա՛տ ձեզ եմ միայն ես տալիք...
Օ՛, ռիտերիւմ իմ թշնամիք, ամէնից շատ ձեզ եմ պարտ, —
Դուք էք ցանկել իմ սրտի մէջ քաղցր վիշտը ու սեւ դարդ.
Թէ չ'լինէր ձեր սեւ գործը, էլ չէր լինի իմ վառը,
— Ամէնից շատ եւ հարազա՛տ ձեզ է միայն սիրտս պարտ...

Աստղ ու արեւ, ոստ ու տերեւ, գարունների սուրբ կարօտ,
Դուք էք բերել ցնորք ու սէր եւ զուարթո՛ւն առաւօտ...
Դուք էք ծնել մտքին քեւեր, նորա քռիչքն ու ձեւեր,
— Ձեր յետեւից՝ նեղել եմ ես սուրբ հեռունե՛րը աղօտ...
Օ՛, անմահ եւ մտերիւմ իմ ընկերներ, դուք անցա՛ք,
Բայց իմ սրտում յաւերժութեան կրակ ու լոյսը դարձա՛ք...
Ձեզ է կանչում սիրտս յանա՛խ, ձեզ է տենչում նա անվա՛խ,
— Ո՛ւր էք, ասէք, ձեզ է միայն սիրտս երգում համարձակ...

Եւ դո՛ւ, եւ դո՛ւ, իմ հայրենի քաղցր երկիր, լեռ ու սար,
Ջրվեժ ու ջուր, դաշտ ու բլուր, մեղմադաճո՛ւտ ով անտառ...
Ձեր երգն էր միշտ թնդում իմ մէջ որստի պէս եւ անյագ,
Ձեր բերքն էր միշտ խնդում իմ մէջ արեւի պէս ու պայծա՛ր...
Ուր որ գնամ, ես չեմ մոռնայ ձե՛զ, հայրենի՛ք սէզ լեռներ,
— Ազգ իմ, ազգ իմ, ես չեմ մոռնայ քո վիշտը խո՛ր
եւ բեռնե՛ր...

Դեռ շատ անգամ պիտի բաղխե՛մ օտարութեան սե՛ւ դռներ,
— Բայց քեզ երբե՛ք ես չեմ մոռնայ, ով հայրենի՛ք ոսկեւա՛ն...

32. Տարածութիւնը անխուսափ, աներե՛ր,
 — Նա չ'իինէր, չէին լինի շարժումներ.
 Ել չէր լինի իրերի մէջ խոր յուզում,
 — Տարածութեան մէջն է կեանքը, լոյս ու սէր...
 Տարածութիւնը անխուսափ իրապէս,
 — Նա չ'իինէր, չէի լինի նաեւ ես.
 Նորա մէջն է արարչաբար ու անվերջ
 Միտքը դասում յաւերժական իր հանդէ՛ս...

Տարածութեան մէջն է միայն դիրքը իմ.
 — Նա չ'իինէր, ել չէր բանի միտքը իմ.
 Նորա մէջն է յուզմունքը խոր իմ սրտի,
 — Նա չ'իինէր, ել չէր գրուի գիրքը իմ...
 Թէ չ'իինէր կեանքը նորա իսկական,
 Զէր լինի նա, որ ժխտում էր միշտ նորան...
 Անկում, անում, յեղաշրջում նորա մէջ,
 — Տարածութեան մէջն է միայն ամէն բան...

Ժամանակը փորձում է միշտ լոկ իմ մէջ.
 — Նուրբ հախարակը գործում է լոկ իմ մէջ.
 Իսկ իրերում նա բնաւին կեանք չունի,
 Անց ու գալիք, գանձ ու տալիք լոկ իմ մէջ...
 Նա է հստած սրտիս վերին ատեանում
 Ու անդադար իւր հախարակը շարժում...
 Նա է իրերը բնութեան եւ կեանքի
 Վարպետի պէս կարգաւորում ու դասում...

Տիեզերքը այս ամբողջական մի մարմին.

— Ձ'կայ անցեալ, չ'կայ գալիք բնաւին.

Ինչ եղել է եւ ինչ որ կայ, — մէկ է միշտ,

Գալիքն ու անց մշակել է իմ հոգին...

Մէկը ահա սրտիս վերին ամբիոնից

Իրերն է միշտ կարգաւորում ոգելից.

— Ճախարակը կեանք է մանոււ, քեւ անում,

Անց ու գալիքը միշտ ջոկում իրարից...

Կեանքը անլերջ՝ տիեզերքի մէջ ազդեցիկ.

— Ժամանակը փաթաթում է իւր կծիկ.

Եւ պահում է մարդը նորան իր սրտում,

Եւ սահում է հերքը գարնան գեղեցիկ...

— Ինչ եղել է, կայ եւ էսօր, էս կեանքում,

Անց իրերը կան եւ հիւմայ տիեզերքում.

— Եղած, չ'եղածը յաւիտեան անկորուստ,

Անց ու գալիքը միացած մի կարգում...

Ամէն կծիկ փաթաթում են ու փակում.

Ժամանակի կծիկը իսկ իմ սրտում

Յետ կ'փանդեմ, որ քելերի հիւսուածքից

Տեսնեմ, ի՞նչ կայ իսկ եւ իսկը իմ բերդում...

Ինչպէս յառաջ բեմի վերայ ցուցարար՝

Յետ կ'կանչեմ անցեալի գետը վարար.

Տեսնեմ, կեանքում ի՞նչ է եղել անդադար, —

— Ի՞նչ են պահել իսկ իրերից իմ սրտում...

Պատուէր կ'տամ ժամանակին բերդիս մէջ,
Յոյցե՛ր կ'անեմ հախարակին սրտիս մէջ,
Որ անցֆերը յետ փաթաթեն մի առ մի,
— Տեսնեմ իրերը իսկութեան սրտիս մէջ...
Ինչպէս այնտեղ, բեմի վերայ, քատրոնում, —
Դէպֆերը հին յետ են գալիս, անց կենում, —
Յետ կ'դառնան անցֆերը բիւր իմ առջեւ.
— Ես կ'տեսնեմ իրերի երթը բազում...

33. Երբ որ հրդեհը բռնում է տները ձեր անցաւոր,
Դուք դէպի նա վազ էք տալիս խուճապի մէջ ու վիսատ.
Սաքսափն ու վիշտը տիրում են ձեր սրտերին անսովոր,
Եւ դուք անվերջ վա՛յ էք տալիս, որ այրւում են կիր ու փայտ..
Բայց չէ՛ք տեսնում, կոյրերի պէս, կայ եւ հրդեհի սրտերի,
Որ բոցավառ ու անդադար լաւիւմ է միշտ մեր հոգին.
Զեզ վրդովում է կորուստը աղիւսների եւ կրի,
— Իսկ հոգեւոր կործանումը դուք չէ՛ք զգում բնաւին...

Ոչ մի հրդեհ եւ ոչ մի տեղ չի բորբոքում այնքան յար,
Ոչ մի կրակ, ոչ մի նարակ չի աղմկում այնքան չար,
Ինչպէս հրդեհը երկնային գաղափարի — իմ սրտում, —
— Իմ մէջ գոդում են աշխարհի չար ու բարին անսպառ..
Ոչ փոքորիկ եւ ոչ մրրիկ չեն շառաչում այնքան խո՛ր,
Օ՛, այնքա՛ն ջանք գործ չի՛ դնում արեւը իսկ ահաւոր,
Ինչպէս իմ մէջ՝ — իմ մտքերի յաւերժակա՛ն պայքարում.
— Զէ՞ որ իմ մէջ աստուածների դարբնոցը կայ անսովոր...

34. Էսօր իմ մէջ սիրտս զարկեց, կրկին պայքեց մրրիկը,
Ամպը ելաւ, կրկին պատեց սրտիս վերին երկինքը.
— Կիրք ու կոլւ, ճիրք ու ձգտում, հազար ու մի շարժումներ,
Յարձակուեցին իրար վերայ չարն ու կարիք, բարիք...
Երբ կար կռիւ, մրրիկ, որոտ, կայծակ ու շանք իմ սրտում,
Տեսայ՝ նոյնը կատարւում է բնութեան մէջ անժխտում.
— Կրֆերը հոծ, ամպի գոռոց, շարժո՛ւմ, ցասում ահաւոր...
— Տեսայ՝ մէկ է կռիւը իմ, կռիւը դուրս՝ տիեզերքում...

- Էսօր իմ մէջ գարունն անհուն զարկեց նախշուն իր վրան,
Արտ ու արօտ, հազար կարօտ շողշողացին աննման.
— Լոյսերի մէջ, բոյսերի մէջ սրտումս կեանք է հոսում,
Էսօր քնդա՛ց, իմ մէջ խնդա՛ց երգ ու զրոյցը գարնան...
Երբ կար գարնան բազմատեսիլ ու խո՛ր երթը իմ սրտում,
Տեսայ՝ նոյնը բնութեան մէջ կայ անքառա՛մ, անժխտում.
— Անտառ ու սար, հովիտ ու դաշտ լոյսերի մէջ կախարդուն...
— Տեսայ՝ մէկ է գարունը իմ, գարունը դուրս՝ տիեզերքում...

Էսօ՛ր սրտիս անդունդներից անյայտ մէկը դուրս եկաւ,
Ասես հզօր մի քմապետ՝ իր սեւ շուրջառը հագաւ,
Եւ իր բեմից կարդաց գիրքը հեռունների՛, անցեալի՛,
— Տանաքիս մէջ մէկը այսօր իմ քմապետը դարձա՛ւ...
Երբ իմ սրտում մէկը անյայտ գիրք էր կարդում անդրդում,
— Նայնը, — տեսայ, — բնութեան մէջ կայ ամէն ժամ
անժխտում...
Աստղ ու արեւ, ծով ու տեղեւ կարդում են խոր մի խորհուրդ,
— Մէկ է, — տեսայ, — գիրքը սրտի, գիրքը դրսե՛ւ,
տիեզերքում...

35. Թողէ՛ք անմիտ ձեր վանաւը, — հա ձեզ շահ է միշտ բերում.
 — Մինչեւ էսօր քուրմը չ'կայ մեր վեհութեան տաճարում...
 Անքիւ դարերը զուր անցան աղօթքի մէջ, երգի մէջ,
 — Զ'կայ ոշոյլ ոշմարտութեան կեանքի վերին կանառում...
 Թողէ՛ք անմիտ ժամերգութիւնը ձեր կոպիտ գործերի,
 — ժամերգութիւն պէտք է անել բոյսերի պէս միշտ բարի՛...
 Թէ ուխտ ունէ՛ք, համբայ ելէ՛ք քարուանի պէս աստղերի,
 Մինչեւ էսօր քուրմը չ'կայ կեանքի խորին տաճարում...

Մեզ քուրմ է պէտք կեանքի համար, մտքի համար անուանի,
 Որ ցիրուցան ժամերգութիւնը աշխարհի մէ՛կ անի.
 — ժամերգութիւնը բոյսերի, ժամերգութիւնը աստղերի
 անմման...

— Աստուածաբար մի երգի մէջ ամբողջացած մէ՛կ անի...
 Ծովն է յանալս խորհրդաւոր խօսք ասում,
 Անտառ ու սար միտք են անում եւ խօսում.
 Հողմը անվերջ երգ է ասում ու վագում, —
 — Ո՞ւր է քուրմը, ժամերգութիւնը աշխարհի մէ՛կ անի...

Զո՛ւր մի՛, կանչէ՛ք. չեմ հաւատում ժամերգութեանը անմիտ,
Զեր երգը սուտ, աղօթքը սուտ, ձեր խօսքը լոկ երեւոյք...
Սովոր է՛ք դուք երկրպագել ձեր կրօնին միշտ կռաւիտ,
Զեր միտքը սուտ, ձեր կիրքը բուք, ձեր կատարածը
անգութ...

Տե՛ս, անպակաս ժամերգութիւն կայ տիեզերքումը արի՛,
Ժամերգու եմ աստղ ու արեւ յաւերժական մի կարգի՛...

— Մեզ բուրմ է պէտք սուրբ աղօթքի, նշմարտութեան,
գեղեցկի՛, —

— Մեզ բուրմ է պէտք տանարի դեռ չ'լսուած երգերի՛...

36. Ասիւծն ունի իրեն վայել համարումը անվեհեր.

Արծիւն ունի իրեն վայել սաւառնումը դէպի վեր.

— Սիրտ իմ, սիրտ իմ, դու էլ յաճախ դէպ հեռուներ
կ'նախորհ'ս,

Ել ի՞նչ է քեզ խեղդում այդպէս՝ քո զործերին անվայել...

Արծուի պէս, արծուի պէս քեւերդ ժիր դու քա՛ղի տուր,
Քո երգերին, քո բերքերին յաղթ ու հպարտ դու ծափ տուր,
Երկնքի տակ քո դիրքերին արեւի՛ք պէս դու չա՛ղի տուր, —
Սիրտ իմ, սիրտ իմ, ի՞նչ ես այդպէս դու տառապում
անվայել...

Արծի՛ւ, արծի՛ւ, — կ'բարձրանամ ժայռի վերայ,

Որ քո քռիչքը երկնաչո՛ւ ես տեսնեմ...

Առի՛ւծ, առի՛ւծ, մի օր կ'գամ ես քո վերայ,

Որ քո սրտի ամմահ եռանդը տեսնեմ...

Հէ՛յ, հէ՛յ, եկէ՛ք, հեռուից փչող չար հողմեր.

— Եկէ՛ք, տարէ՛ք ինձ հեռուներ, էն կողմեր...

Խեղդո՛ւմ եմ ինձ ցաւիւնը այս ու տիղմե՛ր, —

— Ես ուխտ ունեմ, ի՞նչպէս, ասէ՛ք, տեղ հասնե՛մ...

37. Ինչո՞ւ էսպէս ման եմ գալիս՝ ես մի տխուր տնաբանդ,
 Ինչո՞ւ էսպէս ցան եմ տալիս ես իմ կեանքը ու հոսնդ...
 Միթէ՞ չ'կայ ինձ մի անկիւն, մի սրտալի ապաւէն.
 — Զէ՞ որ աստղերը իմ վերեւ ինձ եմ միայն հնազանդ...
 Ամէնից շատ եւ հարազատ ես եմ հարուստը իմ մէջ.
 Ամէնից շատ եւ հարազատ լոյս ու կրակ կայ իմ մէջ...
 — Յաւերժական սէրը համայն անջնջելի՛ կայ իմ մէջ, —
 — Ինչո՞ւ, ասէ՛ք, ման եմ գալիս՝ ես մի տխուր տնաբանդ...

Ինչո՞ւ էսպէս ման եմ գալիս՝ կեանքի կարօտը մոռցած,
 Ինչո՞ւ էսպէս ցան եմ տալիս իմ առաւօտը քացուած...
 — Միթէ՞ չ'կան իմ պարտէզում ծաղիկ ու բոյս, վարդ ու լոյս,
 Զէ՞ որ իմ մէջն է վեհաբան, զօրքերը բիւր եւ աստուած...
 Ամէնից շատ եւ հարազա՛տ բերքեր ունի արտը իմ,
 Ամէնից շատ եւ հարազա՛տ երգեր ունի սիրտը իմ,
 Ամէնից շատ եւ հարազա՛տ զօրքեր ունի բերդը իմ, —
 — Ինչո՞ւ, ասէ՛ք, ման եմ գալիս, կեանքի տանա՛րը մոռցած..

Ինչո՞ւ էսպէս ման հմ գալիս դատարկ ու սին եւ անմեղ .
Միքէ՞ չ'կայ էս աշխարհում ինձ մի անկիւն եւ մի տեղ...
Ինչո՞ւ էսպէս ցան հմ տալիս իմ եռանդը եւ իմ սէր ,
— Միքէ՞ օտար կամ խաբէ՞ հմ ես տիեզերքի մէջ փառահեղ...
Ծովը յանալս ինձ է ստում իւր խորհուրդը անսովոր ,
Հողմը յանալս ինձ է բերում իւր յագուրթը դարաւոր ,
Կեանքը յանալս ինձ է խօսում իւր անուրդը ահաւոր...
— Ինչո՞ւ էսպէս ման հմ գալիս միշտ անընկեր ու անմեղ...

Ինչո՞ւ էսպէս ման հմ գալիս ես տարակոյս ու անհա՛ր ,
Միքէ՞ չ'կայ երկնքի տակ հաւէս ու լոյս ինձ համար...
Ինչո՞ւ էսպէս ցան հմ տալիս գանձը սրտի բե՛ռ ու բի՛ւր , —
Զէ՞ որ յանալս ինձ է գալիս գարունը մո՛լս , լոյս ու վա՛ռ...
Յաւերժութիւնը կատարում է իմ սրտում մի հանդէս ,
Խոր իսկութիւնը իրերի կա՛յ իմ սրտում վեր ու վէս .
Տիեզերքն է միշտ իմ մէջ պահում իւր զէնք ու զօրքը անտե՛ս ,
— Ինչո՞ւ էսպէս ման հմ գալիս ես անընկեր ու անհա՛ր...

38. Երբ աշունքին՝ հողմի առաջ՝
Տերեւաքափ տխո՛ւր ծառերը խոկան,
Եւ անտառում լսուի հառաչ,
— Ծաղիկն ու բոյս ձմռան գալո՛ւստը զգան, —
Դու ե՛կ ինձ մօտ, դու ե՛կ ինձ մօտ, անգին ընկեր,
Քե՛զ ես կ'ասեմ, ի՞նչ կայ այստեղ վեհ ու վեր...

Երբ որ մրրիկը ամպերում՝
Շանթը ձեռին ու անխնայ շառաչի.
Եւ վաքորիկը իւր կրծքում
Ծովը բռնի, աղմո՛ւկ հանի ու կանչի՛,
Դու ե՛կ ինձ մօտ, դու ե՛կ ինձ մօտ, իմ սրտագին,
Քե՛զ ես կ'ասեմ, ո՞ւր է տանում էս ուղին...

Երբ գայ գիշերը խորիմաց՝
Եւ քիւր աստղեր եթերի մէջը ժպտա՛ն,
Հեռուների երգե՛րն ու լաց
Սրտի վերին խորանի մէջը քնդան, —
— Դու ի՛նձ արի, դու ի՛նձ արի, ո՛վ նազենի,
Քե՛զ ես կ'ասեմ, ո՞վ է տե՛րը էս բանի...

39. Իմ մէջ եղած զօրքերը ես յանալս դրսեւը տեսայ,
 Հեռուների կարգերը վէս մտփիս նաւովը հասայ.
 Ինչ կայ իմ մէջ, կայ եւ դրսեւ, ինչ կայ դրսեւ, կայ իմ մէջ,
 Յաւերթութեան լեզուն է խոր՝ իմ սրտի մէջ կ'իստայ...
 Արեւի՛ մէջ, արեւի՛ մէջ միտքը տեսայ տարածուած,
 Տերեւի մէջ, բլւր ձեւի մէջ կայ իմացումը թրծուած,
 Տիեզերական զէնք ու զօրքը իմ մէջ մտփի է փոխուած, —
 — Իմացութեան հետքերը խոր աստղերի մէջ ես տեսայ...
 Կրակը կայ աստղերի մէջ, հուր է կեանքը եւ իմ մէջ,
 Յուզմունքը կայ արեւի մէջ, — չէ՞ որ նա կայ եւ իմ մէջ.
 Շարժումը այս, որ անվախճան եքերի մէջ հիւմք ունի, —
 Եղել է միշտ, անխախտ ու փիշտ — մարդու սրտումը անշեջ..
 Անհուն հռանդ. եւ խոր աւանդ, որ աստղերից է գալիս,
 Ինձ իմ սրտում յաւերժական լո՛յս է տալիս, վառուելիս.
 Եղած, չ'եղածը աշխարհում՝ իմ մէջ է միշտ շուռ գալիս, —
 — Տիեզերքը, տե՛ս, նոյն էս նիւթից, ինչպէս երա՛զը իմ մէջ..

40. Ո՞վ է լեցրել կեանքը ցաւով, ո՞վ է բերել էսփան վիշտ,
 — Ամէն կողմից եւ ամէն ժամ սուգն ու սեւն է ձէն տալիս.
 Ծաղիկ ու վարդ եւ անասուն տանջանքի մէջ անբարիշտ, —
 — Անթիւ գոհեր, անմեղ գոհեր, ձեզ է սիրտս միշտ լալիս...
 Կեանքը լոյս է — մի խոր ողջո՛յն, գուր չի՛ ծաղկում
 եւ գարուն,
 Ինչո՞ւ էսպէս ամէն կողմից դառնութեան ձայն է գալիս.
 Էս լուսեղէն պարտեզի մէջ ո՞վ է սերմել դառնութիւն,
 — Անթիւ գոհեր, անմեղ գոհեր, ձե՛զ է սիրտս միշտ լալիս...
 Թողնեմ էս մութ իմ անկիւնը, անցնեմ հեռուն, սալ ու ձոր,
 Տեսնեմ, ո՞վ է կեանքի մասին գուր ու տխո՛ւր ձայն տալիս,
 Ո՞վ է ցանել բերդումը հին սուգն ու սեւը ահաւոր, —
 — Անթիւ գոհեր, անմեղ գոհեր, ձե՛զ է սիրտս միշտ լալիս...

41. Վատ ու գոհար ծաղիկներից սիրտս մեռան է եփում
Որ իբրեւ քո՛ւրմ սրբագործի արարքը ձեր վայրենի՛.
Իւր քափի մէջ, իւր չափի մէջ նա մերթ կերոն է ծեփում,
Որ ձեզ հանի՛ փարոսի պէս, դէպ հեռուները տանի՛...
Բայց խելագարկ ձեր գործը սեւ միայն ներոն է քափում,
— Որ էս ձորում՝ մոլութեան մէջ — անմիտն ու վա՛տը բանի...
Ես կ'կանգնեմ ձեր վատ նամբին, ես կ'կանչե՛մ անմեկին,
Որ ներոնի փորձը թողնէ՛ք, որ կեանքը ձեզ նո՛ր լոյս տայ,
Յաւերժութեան ու բարձունքի սէր ու ողջոյնը վերին
Թող նո՛ր զարուն եւ նո՛ր սուրն կեանքին բերի ու խնդայ...
Աստղերի՛ պէս, աստղերի՛ պէս ձեզ վեհութեան խօսք ունիմ,
— Անմահութեան զանգը ձեր մէջ խոր ու հոգո՛ր թող թնդայ...

42. Արծի՛ւ, արծի՛ւ, ե՞րբ դու մտար իմ սրտի մէջ
Եւ քեւերդ քափ կ'տաս.

Կռի՛ւ, կռի՛ւ, ե՞րբ տեղ գտար իմ բերդի մէջ
Ու ձեւերդ չա՛րի կ'տաս...

Արծուի պէս, արծուի պէս ես կ'նախքեմ
Երկնակամարը անծա՛յր.

Եւ կռուի մէջ՝ փաջերի պէս ես կ'վշրե՛մ
Կապանքը սուտ ու խաւար...

Վերը արե՛ւ, վերը քարե՛ւ — նորք ու նորոգ եքերից,
Զօրֆերս ժի՛ր եւ միշտ ընտիր՝ — ես եկել եմ աստղերից...
Երկի՛նք, երկի՛նք, ասա՛, ի՞նչպէս կախարդեցի՛ր դու հագլս,
Եւ կ'փաշե՛ս, վե՛ր կ'փաշես ինձ էս տխո՛ւր վայրերից...

43. Ո՞վ է ձգել իմ առաջեւ հեռուն տանող էս մայքը,
 Ո՞վ է փակել սրտումս խեղ ցաւեր ծնող էս խայքը,
 Որ եւ դաժան օձի նման այրում է ինձ ամէն օր,
 — Ո՞վ է տէրը, ո՞վ է, ասէ՛ք, մեզ լե՛ր հանող Անյայտը...
 Աչք եմ գցում իմ անցեալին՝ ցաւ ու ցասում է միայն.
 Սէր ու կարօտն այցի եկան լոյսերի՛ պէս ու անցան,
 Եադ ու ծանօթն հարցի եկան, փոք ու փոշման հեռացան.
 — Ո՞վ է տէրը, ո՞վ է, ասէ՛ք, նաւը տանո՞ղ Անյայտը...
 Մենակ ու լո՛ւռ ամէն գիշեր կանչում եմ բի՛ւր իմ յուշեր,
 Գալիս եմ միշտ, տալիս եմ միշտ սիրտը այրո՞ղ ինձ փշեր.
 Ճամբէքս լի չար ու բարի՛, փահին, դահին ու լէշեր, —
 — Ո՞վ է տէրը, ո՞վ է, ասէ՛ք, կեանքը ցանո՞ղ Անյայտը...
 Մտփիս յետեւը միշտ ընկած՝ կ'ուզեմ իրերը տեսնել,
 Երազիս թեւը լա՛յն մեկնած՝ կ'ուզեմ եթերը հասնել,
 — Բայց ամէն տեղ անյայտը կա՛յ, — նա է իմ դէմը բռնել, --
 Ո՞վ է տէրը, ո՞վ է, ասէ՛ք, փորձե՛ր անող Անյայտը...

44. Սի՛րտ իմ, սի՛րտ իմ, ի՞նչ ես զարկում եւ քեզ ու քեզ
միշտ քակում.

— Դու ես իմաստը աշխարհի եւ վերին փաստը կեանքում.

Իրերի խորքը մեզ տանող ոչ մի նամբայ էլ չ'կայ,

— Դու ես խարոյկը իրերի, պատրոյքը վեհ նրագում...

Թէ աշխարհում կայ մի հասոյթ, — քո մէջն է նա ժրջան,

Թէ այս ձորում կայ սէ՛ր եւ գո՛ւթ, քո մէջն է նա անբաժան,

Նռանդ ու փոյթ, գործերը աւտ դո՛ւ ես ծնում անսասան,

Սի՛րտ իմ, սի՛րտ իմ, դու ես խօսքը դեռ չ'լսուա՛ծ որակում...

Հագար անգամ վայր եմ ընկել, հանել ես դու ինձի վեր,

Հագար անգամ չար եմ կնքել, հիմնել ես դու իմ մէջ սէ՛ր.

— Ով չի ընկել, նա չի կարող հախքել բա՛րձր, անվեհե՛ր, —

Սիրտ իմ, սիրտ իմ, դու ես միայն կանչը վերի՛ն դղեակում...

Երկրէ երկիր ես ման եկայ, — քեզ պէս կրա՛կ էլ չ'կայ,

Ասող ու արեւը միշտ վկայ, — քեզ պէս նրա՛գ էլ չ'կայ,

Քո մէջ հաննարը աշխարհի բերքերը խո՛ր կ'հոգայ, —

— Դու ես հայցը, խորին կայծը վեհ ու վերին օքեակում...

45. Քանի ձեր մէջ կայ անմիտ վէճ եւ կիրքը հին արունքի,
 Քանի այդպէս մնաք անտես հեռուների՛, խորա՛նկի,
 — Ձեզ իսկուրեան էլ փայ չ'կայ, ձեզ կարեկից թա՛յ չ'կայ,
 Ջուր էք տեղում եւ գո՛ւր կանչում արեւը վա՛ռ գարունքի...
 Ձե՛ որ անմահ աստղերի մէջ բնաւ չ'կայ կիրք ու վէճ,
 Փորձը նոցա կրակ է միշտ, — կրակը սո՛ւրբ ու անշէջ,
 Գործը նոցա որակ է նիշտ, — որակը նա՛ւրբ, երկնաէջ, —
 — Քանի կայ կի՛րքը արունքի, ձեզ փա՛յ չ'կայ գարունքի...
 Խաւարի մէջ լոյսը կեանքի երբէք ազա՛տ չի՛ ջբբի,
 Հաւարի մէջ, աւարի մէջ սիրտը երազ չի՛ մարի.
 Կիրք ու արունքը չե՛ն սազի սո՛ւրբ խորանին տաճարի, —
 — Քանի կիրքը իշխո՛ղ լինի, — ձեզ փա՛յ չ'կայ գարունքի...

46. Ես կ'աղօթե՛մ օր ու գիշեր, ես կ'աղօթե՛մ սրտաբաց,
Ա՛խ, երանի, մա՛յր իմ, մա՛յր իմ, դու ինձ նորէն այցի՛ր գաս.
Ես կ'կանչեմ իմ բի՛ւր յուշեր, սէր ու խնդում եւ աստուած,
— Թող գան էլի կարօտը լի՛, քռիչք, անկո՛ււմ ու երագ...
Ա՛խ, երանի, մա՛յր իմ, մա՛յր իմ, նորէն դու գա՛ս ինձ այցի,
Սէրը պատմես հեռուների՛ — փանապարհը քո դարձի.
Ես կ'լսեմ սէր ու սրտանց խօսքը խորի՛ն քո փորձի, —
— Ա՛խ, քէ նորից յետ գան անբիծ գարուն ու սէ՛ր եւ երա՛գ...
Մա՛յր իմ, մա՛յր իմ, գէթ մի անգամ դէմդ ելնեմ սիրաշա՛տ,
Խօսքը լսեմ քո զգուանքի՛, գուրգուրանքի հարազա՛տ.
— Քո գուրգուրանքը մայրակա՛ն — գութն է խորին բնութեան,
Ա՛խ, քէ նորից յետ գան անբիծ օրերս վա՛ն ու ազա՛տ...
Կեանքս կ'տամ մէկ վարկեանի, եթէ անգին

Մայրս իմ դէմը կանգնի.

Հագար-հագա՛ր ինձ երանի, եթէ կրկին

Հայրս իմ դէմը ելնի.

Նորից խօսե՛մ, նոցա ասե՛մ էս անցուղա՛րձը մքին, —

— Ա՛խ, քէ նորից յետ գայ անբիծ իմ մանկութիւնը խորին...

47. Աղբիւրը պարզ, գեփիւռը հարս — նոր խօսք ունին
 Հեռուներից, գարուններից լի՛, ազա՛տ.
 Գետի ավիին, ծովի քափին գործ կայ խորին, —
 — Նա կանչում է կեանքը վերի՛ն, հարագա՛տ...
 Աղբիւրի մօտ, աղբիւրի մօտ կ'գնա՛մ,
 — Նորա ասածը լա՛ւ լսեմ ու գրեմ...
 Զեփիւռի մօտ, գեփիւռի մօտ կ'մնամ,
 — Նորա տեսածը միշտ խօսե՛մ ու ցրեմ...
 Սիրտս լեցուն, արտս անհո՛ւն, — նո՛ր խօսք ունիւմ ասելիք,
 Սուրբ աղբիւրից եւ գեփիւռից ես կ'լսեմ խօսքը խո՛ր...
 Ա՛յս, քէ լսեմ սէ՛րը վսեմ, անցեալը հին ու գալիք, —
 — Ես կ'գնամ աղբիւրի՛ մօտ, գեփիւռի՛ մօտ երկնաւոր...

48. Սուտը միայն ցաւ է աշատեղ, էս արտի մէջ ուսնող,
 Բութը միայն դաւ է աշատեղ, — էս բերդի մէջ բնաւեր.
 Նիւթը միայն կաւ է աշատեղ, էս հերքի մէջը անեղ,
 Գութը միայն նաւ է աշատեղ, — նաւը նախորդ դէպի վե՛ր...
 Ցաւը մի օր կ'վերանայ, հետքը աշատեղ չի՛ մնայ.
 Դաւը մի օր կ'խափանի, — էլ նա աշատեղ չի՛ բանի.
 Կաւը՝ սրտի աւիւնի մէջ սե՛ր ու հոգի՛ կ'դառնայ,
 — Նաւը վերին մեզ դէպի վե՛ր, դէպի երե՛ր կ'հանի...
 Բոյսերի մէջ, լոյսերի մէջ կեր ու կերտող նիւթը կայ,
 Կոյսերի՛ մէջ, յոյսերի՛ մէջ յաւերժացող գութը կայ, —
 — Եւ սո՛ւտ, եւ բո՛ւք, — մահ եմ միայն, — մահ ու
 կորո՛ւստ անվայել, —
 Դութն է, գութը յաւերժական կեանքի գործը կ'հոգայ...
 Արեւը, տե՛ս, խո՛ր գութ ունի, — գութը համայն աշխարհի,
 Կապը անտես իրերի մէջ գութն է միայն արդարի.
 Ոչ մի ծաղիկ, ոչ մի շողիկ սուսնց նորան չի՛ ապրի, —
 — Դութն է, գութը՝ օր ու գիշեր կեանքի վ՛իշտը կ'խոկայ...

49. Ո՞վ է այսպէս սէր ու հաւէս սրտիս ներսը քաղիթըփում,
Ո՞վ է եարաք խոր ու անալի ծովերի հերսը կապում...
Միտքը մի գետ, — ալիքն ու վէտ խօսք են ասում առյաւէտ,
— Մէկը անյայտ գործ է անում եւ իր արարքը չսփում...
Դուրս եմ գալիս դաշտեր ու ձո՛ր, — ձայն է հեռուից
միշտ գալիս.

— Ո՞վ է սրտիս բսխէքը խոր միշտ փրփում, շուռ տալիս...
Ո՞վ էր անցաւ. — ինչ որ մի ցաւ հառաչում է եւ լալիս,
Ո՞վ է անյայտ՝ անցքերը խայտ իրար վերա՛յ քաղիթըփում...
Հեռուից ահա հողմ է փչում, ի՞նչ է կանչում նա անմար,
— Սիրտ իմ, սիրտ իմ գո՛ւր ես ոչում, նամբայ չ'կայ
քեզ համար.

Աշխարհն, ասես, հիւանդ է խոր, դեղ ու դարմանը անգո՛ր,
Ո՞վ, ասէ՛ք, կեանքն ու մահը իրա՛ր կցում անաչառ...

50. Հաւերն եկան ու յետ դարձան, — քոյր իմ քոյր իմ
մի՛ կանգնիր.

Անցներն եկան, իգո՛ւր անցան, քեզ, ախպէր ջան, տե՛ղ գտիր.
Գարունքի հետ սէր ու ողջոյնը մեր երկրէն հեռացան,
— Ծանօ՛ք, ընկե՛ր, նայէ՛ք չորս կողմ, — ցո՛ւրտ է
շուրջը անխտիր...

Տե՛ս, ձորի մէջ, քոյր իմ, մարեց վառ մառագայթը վերջին,
Իսկ դու մեմակ, զուր ու անյագ դեռ կանգնած ես կամուրջին.
— Կեանքը անցաւ, չորս կողմը մութ, էլ տեղ չ'կայ անուրջին,
Քոյր իմ, քոյր իմ, զուր մի կանգնի, շուտո՛ւմ քեզի տեղ գտի՛ր..
Օրերը յորդ գետի նման շո՛ւռ եմ գալիս ու անցնում,
Իրերը խորք՝ մթի նման, — սրտումը յո՛յս չի մնում.
Գետի վերայ քո՛յլ ու քերի կամուրջը միշտ չի՛ բանի,
— Ի՞նչ է՛ք կանգնել գետի վերայ, — մալը հեռու է գնում...

51. Զէ՞ որ մեր մէջ բնութիւնը գործ է անում վեհագոյն,
 Մեր սրտի մէջ իրերն են յորդ իսկութեան հիմքը դնում.
 Իմ սրտի մէջ տիեզերական միշտ կայ օրէնքը անհուն, —
 — Մեր սրտումն է նիւթը իր խոր էութիւնը բաց անում...
 Նիւթը իմ մէջ լոյս է դառնում եւ շատ անգամ մի խո՛ր մուրջ,
 Նիւթը իմ մէջ յոյս է դառնում եւ ամէն ժամ նուրբ անուրջ.
 Նիւթը իմ մէջ բոյս է դառնում, սէր ու երդում եւ տրտո՛նջ, —
 — Նա է իմ մէջ կեանքի մասին եւ իւր մասին միտք անում...
 Ես եմ գաւակը անդրանիկ վառ աստղերի՛, եթերի՛,
 Նիւթն է դարձել իմ մէջ հոգի եւ խօ՛սք ասում կախարդուն.
 Յաւերժութիւնն է իմ սրտում՝ խօսքը խօսում իրերի՛, —
 — Գութն է սանձել կիրքը կեանքի, — նա է մեր մէջ
 միշտ արթո՛ւն...
 Կոյրե՛ր էք դուք եւ չէք տեսնում գործը վսե՛մ ու կերտուած,
 Որ կատարում է յաւիտեան մեր երկնատես սրտի մէջ.
 Կիրք ու կռի՛ւ, միտք ու երա՛զ, ահ ու երդո՛ւմ եւ աստուած, —
 Զէ՞ որ նիւթի զօ՛րք են միանց, — գործի՛ ելած մարդու մէջ...

52. Դեզ չ'սիրել ես չեմ կարող, ով արարիչ բնութիւն, —
 — Զէ՞ որ մայր ես դու ինձ համար գթառատ.
 Զեզ չ'սիրել ես չեմ կարող՝ արե՛ւ, աստղեր եւ անհուն,
 — Զէ՞ որ հայր էք դուք ինձ համար անաբատ...
 Զեզ հետ եմ ես, միշտ եղբօ՛ր պէս, իմ հայրենի սէզ լեռներ,
 Զեզ պէս ինձ էլ էս աշխարհի կիրքն է ծնել, — կի՛րքը հին:
 Զեզ չ'սիրել ես չեմ կարող՝ ծով ու ջրուէժ, յորդ ջրեր, —
 Դուք երգո՛ւմ էք կեանքի՛ մասին, իսկ իմ երգը ձեր մասին...
 Դուք տեղ ունիք իմ սրտի մէջ, բոյս ու ծաղիկ, անասուն,
 Եղբօր նման մենք միասին աշխարհ եկանք նո՛ր կեանքի.
 — Աշխա՛րհ համայն, իմ մէջ կայ սէ՛ր, ասես արեւը խնդուն, —
 Նա վառում է կրակի մէջ քո անսպա՛ռ տանջանքի...
 Մարդիկ, եա՛րար, կ'ուզե՛ք տեսնել, ի՞նչ է սէրը յաւիտեան, —
 Կուրծքը նեղէք իմ վառվռուն, — նա ձեզ կ'աւի ամէ՛ն բան...

53. Իմ գանգի մէջ կայ նրբագոյն, դեռ չ'լսուա՛ծ մի հնչիւն,
 Իմ գանգի մէջ կայ սրբագո՛յն, յաւերժական մի ողջոյն.
 Ինձանից դուրս ոչ մի աստուած ես ընդունել չե՛մ կարող,
 — Իմ հանգի մէջ կայ եւ աստուած, եւ գարո՛ւնը բողբոջուն...
 Անծայրածիր եքերի մէջ լի՛ եմ, տեսէ՛ք, իմ հետքեր,
 Աշխարհի ժի՛ր գետերի մէջ խօսում եմ հէգ իմ մտքեր.
 — Ինչի՞ս է պէտք արարչութեան գործը ունայն ու մքին,
 Զե՞ որ ես եմ արարիչը, — իմ մէջ հսկում եմ զօրքե՛ր...
 Տե՛ս, աշխարհի անցուդարձում ես բնաւին ցաւ չունեմ.
 — Թող դա՛րդ անի, ով իր սրտում վեհ ու վերին երգ չունի.
 — Թող դա՛րդ անի, ով իր արտում խոհ ու խորին բերք չունի,
 Ես այգեպան՝ իմ այգու մէջ լաւ ու վատի դա՛ւ չունեմ...

54. Դարեր անցան, դուք չ'տեսաք, որ մեր հագին
 Լոյս է, ինչպէս արեւը.
 Եւ ցիր ու ցան՝ դուք չիմացաք, որ մարդը հին
 Բոյս է, ինչպէս տերեւը...
 Արեւի մէջ եղած կրակը՝ իւր անքիւ մասերով
 Կայ եւ մեր մէջ խորախո՛ր.
 Տերեւի մէջ եղած որակը՝ իւր ազնիւ ծէսերով
 Կայ սրտի՛ մէջ լուսաւոր...
 Էն ո՞ր կարգի գործն է սրտում կեանքի հանում
 Մեր իսկութեան նուրբ ձեւը...
 — Տե՛ս, տիեզերքի փորձն է իմ մէջ միշտ ողջունում
 Յանժարութեան բարե՛ւր...

55. Դուք չ'գիտէք, տիեզերքը հէգ, ասես հզօր մի գահում,
 իւր երկնադիր զօրքերը ժիր իմ սրտի մէջ է պահում.
 Դուք չ'գիտէք, տիեզերքը սէգ, ասես անհաշտ կռուողաշտ,
 իմ մէջ է յար եւ անաչառ իր բիւր զօրքե՛րը զոհում...
 Յաւերժութեան նանապարհին, ասես մի հին առեղծուած՝
 Միայն իմ մէջ բուն են դրած կատարեա՛լը եւ աստուած...
 Մահը եւ կեանք, անկում ու ջանք, իբրեւ անհաշտ քշնամի,
 իմ մէջ են լուկ եւ անողոք իրենց բանա՛կը մեկնած...
 Տիեզերքի մէջ ես եմ միայն նորա համայն զանգը սո՛ւր,
 էս կարգի մէջ ես եմ նորա յաւերժական զանգը խուր.
 — Տեսէ՛ք, անմահ ես խօսք ունեմ եւ իսկ աղբի՛ւր երազի, —
 էս բարբի մէջ ես եմ միայն ոշմարտութեան հա՛նքը հուր...

56. Եւ բիւր դարեր գործ է գնում դարբնոցի մէջ անհունի, —
 — Դուք չ'տեսաք, ի՞նչ է ծնում գործը իր մէջ վեհ ու վեր.
 Եւ բիւր դարեր փորձ է լինում հնոցի մէջ աւիւնի,
 — Դուք չ'տեսաք, ի՞նչ է անում փորձը իր մէջ լուսաբեր.
 Մի տե՛ս, մի տե՛ս, դարբնոցը այդ կայ հրավառ սրտի մէջ,
 Միշտ ինքնատես հնոցը խայտ հոգին է մեր երկնաէջ...
 Եթէ նիւթից եւ շարժումից կեանք է հոսում ամէն տեղ, —
 — Է՛լ աւելի ու բեղմնաւոր նա գա՛րծ ունի մարդու մէջ...
 Ես չեմ ժխտի, — տիեզերքի մէջ կայ մի գաղտնիք, մէկ իմաստ.
 — Նորան տեսնել կարող էք դուք ձեր սրտի մէջը միայն.
 Ես չեմ ժխտի, կա՛յ իսկութիւն, անջնջելի կայ մի փաստ, —
 — Զեր մէ՛ջ միայն տեսէք նորան, — այնտե՛ղ է նա անասան..

57. Ասես աստուածն հեփիաթի մէջ՝
 Ես եմ տէրը երբերի.
 Ասես նոր անձ հուդիաթի մէջ, —
 Ես եմ սէրը իրերի...
 Իմ աչքի դէմ դարերը բիւր
 Ուխտ եմ գնում անսպառ.
 Իմ քաջի դէմ աստղերը հուր
 Թուխտ են անում միշտ իրար...
 Իմ մէջ անտես՝ երազի պէս,
 Գործ է հոսում հանճարի.
 Մտֆերս խո՛ր, բերֆերս վէս՝
 — Դերը ես եմ աշխարհի...
 Արարչական իւր հնոցում
 Սիրտս ունի դատաստան.
 Ասող ու երկինքը խո՛ր բոցում
 — Ինձ են տալիս պատասխան...
 Իմ սիրտը կոյս, իմ հերթը լոյս,
 Տեսնում եմ ես հեռուներ.
 — Ես եմ հիմնել կեանքումը Յոյս
 Եւ անթառա՛մ գարուններ...
 Ես եմ սահմանը գոյութեան,
 Իրերի երթը իմ մէջ.
 Անթիւ զօրֆերը բնութեան
 Ինձ են բերում ելեւէ՛ջ...

58. Ի՞նչ է հչում սարի լանջին, ձորի միջին խօլ փամին, —
 — Ասես խորին մի իմացում իրերի մէջ անխափա՛ն.
 Ի՞նչ է կանչում եւ զի՛լ հնչում ծովը՝ յուզուած իր ժամին,
 — Ասես խորին մի հարցումի եւ անցումի հեռո՛ւ ճայն...
 Անտառը խոր, փակտին սովոր իւր սաղալարտը խոհուն՝
 Հետքը բռնած միշտ անհասի, խօսք է ուզում, որ ասի.
 — Ասես անյայտ մի իմացում ունի եւ նա իր ծոցում,
 Եւ միշտ ձգտում է նո՛ր կեանքի, բարձրութեան նո՛ր ելագի...
 Չէ՞ որ փամին սարի լանջին, որ հչում է ահաւոր,
 Կիրք է միայն տիեզերակա՛ն, ինչպէս կրքերը մեր մէջ.
 Չէ՞ որ ծովի երգը հզօր եւ անտառի հոգսը խո՛ր
 Ձիւք են միայն յաւերժութեան, ինչպէս մտքե՛րը մեր մէջ...

59. Դարեր անցան, մեզ չ'բերին իսկ աշխարհի համբարը,
 Սիրտը լի՛ց ցաւ, էլ չ'իմացաւ, ո՞րն է այստեղ իրաւը.
 Զէ՞ որ անվերջ ծովերի մէջ ուխտ է գնում խումբը մեր,
 — Արեւի պէս վառ է մեր մէջ նշմարտութեան ծարա՛ւը...
 Ուխտատեղին հեռու է միշտ, ուխտագնացը արի՛.
 Էս հին ուղին մի փորձ է նիշտ, — գալիքը լո՛յս ու բարի.
 Դէպի դաշտերը իսկութեան մեր միտքը մի՛շտ կ'նախրի՛, —
 Կեանքը լո՛յս է, բանի մեր մէջ կա՛յ նշմարտի՛ գրաւը...
 Սիրտը մի օր անհուն ջանքով վառ վիճակից կ'ազատուի,
 Արտը հզօր վարուցանքով չռռ ու ցաւից կ'զտուի...
 Նրբ միտքը մեր յաւերժութեան գետերի մէ՛ջը զօղուի, —
 — Նո՛ր երանի՛ ա՛րի կ'հանի ուխտագնաց էս նա՛ւը...

60. Ինձ ասում եմ, միստիկ ես դու, — խորհրդաւոր
 Գործ ես ուզում շէն ու շիտակ աշխարհից,
 Ինձ ասում եմ, սաստի՛կ ես դու, եւ երկնաւոր
 Իմաստ ու սէր որոնում ես դու անբիծ...
 Ես չեմ միստիկը էս բերդում: Հոգմը հօր
 Անքիւ դարեր փո՛ղ է հնչում ու նչում...
 Հեռունեքից խօսք է բերում նա անսովոր, —
 — Եւ նո՛ր գործի ու նո՛ր փորձի՛ է կանչում...
 Ես չեմ միստիկը աշխարհում... տեսէ՛ք, ահա՛
 Ձիւն է գալիս. ի՞նչ է ցանում ու լալիս...
 Ի՞նչ է ուզում, ո՞ւմն է յուզում նա անխնայ,
 Եւ ծերութեան քերքերը մեր շուռ տալիս...
 Ծովը անվերջ իր կռուի մէջ գործ է անում անմահ,
 Անտառը միշտ կեանքի մասին հարցե՛ր ունի գողունի՛...
 Ինձ մի՛ ասէք. ես չեմ միստիկը աշխարհում անգիւման, —
 — Իրերի մէջ մի խո՛ր խորհուրդ կայ հեռաւո՛ր մի բանի...

61. Ես ծովի մէջ յար ու երկար վեր նայեցի, որ տեսնեմ
Նաւահանգի՛ստը անհուն.

— Եւ Սիրոյ նիստը գարուն...

Ես սովի մէջ յար ու երկար միտք արեցի, որ գտնեմ
Ո՞վ է տնկել էս այգին,

— Ո՞վ է կնքել գործը հին...

Վերջը իմ մէջ միայն տեսայ աղբիւրը խո՛ր արդարի՛,

— Ես եմ նորա տէրը միայն, —

Բոյսը իմ մէ՛ջ կայ իսկութեան...

Թէեւ դրսի աշխարհը իսկ միշտ դէպի վեր կ'նախրի՛,

— Բայց լոկ իմ մէջ կեանքը ունի

Սէր ու սիրտը անհունի...

62. Պարտէզի մէջ՝ ծաղիկների պայծառ ու խո՛ր խննոյֆին
 Ներկայ եղայ ես կարեկի՛ց ու յանա՛խ,
 — Բայց չ'իմացայ խօսքը նոցա անխարդախ...
 Հանդէսի մէջ վստ աստղերի հարցում արի ամենֆին. —
 Ո՞վ է տէրը միշտ սաւառնող ֆարուանի,
 Ո՞ւմն է սէրը միշտ հմայո՛ղ դիւանի...
 Դարբասի մօտ հեռունների աղօթ՛ք արի ջերմագին,
 Որ բաց անեն դուռը սիրո՛յ անքառամ,
 — Բայց անողո՛ք՝ ներս չ'քողին, որ գնա՛մ...

63. Ո՞վ է, ետքա՛ր, փորձեր անում, ո՞վ է իմ մէջ հառաչում,
 Ի՞նչ կայ, ասէ՛ք, խստիւ ու խայտ, ի՞նչ կայ սրտումս անյայտ .
 — Էս ցաւի մէջ, էս դաւի մէջ սիրտս հեռու է տենչում,
 իմ մէջ աղմո՛ւկ, միշտ սեւ ու սուգ մէկը ցանո՛ւմ է անյայտ . .
 Օրս անվերջ հոգսերի մէջ՝ աչքիս տեսածը յուզիչ,
 Դերս մի վէճ, ծովերի մէջ, մտքիս հասածը ոչինչ .
 Դիշերը իսկ՝ երազի մէջ՝ սրտումս կայ մի հսկիչ, —
 — Ո՞վ է այսպէս իմ մէջ անտես վարում իր փո՛րձը անյայտ . .
 Քուռն եմ մտնում, գէք՝ քնի մէջ հանգիստ առնի իմ հոգին,
 Բայց քնի մէջ մէկը իմ մէջ ելնում, կանչում է անվերջ . . .
 Եղած, չ'եղածը անցեալի, չար ու խաւար եւ բարին
 Դուրս եմ բերում, ցոյց եմ տալիս սրտիս անհո՛ւն ծովի մէջ . .
 Ո՞վ է սերմել իմ դդեակում կիրք ու կռի՛ւ եւ հսկում,
 Ի՞նչ կայ, ասէ՛ք, խստիւ ու խայտ, ի՞նչ կայ սրտումս անյայտ .
 Ո՞վ է խօսողը իմ բերդում, սիրտս ինչո՞ւ է սոսկում .
 — Կռի՛ւ, հաշի՛ւ եւ խոր երդում մէկը վարո՛ւմ է անյայտ . . .

64. Երբ ձեր սրտում արթուն տեսաք հետքերը իմն աստուծու,
Լուռ եւ տրտում երբ իմացաք նորա խրատը կծու՛,
Խենթի նման գահը նորա տաքածեցիք աներեւ՝
Երկնքի մէջ ու անհուն.
Տենդի նման ահը նորա երագեցիք միշտ վերեւ,
— Եթերի մէջ ու հեռուն...
Բայց չ'տեսաք, ձեր մէջ միայն կայ դատաստա՛ն եւ աստուած,
Ինչպէս բոյսը՝ պարարտ ու լի արտի մէջ.
— Զէ՞ որ միայն մի կանչ է նա՝ դէպի կեանքը վերընթաց,
Ասես լոյսը՝ ազարտ ու լի՛ սրտի մէջ...

65. Իմ հայրենեաց բարձր լեռանց վեհ ու վերին կատարին
 Ես կ'կանգնեմ, ես կ'լսեմ, ի՞նչ է խօսում խօլ ֆամին:
 Հեռուներից, վեհ ու վերից է անդադար նա գալիս,
 Եւ միշտ անփուն՝ ինչ որ քափուն խօսէ է ասում ու լալիս...
 Ես կ'կանգնեմ նորա առջեւ՝ հարցում կ'տամ մանրամաս, —
 — Ո՞րտեղից եմ սկիզբ առել, ո՞ւր եմ հոսում գետե՛րը այս...
 Նա կ'պատմի ինձ միառմի իրերի երբքը նորից, —
 — Ինչ որ գիտի մեր անցեալից, անթիւ ու բի՛ւր դարերից...
 Եւ դուրս կ'գան իմ դէմ նորից իմ պապերը ալեւոր,
 Ինձ բաց կ'անեն կեանքը խորից, — նորա կապերը հզօր...
 — Ազգ իմ, ա՛զգ իմ, քո բազմատանջ եւ աննահանջ սրտին մօտ՝
 Ես կ'լսեմ քո ուխտը անց՝ միշտ գերազանց ու կարօ՛ւտ...

66. Ձեզ եմ ասում, ով գիտուններ, մտփի բազում խաբուններ,
— հօսում է՛ք միշտ, ուզում է՛ք նիշտ իրերի ներսը տեսնել.
Բայց ձեր արածը միշտ վրէպ,
Ձեր կատարածը հապնեպ,
— Այդ ֆանապարհը չի՛ տանի դէպի արե՛ւն ու եթեր...

Անհատիկի կազմը անտես՝ իբրեւ մի փորձ եւ մի ծէս,
Ձեր երերուն մտփի համար դարձել է խո՛ր ասպարէզ:
— Չէ՞ որ նորա մասերը բիւր —
Ձե՛ն բաց անի դասերը խուր, —
Եւ չեն մեկնի կեանքը գաղտնի՛, իսկութի՛ւնը վեհ ու վէս...

Ձեզ ճայնակից ես չեմ լինի, ես չեմ գնայ ձեր ուղին.
Միայն իմ մէջ ես կ'գտնեմ իրերի ե՛րթը խորին...
Սրտումս կա՛ն բոլոր կապերը կեանքի,
Բերդումս կա՛ն հզօր չափերը մտփի, —
— Տեսէ՛ք, իմ մէջ ես կ'լսեմ իսկութեան ճա՛նը վերին...

67. Վառուի՛ր, վառուի՛ր, դու, սուրբ կրա՛կ, կեանքը ֆեզնից
լոյս ունի.

Այրուի՛ր, այրուի՛ր, իմ նուրբ նրագ, սիրտը ֆեզնից յոյս ունի..

Կրա՛կ ու բոց, դու ես գործը յաւերժութեան, գեղեցկի՛,
Քեզնից է, հո՛ւր, աշխարհը իւր կարգերի մէջ բո՛յս ունի...

Եթէ իրաւ նա չ'լինէր անմահական կեանքին տէր,

— Նա չէր լինի արեւի մէջ, աստղերի մէջ անմահ.

Նա չ'լինէր, էլ չէր լինի աւիւն ու կիրքը սրտի, —

— Զէ՞ որ նորա բոցերի պէս սիրտը ունի յոյս ու սէ՛ր...

Իմ մէջ կրակը բորբոքուած՝ շրջում եմ ես անսովոր,

Աչքիս տեսածն ու իմ լսած նետում եմ միշտ սրտիս խո՛ր.

Որ անխնայ բոցերի մէջ նա լոյս դառնայ երկնաւոր,

— Կրա՛կ, կրա՛կ, միայն քո մէջ սէրը անյագ բո՛յս ունի...

68. Աչքիս առաջ ճախը եւ աջ՝ — գուքը, նիւքը, սեւն ու սին
փոխում եմ միշտ նո՛ր լոյսերի՛, քափում եմ նե՛րս,
իմ տունը, —

Շողում եմ յոյս, եւ նա իմ մէջ խօսք է խօսում իր մասին...

— Տե՛ս, ամէն ինչ հասում է ներս, — դէպ հոգեւոր իմ բունը...

Տե՛ս, իմ սրտում, — կախարդական լոյսերի մէջը փորձի,

Ամէն մի ի՛ր ունի ընտի՛ր եւ անխափան իւր տեղը.

Ես ամէն օր ինքս իմ մէջ դա՛տ եմ անում մի գործի,

— Իմ մէջ կեանքը ունի բոլոր, վիշտը՝ — վերին իւր տեղը...

Ես ամէն օր քա՛ց եմ անում սրտիս վերին դահլիճը,

Նորա խորքից ժպտում եմ ինձ երազանքի՛ բի՛ւր աստղեր.

Իմ մէջ յաճախ հնչում է սուր՝ — նշմարտութեա՛ն դի՛ջը, —

կեանքը իմ մէջ կերտում է միշտ չընաշխարհի՛կ իւր խաղեր...

69. Յար ու երկար ջանք արեցի, — գտնեմ էն խօսքը վերջին,
 Որ իրերի երթը ասի,
 — Զուգա՛քը տայ անհասի...
 Յար ու երկար հանք փորեցի, — տեսնեմ էն գորգը վերին,
 Որ վերջ դնի մեր ցաւին,
 — Եւ բաց անի ի՛սկ ուղին...
 Բայց անպտուղ փորձը անցա՛ւ, գործը էլի սե՛ւ ու սին, —
 Իրերն էլի անյայտ ու մութ,
 — Իսկ իմ տեսածը անփոյթ...
 Սիրտս է՛լի կարօտ է խոր հեռուների նոր երգին,
 Կեանքս, ասես, մի հանելու՛կ,
 — Շուրջս մռա՛յլ ու՞ դալուկ :
 Ա՛յս, թէ տեսնեմ, ա՛յս թէ հասնեմ էս կարգը վա՛տ հիմնողին,
 Կտոր-կտո՛ր կ'անեմ նորան, —
 — Ի՞նչ է ստում ամէն բան...

ԱՐՏԻՆԻ-ԱՐՄԱ

1927—1928.

ԱՅԻԴԱՐԾԱ

Ա. ԴԵՊԻ ՀԵՌՈՒՆԵՐ

1. Դուք չ'գիտե՛ք, ի՞նչ են խօսում ծաղիկն ու բոյսը դաշտի,
Դուք չ'գիտե՛ք, ի՞նչ են ասում մրրիկն ու լոյսը սրտի.
— Թե՛ լաւ լսե՛ք, ի՞նչ են ասում բաղերը միշտ ծովի մօտ,
Դուք կ'իմանա՛ք, ո՞ւր են հոսում գետերը միշտ այս հովտի...
Ձեզ պէս ես էլ անփոյթ էի իմ մամբէ՛ֆին մանկութեան,
Ձեզ պէս ես էլ անգութ էի վարք ու բարքին բնութեան.
Իսկ երբ քնդաց սիրտս երգով եթերական սրբութեան,
— Նոր զգացի, ո՞ւր են հոսում գետերը խոր նշմարտի...
2. Ձեզ ո՞վ կ'ասի, ի՞նչ է խօսում բուրմունքը հին պարտէզի,
Ձեզ ո՞վ կ'ասի, ո՞ւր է հոսում զօրքը վերին մէջլիսի.
— Ո՞վ է տէրը եւ տիրական էս անվախճան արարքի,
Ձեզ ո՞վ կ'ասի իմաստը հին եթերակա՞ն էս դասի...
Քանի այսպէս օտար է ձեզ կեանքը, իբրեւ մի հանդէս,
Եւ քանի ձեզ, կոյրերի պէս, անյայտ է սուրբ ասպարէզ,
Քանի մնաք եթերական սարք ու կարգին դուք անտե՛ս,
— Ձեզ չեն ասի խորհուրդը խոր յաւերժական էս դասի...

3. Գէթ լսէի՛ք, ի՞նչ են ասում բաղերը բիւր ծովի մէջ,
 Գէթ լսէի՛ք, ի՞նչ են խօսում դատերը հուր սրտի մէջ,
 — Ի՞նչ է անվերջ խօսում իր մէջ փողը տխուր հողմերի,
 Ձեզ կ'ասէին, ո՞ւր են հասում գետերը խոր կեանքի մէջ...
 Ես էլ ձեզ պէս՝ նանապարհին իմ հեռացած օրերի
 Անվոյթ էի դէպ անսովոր խորհուրդը խոր աշխարհի...
 Իսկ երբ քնդաց երգը իմ մէջ վեր ու հօր աստղերի,
 — Սիրտս զգաց, ո՞ւր են հասում գետերը խոր կեանքի մէջ...

4. Գեղջուկ մանուկ՝ մի հորքարած, դաշտերի մէջ, լեռներում
 Հագար անգամ լսել եմ ես կեանքի երգը հողմերում.
 Մութ գիշերը՝ աստղերը վառ, — իմ յուշերը անսպառ
 Հագար անգամ ինձ ասել են, ո՞վ է տէրը աշխարհում...
 Մրրիկների ահեղ ժամին, ծովի ափին ցրտահար՝
 Հագար անգամ տեսել եմ ես կեանքի երկունքը խաւար,
 Որ անողոք լեցնում էր միշտ սրտիս խորքերը անբառ,
 — Ինձ ասել են, ո՞ւր են հասում խոր գետերը մեր ձորում...

5. Ծովը հօօ՛ր, մրրկահար, ձեռքերը վե՛ր կառկառած,
 Երկնքի հետ իւր կռիւը վարել է մերք իմ դիմաց.
 Ծովը անյաղք ու բարկամայք, նետուելով իւր ավերին,
 — Միշտ իւր սրտի խօսքն էր խօսում շրջապատին զարմացած.
 Խօսք էր խօսում, ինչպէս մի օր արեւի հետ անբաժան՝
 Կրա՛կ էր նա, անմահ կրա՛կ, միշտ բոցավա՛ռ, անմահ,
 Ի՞նչպէս մի օր սուրբ արեւից անջատեց բախտը ուրան,
 — Ծովը ինձ հետ խօսք էր խօսում, ձեռքերը վեր կառկառած...

6. Դուք չ'գիտե՛ք, ի՞նչ է ծովը խորհրդաւոր ժամերին,
 ի՞նչ է ասում եւ փսփսում նա անցաւոր հողմերին.
 ի՞նչ է հանում, շուրջը ցանում անդունդներից իր անտակ,
 — ի՞նչպէս է նա ողջոյն տալիս յաւերժական աստղերին...
 Հագար անգամ լսե՛լ եմ ես նորա երգը հողմահար,
 Հագար անգամ տեսել եմ ես նորա վերքը ցաւագար,
 Հագար անգամ խօսել է ինձ նա իւր տխուր բանապարհ,
 — Դուք չ'գիտե՛ք, ի՞նչ է ծովը անվերջ խօսում հողմերին...

7. Իբրեւ գեղջուկ խեղճ մի մանուկ՝ անտառի մէջ կուսական
 Միշտ լսել եմ ես բնութեան ահ ու զայրոյթը դաժան.
 Երբ հողմը խիստ մոնչում էր վիշապի պէս ահաւոր,
 Իսկ անտառը խոր կանչում էր գորգերի պէս ժրջան.
 — Մերկ ու մեճակ, քփերի տակ լսում էի անդադար,
 ի՞նչ է ասում, ո՞ւր է հոսում կեանքի գետը միշտ վարար,
 Ո՞վ է խօսում նորա խօսքը, ասես մի հին յուշարար,
 — ի՞նչ է ասում բնութիւնը շարժումի մէ՛ջ անկարծան...

8. Սիրտս յաճախ ձգտում էր վեր, միտքս շողում անթառամ,
 — ի՞նչպէս անեմ, յաւերժական կեանքի գի՛րքը ես կարդամ...
 Երբ դեռ մանուկ գեղջուկ էի, երկրէ երկիր ես անցայ,
 Որ մտքի վեհ տաճարի մէջ կեանքի հիմքը հասկանամ...
 Բանի՞, քանի իմաստասէր կրօ՞ն, ուսմունք ու դպրոց,
 Բանի՞, քանի նոր տեսութիւն, գաղափարի խոր հնոց
 Տանեակ տարի՛ հեզ ու բարի՛ միտքս փորձեց ու անցաւ.
 — Բայց նոցանից մէկը չ'ասաց, ո՞ւր է հոսում կեանքը հոժ...

9. Հազար դպրոց, հազար հնոց անցայ ծարա՛ւ ու անվերջ,
 Գործերի մէջ, փորձերի մէջ սիրտս դարձաւ մի գո՛ւր վէն,
 Երկրէ երկիր ես շրջեցի, գիրքն ու դպիրը անքիւ,
 Բայց չ'գտայ գիրքը գրոց՝ իրերի միտքը իւր մէջ...
 Մարդու համար մի սուրբ տանար յօրինեցի երազում,
 — կեանքի համար նոր փանապարհ լոյս աստղերի խոր դասում.
 Բայց գործը իմ հաւատարիմ հող չ'գտաւ կեանքի մէջ,
 — Ես չ'գտայ գիրքը գրոց, նորա իմաստը բազում...

10. Սիրտս ծարա՛ւ, ուխտ գնացի ուխտատեղերը բոլոր,
 Միտքս գրա՛ւ, լուռ կարդացի բոլոր գրքերը սովոր.
 Ճար ու տանար, գիր ու դպիր էլ չ'մնաց անծանօթ,
 Փորձի դրի հաւատ ու դատ, կեանքի կռուները հզօ՛ր...
 Բայց ոչ մէկը ինձ, իմ հարցին, կեանքի գաղտնիքը չ'ասաց,
 — կեանքի դէկը ո՞վ է վարում, չար բերմունքը, քէ Աստուած..
 Իմ մուրազին ես չ'հասայ՝ երազներիս մի՛շտ կարօտ,
 Գիրքը գրոց էլ չ'տեսայ, իրերը մի՛շտ ֆոգարկուած...

Բ. ԵԳԻՊՏՈՍ, ԲԱԲԵԼՈՆ

11. Եւ պտղատու ավերի մօտ աստուածարար Նեղոսի
Եւ կարդացի վերնագիրը կեանքի վերին դարբասի.
Փարաւոնը զօրք էր հանում քշմամու դէմ ոխերիմ,
Բազմութիւնը ծունկ էր չոքում կուռքերի դէմ անհասի.
Արքայական բուրգերի մօտ գրքերը հին կարդացի,
Քառուներկու եգիպտական աստուածներին կանչեցի՝...
Եւ դուրս եկան նոքա հզօր երազի պէս ու աղօտ,
Ու պատմեցին ինձ միտումի փորձը գալիք եւ անցի՝...

12. Իմ դէմ հզօր ու ինքնագօր՝ աստուածներին ստեղծող՝
Եթերանիստ, հուր ու հանգիստ՝ հեփերը քաջ ու կարող
Հանդէս եկաւ եւ ցոյց արեց իւր գահը հին երկնքում,
— Հին ազգերի անցած ուղին, կեանքը նոցա ոտնակոխ.
Նորա կողքին եւ անմեկին՝ նաւի վերայ լուսածին՝
Աստուածների Հուր-Արարիչ — Հըրա աստուածը վերին.
Որ գաւազանը Արդարի հուր ու հզօր իր ձեռքում —
Հազար անգամ ասաց պատգամը աշխարհի, իր մասին...

13. Նոցա դիմաց՝ լուսաւորուած, երկնալայել մի հերքով, —
 Երագի պէս հանդէս եկան ոսկի տեսքով ու զարդով, —
 Նեօքը արի եւ քագուհի երկնածաւա՛ր ծովերի,
 Մսաքը քաջ եւ միշտ առաջ՝ գեղեցկութեան կարօտով,
 Թօքը, իբրեւ Տէր արուեստի եւ գիտութեան անժխտում,
 Հերուն անհուն՝ կախարդական գաղտնիքների մարմնացում,
 Եւ Օսիրիսը՝ աշխարհին բե՛րք ու բարիքը ծնող, —
 — Եւ միառմի ինձ ասացին կեանքի խորհու՛րդը բազում...

14. Եւ աստուածները դուրս եկան՝ չար ու բարի՛, բազմաթիւ,
 ինձ ասացին հին ազգերի արեան կորուստն ու կոլւ.
 Պատգամը մեծ եւ Բացասող՝ կեանքի սաղմոսը ձեռին,
 Կարդաց օրէնքը իրերի՝ բարոյական ու ազնիւ...
 Աչքիս առաջ անցաւ ուղին եգիպտական մեծ ազգի,
 Հագար ու բիւր կոլւների՛, փարքամութեան, տանջանքի, —
 — Բերք ու բարիք, արեայական փառքն ու կրօն եւ պատիւ,
 Օ՛, այդ ամէնը անցել է առանց փայլուն մի հետքի...

15. Ահա եւ նա՛, Բաբելոնը. — կրքի կրակ եւ յագուրք,
 Արշաւանքի գէնք ու զրահ, բարբերի խո՛ր մի խառնուրդ.
 Կռուների մօտ երկրպագու բազմալեզու ժողովուրդ, —
 — Որ անմեկին աղօթում էր յաղքանակին հերոսի...
 Իսկ Ասուրի աստուածը մեծ եւ իզդուբար, Բէլը չար,
 Եւ Շար-Բիշատ, եւ շատ ու շատ հերոս ու քաջ կռուարար,
 Երագի պէս նուրբ ու աղօտ հանդէս եկան իմ առաջ, —
 — Եւ խօսեցին նոքա իրենց կեանքի մասին անաչա՛ն...

16. — Ես եմ, ահա, քաջ ու կարող Սարգոնը իսկ եւ արի',
 կամքը Բէլի միշտ կատարող, 'Քուրմը հօօր Ասուրի.
 Կարգել եմ մեզ երկիւճն, արեւ, աստուածը հին մեր ազգի,
 Յանձնել եմ մեզ արքայական գահը Նաբու ու Միրբի...
 Մեր ձեռքումը կար աշխարհի խո՛ր, ահաւոր նուաճում,
 Երկրէ երկիր՝ — միշտ համակիր — մեր գէնքը
 փա՛ռք էր հնչում.
 Իսկ մեր ահից մեր քշնամի՛ք դադում էին ու կորչում, —
 — Անու եւ Բէլ մեզ յաւիտեան կարգել եմ տէ՛ր աշխարհի...
17. — Ես եմ, ահա, արքա Նաբու-կողոնոսոր երկնատես,
 Որ կարգեցի էս աշխարհում կեանքի վերին մի հանդէս.
 Շէն քաղաքներ եւ հիմնեցի քարձրատեսի՛ւ, հոյակա՛ւ,
 — Տեսէ՛ք, Բարսիպ ու Բաբելոն՝ շէնք ու շնորհք իմ վէս...
 Ես եմ, ահա, Ասուր-Նազիր, աշխարհակալ եւ արի,
 Ինձի Սամաշը խնամեց, 'Քաջ դատաւորն աշխարհի,
 Իմ արշաւանքը նուանեց Սուրբու, Աբուկ, Աբուրի,
 — Մե՛նք էինք տէ՛ր աշխարհներին, մեր կեանքը
 մի՛շտ լուսատես...
18. — Դուք, որ ահեղ կրքերի մէջ՝ մինչեւ կոկորդը զինուած.
 Ձեր քշնամուն հալածեցի՛ք մինչեւ գագաթը լերանց,
 Եւ այս կեանքի փորձանքի դէմ, — իրեւ վերջին ապաւեն,
 Ձեր աշտարակը հիմնեցի՛ք, գլխով երկինքը հասած...
 — Ո՞ւր եմ, ասէ՛ք, այն ահաւոր փառքերը ձեր, եւ կրքեր,
 Ո՞ւր մնացին գանձ ու ոսկին, շէն ու քաղաք եւ կուռքեր...
 Ո՞ւր է, չ՛կայ կիրք ու կրակ եւ համարձակ ձեր լեզուն,
 Կամ ի՞նչ եղաւ աստուածը ձեր, աղօթքը ձեր յաղթաբեր...

19. Ինչո՞ւ համար էս ձորի մէջ դուք զարկեցիք ձեր վրան,
Ինչո՞ւ համար ձեր արտի մէջ բերքը արիւք ցիր ու ցան.
Եւ ո՞ւմ համար դուք կռուեցիք, — ո՞վ էր ձեզ հետ
ուխտ կապել,

Որ գաք իգուր աղմուկ անէք եւ հեռանաք անգիւմա՛ն...
Ձեր աղմուկից ու պայքարից, ձեր վայելից անպակա՛ս,
Այլեւ չ'կայ եւ ոչ մի հետք, ոչ մի հնչիւն, ոչ մի մազ...
Ձեր կռուքերի՛, ձեր վայելի տեղը, տեսէ՛ք, աւերակ,
Ուր հռդմը չար խօսում է միշտ, խօսք է ասում ու տնա՛գ...

Գ. ՊԱՂԵՍՏԻՆ

20. Պաղեստինում ես կարդացի գործերը հին եւ հօր,
Երբ Մարգարէն նոր օրէնքով Սինայ սարից էր գալիս,
Իսկ բազմութիւնը լսում էր պատգամը սուրբ, երկնաւոր,
Եւ աշխարհի չար գործերից կուրծք էր քակում եւ լալի՛ս...
Ահա Հանապը լոյսի պէս լերան փայտոյն է ասում,
Իւր հոգեւոր օրէնքը նոր մարդու սրտում ակօսում,
Իսկ ամբոյսը նորա համար գործ է նիւթում դաւադիր, —
— Ես կարդացի՛, ինչպէս այստեղ կեանքը փարքա՛մ
էր հոսում...

21. Դո՛ւ, որ եկար էս փո՛ւշ աշխարհի քն երկնային օրէնքով,
Դո՛ւ հիմնեցիք կեանքի համար լոյս ու դպրոց անվրդով.
Տիեզերական կարգի նման անջնջելի ու անմահ
— Կեանքին բերիր դու նո՛ր մի կարգ աստուածային
իր բերքով...
Եւ երբ սուտը, չարն ու բութը քն դէմ կռուի դուրս եկան,
Ճշմարտութեան պատգամը սուրբ նոքա ջնջել կամեցան,
Քո բարձունքից միայն մի խօսք հնչեց ահեղ. «հեռացիր», —
— Զօրքը չարի ու խաւարի ընկա՛ւ, հղաւ ցիրուցան...

22. Ոչ մի հաննար դեռ չէր ասել կեանքի իմաստը խորին,
 Ոչ մի կանառ դեռ չէր խօսել իսկուրքեան փաստը վերին,
 — Աւիւնով լի քո սիրտը մեծ կեանքի գարունը հիմնեց,
 Դու բաց արիր դէպի երկինքը տարածող մեր ուղին...
 Ոչ ոք քո պէս չի հասկացել սէրը, իբրեւ մի արե՛ւ,
 Ոչ ոք քո պէս չի կամեցել նորա գործը յարատեւ.
 Քո աւետած սէրն է շարժում տիեզերական մարմիններ,
 — Յաւերժութեան զանգերի պէս հնչում ես դու մեր վերե՛ւ...

23. Բայց ես, ահա, պիտո՞ւնամ, հարց եմ տալիս, ո՞ւր ես դու,
 Ո՞ւր վերացաւ քո սիրտը մեծ, միշտ արարիչ ու ազդու.
 Իսկ եթէ կաս յաւերժութեան սահմանի մէջ անվնաս,
 — Ինչո՞ւ այդպէս շուտ մոռացար տխուր վիճակը մարդու...
 Իսկ եթէ դու, եւ կամ հօգօր, աստուածագօր քո հոգին
 Անիւնացած ու վերացած է տիեզերքից բնաւին,
 Էլ ինչո՞ւ գուր յաւերժական կեանքի մասին խօսեցիր,
 — Ի՞նչ միտք ունէր նշմարտութեան աւանդը քո
 սուրբ ձեռին...

24. Դու լոյս էիր եւ հոգեւոր արեւը միշտ մեր հովտում,
 Խոր գորութիւնը կատարեալ շողում էր միշտ քո սրտում.
 Իսկ եթէ գո՛ւր անցքերի հետ անցար դու է՛լ աննշան,
 — Էլ ո՞րն է միշտը յաւիտեան, կամ արդարը էս բերդում...
 Ո՞ւր եմ, ասա՛, ազգերը այն, որ քո լոյսը չ'տեսան,
 Մարգարէներ, որ գործերիդ անց ու գալիքը գտան,
 Աշակերտներ, որ խօսքը քո երկրէ երկիր ցրեցին,
 — Ո՞ւր եմ նոքա. ինչո՞ւ, ասա, անհետացան, էլ չ'կան...

25. Թէ յիրաւի, այլեւ չ'կաս իրերի մէջ՝ տիեզերքում,
Զ'կայ վերին դատաստանը լաւ ու վատի, փրկանքի,
Զ'կայ արդար մի հատացում մեր գործերին անցաւոր, —
— Ի՞նչպէս, ասա՛, ես հաւատամ քո փորձերին երկնքի՛...
Թէ յիրաւի՛, դու այս հովտում հանդէս եկար ու անցար,
Ինչպէս գալիս ու անցնում եմ դէպքերը բիւր ու հազար.
Թէ քո գոլուստն ու անցումը անմիտ բերմունք էր միայն, —
— Ինչպէ՛ս, ասա, ես ընդունեմ քո սուրբ օրէնքը արդար...

Դ. ՆԱԶԻՔԵՏԱՍ, ՍԱԿԻԱ-ՄՈՒՆԻ

26. Իմ երազի յետեւն ընկած, բոլոր կողմերը անցայ,
իսկ իրերի հետքը բռնած՝ բոլոր տոհմերը անցայ,
Եւ աշխարհի չար ու բարի բոլոր հողմերը իմ մէջ, —
Ազգերի մեծ մանապարհին կեանքի Հոմէրը դարձայ...
Եւ Գանգէսի ափերի մօտ, — դաշտ ու հովիտը բերրի, —
Ես լսեցի օրրոցի երգը անդրանիկ ազգերի.
Հնդիկ ու Զին ինձ ասացին զաղտնիքը բիւր դարերի՛,
— Ես ազգերի մանապարհին կեանքի Հոմէրը դարձայ...

27. Դուք, բարձրաբերձ եւ երկնահաս Հիմալայի սէզ լեռներ,
— կեանքի անյայտ մանապարհին կանգնած էք միշտ անվեհեր.
Քանի՞ անգամ երազումս շրջել եմ ձեր ուսերին,
— Ո՞ւր էք տանում փարուանի պէս այդքան սպրանք
ու բեռներ...
Քանի՞ անգամ ձեր գագաթին դիտել իմ ես վերջալոյս,
Քանի՞ անգամ աղօթելիս տեսել եմ ձեզ կո՛ր ու կոյս,
— Զեր լուռ մամբին լսել եմ հին կեանքի պատգամը անյոյս,
— Ասէ՛ք, լեռներ, ո՞վ է փակել կեանքի մուտքը ու դռներ...

28. Նաչիֆետա՛ս, Նաչիֆետա՛ս, ճանապարհը քո անհաս.
 Քո սրտումը յաւերժութեան խորհուրդը կար անպակաս,
 — կեանքի վերջին ամիը տեսար, մահու երկիրը հասար,
 — Քանի՞ անգամ երազի պէս ինձի այցի պիտի գաս...
 Նաչիֆետա՛ս, դու ես քո՛ւրմը սրտիս վերին տանարում,
 Նաչիֆետա՛ս, դու ես սիրոյ բերքերը բիր բեջարում.
 — Ինչպէ՛ս եղաւ, հիւր գնացեր մահու երկիրը տխուր,
 — Ասա՛, ի՞նչ կար, ինչե՛ր տեսար նորա անհուն կանառում...
29. Դուրս ե՛կ հզօր եւ չ՛սուած կեանքի հեփաքը ասա՛, —
 Խօսեմք արի՛, գովեմք բարի՛, — ես քո պատգամը տեսայ.
 — Վերջին օրը՝ ահեղ դատին դու կ՛իինիս մեզ վկայ,
 Տե՛ս, քեզի պէս շրջում եմ ես, տե՛ս, քո բարձունքը հասա՛յ...
 Դու ես վերջին փայլուն աստղը մեր դառնացած երկնքում,
 Քո սուրբ ուխտը մեր սրտերում հնչում է դեռ անհերքում.
 Ոչ մի հաննար քեզ չի խախտի երկնավայե՛լ քո դիրքում, —
 — Նաչիֆետա՛ս, դու՛րս եկ հզօր, կեանքի պատգամը ասա՛...
30. Եւ դուրս եկաւ արեւի պէս՝ ամպի շղարշը դէմքին,
 Նաչիֆետաս, հայրը նորա՝ Վաջաս-Ռաւասը վերին.
 Եւ դուրս եկաւ երազի պէս՝ դէմս կանգնեց քաջարի,
 Անյա՛յտ խորհուրդը ինձ ասաց կեանքի մասին, իւր մասին, —
 Ի՞նչպէս բոլոր եկողների նա ճանապարհը տեսաւ,
 Եւ աշխարհի չար ու բարի գործերի խորքը հասաւ.
 Անէութեան ու գոյութեան սահմանի մէջը բարի
 Անուրջի՛ պէս, մրմունջի՛ պէս ի՞նչպէս զարունը տեսաւ...

31. Ինչպէ՞ս եղաւ, նա դուրս եկաւ իր հօր տնից, իր բնից,
 Ինչպէ՞ս նորա ուղին տարաւ դէպի հեռուն դառնալից.
 Տանջանքի խոր նաւի վերայ, զրկանքի հո՛ւր ծովի մէջ
 — Ինչպէ՞ս հասաւ, ինչպէ՞ս տեսաւ մահու երկիրը անբիծ...
 Անէութեան եւ էութեան սահմանի մէջը հզօր՝
 Նա էր միայն, — մահը տեսաւ, — մահը անհուն երկնաւո՛ր.
 Որ իբր աստուած, նորան ասաց կեանքի խորհուրդը խորին.
 — Նա էր միայն, իսկ իրերի երբքը տեսաւ անսովոր...

32. Նաչիփետաս, Նաչիփետաս, վաջաս-Ռաւաս մեծ Որդի,
 Քո խօսքի մէջ, քո սոսկի մէջ դարմանը կայ իմ դարդի.
 Արեւների եւ աստղերի աղբիւրը սուրբ քո սրտում,
 — Ո՞վ էր, ասա, հիմնադիրը յաւերժական էս բերդի...
 Նաչիփետաս, Նաչիփետաս, մոփերը քո վերահաս,
 Էս աշխարհի գուր հոգսերին մերժումը խոր դու կ'տաս.
 Տանջանքի սուրբ նաւի վերայ նուրբ իմացում կ'հոգաս, —
 — Ո՞վ էր, ասա՛, ամենագօր ցանփաւարը էս Արտի...

33. Նաչիփետաս, Նաչիփետաս, կեանքի բեւեռը տեսած,
 Զրկանքի սուրբ ծովերի մէջ մահուան ձմեռը տեսած,
 Մեր ինքնութեան աշխարհատես Արծիւը մի՛շտ քո սրտում,
 — Դու իրերի նախամայրի ստինգներին ճիշտ հասած...
 Գիտակցութիւն տանջանքի մէջ՝ տէրը նա է էս կեանքի,
 Խոր իմացում զրկանքի մէջ՝ Մայրը նա է էս բերքի,
 — Լոկ ինքնութիւնը ինքնատես՝ հիմքը նա՛ է էս կարգի,
 — Անձի վերին ինքնութեան մէջ կայ լոյս արեւ ու աստուած...

34. Նաչիֆետաս, երբ դուրս եկար ոչմարտութեանը այցի,
 Դու մերժեցի՛ր վայելիք ու վարք, անմիտ արժէքը գանձի, —
 — Կիրքն իշխողի, կեանք արեւշատ, սերունդների
 բազմութիւն, —
 Եւ ուխտը քո եղաւ միայն նո՛ր նանապարհը դարձի...
 Բազմանձնութեան մէջը միայն դու միութիւնը գտար,
 Ծնունդ ու մահ իրար կցող կամուրջը դո՛ւ լոկ տեսար,
 Աշխարհի չար հոգսերի մէջ կեանքի գագաթը հասար, —
 — Սրտի անտես կրակի մէջ կա՛յ ինքնութիւնը անձի՛...
35. Դու նայեցիր Սրտիդ ներսը, կրակի մէջ կենդանի՛,
 — Հրաշք է նա, ով իր ներսում ոչմարտութեան ձիրք ունի.
 Անհաս է նա, ով իր սրտում խօսք է լսում խորութեան, —
 Անմահ է նա, ով կատարեց նանապարհը անհունի...
 Դու ասացիր, Նաչիֆետաս, քո բերքը միշտ անխնայ,
 — Կիրք ու հոգսեր, վայելիք ու սէր մեզի երբե՛ք չեն մնայ...
 Դու կտրեցի՛ր վերջին յահմանը յանցաւոր ցանկութեան,
 — Դու, միայն դու, աշխարհների հիմքը տեսար կենդանի՛...
36. Նաչիֆետաս, Նաչիֆետա՛ս, կրակը խո՛ր, լուսաբե՛ր
 Իմացումիդ տանարի մէջ երրորդութեան դէմք ունէր:
 Աշխարհատես երրորդութեան միացումը քո սրտում
 Ճախրում էր միշտ իբրեւ հոգի՝ ծնունդից վե՛ր, մահից վե՛ր...
 Դու՝ երկնաբեւ, լուսածնունդ, կեանքի ծէսերը քողած՝
 Իրերի նուրբ իսկութեան մէջ կեանքը տեսար երկնադարձ.
 Էս աշխարհում, վերջին ժամին՝ մահու կապանքը կտրած՝
 — Երազի պէս վսեմ ու վէս դու սկսեար դէպի վե՛ր...

37. Եւ միայն դու, Նաչիփետաս, վե՛րջը տեսար, տեսա՛ր մահ,
 Դու ասացիր, խոր երկնփում չ'կայ երկիւղ, չ'կայ ահ,
 — Իսկ իրերի հիմքը կրակ, — յաւերժական մի կրակ,
 Որ մարդու մէջ անջնջելի կերտած ունի մի նո՛ր գահ...
 Դու ասացիր, — սրտում կրակ՝ դէպի երկինքը տանող,
 Դու ասացիր՝ — սրտում նրազ՝ — ճանապարհները բացող,
 — Խնացութեան կրակի մէջ կեանքը հոսում է անյագ,
 — Դու ասացիր, խնացութեան մէջը աստուած է կարող...

38. Սկիզբների սկիզբը մեծ քո մէջ գտար դու միայն,
 Աղբիւրների աղբիւրը մեծ քո մէջ տեսար դո՛ւ համայն.
 Եւ երկրայինը մերժելով՝ դու սրբութիւնը սրբոց
 Հաստատեցիր քո սրտի մէջ, իբրեւ վերին մի դիւան...
 Կեանքի բոլոր յուզումներին, միշտ բոցավառ քո սրտում,
 Դու կարգեցիր արեւի՛ պէս կախարդական լծորդում,
 Դու անցաւորը ժխտելով՝ կեանքը գտար անտրտում,
 — Քո մէջ տեսար յաւերժութեան օրէնքը խո՛ր ու համայն...

39. Քո հոգեւոր լոյսի առաջ՝ կրակներում քո սրտի՛
 Կրփից անկախ, չարից անվախ՝ բացուեց դուռը նշմարտի,
 Դու ներս մտար տաճարի մէջ, ուր ինքնութիւնը անձի
 Թագաւորում էր ինքնակալ, իբրեւ աստուած էն երբի...
 Սրտի վերին տաճարից դուրս, ուր ինքնութեան գահը կայ,
 — Յաւերժութիւն, կամ իսկութիւն, սէր ու աստուած
 Էլ չ'կայ...

Եւ ինքնութեան գահի առաջ, իբրեւ ազնիւ մի վկայ,
 Դու կարդացիր այս աշխարհին միակ օրէնքը սրտի...

40. Նաչիֆետաս, դու ասացիր. սրտի ներսը փակուեցե՛ք,
Անբերոյք կրակներին, — դու ասացիր, հակուեցե՛ք.
Յաւերժ ազա՛տ անցաւորից եւ արտափինը քողած,
Արեւի՛ պէս սրտի խորքում, — դու ասացիր, — վառուեցե՛ք..
Տիեզերքը ողջ, կեանքը դողդոջ կա՛յ անպակաս սրտի մէջ,
Օ՛, ինքնուրեան կրակի մէջ կա՛ց ու եղի՛ր դու անշէջ,
— Այնտեղ է լոկ կեանքը չեզոք, — ճշմարիտը երկնաէջ, —
Դու ասացիր, սրտի խորին կրակի մէջ վառուեցե՛ք...

41. Նաչիֆետաս, Նաչիֆետաս, ո՞ւր ես, ասա՛ դու անշէջ,
— Ո՞ւր է հոգին քո լուսածին, աստղերի մէջ, քե՛զ մեր մէջ.
Եարաք գտա՞ր յաւերժութիւն քո սրտի մէջ վեհարար,
Ո՞ւր է կարօտը քո վերին, քո իշքը սուրբ, երկնաէ՛ջ..
Նաչիֆետաս, Նաչիֆետաս, քեզ աշխարհի բերմունքից
Փրկե՞ց եարաք ուսմունքը քո երկնավայել ու անբիծ,
Թե՛ մոռացուած՝ անիւնի պէս միշտ հեռացար էս կեանքից..
— Ասա՛, դու կա՞ս, քե՛զ կորած ես մահու տխո՞ւր գործի մէջ..

42. Եթէ դեռ կաս ու կեանք ունիս յաւերժութեան սահմանում,
Եթէ քո սիրտը անպակաս՝ լուսէ սերմեր է ցանում, —
— Ինչո՞ւ, ասա, մեզ մոռացար եւ էլ այցի չես գալիս,
Ինչո՞ւ այլեւ քո երկնաւոր դարբնոցը զուր չի՛ բանում..
Իսկ եթէ քեզ, անիւնի պէս, հոգմը արեց ցիրուցան,
Եւ միտքը քո իզուր կորա՛ւ, անյետացա՛ւ յաւիտեան,
— Ի՞նչ միտք ունէր կեանքի խորին ուսմունքը քո անմահ,
— Զե՛ որ քեզ էլ անյայտ մնաց, ո՞ւր է ուղին այս տանում...

43. Նաչիֆետաս, Նաչիֆետաս, — երազը իմ լուսադէմ,
 Դեռ կա'ց մի ֆիչ. առարկելու քեզ ասելիք ես ունեմ.
 — Որ ժխտեցիր էս նիւթական աշխարհի կարգը ընտիր,
 Ի՞նչ ես ասում արեւներին, գարուններին սիգանեմ...
 Ինչի՞ համար, կամ ո՞ւմ համար ծաղիկն ունի խոր բուրմունք,
 Ինչի՞ համար, կամ ո՞ւմ համար ծովը ունի խոր յուզմունք.
 Ի՞նչ է ասում հողմը անվերջ խորհրդաւոր եւ խորունկ,
 — Ասա՛, ի՞նչպէս սիրտը ժխտի աշխարհի կա՛րգը վսեմ...

44. Նաչիֆետաս, դեռ կա'ց մի ֆիչ. ես քեզ ունեմ ասելիք.
 Դէմդ, ահա՛, Սակիա-Մունին, անհուն սիրով սիրտը լիք,
 Նա, որ հիմնեց չորս օրէնքը համայնութեան ու կեանքի,
 — Սիրտը, ասաց, միշտ աշխարհին պարտաւոր է եւ տալիք..
 Իր երազած բարիքը խո՛ր նա աւանդեց ամէնֆին,
 Յրեց նորան լոյսի նման եւ նիւթական աշխարհին.
 — Ամէն մի կեանք, ամէն էակ կիրք ու կարօ՛տ է ապրում,
 — Ինչպէ՛ս, ասա՛, սիրտը ժխտի գարուն, արեւ ու գատի՛կ...

45. Դեռ կա'ց մի ֆիչ, դո՛ւ, իմ երազ՝ Նաչիֆետաս անուանի.
 Քեզ՝ դէմ առ դէմ ես կ'կանչեմ հանճարը մեծ Իրանի, —
 Թող Զօրադաշտը լուսադէմ երգովը իւր հանդէս գայ,
 Թող իր հօքը սրտի խորքից նա իւր կրակը հանի՛...
 Իսկ նորա հետ ժիր ու կարող՝ հին աստուածները բազում
 Հանդէս քող գան՝ քեւաւորուած՝ անջնջելի խոր դասում.
 Եւ աշխարհի կարգը ասեմ էս նիւթական իր սագում
 — Տե՛ս դու, ի՞նչպէս սիրտը ժխտի աշխարհը խո՛ր անհունի..

46. Ես կ'կանչեմ աստուածներին, հարցում կ'անեմ անյտիւր,
Ես կ'կանչեմ անցածներին, երդում կ'տամ բնադիր.

— Թող գան, ասեն մեր սրտերին ոչմարտութիւնը վերին,
Միքէ՞ ոչինչ է նիւթական աշխարհը խոր ու ընտիր...

Ես կ'կանչեմ պատմիչներին, կեանքի երգը քող ասեն,
Տե՛ս, կ'կանչեմ, երգիչներին, սրտի վէրքը քող խօսեն,

— Քերքողը քաջ եւ խմաստուն մտքի բերքը քող դասեն,

— Միքէ՛ ոչինչ է նիւթական աշխարհը խո՛ր եւ ընտիր...

47. Սո՛ւտ է, — հոգին ինքը իր մէջ փակուել երբէ՛ք չի կարող,
Արեւի պէս՝ նա լոյս է վէս, իր մառադայքը ցրող.

Քանի կ'ուզի, կեանքը հոսի, սրտումը վէ՛րք ակօսի,

Սո՛ւտ է, հոգին ինքը իր մէջ փակուած մնալ չի՛ կարող...

Գարունը կա՛յ եւ կ'մնայ սէր ու գովքի միշտ կարօտ,

Խոր արշալոյսը սրտերին բերում է նո՛ր առաւօտ,

— Աւիւնը կայ իմ սրտի մէջ, — ես խի՛ղմ ունեմ եւ ամօք, —

— Սուտ է, — հոգին ինքը իր մէջ փակուած մնալ չի կարող...

48. Դո՛ւ, իմ երագ, Նաչիփետաս, լսի՛ր, լսի՛ր իմ խօսքը,

Քեզ ես կ'ասեմ սրտի՞ հօր ու անսովոր իմ սոսկը.

— Միքէ՛ք երբէք քեզ չեն յուզել գարուն ու սէր, երգ ու լոյս,

Տե՛ս, անյտախան ի՞նչ է ասում հեռունների սուրբ խօսքը...

Երբ դու կայիր իբրեւ երագ՝ ազգիդ հօր սրտի մէջ,

Զէ՛ որ քեզ էլ կախարդում էր կեանքի բերկրանքը անվերջ.

Զէ՛ որ քեզ էլ քեւ էր տալիս սիրոյ շողքը երկնաէջ,

— Ի՞նչպէս, ասա՛, սիրտը ժխտի գարունների նո՛ր խօսքը...

49. Տե՛ս, քո դիմաց կանգած է ժի՛ր կեանքի ընտիր քարգմանը,
Դեռ էս աշխարհը չի ծնել նորա սրտի նմանը.

— Սակիա-Մունի, Սակիա-Մունի, — կտրիչը մեծ անհունի, —
Զե՞ որ նա էլ քննեց կեանքը, նորա վերին դիւանը...

Ի՞նչ էր նա մեզ միշտ աւանդում, ինչ էր իւր մէջ միշտ քանդում,
— Սիրտն էր նորան իւր կրակով անվերջ յուզում, զարգանդում.

Զուր նա ուզեց կրակը այդ ոչնչացնել իր բանդում, —
Կրակը կա՛յ եւ դեռ այրում է մեր սրտի աւանը...

50. Սի՛րտ իմ, լո՛ւռ կաց. շատ ես փնտռել, բայց չի՛ անցել
քո հաւէս,

Դեռ շատերին հարցում կ'անեմ կեանքի մասին լաւատես.

Թող անցեալից մեծերը գան կեանքի երգը քեզ ասեն,

— Ինչո՞ւ եկան, ինչպե՞ս անցան էս անսովոր ասպարէզ...

Սի՛րտ իմ, լուռ կաց. քո որոնած գանձը վերին ես գիտե՛մ,
Քեզ համար է, որ աշխարհի անցուդարձը կ'դատեմ.

— Տե՛ս, քեզի խո՛ր նշմարտութեան հեքիաթի մէջ կ'պատեմ,
Թող անցեալի մեծերը գան, — ո՞ւմն է, ասեն, բերքը վէս...

51. Երագիդ մէջ մէկն էլ անցաւ, — Նաչիֆետասն էլ չ'կա՛յ,

Թող նորա տեղ ուրիշը գայ, կեանքի ցաւերը հոգայ.

— Ես կ'շրջե՛մ երկրէ երկիր, դեռ կ'հնչեմ երգը խոր,

Քանի չ'կայ էն աշխարհից արթուն եւ դէտ մի վկայ...

Քեզ չի յուզում աղմուկը սին, կիրքը իր սեւ երեսին,

Դու չես կանգնի էս կամուրջին, նա չի սագում անուրջին...

— Թող դեռ կարդամ գիրքը գրոց կեանքի մասին, իմ մասին,
Մինչեւ գտնեմ էն աշխարհից դրուստ ու փիշտ մի վկայ...

52. Ո՞ւր ես, ասա՛, դու երկնքի ու մեծ ազգի իմաստուն,
 Դու քո աւանդը մեզ բերիր, կեանքը արիր կախարդուն.
 — Ո՞ւր է, չ'կայ քո հայրենի կապիլաւաստ քաղաքը,
 Զ'կան հօրս քո նախնիքը, նոցա գործը եւ անուն...
 Զ'կան Սակկի քաղաւորները անուանի եւ հօրս,
 — Նոցա կարող զենքն ու զօրքը, բերքն ու բարիք երկնաւոր...
 Ասա՛, ի՞նչպէս կորաւ Մանու օրինագէտը խոշոր.
 — Ո՞ւր է, չ'կայ եւ չի հնչում փառքը նոցա զուարթուն...

53. Ո՞ւր ես, ասա՛, քաջ Ասիտա, դու հնուքեան մեծ գուշակ,
 Որ ծննդեան օրը նոյն իսկ տեսար հաննարը անյազ.
 Զէ՞ որ նորա մարմնի վերայ դու հեռատես հայացքով
 Նախատեսար անմահ կեանքի հազար ու մի նշանակ...
 — Սակիա-Մունի. քեզ մարգարէն տուեց Բուդդա անունը,
 Նա խոստացաւ կեանքի ճամբին քեզ կատարեալ անհունը.
 Դու մարդկութեան պիտի տայիր չ'տեսնուած գարունը,
 — Սակիա-Մունի, վեր' կաց ու տես ցաւերը մեր անյատակ...

54. Եռսուն տարի դու ապրեցար քարձունքներում քաջարի,
 Եռսուն տարի կեանքը տեսար վայելքի մէջ աշխարհի.
 Խննդիք ու սէր, երգ ու լոյսեր դեռ չ'լսուած խնդրութիւն
 Կեանքում տեսար, քայց չ'հասար կարօտներին քո բարի'...
 Ինչպէ՞ս եղաւ, որ մի գիշեր դու ամէն ինչ ժխտեցիր,
 Արքայական փառքն ու պատիւ քո մտքերին զոհեցիր.
 Եւ մեն-մենակ, սրտով անյազ Զաննայի հետ համարձակ
 Դու անապատը հեռացար՝ դէպի խորքը աշխարհի...

55. Զարն ու բարին էս աշխարհի դու հասկանալ կամեցար .
 Այստեղ, իրաւ, ոչինչ հաստատ ու հարազատ չ'տեսար .
 Միշտ՝ ամէն բան փոփոխական, միշտ երեւումն, վերացող,
 — կեանքն անմիտ ու անիմաց շարժումի մէջը գտար...
 Ճիշտ ասացիր, բարդը մի օր ցրիւ կ'գայ եւ կ'ընկնի,
 Ծնուածը իսկ՝ մի օր անշուշտ կ'վերանայ, կ'մեռնի .
 Ինչ կայ էսօր տեսանելի, էգուց այլեւ չի լինի, —
 — Գալիքն ու անց, ներկան ու գանձ կ'վերանան հողմահար...

56. Հարուստ, աղքատ, իշխան ու տէր եւ իմաստունը արի
 Այստեղ միայն գոհ են դառնում մահու տխուր փորձերի .
 Անջնջելի տանջանքի մէջ չ'կայ մի նար, մի միջոց,
 — Նոյն իսկ մահը մեզ չի փրկում կրակներից աշխարհի...
 Վերածնունդ՝ մշտապտոյտ անիւն է նա յաւերժի,
 Մէկ վիճակից դէպի միւսը մարդուն անվերջ կ'շարժի .
 — Զէ՞ որ նա է, որ գոյութեան վերջին փայլը կ'դրժի, —
 Շարժումի մէջ հուրը անշէջ կեանքն է լափում աշխարհի...

57. Գետը հոսեց եւ գո՛ւր անցաւ, — նա էլ կրկին յետ չի գայ,
 Փոփոխութեան սեւ օրէնքին՝ արեւը իսկ ենք-ակայ .
 Մէկ վիճակից դէպի միւսը անցնում ենք մենք անընդհատ,
 — Իսկ անցեալը յետ բերելու ոչ մի հնար էլ չ'կայ...
 Մահն է տէրը էս աշխարհի, իշխում է նա անխուսափ,
 Տիեզերքի մէջ չ'կայ մի տեղ, գէթ մի անկիւն, մի լոյս ալի,
 Ուր չ'լինէր գործը նորա, ուր չ'ցանէր նա խուճապ .
 — Դո՛ւ ասացիր, — նորա ձեռքից ազատուելու հար չ'կայ...

58. Անապատի ու փորձութեան քն երկունքի ծովի մէջ՝
 Երազների կամարի տակ՝ կրակի սուրբ բովի մէջ, —
 Դու մեզ գտար. Սակիա-Մունի, փրկութեան նո՛ր մի միջոց,
 Դու հիմնեցիր քն գաղափարը, — Նիրուանայ սրբաէջ...
 Էս աշխարհին միակ միջոցը փրկութեան կ'տայ նա,
 Մեզ տանջանքի անհուն ծովից փրկում է նա՝ անխնայ,
 Կեանքը լափող կրակի դէմ փրկիչը լուի՝ Նիրուանայ, —
 — Նա է բժիշկը՝ դարմանող ցաւերը բիւր կեանքի մէջ...

59. Ո՞ւր ես, ասա՛, Սակիա-Մունի, ո՛վ իմաստուն անուանի,
 Ոչնչացումը օրէնքի, — տիեզերքի մէջ կենդանի, —
 Դու կամեցար տեսնել միայն մոռացութեան տաճարում,
 Եւ հիմնեցիր դատարկ ու սին գաղափարը Նիրուանի...
 Դու կամեցար ոչնչացումը գոյութեան բազմազան,
 Ոչնչացումը շարժումի, եւ ցանկութեան, ե՛ւ արեան,
 Ոչնչացումը կրֆերի տաճարի մէջ մոռացման, —
 — Դիտակցութեան խորտակումին աղօթք արի՛ր երանի՛ր...

60. Ասա՛, ով մեծ, ինչ կ'տայ մեզ քն չորս պատգամը ընտիր.
 — Ճիշտ որ, կեանքը, ծնունդ ու մահ տանջանք է խո՛ր,
 անխտիր,
 Նորա հիմքում մեր գոյութեան ծարաւը կայ անապառ,
 Նա է դրդում մէկ վիճակից դէպի միւսը տարագիր...
 Ծարաւն է այդ յաւերժական կրակի մէջ մեզ նետում,
 Նա է կրֆի ու ցանկութեան անջնջելի եռանդում
 Կեանքը անում տանջանքի ծով՝ անդառնալի իւր հերքում, —
 — Եւ դոցա դէմ միակ փրկիչ՝ դու Նիրուանայ կարգեցի՛ր...

61. Տե՛ս, գոյութեան խոր ծարաւի ոչնչացումը՝ երազ,
Տիեզերքի խոր օրէնքների ոչնչացումը անհաս.
Մեր ցանկութեան ու կրքերի մերժումը իսկ անհնար,
— Շարժումը կա՛յ, եռանդն ու կիրք միշտ կ'լինին անպակա՛ս...
Հաւատը գուր, վնիւր սուր՝ մեր կամքը միշտ անկարող,
Ոչ մի փորձով, ոչ մի գործով կեանքը մերժել չենք կարող...
Զգտում, դրդում միշտ կ'լինին շարժումի մէջ գերիշխող,
— Յուզմունքից դուրս, պայքարից դուրս մեր ճանաչումը
անհաս...
62. Տրուած խորին երազներին, Սակիա-Մունի երանի՛,
Դու չիմացար. որ շարժումը սահման չունի, ափ չունի...
Զանգն ու դրդում էս աշխարհում կեանք է վարում անկործան,
Յուզմունքի մէջ տիեզերական օրէնքը միշտ կ'բանի...
— Ինչպէ՛ս ապա գլուխ կ'գայ երկրի վերայ Նիրուանայ,
Քանի որ նա պէտք է լինի տիեզերքի մէջ անխնայ.
Զէ՛ որ նա էլ շարժումի մէջ յաւերժաբար կ'մնայ...
Զէ՛ որ ջանքը նորա մէջ իսկ նկւրճ գործի կ'հանի...
63. Ի՞նչպէս եղաւ, որ չ'տեսար, կախարդական ո՛վ հաննար,
Ո՛ւր կ'տանի մեր էութեան ոչնչացումը խաւար.
Զէ՛ որ նա մեզ վերին դասից ձգելու է դէպի ցած,
— Իմացութեան սուրբ տաճարից դէպի անդունդը աննար...
Եւ այդ խաւար անդունդի մէջ՝ ուր միտքը մեր բացակայ,
Յաւերժութեան կարօտներին սե՛ր ու պատի՛ւ, տեղ չ'կայ.
Սիրտը եմտեղ էլ չի տեսնի ոչ կարեկի՛ց, ոչ վկայ, —
— Քո երազածը տանում է դէպի վիճակը խաւար...

64. Իսկ այդ խաւար վիճակի մէջ, ուր էլ չ'կայ մեր հոգին,
 Լոկ նիւթական շարժումը հին միշտ կ'մնայ անմեկին.
 Գարուն, արե՛ւ, կարօ՛տ ու սէր յաւերժութեան սուրբ երազ
 Պիտ վերանան անդառնալի՛, տեղի տալով կոյր ոյժին...
 Միայն անմիտ շարժումի մէջ՝ միշտ անիմաց նիւթերի —
 Իւր բանական կեանքը փոխած անվերջ ու խուլ խաւարի՛, —
 Ճշմարտութեան գովքը ասող միտքը յաւերժ կ'մարի, —
 — Ա՛յդ էր, ասա՛, քո աւանդած բերքն ու բարիքը վերին...

65. Դու կամեցար գտնել կեանքը երանաւէտ ու անդորր,
 Որ հանգցնի սիրտը այրող ծարաւը մեր խիստ ու խոր.
 Որ կործանի եւ վերջ դնի շղթաներին մեր սրտի, —
 — Բայց քո երգածը տանում է դէպի խաւարն ահաւոր...
 Դու, խորիմաց Սակիա-Մունի, դու երկնատես ո՛վ Բուդդա,
 Քո պատգամը մեր սրտերին սիրով երբէ՛ք չի՛ խնդայ...
 Քո երգը խոր մեր ականջին կարօտագին չի քնդայ, —
 — Օ՛, խնկարկել ես չեմ կարող քո կուռքերին անսովոր...

Ե. ԻՐԱՆ

66. Լուռ կաց, սիրտ իմ, երկրէ երկիր դեռ կ'շրջեմ ես տխուր,
— Արծուի պէս, արծուի պէս քեւերդ զուր քափ մի' տուր...
Անցումի մէջ, հարցումի մէջ գուցէ գտնեմ քեզ մի մար,
— Սիրտ իմ, սիրտ իմ, արծուի պէս քեւերդ զուր քափ
մի' տուր...

Քանի՞ անգամ կեանքը փարթամ կանչել է քեզ խնոյքի,
Քանի՞ անգամ բլբուլը քեզ երգ է երգել հաճոյքի.

Իսկ դու կարօտ՝ էս աշխարհից բերք ես ուզում գարունքի,
— Սի'րտ իմ, սիրտ իմ, արծուի պէս քեւերդ զուր քափ
մի' տուր:

67. Իրա՛ն, Իրա՛ն, կրծքիդ վերայ վարդերը կան նագելի,
Երագի մէջ բլբուլը քեզ երգ է ասում հանելի.

Գիւլիստանի երգիչը մեծ կարօտն ու սէրը երգեց,
Իսկ Ֆրդօսին քո փառքը հին կարդաց արի, սրտալի՛...

Օմար-խայեամը հանմարեղ՝ սրտի նրագը ձեռին,
Որոնում էր յաւերժութեան գործն ու գաղտնիքը վերին, —
— Նա՛, որ կարող ըմբոստի պէս անարգում էր արարչին,
Իմաստութեան խօսքը բերեց մեր սրտերին բաղձալի՛...

68. Դու պտղաբեր եւ լի երկիր, եւ դու խաղաղ ժողովուրդ,
 — Ինչո՞ւ, ասա՛, սրտումդ կայ վշտի անհուն մի խառնուրդ.
 Զէ՞ որ հողդ լի ու պարարտ, ջուրդ զուարթ ու արեւ
 Պարգեւի պէս տուել են քեզ երա՛ջ ու սէ՛ր եւ յագուրթ...
 Էլ ո՞րտեղից սկիզբ առաւ քախիծը այս դառնալի,
 Որ հնչում է դարեր ի վեր քո երգի մէջ սրտալի...
 — Ո՞վ յօրինեց չարգեհանը խոր, քո մահուրին անձկալի,
 — Իրա՛ն, ասա՛, ի՞նչ է այդպէս ողբում քո հին ժողովուրդ...

69. Եւ հին փառքով պակա՛ս չես դու քո հարեւան ազգերից,
 Քո հին կարգով պակաս չես դու մեր հոգեւոր բերքերից.
 Քո երազի խո՛ր աշխարհում անուրջը կայ անպակաս,
 — Ինչո՞ւ, ասա՛, յետ ես մնում քարուանի միւս խմբերից...
 Աստուածներդ քաջ ու արի սրտումդ բուն շինեցին,
 Արեւապաշտ, կեանքի հետ հաշտ՝ քեզ սրբութիւն հիմնեցին.
 Անթիւ դարեր վկայ ես դու կեանքի փորձին ու անցին,
 — Ինչո՞ւ, Իրա՛ն, յետ ես մնում վե՛ր քարձրացող ազգերից...

70. Զէ՞ որ միայն քո սրտի մէջ Ահուրամազդը բարի
 Ստեղծեց լոյս, օր եւ գիշեր, հանդէսը բիւր աստղերի,
 Շարժումը բիւր՝ տիերզերական անջնջելի զօրութեան, —
 Որ նախածամ խաւարի մէջ գործ էր վարում աշխարհի...
 Հողին պտուղ նա շնորհեց առատ ու լի իր ձեռքով,
 Նա աներկիւղ յօրինեց այս գարունը խո՛ր իր երգով...
 Սէրը նորս վայելում են մարդ, անասուն, բոյս ու ծով
 — Նա էր միայն, որ մեզ բերեց կարօտը սուրբ աստղերի՛...

71. Եւ երագած քո բարձունքին՝ աստուածային ու բարի
 Զօրադաշտը առաջնորդ էր էս նիւթական աշխարհի.
 Նա էր տէրը եւ արարիչ քո նախնական օրէնքին,
 Եւ իմաստունը գերագոյն, ինքնաճանաչ եւ արի...
 Նորան լսեց Ահուրամազդը իր վերին գահի մօտ,
 Նորան խօսեց պատգամը իր իբրեւ կեանքի ստաւօտ.
 Նորան տուեց քօղիչք ու քե՛ւ, յաղթութեան սէր ու կարօ՛տ,
 — իբրեւ աստուած՝ նա բաժանեց գործերը չար ու բարի՛...

72. Իրա՛ն, իրա՛ն, ահա իմ դէմ, — այն կռուադաշտը արձակ,
 Ուր դուրս եկան հայր ու որդի մեծամարտի համարձակ.
 Ահա եւ նա՛, Զոհրաբը քաջ, իր երկնային ոյժի մէջ՝
 Զուր աղերսում է իր հօրը՝ սրտով արի՛ ու շիտակ. —
 — Տե՛ս, յաղթական իմ ծերունի, որքա՛ն քաղցր է առաւօտ,
 Լեռները, տես, շողշողում են լոյսերի մէջ ու կարօ՛տ.
 Վարդն ու ծաղիկ սէր է շողում, քոչուն ու բոյս երգի մէջ,
 — Տե՛ս, անծանօթ իմ ծերունի, շուրջը կեանք է ու կարօ՛տ...

73. Հոսում, խօսում է յորդ առուն, ավերը վառ ու փայլուն,
 Կանաչը, տե՛ս, շաղերի մէջ, կեանքը եռուն կախարդուն,
 — Արդեօք վայե՞լ է աշխարհի էս անմահ խննդը
 Զոհել միայն սպանութեան... Ե՛կ, ինձ լսի՛ր, իմաստուն, —
 Եկ, նուիրենք էս առաւօտը բերկրութեան ու կեանքին,
 Զէնքերը մեր մի կողմ դրած՝ նստենք հստեղ միասին.
 Ես կ'ըրեմ սագ ու երգիչ, խննդք ու խաղ եւ գինին, —
 Եւ մենք միտեղ կը ողջունենք խնդուն գարե՛ւնը անհուն...

74. Ահա իմ դէմ Ռուստամը ֆաջ՝ իմ անողոք դիրքի մէջ,
 Մերժում, դրժում է անծանօթ ուղիու աղերսը անվերջ.
 Եւ կատաղած՝ հայր ու որդի՝ ասես հարուածը շանքի,
 Նետում են ֆաջ իրար առաջ, ասես վաճօրը կռուի մէջ...
 Օ՛, Ֆրդօսի, դո՛ւ կերտեցիր կռիւը ֆաջ հերոսի,
 Քն երգի մէջ Հայր ու Որդին, ասես հրաշք անհասի,
 Գործը տեսան արիւնալի՛ եւ ողբերգո՛ւ գրագի՛...
 — Դու, Ֆրդօսի, միշտ կ'մնաս մեր սրտերում երկնաէջ...

75. Իրա՛ն, Իրա՛ն, մինչեւ հիմայ դեռ կանգնած ես կամուրջին,
 Ու չես գտել պատասխանը քո վեր ու խո՛ր տրտունջին...
 Քո սրտի մէջ հին աստուածների եկան, անցան երկնատե՛ս,
 Բայց դու, տխուր, դեռ չես հասել քո լուսաւո՛ր անուրջին...
 Ոչ Զրադաշտը երկնային, պատգամը իր աստղերից,
 Ոչ Ֆրդօսին՝ իր երգերով դիւցազնական աշխարհից,
 Ոչ Սատին, ոչ էլ Խայեամ, — եւ ոչ մէկը դոցանից —
 — Քեզ չ'տուեց պատասխանը քո երկնաւո՛ր տրտունջին...

76. Օմար-Խայեամ, Օմար-Խայեամ, դու ամէն օր, ամէն ժամ
 Ինձ ես գալիս երազի մէջ, ձայն ես տալիս դարերից...
 Ինձ հնչում է ամէն անգամ քո երգը խո՛ր, անքառամ,
 — Ինձ կանչում է երազի մէջ քո խօսքը խո՛ր աշխարհից...
 Կախարդակա՛ն ասես հաննար, հէփաքի պէս դու անցար,
 Իմաստութեան երգի համար կեանքի քննի՛չը դարձար...
 — Քո խորախոր փանապարհին մէկը չ'եղաւ, քեզ հասնէր,
 Եւ աշխարհի գործը տեսար, փոր ու փռման դու անցա՛ր...

77. Օմար-Խայեամ, քո կրծքի տակ ծով կար անշեջ կրակի՛,
 Օմար-Խայեամ, քո հարկի տակ բով կար փառքի ու մտքի՛.
 — Մէկը չ'եղաւ, որ քեզ հասնէր սրտի անհուն քոնչքով,
 Օմար-Խայեամ, Օմար-Խայեամ, սով կար քո մէջ գարունքի..
 Տե՛ս, Իմաստուն, քեզ միշտ այրող կրակը կայ եւ իմ մէջ,
 Տե՛ս, դո՛ւ, Արքուն, քո ցաւը խոր կայ եւ այսօր կեանքի մէջ.
 Տե՛ս, ով անհուն, քո պէս տոկուն հարց եմ տալիս աշխարհին,
 Իսկ աշխարհը, ասես գաղտնիք, անյա՛յտ եւ մո՛ւրք է իր մէջ..

78. Հագարների դու հա՛րց արիր, — հագարները լո՛ւռ անցան,
 Նոր տաճարի դու փորձ արիր, իզուր փորձե՛րը անցան.
 Երկնքի դէմ դա՛տ ու բողոք, — ոտքի՛ ելար անողոք,
 Աշխարհն էլի անյայտ ու մուրք, քո գործերը զո՛ւր անցան...
 Քեզ պէս շատերը սրտագին՝ սիրոյ բերքը հնձեցին,
 Բաբա-Թահէր եւ Սաատին անմահ երգը հնչեցին.
 Հագարները ասող ու արեւ մեզ օգնութեա՛ն կանչեցին,
 Աշխարհն էլի անյա՛յտ ու մուրք, հարց ու փորձը
 զո՛ւր անցան...

79. Հաֆիզ, Հաֆիզ, չէ՞ որ դու ես սիրոյ վսե՛մ աւետիս.
 Քեզ շատ անգամ դեռ կ'յիշեմ, երկրէ երկի՛ր շրջելիս.
 Դեռ շա՛տ անգամ ձեզ կ'կանչեմ վեհ ու վերին երգիչներ,
 — Սիրտս ձեզ հետ միշտ կ'լինի, սէր ու գարուն երգելի՛ս...
 Ո՞ւր էք, ելէ՛ք, նոր խօսք ասէք նիրհող սրտին Իրանի,
 Նորա հին փառքը անցեալից դուք յետ կանչէ՛ք երանի,
 Թող երգը սուրբ նորան նորից դէպի բարձո՛ւնքը հանի, —
 — Անթի՛ւ փառք, ոտքի ելէ՛ք, կեանքը ունի աւետիս...

Զ. ԱԹԷՆԻ, ՀՈՄԵՐՈՍ ԵՒ ՊԼԱՏՈՆ

80. Ընկած անյագ մտփա յետեւ՝ սրտիս կրակը վառած՝
Յետ եմ կանչում բիւր մեծերին մեր միգապատ անցեալից .
— Դուք, արեւներ մեր հանճարի, ռտփի ելէք իմ դիմաց,
Զեգ՝ գալիս եմ ես հարցումի կեանքի մասին դառնալից...
Իմացութեան նուրբ քեւերին՝ պայծառատես ու հզօր, —
Արշաւեցիք դէպի երկինք՝ ողորտութեանը կարօտ .
Եւ գաղափարը աշխարհի, ի՛սկ իրերի երբքը խոր
Երկնատեսիլ ձեր սրտի մէջ շողա՛ց կեանքի առաւօտ...

81. Աթենքի մօտ՝ միտքս կարօտ խոր պէտքի հնութեան,
Եւ լսեցի գործը արի միշտ ահաւոր բնութեան,
Եւ Սոկրատէս իմաստունը, աստուածատես Պղատոն
Նոր հնչեցին երգը բարի հին ազգերի վեհութեան...
Տեսիլներով կախարդական քաջերը հին զարթնեցին,
Աստուածները Ոլիմպոսի սուրբ ուսերին բազմեցին,
Եւ պատմութեան սուրբ էջերը ինձ միառմի կարդացին, —
— Ինձ ասացին, ո՞ւր է հոսում վարար գետը բնութեան...

82. Եւ դուրս եկաւ, կարծես երազ, Հովերոսը իմ դիմաց,
կարող ձեռքով զարկեց ընտիր իւր քնարին խորիմաց.
Երգը հնչեց կախարդական, ինքը կանչեց փաջարի՛,
Եւ դուրս եկան հանդէսի մէջ բոլոր փաջերն ու աստուած...
Եւ խօսեցին Յունաստանի գործերը հին միառմի,
Եւ արշաւանք, եւ յաղթութիւն, վիճակը սեւ անկումի,
Իշխանութեան կարօտը վա՛ռ, վիշտը վերջին դրժումի,
— Երգը հնչեց փաջ հերոսի, — Հովերոսի իմ դիմաց...
83. Դուք չ'գիտէք, ի՞նչ էր ասում Հովերոսը աշխարհին,
ինչպէ՞ս էր նա ժի՛ր քաժանում լաւն ու վատը եւ բարին.
— Նա էր հաննարը՝ մարմնացած երգերի մէջ իր ազգի,
Նա էր, — տանարը նոր կեանքի, որ լոյս բերեց սրտերի՛ն...
Նա յօրինեց կեանքի վերին հանդիսարանը իւր մէջ,
Միայն իր մէջ նա տեղ ցարեց աստուածներին երկնաէջ...
Ոլիմպոսը նորա սրտում, փօսը իսկ նորա մէջ, —
Եւ աստուածները նորա հետ կարդում էին գործը հին...
84. Տե՛ս, ով երգիչ, քո աստուածները կա՛ն այսօր եւ իմ մէջ,
Անհուն գործով, խոհուն փորձով, միայն տարբեր ձեւի մէջ.
Ապրուստը այլ, հագուստը այլ, բնոյթը ջո՛կ, կիրքը ջո՛կ, —
— Ահա նոքա՛ դուրս են գալիս, ձայն են տալիս եւ իմ մէջ...
Քո մէջ նոքա գործ ունէին քո նախնիքի ձեւերով,
Հէփիաթի պէս, Գահի՛ վերայ, հազար ու բի՛ւր քեւերով,
Խնճոյքի մէջ, կռուի դաշտում, կրփի անքի՛ւ խաւերով, —
— Իսկ իմ սրտո՛ւմ տարբեր է խիստ նոցա վարքը երկնաէջ...

85. Տե՛ս, նոքա են իմ մէջ վարում դատը վերին ֆնուքեան,
 Նոքա են միշտ կրակ վառում մեր սրտերում վեհութեան,
 Նոքա են միշտ շարժում գնացքը իմ կեանքի աջ ու ձախ,
 — Տե՛ս, նոքա են իմ մէջ խօսում մտքի գործը անմահ...
 Տե՛ս, իմ ֆերքող, ֆեզնից յետոյ անցան դարերը փորձի,
 Եւ ա՛յդ է լոկ արդիւնքը մեր որոնումի ու գործի.
 Բայց մեր առաջ դեռ կայ արե՛ւ, դեռ կա՛յ Յոյս նո՛ր հունձի,
 — Մեզ նա մի օր լո՛յս կ'ընէրի, — լոյսը վերջին յաղթութեա՛ն..

86. Քեզ եմ կանչում, ով Պղատոն, դուրս եկ ասա՛, երկնաւոր,
 — Ինչպէս մրրիկը ներս խուժեց քո սրտի մէջ անաւոր...
 Երբ քո առաջ քո սիրելին՝ քո սիրտը սուրբ գոհ գնաց,
 Ի՞նչպէս կեանքը քո մէջ դարձաւ կրա՛կ ու փորձ յանցաւոր...
 Եւ դու աշխարհը այս մերժած՝ երազեցիր մի նո՛ր կեանք,
 Ուր կատարեալ է ամէն բան, ուր անհուն է եւ բերկրանք,
 Ուր էլ չ'կայ ժխտքը սե՛ւ, կիրք ու կոխ եւ տանջանք, —
 Ուր գեղեցիկն ու ուշմարիտը սալրում են համագո՛ր...

87. Զե՞ որ միայն էս աշխարհից խռո՛ւլ ու խոր դառնացած՝
 Դու յղացար յաւերժութեան նո՛ր կացութիւն վեհապանծ,
 Ուր ուշմարիտը յաւիտեան, գործերը կան միշտ բարի՛, —
 Եւ հեռացար դու մեզանից՝ սրտով երկինքը դարձած...
 Կեանքը քուաց ֆեզի՛ մի բանտ, անմիտ մի այր խաւարի,
 Ուր մառադայքը արեւի արտացոլում է թերի՛...
 Ուր մարդը կայ շղթայակապ, փորձանքի մէջ ու գերի,
 — Կեանքն է ստուեր նուրբ իրերի, որ կան վերե՛ւ երազած...

88. Սրտումդ վերբ, կարօտ ու երգ, յուսակտուր եւ վհա՛տ,
 Դու քեզ համար մէկ փանապարհ գտար միայն հարագատ.
 — Երկի՛նք, երկի՛նք... միայն այնտեղ իրերը կան նշմարիտ,
 Եւ իմացումը երկնքի տեսար վսեմ ու ազա՛տ...
 Եւ իրական տանջանքն ու վիշտ, երդում, դրժում ու ցաւեր
 Դո՛ւ, երկնատես, որակեցիր իբրեւ ձգտում դէպի վե՛ր...
 — Անմահական կայ սուրբ մի սէր, մի նուրբ կարօ՛տ լուսաբեր,
 Որ միշտ քաշում է մեզ հեռո՛ւն, — դէպի վայրերը ազա՛տ...
89. Երբ քո սրտում մեծ կորուստի հետքը անցա՛ւ, քուլացա՛ւ,
 Եւ ուրուականը հալածող քեզի քողեց ու անցաւ, —
 Դործի ծարաւը քեզ նորից կրակի պէս պաշարեց,
 Քո միտքը խո՛ր ու երկնաւոր կրկին աշխարհը դարձաւ...
 Դու հիմնեցիր կեանքի համար մի նոր օրէնք, մի նո՛ր կարգ,
 Եւ յղացար աստուածային նոր պետութեան վարք ու բարք.
 Կախարդի պէս դու կերտեցիր իրաւունքի նուրբ արարք,
 — Քո խօսքը սուրբ նոր պետութեան խո՛ր հիմնաքարը
 դարձաւ...
90. Ո՞ւր ես, վե՛ր կաց, դու, Պղատուն, աստուածագօր ու փայլուն.
 Դու կեանքը այս համարեցիր մի երեւոյթ անկայուն,
 Եւ հիմնեցիր գաղափարի ու իսկութեան նուրբ աշխարհ, —
 Մտքիդ առաջ հանդէս եկան իրերը ի՛սկ, գուարքուն...
 Ո՞ւր ես հիմայ. արդեօք հասար քո երագած աշխարհին,
 Արդեօք գտա՞ր գաղափարի իսկութիւնը երկնային,
 Արդեօք տեսա՞ր քո փայափայած երանականը վերին...
 — Էս աշխարհից ուր հեռացաւ, ասա՛, սիրտը քո անհուն...

91. Թէ յիրարի դու, իմ երա՛գ, աստուածահաս մեծ հոգի,
 Մահից յետոյ մտար սահմանը իսկուքեան ու կեանքի,
 Եթէ տեսար արդարացի իրերը նուրբ ու պայծառ, —
 — Ել ինչո՞ւ մեզ մի լուր չ'եկաւ էն աշխարհից բերկրանքի...
 Դու, որ գիտես ողբերգութիւնը չարաչար մեր սրտում,
 Դու, որ գիտես լաւ ու վատի պայքարը չար էս բերդում,
 — Եթէ նիշտ է, հասել ես դու իսկուքեան նուրբ աշխարհին, —
 Ել ինչո՞ւ մեզ լուր չես տալիս իսկ իրերից անտրտում...

92. Թէ արդարեւ մինչեւ հիմայ դու կաս այնտեղ անխորտակ՝ —
 — Դադախարի ու սրբութեան վեհ ու վսեմ հարկի տակ,
 Եւ սիրտը քո յիշում է դեռ կեանքի ժխորը անմիտ,
 — Ի՞նչ ես լռում, մի բան ասա մեր սրտերին համարձակ...
 Դու երկնաւոր վարպետի պէս կեանքը գտար անհասի,
 Իրերը միշտ բաժանեցիր երկու տարբեր մեծ դասի.
 — Երեւոյթները անկատար եւ իսկուքեան նո՛ր աշխարհ, —
 Ասա՛, ի՞նչ կայ իսկ իրերում, որ էս կեանքին չի՛ սազի...

93. Մինչեւ որ մեզ լուր չ'բերես էն աշխարհից նրբաշող,
 Եւ ոչ մի մարդ, ոչ մի էակ քեզ հաւատալ չի կարող...
 Մինչեւ չ'գաս, հաշիւ չ'տաս մեզ երանի աշխարհից,
 Եւ ոչ մի սիրտ չի խնկարկի քո երազին երկնաշող...
 Ո՞վ կարող է գուր հետեւել վառ ցնորքին եքերի,
 Ո՞վ կարող է իզուր քուել բերքը չ'եղած արտերի.
 Զե՛ք որ միայն փաստ է ուզում կարօտը խոր սրտերի, —
 — Քանի չ'կա՛ս, եւ ոչ մի սիրտ քեզ խնկարկել չի կարող...

94. Վաղուց է մենք կասկած ունենք քո ուսմունքի, քո մասին.
 — Սիրտը ի՞նչպէս պէտք է հասնի երանական էն դասին.
 Անքիւ դարեր կեանք է հասում, աստղերը ժիր ու բազում.
 — Չ'կայ մի գործ, չ'կայ մի փորձ, որ մեզ բերի քո սագին...
 Չէ՞ որ միայն վիստ սրտից ծնունց քո երգը անքիծ. —
 Դեռ չի եղել ոչ մի վկայ գաղափարի աշխարհից,
 Ուր ամէն բան երանական եւ կատարեալ է հիւմքից...
 — Ո՞վ կարող է իր կեանքը տալ վառ ու պայծա՛ր երագին...

95. Աստուածը միշտ քո սրտի մէջ, քո միտքը միշտ գերազանց,
 — կեանքը երբէք չի մոռանայ շէնքերը քո վեհապանծ.
 Մէկը չ'կայ, որ ուրանայ աւիւնը քո՝ ծովի պէս,
 — Դու յղացար յաւերժական սէրը հոգ՛ր ու սրտանց...
 Ո՞վ կարող է միշտ հետեւել քո երագին փառաւոր,
 Խորք է մեզի գաղափարի աշխարհը քո անսովոր...
 Եթէ դու կա՛ս, եկ ու մեկնիր մեզ այս ուղին անցաւոր,
 Որ անպտուղ էլ չ'մնան քո գործերը գերազանց...

96. Կրկի՛ն, կրկի՛ն քեզ եմ կանչում, կարօտագին իմաստուն,
 Խօսքդ վերին էլ չի հնչում կեանքի համար կախարդուն.
 — Ո՞ւր է, ասա՛, քո ուսուցիչը երկնաւոր ու կարող,
 Նա, որի մէջ աստուածը միշտ խօսք էր ասում գուարթուն...
 Ո՞ւր է, ասա, քո անմահ մեծ աշակերտը — հանգար,
 — Որ ճշմարիտ իմացութեան հիմքը դարձաւ մեզ համար...
 Կամ ո՛ւր է նա՝ — մեծի մեծը, որ աշխարհը նուանց, —
 Միքէ՞լ բոլորդ վերացաք, կորաք իգո՛ւր ու անհար...

97. Քանի՞ անգամ երազիս մէջ կանգնել ես դու իմ դիմաց,
 Ու սիրտս խո՛ր կրակի մէջ՝ լսել եմ քեզ դառնացած.
 Քանի՞ անգամ քո անքառամ սէրը այստեղ յիշելիս՝
 Լսել եմ ես կեանքի մասին քո սուրբ խօսքը խորիմաց...
 Ամէն անգամ դէպի երկինք վառ աստղերին նայելիս,
 Նոցա նամբին մեր բախտը հին լուռ ու տխուր դիտելիս՝
 — Յիշում եմ քեզ, ով երկնատես, եւ քո վերքը միշտ լալիս...
 — Տե՛ս, մեր վիճակը դառնացած, մեր հորիզոնը մթնած...

98. Ո՞ւր է, ասա, քո հայրենի ֆաղաքը հին ու հարուստ,
 Ուր գեղեցիկը հոսում էր, ասես կեանքի խոր ապրուստ.
 Աթենական ծերակոյտը, նորա կարգը եւ վնիւ,
 Եւ շա՛տ շատեր, որ ապրեցին կեանքի բերքը ու կորուստ...
 Ո՞ւր է օրէնքը երկնաւոր, որ յղացար բաղձալի,
 Ո՞ւր է հզօր պետութիւնը քո երազած իդէալի.
 Ո՞ւր է սէրը անմահական, որ զգացիր բերկրալի...
 — Վե՛ր կաց ու տես, կեանքը, ասես, երկունքի մէջ է դրուստ...

99. Դու ինձ լսի՛ր, ով իմ հզօր եւ անսովոր իմաստուն.
 Կեանքի երգը մեզ երգեցիր երկնքի պէս երազուն.
 — Բայց մեր ցաւին քո երգի մէջ ես պատասխան չ'գտայ,
 — Ո՞վ կարող է, կեանքը քողած, հոգալ երկինքը անհուն...
 Կեանքը իբրեւ անդուլ կոի՛ւ, իբրեւ մի փաստ ահաւոր,
 Մաշում է մեզ, յուզում է մեր սիրտը զգա՛ստ ու մոլոր.
 — Թող մեզ ասեն նորա խորհուրդը կենդանի՛, անսովոր...
 — Ո՞վ կարող է, կեանքը քողած, հոգալ երկինքը անհուն...

100. Դու երկնահաս իմ վառ երագ, խօսքը լսիր իմ վերջին.
Երբ դու երկինք սաւառնեցիր՝ հլու քո ժիր անուրջին,
— Դու չ'տեսար, որ ամէն քան տիեզերքի մէջ է միայն,
Եւ կեանքը մեր անց է կենում նորա հօր կամուրջին...
Տիեզերքից դո՛ւրս չ'կայ ոչինչ, ոչ գոյութեան վրաններ,
Ոչ գաղափար եւ իսկութիւն, ոչ փրկութեան նոր դռներ.
Նորա մէջ է կեանքը համայն, — նորա ուղին ու բեռներ, —
— Եւ քո գտած երկինքը իսկ կա՛յ աշխարհի կամուրջին...

Է. ՀՈՌՎՄ, ԿԵՍԱՐ

101. Հոռ'վմ, Հոռվմ... տե՛ս, իմ դիմաց ուրուականները բազում
Զօրքի նման հանդէս եկան անփակտելի մի դասում.

Եւ իմաստուն, աշխարհակալ, եւ Կիկէրոն, եւ Կեսար,
Խոր խօսեցին անցքերը բիւր քո դիրքերում, քո սագում...

— Ո՞վ էր վարպետը երկնային իրաւունքի ու կարգի,
Ո՞վ յղացաւ աստուածներին իբրեւ հսկիչ իր բարքի,
Ի՞նչ միտք ունէր դիւցազնութեան հանդէսը բիւր արարքի,
— Եւ խօսեցին անցքերը հին ուրուականները բազում...

102. Դու անսահման արարչութեան ու խննոյքի մեծ փաղափ,
Փառքերդ հուր, կարգերդ բի՛ւր դարձել են զուր աւերակ...

Քանի՞ անգամ լուռ ու տխուր ես եկել եմ քեզ այցի, —
— Վե՛ր կաց ու տե՛ս, ինչեք արեց քեզ անխնայ ժամանակ...

Ոչ մի փաղափ դեռ չի հասել քո զօրութեան բարձունքին,
Ոչ մի փալափ չի հետեւել քո անկումի արցունքին,

Դու համարձակ գործ արեցիր, հասար կեանքի ակունքին,
— Տե՛ս, ոչ ոքին քո վիճակին դեռ չի բերել ժամանակ...

103. Վեր կաց արի՛, ցոյց տուր բարի դարբնոցը այն երկնաւոր,
 Ուր կերտեցին իրաւունքի քն նանապարհը հօրս.
 Նորա կրակը կենդանի՝ — քեզ վիճակից վայրենի
 կախարդական լոյսի՛ նման երկինք հանեց անսովոր...
 Դարբնոցը այն գործում էր լայն ազգիդ. հօրս սրտի մէջ,
 Ուր աշխարհի բերքն ու բարիք գոգում էր ժիր ու անշէջ...
 Նա ծաւալեց երկրի վերայ փառք ու զենքը քն անվերջ,
 — Ո՞ւր է, սաս՛, քն կարգերի վարպետը խո՛ր ու խոշո՛ր...

104. Քն պատմիչները անուանի՛ գործերը քն մէջդանի
 Մեկնում են մի՛շտ ազդեցութեամբ հազար ու մի գործոնի.
 — Սուտ եւ կոպիտ մեկնութիւն կայ նոցա անմիտ խօսքի մէջ.
 Դու բարձրացար եւ վայր ընկար արարփովը ա՛յլ բանի...
 Ոչ հերոսները քն կեանքի, ոչ մեծերի սէրն ու գութ,
 Ոչ պատահարը պատմութեան, ոչ երկնքի կամքը սուտ,
 Եւ ոչ անքիւ անցք ու կոխ, սեւ ու պատիւ բախտը բութ, —
 — Ծնող լինել քն գործերին չէին կարող արժանի՛...

105. Զէ՞ որ բոյսի փարքամ գէսքի հիմքը միայն նորա մէջ,
 Եթէ պակսի հիւթը հասկի, նա չի շողայ արտի մէջ...
 Օ՛, մարդկութիւն, քն գործերին կայ արժանի՛ մի դրդիչ, —
 Հոգին է մեր, որ դէպի վեր տանում է քեզ երկնաէջ...
 Հոգին է հուր՝ զօրքերով իւր դարբնոցը այն անմահ,
 Ուր գոգում են կեանքի գործը, նորա փորձը յաւիտեան...
 — Հռովմ, Հռովմ, հօրս ազգիդ անմահ հոգին էր միայն,
 Որ ստեղծեց վե՛ր սաւառնող իրաւունքը լուսաէջ...

106. Ինչպէս նաւը ծովի վերայ տանում է միշտ անցորդին,
 Եւ իւր ցաւը յայտնում է միշտ նա հեռատես նաւորդին.
 — Դու ել անցորդ ծովի վերայ, շուրջդ հողմե՛ր ու մրրիկ,
 Նաւդ արի՛ ծովի վերայ՝ տանում էր քեզ սրտագին...
 Հողմի առաջ պէտք է լինել խիստ հեռատես ու զգաստ,
 Նաւը ամուր, կայուն ու ժիր՝ — կայմ ու դեկը, առագաստ,
 Նաւավարը խելքը գլխին, միշտ վրահաս ու պատրաստ,
 — Որ նաւը փիշտ դէպի փութ տանի՝ բեռը, նաւորդին...

107. Զէ՞ որ դու ել անցորդ էիր Լատինական ցեղերից,
 — Զէ՞ որ դու մեծ գործ ունէիր Տիբերիսի փերից...
 Ծովի վերայ տանում էր քեզ նաւը վերին ու անգին,
 — Իրաւունքը հանում էր քեզ դէպի փութ բերկրալից...
 Կոյր է մարդը եւ չի՛ տեսնում վերջին փութ կախարդուն,
 Ծոյլ է մարդը եւ չի հասնում նաւահանգիստը հեռուն.
 Հողմ ու մրրիկ, ցուրտ ու ակիք, ցաւ ու արգելք անհուն,
 — Օ՛, իրաւունք, դու ես նաւը՝ ծովերի մէջ դառնալից...

108. Դո՛ւ, հին քաղաք յաւերժական, քո վիճակից նախնական, —
 Որը երգեց Վիրգիլիոսը իր քնարով նրբաձայն, —
 — Քեզ քո նաւը տարաւ հեռո՛ւ, դէպի փութն փայլուն, —
 — Ծովի վերայ սահում էր նա, — երբը նորա անմահ...
 Դու քո ձեռքը զո՛ւր մեկնեցիր, որ ողջ աշխարհը բռնես,
 Դու քո բերքը զո՛ւր ցանեցիր, — բիւր ազգերին տէր լինես..
 — Բեռը չէ՞ որ պէտք է լինի բեռնաւորին համեմատ, —
 Իսկ դու, աւա՛ղ, զո՛ւր նզնեցիր, — քո մէջ աշխարհը լցնես..

109. Եարաք տեսա՞ր, ինչե՞ր եղան նաւիդ վերայ քաջարի. —
 — Կայմ ու ղեկը միշտ անխնամ, իսկ առագաստը քերի.
 Բառնալ տուիր նորա վերայ ապրանք ու բեռը անքիւ,
 Խենքի մամն ղեկը նորա դրիր ձեռքը տկարի՛...
 Դու աննունի գազանի պէս՝ անհեռատե՛ս ու անկի՛ր
 Քո սահմանները մեկնեցիր ազգերի մէջ անխտիր.
 Քանի՞ տեսակ երկիր ու ցեղ նաւիդ վերայ խմբեցիր,
 — Եւ նաւաւարը քո մօլի՛ — կրֆերի մէ՛ջ ազարի՛...
110. Քե՛զ արժանի իրաւունքի դպրոցի մէջ՝ երկնաբեր —
 Ներս խուժեցին Եգիպտոսի եւ Ասիայի բնիկներ.
 Անքիւ ցեղերը վայրենի եւ լուսաւոր ազգը հին
 Մի տեղ նստան դպրոցի մէջ՝ ասես հալալ դասընկեր...
 Լաւ է, եթէ դասարանում կայ երկնային դաստիարակ,
 Որ կարող է նուրբն ու բիրտը՝ կրքել մի լայն հարկի տակ...
 Զէ՞ որ վերջը հանդէս կ'գան ոյժերը խորք ու ներհակ, —
 Լաւն ու վատը մի հարկի տակ միշտ չեն մնայ դասընկեր...
111. Դո՛ւ, հին քաղաք, ահա փայլուն պատկերի պէս իմ առջեւ
 Հոսում է յար կեանքդ վարար՝ գետերի պէս ինքնաճեւ.
 Նաւդ ահա ջրերի մէջ՝ հողմերի դէմ կռուարար
 Շողում է քեզ, լողում է վէս դէպի ամիւր աներեւ...
 Քանի չ'կար նորա վերայ կիրքն ու կոխ վայրենի,
 Քանի չէիր բարձել նորան բեռները բիւր քալանի,
 Քանի չէիր դեռ տարածել քո սահմանները բունը, —
 — Նաւդ անշեղ՝ գործդ շքեղ տանում էր քեզ միշտ վերեւ...

112. Իսկ երբ մի օր նորա վերայ կեանքը դարձաւ մոլեգին,
կարգն ու կարիւք, բերքն ու բարիք տեղի տուին վանառքին.
Իշխողը չար եւ հպատակ շփոթութեցին կրքի մէջ, —
Երբ թուլացան կայմ ու դեկը, — նաւթ բեռնեց իր կողքին..
Քո սրտի մէջ՝ նաւիդ վերայ Սողոմ-Գոմորը թնդաց,
Սէ՛ր ու արդա՛րը ոտնակոխ, — անգուսպ խաւարը խնդաց...
Հողմերի տակ՝ ծովը ահեղ՝ ասին էր քակում զայրացած, —
— Աւա՛ղ, ընկա՛ւ, կորաւ նա՛ւդ կռուի ժամին դառնագին...
113. Եւ դո՛ւ, Հոռվմ, եւ շատերը թող հասկանան, որ այստեղ
Անցարդ եմք միշտ ու գնում եմք դէպի երկինք համաստեղ.
Մեզ վեր տանողն է մեր հոգին, զօրքերով իւր ընդհանուր, —
— Սրտի անտես օրէնքը հո՛ւր, տիեզերքի պէս փառահեղ...
Աստղերի պէս գործը նորա կատարում է անխուսափ,
Նորա խախտումը բերում է կեանքին տխուր մի խուճապ, —
— Եւ դո՛ւ, Հոռվմ, եւ շատ շատերը քո նման վա՛յր ընկան,
Երբ ուրացան բարոյական մեծ օրէնքը երկնաչա՛փ...
114. Եւ ես ահա կանգնած քո դէմ, ով հնութեան մեծ քաղաք,
Ասում եմ քեզ եւ բոլորին կեանքի ծարաւը անյա՛գ,
Մարդը, եթէ անասնական աշխարհից է դուրս եկած,
Անշեղ գնում է դէպի վեր, դէպի Աստուա՛ծ, արեգա՛կ...
Այս բիրտ կեանքի ու երկնքի աստուածութեան մէջը լուրջ —
Միշտ խորիմաց կայ կառուցուած վեհ ու բարի՛ մի կամուրջ..
— Օրէնքը վէս, աստղերի պէս, շողում է մեզ անտրտունջ,
Ով որ քանդի գործը սրտի, կ'կորչի՛ մի՛շտ ու խորտա՛կ...

115. Տե՛ս, Տիբերիսը սրտագին ի՞նչ է խօսում քո կողքին,
 Դարեր ի վեր վկայ էր նա քո գործերին, քո փառքին.
 Քո հիմնադիրը՝ դեռ մանուկ, պտոյտ եկաւ նորա մէջ,
 — Զե՞ որ նա էր միշտ ունկնդիր քո խնայքին ու երգին...
 Ես կ'նստեմ Տիբերիսի մշտադալար ափի մօտ,
 Նա ինձ կ'ասի քո անցքերը, քո օրը մեծ, առաւօտ.
 Ինչպէ՞ս անցաւ վայելք ու սէ՛ր եւ յաղթութեան
 սուրբ կարօ՛տ,
 Զե՞ որ նա էր միայն վկայ ազգերի բի՛ւր արարքին...
116. Օ՛ր, Տիբերիս, ինչե՞ր ասես, քո ափերին չեն անցել,
 Քանի՞ անգամ կեանքը այստեղ սէր ու արե՛ւ է գանձել,
 Քանի՞ անգամ մահը անժամ քո դալարուն ափի մօտ
 Քո մեծ ազգի պարտեզի մէջ բե՛րք ու բարիք է հնձել...
 Ահա գործը կիկերոնի, նորա փորձը վերբոսի,
 Որ իր խօսքի աւիւնի մէջ՝ — ավր հասաւ անհասի,
 Եւ Հաննիբալը հաննարեղ, եւ Պոմպէյոսը անյաղք,
 Որ հեռուներ արշաւեցին, հիմքը դրին մեծ դասի...
117. Քեզ եմ ասում, քեզ եմ ասո՛ւմ, անպարտելի՛ դու կեսար,
 Մտքի քեւով, կեանքի ձեւով դու խոր երկինքը հասար,
 — Քո սրտի մէջ արեւը վառ, քո բերդի մէջ հանքը շատ,
 Աստղերի պէս վսեմ ու վէս դու մանապարհը անցա՛ր...
 Տե՛ս, քո օրով եւ քո գօրով ազգդ արի ո՞ւր մախրեց,
 — Գաղղիա՛, Պոնտոս ու Եգիպտոս քո հաննարը պաշարեց,
 Քո սիրտը մեծ էս աշխարհին անքառամ բերքը բերեց,
 — Վերջը դու էլ քո անկումի սեւ մանապարհը անցա՛ր...

118. Յիշո՛ւմ ես դու այն օրը սեւ, երբ քշնամու դաշոյնը
 Քն սրտի մէջ օձի նման սփռեց ահեղ իր քոյնը.
 Չէ՞ որ այն օր կանգնած էիր դու բարձունքի կատարին,
 Չէ՞ որ այն օր սահման չունէր քն սրտի խոր աւի՛ւնը...
 Քն յաղթական հանդէսի մէջ՝ ազգդ արի՛, կախարդուա՛ծ,
 Քեզ էր անվերջ երկրպագում, իբրեւ հերոս ու աստուած,
 Քն սուրբ գնացքը դէպի վե՛ր, դէպի երկինքն էր ուղուա՛ծ,
 — երբ խոր ցցուեց քն սրտի մէջ քշնամու չար դաշոյնը...

119. Դու լաւ գիտես, ինչպէ՞ս եղաւ այդ ահարկու սեւ գործը,
 Ինչի՞ համար խռիուն Ռուտը կատարեց իր փորձը,
 Ի՞նչպէս եղաւ, որ քշնամին դաւը նիւթեց նենգաւոր,
 — Ո՞վ կտրատեց մարդուն զաւթոյ սանձն ու հանգոյց
 Եւ գործը...

Դու չ'իմացար, որ պետութեան գործը այն օր յղի՛ էր,
 Եւ անկումի անդունդի մօտ՝ ներսը նորա լեղի էր.
 Ասես վառօդ՝ կրակի մօտ՝ բռնկումի տեղի՛ էր,
 — երբ որոտաց ամպը վերից, օդը ցնդեց իր գործը...

120. Դու չ'տեսար, անմահ կեսար, մօտ էր արդէն վտանգը,
 Իւր սահմանից դուրս էր եկած՝ պետութեան խոր երկանքը,
 Նորա ներսում վխտում էին հագար ու մի սեւ ոյժեր,
 Եւ մօտալուտ քն անկումը հնչեց տխուր իր զանգը...
 Տե՛ս, այն օրից մինչեւ հիմայ տասնեակ դարեր եւ անցել,
 Բայց էսօր իսկ տեսնում եմ ես պատկերի պէս տեսիլներ,
 Որ երկինքը, իբրեւ նշան, քեզ ցոյց արեց ահաբեր,
 — Իսկ դու, աւաղ, չ'հասկացար շուրջը հնչող սեւ զանգը...

121. Եւ Տիրերիսը՝ կատաղի յորձանքի մէջ, բարկանայք,
 Խոր աղմկում, խօսք էր ասում չարագուշակ եւ անյայտ,
 Լեռների պէս զարկում էր նա իւր ալիքը ավերին,
 Որ ցոյց տայ քեզ քո դէմ սարքած դաւը, ցաւը, որագայք...
 Կռիւր կար նաեւ վերե՛ւ, — կռիւ, ասես կեանքի սով,
 — Զօրքը անեղ կտրատում էր երկնքի սիրտը սրով.
 Եւ զինուորները կրակի, խիստ ահաւոր ու խռով,
 Ամպերի՛ մէջ, արիւնի՛ մէջ կուռւմ էին բարկանայք...
122. Երկնքի մէջ զօրք էր հասում, զօրքը անհուն ամպերի,
 Որ կտրատում, կործանում էր շէնքը ընտիր աշխարհի,
 Եւ քնդում էր կռիւր խո՛ր, ասես որոտ ու սեւ բօք,
 Ու տեղում էր, անձրեւի տեղ, արիւնը բի՛ւր գոհերի...
 Երկրի վերայ խիստ ահաւոր՝ գերեզմանները բացուած՝
 Իրենց խորքից մեռածներին նետում էին ցիր ու ցա՛ն,
 Եւ մրրիկը, սեւ մրրիկը, դեւերի փէշը բռնած,
 Մոնչում էր խոր ու հզօ՛ր, կանչում մահը անարժա՛ն...
123. Ողջակէզն իսկ աստուածներին խո՛րք էր այն օր եւ օտա՛ր,
 Քուրմը ասաց, որ նորա մէջ երակն ու սիրտը չ'կար.
 Շուրջդ կանգնած զինուորների ձեռ ու ոտը բացի մէջ,
 Իսկ, դու, աւաղ, այդ ամէնը, իբրեւ նշան, չ'տեսար...
 Բնութիւնը՝ ոտքի ելած, խօսք էր ասում վտանգի,
 Մարդկութիւնը, ասես հարքած, գործ էր դասում փորձանքի,
 Քո ազգի մէջ շեղուա՛ծ էր խիստ անիւր մեծ երկանքի՛, —
 — Ժանտախտն եկաւ ու վարակեց քե՛զ, ով կեսար,
 եւ աշխա՛րհ...

124. Վազի՛ր, հոսի՛ր, երգդ ընտի՛ր, արեւաշատ Տիբերիս,
 Դու խօսք ունիս, դու սոսկ ունիս, ասես գետը մտքերիս.
 Քո ավերին գործ արեցին թագաւորներ ու հերոս,
 — Դու մի՛շտ կայիր ժողովրդի ահեղ կամքը հնչելիս...
 Դու լաւ գիտես, ո՞վ էր կրում նշմարտութեան լուծը խոր,
 Ո՞վ էր ցրում իր անձնական վայելքը բութ եւ ստոր.
 Ո՞վ էր թափում անմեղների արիւնը գո՛ւր, յանցաւոր, —
 — Դու խօսք ունիս, դու սոսկ ունիս, ասես գետը մտքերիս...

125. Քո ավերին մարդուն տուին կեանքի դեկը, իբրեւ փորձ.
 Նա իր նամբին լաւ ու վատից ուզեց կազմել մի նո՛ր գործ, —
 Նա իր սրտում եւ իր էամար աստուած ու կուօք յօրինեց,
 — Արարքը՝ բութ, հնարքը սուտ, — գործը եղաւ
 անմիտ փորձ...

Քո մեծ ազգի բի՛ւր արարքին, իբրեւ հօր հատուցում,
 Մի այլ հաննար իւր դատաստանը յօրինեց իւր սրտում...
 Եւ թէպէտ նա շատ ո՛ւշ մտաւ ժամանակի խաղի մէջ, —
 Բայց յօրինեց օրէնքը խո՛ր սրտի համար անժխտում...

Ը . ԱԼԼԻԳԻԵՐԻ ԴԱՆԹԷ

126 . Հագար անգամ կանգնել եմ ես դէմը քո խոր պատկերի ,
 Քո վառ հակոտին տեսել եմ ես վիշտը խորի՛ն աշխարհի...
 Ո՛ւր ես հիմայ դու , Զիօտօ , ով նկարիչ երկնատես ,
 Եարար ի՞նչպէս դու կերտեցիր պատկերը մեծ համնարի...
 Իմ դէմ ահա կանգնած ես դո՛ւ , երկնապսակ ով քերթող ,
 — Աչերիդ մէջ անհուն ք-ախիծ , — աշխարհի վիշտը այրող .
 Դէմքիդ վերայ արիամարանք ցո՛ւյ ու ցնոր աշխարհին ,
 Իսկ սրտումդ յաղթանակի գիտակցութի՛ւնը կարող...

127 . Քանի՞ անգամ միտք եմ արել տեսնել եւ քե՛զ , սիրասուն ,
 — Բէաքրի՛չէ Պօրքինա՛րի , — կոյս անմահ ու գարուն .
 Ասա՛ , ի՞նչպէս կախարդեցիր ցաւագարի սուրբ սիրտը ,
 — Նորա համար դարձար երազ , — միշտ մի երա՛զ
 կախարդուն...

Քանի՞ անգամ միտք եմ արել տեսնել եւ քեզ , Ռաւէննա ,
 — Քո գործը մեծ դարերի մէջ յաւերժաբա՛ր կ'մնայ .
 Երկինքը քեզ պատուէր տուեց — պահել անիւնը Քաջի ,
 — Զէ՞ որ քո մօտ՝ բարձրին կարօտ՝ վերջին շո՛ւնչը
 փչեց նա...

128. Հէ՛յ, դուրս եկէ՛ք, քոչունի պէս ես իմ քեւին կ'ընեմ,
Հէ՛յ, դուրս եկէ՛ք, հնչիւնի պէս խորք ու խելին
կ'զարնե՛մ...

Ես մի հոգի՝ յաղթանակի երբք իմ մէջ անպակա՛ս,
— Անցած օրը, անսովորը հեռուից հեռո՛ւ կ'ընեմ...

Մի՛տք իմ, մի՛տք իմ, անուրջի պէս չափում ես դո՛ւ
հեռուներ,

Սի՛րտ իմ, սի՛րտ իմ, կամուրջի պէս կապում ես դո՛ւ
անհուններ...

— Հէ՛յ, քո՛ղ արե՛ք, ես կ'նախքե՛մ դէպի աստղեր ու եթե՛ր,
Անցած օրը եւ հօրը հեռուից հեռո՛ւ կ'ընեմ...

129. Հասէ՛ք, տեսէ՛ք, — ես իմ սրտի ջահերը խո՛ր կ'վառեմ,
Հեռուների կեանքի համար քնարս նո՛ր կ'լարեմ.

Քո սիրտը մեծ, ով բանաստեղծ, ապրում է դեռ աշխարհում,
— Աստղերի՛ մէջ, եթերի՛ մէջ քո հետքերը կ'նարե՛մ...

Ալիգիէրի, Ալիգիէրի, — քո երգը կայ դեռ իմ մէջ,
Մենք անբաժան մէկ աւիւնից, ես քո մէջն եմ, դու իմ մէջ.

Մէկ է կրակը մեզ այրող, մէկ է նրագը անշէջ, —

— Քո երգերը, քո բերքերը ես իմ սրտում կ'ցրե՛մ...

130. Կրակի պէս ոգեւորուած՝ — դու երկնատու եւ հուժկու,
 Զէ՞ որ տանջանքը կուտակուած՝ քո մէջն էր ողջ ահարկու.
 Իսկ անցեալի դարերը լուռ լեզու առան քո սրտում,
 Դո՛ւ կանգնեցիր դատաստանը բարձր կեանքի եւ հոգո՛ւ...
 Ահա իմ դէմ ելնում ես դու՝ դառնութեան ծովը դէմքիդ,
 Քո հայացքում վիշտ կայ անհուն, ինչպէս սլակը մակտիդ.
 Յա՛ւն էր, ցա՛ւը, որ հիմք եղաւ անջնջելի փառքերիդ,
 — Միայն քո մէջ մարդը եղաւ հեռուներին խնկարկո՛ւ...

131. Ես էլ քեզ պէս աքաղի մէջ վառուել եմ լո՛ւռ ու երկա՛ր,
 Ես էլ քեզ պէս ժխորի մէջ այրուել եմ գո՛ւր ու անմա՛ր.
 Մեռութեան մէջ ու դատարկին, — էս անիրաւ ամբիւն,
 Տանջանքի սուրբ աւիւնի մէջ ե՛րգ եմ հիւսել բոցավառ...
 Ո՞ւր էք, ելէ՛ք, դուք իմ ցաւեր, սրտիս խորի՛ն մառանից,
 Ելէ՛ք, եկէ՛ք, քող ձեզ տեսնի անգութ աշխարհը մորից.
 Մարդի՛կ, եկէ՛ք, էս ձեզ կ'սսեմ, ի՞նչ կայ սրտում վշտալից,
 Տեսէ՛ք, տեսէ՛ք, տանջանքը հէգ ունի աւի՛ւն ու հաննար...

132. Քեզ պէս ես էլ գոհ կ'մնամ ինձ հալածող քշմամուց, —
 — Դա ինձ օգնեց — խօսքը ասել, որ կար սրտումս վաղուց.
 Քեզ պէս ես էլ գոհ կ'գնամ անմիտ ու բիրտ կրքերին,
 — Ես եկել եմ խօսքը ասեմ, ես կ'կապեմ նո՛ր հանգոյց...
 Դու երգեցիր քո անողոք վիշտն ու բողոք եւ ցասում, —
 Ես կ'երգեմ սէր ու գարուն յաւերժակա՛ն սուրբ դասում...
 Քո սրտի մէջ վարամ կապած դարերն էին խի՛ստ խօսում,
 Ես եկել եմ նոր խօսք ասեմ, — ես կ'կապեմ նո՛ր հանգոյց..

133. Ո՞ւր է՛ք, ելե՛ք, բեւեր առէ՛ք իմ վառվռուն միտք ու սէր,
 Հեռուից հեռու տեսնում ես բերքերը ձեր ու լոյսեր.
 Վանի՞ անգամ հնչել է՛ք ինձ, — վիշտը մայր է հանճարի,
 Նա է միայն էս բերդի մէջ ծնում գարո՛ւն ու յոյսեր...
 Դո՛ւ, ծովերում միշտ գալարւող չա՛ր ու յամառ փոթորիկ,
 Դո՛ւ, ամպերում որոտացող ու շանթահար սե՛ւ մրրիկ,
 Երբ ձեզ համար բուն է՛ք դնում սրտերի՛ մէջ անառիկ,
 — Այնտեղ աւիւնը հանճարի կերտում է սե՛ր ու լոյսեր...

134. Նիւթը միայն վառուելիս է ջերմ ու շողուն լոյս տալիս,
 Գուքը միայն այրուելիս է սրտին անհուն յոյս տալիս.
 Սուտը միայն այնտեղ է միշտ, ուր չ'կայ սէր ու կրա՛կ,
 Ուխտը միայն այնտեղ է միշտ, ուր վիշտն է ժի՛ր
 ման գալիս....

Տանջանքի վառ կրակի մէջ մայրը գաւակ է ծնում,
 Եւ ջանքի խո՛ր որակի մէջ միտքը արագ է մանում.
 Սիրտը եզօր ճարակի մէջ լոյս ու հոգի է դառնում, —
 — Նիւթը միայն վառուելիս է շուրջը շողուն լո՛յս տալիս..

135. Ալիբգիէրի, Ալիբգիէրի, ասա՛, ի՞նչպէս քո սրտում
 վառուեց կրակը՝ յաւերժի, ասես վրէժ ու երդում.
 Ո՞վ էր քո մէջ իզուր ցրեց չարն ու բարին աշխարհի,
 Ո՞վ հրդեհեց ամբողջ մեծ բարձր ու բարի քո բերդում...
 Ախորի մէջ՝ զուրկ ու հեռու հայրենի սո՛ւրբ ափերից,
 Դու յաղթաբար վե՛ր մախրեցիր կեանքի ստոր չափերից.
 Տասնեակ դարեր լեզու առան սրտիդ անհուն կապերից, —
 կեանքի բոլոր հողմերի դէմ՝ բերքն էր հոգո՛ր քո արտում..

136. Պատրանք է միշտ տեսնում յանախ կարօտով լի՝ ծարաւին,
 Իր շուրջը միշտ հայելաշաղ ունի ընտիր հայելին.
 Եւ քո հոգին՝ միշտ ծարաւի արդար ու յա՛ր մի կեանքի,
 Մի նոր աշխարհի քեզ յօրինեց միշտ հաստատուն ու խորին..
 Մալի եւ բիրտ կեանքին հանդէպ՝ քո սրտի մէջ անաչառ
 Դու կերտեցիր յաւերժակա՛ն եւ ահաւոր մի աշխարհ.
 Դու կապեցիր մարդու բախտը անջնջելի՛ օրէնքով,
 Որ իշխում է իբր հատուցում տիեզերքի՛ մէջ անկոպար...

137. Բայց չ'տեսար դու իսկուրքիւնը անսովոր քո փորձում.
 — Քո մէջն էին, — միայն քո մէջ, վա՛րձք ու պատիժ,
 հատուցո՛ւմ...

Արեւի մէջ, աստղերի մէջ լաւ ու վատի հա՛րց չ'կայ,
 Չար եւ բարին գործեր եմ հին սրտի վերին հնոցում...

Ինչո՞ւ, երգիչ, դու չ'տեսար, ինչպէս հօօր քո հոգին
 Արտացոլաց տիեզերքի մէջ պատրանքը իր սրտագին.

— Սիրտն է, — սիրտը, իւր մէջ գործող լաւ ու
 վատի՛ օրէնքին

Տիեզերական նո՛ր ձեւ տալիս ժամանակի խո՛ր ծոցում...

138. Ա՛յս, քէ մի օր, Ալլիգիէրի, դու ինձի գաս նոր այցի,
 Սիրտս քո դէմ ես բաց կ'անեմ, — միտքը կ'ասեմ էս փորձի.
 — Դժոխքը սե՛ւ, դրա՛յտ ու գուք եւ փաւարանը անփոյթ,
 Թե՛ւ եմ միայն վեր սաւառնող՝ նաւի վերայ մեր գործի,
 Ձե՛ւ եմ միայն սիրտը բռնող ընտիր ու ժիր էս արտում.
 — Տե՛ս, քո ասած դժոխքը մուք, դրա՛յտն ու գուք,
 հատուցում

Բոյսի նման բացւո՛ւմ եմ լայն միայն մեր մէջ, մեր սրտում,
 Որ հեշտ ու հաշտ մեզ վեր հանեն դէպի բարձո՛ւմը գործի..

139. Քեզնից առաջ, քեզնից յետոյ շատերն եկան ու անցան,
 Հարց ու փորձը երկա՛ր արին, բան չ'տեսան ու անցա՛ն.
 Գիշեր-ցերեկ եւ ահաբէկ աստուած ու տէր կանչեցին,
 Բայց չ'տեսան ոչ զօրք ու տէ՛ր եւ ոչ ահեղ դատաստա՛ն..
 Հազար հազար դարեր ի վեր մարդը տէր է որոնում.
 Տէրը չ'կայ աշխարհի մէջ եւ գործ բնա՛ւ չի անում.
 — Տեսէ՛ք, ահա՛ ասող ու արեւ առանց նորան եմ բանում,
 — Տեսէ՛ք, ահա՛ մեր մէջ է նա իբրեւ մի լո՛յս եւ մի ձայն..

140. Ալլիգիէ՛րի, Ալլիգիէ՛րի, քո մէջ եղած օրէնքը
 Դու հասկացար իբրեւ ուրո՛յն Յաւերժի շա՛ր ու շէնքը.
 Դու չ'իմացար, որ նա միայն յատուկ է մեզ, մեր սրտին,
 — Լաւ ու վատի պայքարի մէջ նա է կեանքի սուր գէնքը..
 Հազար-հազարը անցաւ, հազար-հազարը կ'անցնի,
 Բայց արտաքին աշխարհի մէջ միտքը մի տէր չի՛ գտնի...
 — Այնտեղ բնաւ նա չի՛ եղել եւ այսուհետ չի՛ լինի, —
 — Մեր մէջ է նա, մեր սրտի մէջ, հի՛ն օրերի սո՛ւր գէնքը..

141. Դու չ'իմացար, ի՞նչ կայ մեր մէջ, որ զօրքը այդ կ'հոգայ.
Բոյսերի մէջ նա չի եղել, նոցա համար նա չ'կայ...

Հաւք ու գազան ապրում են լայն առանց նորա խնամքի,
— Լաւ ու վատի մեծ պայքարին եղել է մի՛շտ նա վկայ...
Քանի կեանքն է այս անկատար եւ սիրտը մեր կոյր ու կիրք,
Մեզ պէտք է լոյս եւ կարգ ու յոյս, — միշտ վե՛ր հանող
ձե՛ռք ու ձիւրք, —

— Նա է սրտում կանգնել ահա աստուածային վե՛ր ու դիրք,
— Իսկ կատարեալ կեանքի համար նա չի՛ եղել ու չ'կա՛յ...

142. Մեր հոգեւոր քրժուածքի մէջ՝ բարոյական խախտումը
Յնում է նոր հիւսուածք ու էջ, իբրեւ նորա ժխտումը,
Սիրտը ունի համակարգում, որ պակա՛ս չէ արեւից,
— Ալէկոծում եւ կործանում կան եւ նորա բերդումը...
Դարերը բիրտ՝ քեզնից առաջ վայրենի գործ արեցին,
Սրտի վերին համակարգումը հիմնովին խախտեցին.
Երբ դո՛ւ եկար, Ալլիգիէրի, — չ'տեսնուած ով կախարդ,
Քո մէջ միայն անցքերը այն դժո՛խք ու Յոյս կերտեցին...

143. Ես չեմ կարող հանգիստ նայել քո սուրբ գործին, ով երգիչ,
Իմ մէ՛ջ, իմ մէ՛ջ տեսնում եմ մերք նոյն շարժումը
կործանիչ.

Եւ երբ շաչում է փոքորիկ սրտիս անհո՛ւն գործի մէջ,
Դուրս են գալիս իմ մէջ անվերջ սե՛ր ու դժո՛խք ու դահին...
Ձե՛զ եմ ասում, որ կարօտ էք մի նո՛ր խօսքի անասան,
Եւ դժոխքը, եւ դրախտը սրտի մէջ են անբաժան...
Միայն այնտե՛ղ, — հեռուների վսեմ ու վէս բարձունքին,
Սիրտը կարող է քօքափել նոցա շարժո՛ւմը դաժան...

144. Եւ դո՛ւք, եւ դո՛ւք, վաստակաւո՛ր ով իմաստուն

եւ գիտուն,

Տեսէ՛ք, կեանքը ո՛ր է հախրում, ասես քոփչք մի անհուն.

— Հիմքը նորա կռի՛ւ է սոսկ, լաւ ու վատի մի կռիւ, —

կռուադաշտը սիրտն է միայն, մեր սիրտը լի՛ եւ տոկուն..

Խիղին ու խրատ, աստուածը յաղթ, կիրք ու խաւար,

լոյս ու սէր,

Դժոխք, դրա՛խտ, եւ քաւարա՛ն, եւ մարտնչող

բի՛ւր դասեր —

Զօրք են միայն կռուի դաշտում, զօրապետը՝ կեանքը մեր,

— Եւ տանում է կռիւը վե՛ր, դէպի արե՛ւ ու գարո՛ւն...

145. Դո՛ւք, գիտուններ, դեռ չ՛գիտէք, ո՛րն է այստեղ ողորմարիտ.

— Սուտ են եւ զո՛ւր ձեր զառանցանքն ու որոնումը անմիտ.

Հսկիչ ու Տէր այստեղ չ՛կայ... մէկ է գործը բնադիր,

Ինքն է տէրը տիեզերքը այս՝ իւր գործերին համամիտ...

Արդեօք կ՛ուզէք տեսել գաղտնիքը էութեան ու կեանքի,

— Տեսէ՛ք նիւթը, նորա գու՛քը, անհուն փորձերը ջանքի,

Տեսէ՛ք, ի՞նչպէս նա մեր սրտում միտք է դառնում

եւ աստուած...

— Մեզ խօսք ասէք, միայն մի խօսք, որն է էստեղ

ողորմարիտ..

146. Ալիգիէրի, դո՛ւ կամեցար կրակը վառ հաննարի,
 Ալիգիէրի՛, հիմֆից տեսար գործը յամառ աշխարհի.
 Աւինի մէջ դու յղացար դեռ չ'ծնուած դատաստան,
 Եւ նետեցիր նորա դիմաց արարքը չար ու բարի՛...
 Քո դատաստանը երազած, քո հատուցումը ահեղ
 Դրսելը չէր, վերելը չէր, եւ աշխարհում ո՛չ մի տեղ...
 Նա գործում էր միայն քո մէջ, քո սրտումը փառահեղ,
 — Իսկ Դատախազը ահաւոր խի՛ղնի էր քո մէջ արդարի...

147. Դարերը դո՛ւ նուրբ հասկացար, քո երգը նիշտ եւ արի.
 Երկնֆի պէս գո՛րծ յղացար քո սրտումը միշտ բարի...
 Միայն քո մէջ կար անաչառ ու անասա՛ն դատաւոր,
 Դո՛ւ նորա դէմ ժի՛ր նետեցիր գործերը անց աշխարհի...
 Ով չի տեսնում սրտի գործում քո դատաստանը հզօր,
 Ով չի հասնում իր սեւ փորձում բարձունքներին հոգեւոր,
 — Քո երգի մէջ՝ թող իմանայ կեանքի վերջի՛ն իւր զենքը,
 Քո երգերից թող հասկանայ, ի՞նչ կայ սրտում ահաւոր...

148. Արարը քո ստեղծագործ՝ կիրք ու կռուից չէր ծնուած,
 Համարը քո կրակ ու բոց՝ սեւ ժխորից չէր բերուած.
 — Միայն քո մէջ, — ակեղծուած սրտիդ վերին ատեանում,
 Անմա՛հ օրէնքը հիմնեցի՛ր՝ իբրեւ արեւ ու աստուած...
 — Դանթէ, Դանթէ՛ Ալիգիէրի, փորձդ յաւերժ ու համայն,
 Վիրգիլիոսը հին աշխարհից քեզ Ղեկավար անմամն,
 Քո մէջ գտար դժոխք ու դեւ, դրախտը նուրբ, փաւրան,
 — Անցեալը մեծ, արարքը ցեց՝ անցաւ հլու քո դիմաց...

149. Դու իմ քերթող, մնաս բարի, երգերդ հուր, մտացիր,
 էս աշխարհի յանցանքը խոր քո սրտի մէջ այրեցիր.
 Համայնական կեանքի համար սուրբ դատարանը արդար
 Աստուածավա՛ռ քո սրտի մէջ վեհ ու կայուն կանգնեցիր...
 Զէ՞ որ չ'կայ աստուածը այն, որի գործը դու գտար,
 Զ'կայ վերել, չ'կայ ներքել, եւ ոչ մի տեղ տիեզերքում.
 Տե՛ս, նա միայն բուն է դրած մեր սրտերումը տկար, —
 — Իսկ մեզնից դուրս՝ տիեզերքի մէջ նա տեղ չունի
 անդրդում...

150. Դու աշխարհին բերիր վերին քո երկնային խրիդը,
 Քեզ չի մոռնայ Ֆլորէնսի փարթամ ու քնիս հովիտը.
 — Դատաւորը քո սրտի մէջ՝ ասես տէրը տիեզերքի,
 Դու մեկնեցիր մեր սրտերին մեղքը գամող շերիդը...
 Ալլիգիէրի, էլ չեմ կարող քո շրջանի խօսքն ասել,
 — վերածնունդ, քո գործերը շատ եմ տեսել ու լսել,
 Իսկ իմ գործը աշխարհը հին իւր բարձունքին է դասել, —
 — Մնաս բարի՛, քեզ չի՛ մոռնայ Ֆլորէնսի հովիտը...

Թ. ԻՍԱՀԱԿ ՆԻՒՏՈՆ ԵՒ ՎԻԼԼԻԱՄ ՇԵՔՍՊԻՐ

151. Թողէ՛ք, քողէ՛ք. ահա հեռուից կանչում են ինձ նո՛ր ձայներ,
— Տեսէ՛ք, ի՞նչպէս, արեւի պէս, երկու կարող հսկաներ
էս ձորի մէջ մտփի անհուն տանարի դուռը բռնած՝
Յոյց են տալիս իմացութեան քոյլ ու քերի ուղիներ...
Դեռ շատ անգամ յետ կ'դառնամ, որ քեզ լսեմ ես անյագ,
— Տիեզերական կեանքը կարգի դու բերեցիր, Իսահակ.
Եւ քեզ, եւ քե՛զ, մեր սրտերի անպարտելի՛ օրէնսդիր,
— Դու հասկացար մարդու հոգին արեւի պէ՛ս ու շիտակ...
152. Ամէն անգամ լուռ գիշերին հուր աստղերին նայելիս
— Անմահ Նիւտո՛ն, դու ելնում ես տանարի մէջ մտքերիս.
Դու ես ասպետը մեր մտփի, նարտարապէ՛տ երկնփի,
— Ինչպէ՞ս գտար կարգը վերին՝ աստղերը լա՛ւո դիտելիս...
Դեռ քեզի պէս ոչ մի հաննար չի բարձրացել դէպի վե՛ր,
Դեռ քեզի պէս ոչ մի տանար չի ունեցել լոյս ու սէր,
Քեզնից առաջ միտքը նաչար դեգերում էր մթի մէջ,
Եւ բախտի հետ մարդը անհար իգուր կապում էր աստղեր..

153. Եթերը խոր, երկինքն հզօր քա սուրբ կամփին հարեցին,
Ասող ու արե՛ւ եւ մոլորակ դարձան հլու քո գործին.
Զէ՞ որ Հոգին քո մարգարէ գտաւ դրդիչը անհուն,
Որ նախամայր է բնութեան եւ նորա խո՛ր շարժումի՛ն...
— Ինչո՞ւ, սաա՛, յաւերժական իմացութեան ո՛վ հսկայ,
Քո գործի մէջ տեղ չ'գտաւ սիրտը, իբրեւ մի վկայ...
Զէ՞ որ նա է, որ աշխարհի երթ ու նկատը կ'հոգայ, —
Զէ՞ որ նա է, որ լոյս կ'տայ յաւերժական մեր փորձին...

154. Եւ մոլորա՛կ, եւ ասող արեւ եւ Ծիր-կաթին անբացառ՝
Աներեւո՛յթ, անջնջելի՛ հանգոյցի մէջ դու տեսար.
— Եղած, չեղածը փոխադարձ՝ կապուած է խո՛ր, անբաժան,
Դու ասացիր, — նիւթերը միշտ ձգտում են նիշտ դէպ իրար..
Քեզ ի՞նչ էր պէտք, — մի աննման ու հասարակ մեկնութիւն,
Որ քո դիմաց տիեզերքը բաց դառնայ մի սե՛րտ միութիւն.
Դո՛ւ, իբր աստուած, կարգ հիմնեցի՛ր աշխարհներումը
անհուն,
Եւ իրերի արարչական՝ նարտարապետը դարձար...

155. Բայց չ'տեսար, որ քո դրած օրէնքը կայ եւ սրտում,
Արեւներին կարգի բերող զօրքն է մեզի խո՛ր դրդում...
Եւ զօրութիւնը իրերի, որ կայ հիմքում աշխարհի,
Փորձում է միշտ, գործում է նիշտ ե՛ւ սրտի մէջ անժխտում..
Ինչո՞ւ միայն նիւթերի մէջ զօրքը տեսար կենարար,
Որը նոցա կիրք է տալիս, — յուզում, ձգտում դէպ իրար...
Իսկ մեր սրտի կիրքն ու կռի՛ւ, խնդում ու սէր եւ երագ,
Դու, քաջ ասպետ իմացութեան, — ինչո՞ւ իգուր չ'տեսար...

156. Եւ ոչ մի մարդ քո անաղարտ գործը ժխտել չի կարող .
 — Նիւթերի մէջ կայ զօրութիւն՝ — նոցա կարգը հաստատող .
 Ասող ու արեւ յաւերժական ձգտումի մէջ փոխադարձ ,
 — Քո յօրինած զօրքն է միայն աշխարհին մա՛յր ու ծնող...
 Բայց ոչ մի մարդ չի ուրանայ սրտի հպարտ գործը մեր .
 Եւ ոչ մի արտ չի վերանայ , երբ կայ ազատ փորձը մեր .
 Զգողական ոյժերի մէջ հոգին է միշտ լուսաբեր ,
 — Քո սուրբ օրէնքը առաւել — կայ եւ սրտում երկնաշող...

157. Շատերն եղան քեզ հետեւորդ , առաջ տարան քո գործը ,
 Շատերը իսկ նոր հարցումի դրին վերին քո փորձը .
 Մինչեւ էսօր դեռ որոնում կայ յաղթական քո նամբին ,
 — Ի՞նչպէս է որ նիւթերի մէջ առաջ եկաւ քո գործը...
 Տե՛ս , իմաստուն եւ ժիր գիտուն , զինուած փորձովը արի ,
 Քերքերում են նիւթը տոկուն եւ բաժանում մասերի .
 Կազմը նորա ցրում են միշտ հազար ու մի դասերի , —
 — Բայց չեն տեսնում , ո՞րտեղից է կեանքի՛ ելնում քո գործը..

158. Կոյր է մարդը . նա չի տեսնում , — ինչ կայ այնտեղ՝
 նիւթի մէջ...
 Նորա երթը , կարգն ու հերթը , գործող ոյժերը անշեջ
 Եւ զօրութիւնը խո՛ր , անտե՛ս միշտ փոխադարձ ձգտումի , —
 — Կայ եւ սրտում , բայց աւելի նուրբ ու արի՛ ձեւի մէջ...
 Եւ դո՛ւ , անյագ , խեղճ ու կրա՛կ , — երթն ես չափում
 աստղերի ,
 Բայց չ՛գիտես , որ նոյն զօրքը կայ եւ սրտումը արի՛...
 Ժամանակի , տարածութեան մէջը անվերջ ու թերի
 Կ՛ուզես տեսնել գործը վերին , որ կայ վաղո՛ւց ե՛ւ քո մէջ...

159. Ի՞նչ է այդպէս քեզ գրաւում նիւթերի մէջ անասա՛ն.
 — Միտքն է անտես, կախարդի պէս, քեւաւորում քեզ միայն,
 Կ'ուզե՞ս տեսնել, ի՞նչ կայ հիմքում յար ու յամա՛ն նիւթերի,
 — Հարցո՛ւր ու տես, ի՞նչ է միտքը, ո՞ւր է հոսում,
 ա՞յլ է այն...
 Հազար ու մի նուրբ շարժումի գործիքը սուր քնճռփն,
 Դու փորփորում եւ ցրում ես կազմը նիւթի արտաքին,
 — Դարձի՛ր ու տե՛ս. քն ուզածը կայ եւ քն մէջ սրտագին,
 Հարցո՛ւր ու տե՛ս, ի՞նչ է միտքը, ո՞ւր է հոսում անվախման.
160. Տե՛ս, դու քերթող, եւ իմաստուն, ի՞նչ է սիրտը քեզ խօսում,
 Տե՛ս, բնութեան զօրքը քն մէջ ի՞նչպէս է գործը սագում,
 — Գտնել կ'ուզես մարմինների ձգողական ո՛յժը խոր,
 Տե՛ս, նա քն մէջ միտք է անշէջ, երազ ու սէր անժխտո՛ւմ...
 Նա է ծաղկում մեր սրտերի փարքամ ու նոս արտի մէջ,
 Նա է հսկում մեր գործերին իմացութեան բերդի մէջ,
 Նա է զարկում իւր վրանը երազների՛ դաշտի մէջ, —
 — Տե՛ս, բնութեան զօրքն է միայն մեր մէջ իր երգը
 խօսում...
161. Դո՛ւ, իմ ասպետ նախորդ մտքի, նարտապետ երկնքի՛,
 Էլ բան չունեմ քեզ ասելիք, բարձր է տունը քն հանքի,
 — Երբ դու գտար նիւթերի մէջ ձգտումը խոր ու անշէջ,
 Զո՛ւր չ'տեսար, որ նա է իսկ հիմքը սիրոյ եւ մտքի՛...
 Դու չ'տեսար. — արեւներին եւ աստղերին կցողը,
 Տիեզերական շարժումներին արարչաբար ազդողը,
 Եւ իրերի նուրբ էութեան գաղտնիքը խոր բացողը
 — Գործում է միշտ նաեւ սրտում, ասես տէ՛րը մեր հանքի՛..

162. Քեզնից առաջ եկաւ հօգօր քո հայրենի հաննարը.
 Նա մեզ մեկնեց աստուծու պէս սրտի վերին բէջարը...
 Դու երկնային մարմինների գտար օրէնքը միայն,
 Իսկ նա ասաց, ո՞րն է սրտի աներևոյթ տանարը...
 Միշտ հրավառ աւիւնի մէջ՝ կախարդական իւր հանքի՝
 Նա վեր հասաւ աստուածային տեսողութեան ու մտքի.
 Նա հասկացաւ օրէնքը խոր մեր էութեան ու կամքի,
 — Մեզ նա մեկնեց, — ո՞վ է կերտում սրտի հօգօր տանարը..

163. Դու ասացիր, ասող ու արեւ եւ մոլորակ անխուսափ
 Հակուած են միշտ դէպի իրար, ձգտում ունին եւ խոր կապ.
 Իսկ նա մեկնեց սրտի խորին եւ անմեկին շարժումներ,
 Որ գործ ունեն, որ փորձ ունեն մեր մէջ յաւերժ ու անչափ...
 Նա մեզ ասաց, ի՞նչ կայ սրտում, որ բերում է փոքորիկ,
 Մեր մէջ ի՞նչպէս հոսում են խոր սէրը, կիրքը կամ կարիք,
 Ի՞նչպէս է խիղճը աղմկում, երբ նա տեսնում է չարիք,
 — Ինչպէ՞ս են միշտ սրտում ելնում ժխորը սեւ ու խուճապ..

164. Մեր մտքերին ձիրք ու ձգտում ներշնչողը դու ես, դու,
 Դու մեկնեցիր ծովի շարժումը մակընթաց, տեղատու,
 Բայց չ'տեսար՝ — մեր սրտի մէջ կայ առաւել մի խո՞ր ծով,
 Որ մակընթաց եւ տեղատու շարժումն ունի իր ազդու...
 Օ՛, միայն նա՛, քո հայրենի հաննարը մեծ ու հօգօր,
 Մեզ բաց արեց սովը սրտի, ծովը նորա ահաւոր...
 — Մնաս բարի՛, քեզ չեմ մոռնայ, մտքի անմահ երկնաւոր,
 — Նաեւ նորան, որ մեզ բերեց սրտի օրէնքը ազդու...

165. Եւ քե՛զ, եւ քեզ, որ քաջի պէս սրտի հրաշքը տեսար,
Մեր էութեան խոր արցունքին ու բարձունքին դու հասար․
— Շէքսպի՛ր, Շէքսպի՛ր, քո մէջ դարերը ցոլացին
կեանքը խոր,
Դու շարժեցիր մարդու սրտում դժոխքը սե՛ւ ու խաւար...
Քեզ ցոյց արեց սիրտը իւր մե՛ծ սանդաքամետնի անդնդոց,
Քո դէմ՝ միայն խիստ մերկացան կեանքը լափող ցաւն ու խոց,
— Սրտում ապրող վայրի գազանը գիշատիչ, բոյն ու օձ, —
Դո՛ւ, միայն դո՛ւ սրտի սերունդ եւ խո՛ր անդունդը տեսար...
166. Ո՞վ կ'մոռնայ քո արարած Համլէտի դէմքը վերին, —
Նորա սրտում անհունաբար կռուի ելած կեանքը հին...
Նա, որի մէջ բարոյական անջնջելի օրէնքը
Դրոհ տուեց կեանքի անմիտ նիստուկացին, խաւարին...
Նա, որ նրագը իւր ձեռին՝ որոնում էր կեանքը լոյս,
Եւ գոյութեան սահմանի մօտ հարցն էր դնում իր անյոյս...
— Ո՞վ կ'մոռնայ նորա ցաւը՝ նորա երկունքը խորին...
— Իմացութեան ցաւերի մէջ սիրտը նորա տարակո՛յս...
167. Տեսէ՛ք, ահա՛, իմ դէմ՝ կանգնած՝ սուրը ձեռին մերկացած՝
— Իր երկնաւոր կարադութեան սուրը, ասես, մի աստուած,
Ջանում է նա կեանքում չարը մէ՛կ հարուածով կործանել,
Մարդուն տեսնել էս մոլութեան սե՛ւ ժխորից ազատուած...
Ասես հօգօր եւ չ'լսուած աստուածային մի հսկիչ՝
Նա որոնում էր աշխարհի խորհուրդը խո՛ր եւ դրդիչ...
Նորա մէջն էր չար եւ բարի պայքարը հին ու փրկիչ...
— Նորա սրտում մայր էր մտնում մեր արեւը, մեր աստուած...

168. Շէֆսպի'ր, Շէֆսպի'ր, ով օրէնսդիր միշտ հոգեւո՛ր աշխարհի,
 Քեզ պէս ես էլ՝ սազը ձեռիս՝ խօսք եմ ասում սրտերի,
 Քեզ պէս ես էլ՝ օր ու գիշեր էս ձորի մէջ դառնութեան,
 Դա՛տ եմ անում եւ որոնում կեանքի իմաստը բարի՛...
 Ով չի տեսել քո սրտի մէջ յուզուած ծովերը անվերջ,
 Ով չի լսել քո ցոյց արած սրտի սովերը իր մէջ, —
 — Նա չի կարող քեզ հասկանալ արեւի պէս երկնաէջ, —
 Դու ես վերին օրէնսդիրը սրտի անհուն պայքարի՛...

169. Եւ դո՛ւք, եւ դուք, մեր օրերի սերտ ու արի գիտուններ,
 — Եարաք գիտե՞ք, ով է հիւսում կեանքի համար գարուններ,
 Կուզե՞ք հասնել մարմինների նուրբ էութեանը անտես,
 — Ներսը նայէ՛ք ձեր սրտերի, ուր շողում են անհուններ...
 Տեսե՛ք, ահա՛, մարդն է միայն վերին մասը տիեզերքի,
 Նա է միայն, յաւերժի պէս, խորին դասը երկնքի,
 Նորա մէջն է հնչում երգը տիեզերական խնկոյժի, —
 Օ՛, նորա մէջ տիեզերքը խուր կերտում է իւր գարուններ...

Ժ. ՍՈՎ ՈՒ ՍԵԼԱԻԸ ՄՏԻ

170. Մի'տք իմ, մի'տք իմ. ի՞նչ ես քակում դու փերդ ծաղկաւէտ,
ի՞նչ ես այդպէս միշտ աղմկում սելաւի պէս ու յաւէտ.

— Անմիտ հեղեղը գարունին ժամանակի գործ է լռի,
երբ վերանան ձիւն եւ սառոյց, նա չի մնայ էլ մեզ հետ...
ի՞նչ ես վայրի գագանի պէս դու կրծոտում քո փեր,
եւ քո համբին գո՛ւր խորտակում կարգ ու կանոն եւ չափե՛ր..
ի՞նչ ես անկերջ դու որոնում չար ու յամառ, անհամբեր,
— Տե՛ս, գարունը քո փերին կեանք է շողում ծաղկաւէտ...

171. Միտք իմ, միտք իմ, զուրկ եւ օտար դու անցարդ չես
քո համբին,

Սուլերի մէջ, ծուլերի մէջ դու նաւորդ չես տակաւին.

— Տե՛ս, արեւը վառ ու պայծա՛ռ լոյս է տալիս երկնքում,

— Զե՞ որ դու էլ արեւից, — էլ արեւի ջերմագին...

Քանի վերել աստղ ու արեւ շողշողում են անմահ,

Քանի տերեւ, ծաղիկ ու բոյս կեանք են ապրում բերկրութեան,

Քանի կայ սէր, երգ ու լոյսեր եւ այս կարօտը գարնան,

— Զե՞ որ դու էլ էս հովտի մէջ քո տեղն ունիս անասան...

172. Ինչպէս արե՛ւ, ինչպէս աստղեր՝ մէկ աղբիւրից դուրս եկած,
Ինչպէս վերեւ՝ յաւերժութեան շարժումը կայ անկասկած, —
— Ծնուած ես դու նոյն մէ՛կ մօրից, անջնջելի՛ աղբիւրից,
Հոսում ես վե՛ր, խօսում ես սէր, քո գործին տէ՛ր

ու աստուած...

Դու ես միայն յաւերժութեան եւ տիեզերքի նուրբ մասը.
Քո մէջ է միշտ կարգի բերուած իմացութեան աւրբ դասը,
Դու, — անդրանիկը իրերից, բարձր է հնչում քո սազը,
Դու ես բերքը վերին արտի, դու ես կարգը եւ աստուած...

173. Միտք իմ, միտք իմ, ի՞նչ ես իզուր քո նոյն ակերբ թակում,
Տես, արեւը եթերի մէջ քեզ համար է նոր ծագում.

Եւ բնութեան շարժումը խոր ունկնդիր է քո սազին,
— Տես, աշխարհը, տե՛ս, գարունը քեզ համար է նուագում..
Տիեզերական զօրքերը բիւր տունել են քեզ խոր ծնունդ,
Յաւերժութեան ըստինքը հուր տալիս է քեզ նուրբ սնունդ,
Որ գիտակից կարգի բերես նորա կեանքը, երբքը թունդ, —
— Միտք իմ, միտք իմ, դու ես երգը խոր ու հզօր
տիեզերքում...

174. Կարիքի դէմ, չարիքի դէմ գործում ես դու անխորտակ,
Դու հոսում ես, դու դասում ես կեանքի բերքը համարձակ -
Ոչ աւերը, ոչ ճմեռը քեզ վնասել չեն կարող, —
— Միշտ դէպի վե՛ր, դէպի եթեր սաւառնում ես դու անյազ..
Միտք իմ, միտք իմ, ի՞նչ ես այդպէս ալեկոծում քո ծովը,
— Դործդ արա՛, փորձդ արա՛, — թող վերանայ մեր սովը,
Զե՞ որ քո մէջ եռում է միշտ կրակների մեծ բովը, —
— Կարիքի դէմ, չարիքի դէմ շահում ես դու յաղթանակ...

175. Քանի՞ անգամ մարդը վհատ հարուածել է քեզ իզուր,
 Քանի՞ անգամ նա յուսահատ բացասել է քեզ տխուր,
 — Իբրեւ միջոց՝ քո զենքն ու զօրք, քո գործիքը իր ձեռին,
 Փորձ է արել նա բացասել քո բերքերը եւ աղբիւր...
 Զէ՞ որ այստեղ՝ ոչ մի ուրազ ինքը իրան չի տաշի,
 Զէ՞ որ այստեղ՝ ոչ մի էակ ինքը իրան չի մաշի,
 — Ահա շքեղ բոյսը, — անյագ ինքը իրան չի քաշի՛,
 Քեզ քո զենքով ժխտելը զո՛ւր եւ անհեթեթ ու անդուր...

176. Միտք իմ, միտք իմ, հանգիստ եղիր, ով քեզ ուզեց՝ կործանի,
 Կոյրի նման քո զենքը նա գործի դրեց անուանի.
 Ամէն փորձում նա անխուսափ դիմեց քո հին ճամբէֆին,
 — Առանց քեզի կեանքի մասին եւ ոչ մի խօսք չի լինի...
 Ով ինչ ասի, կամ բացասի քո գործի սուրբ յաղթանակ,
 — Պէտք է դատի, պէտք է խօսի միայն քո խոր հարկի տակ.
 Առանց քեզի ողորդութեան չ'կան լոյսեր, արեգակ, —
 Ամէն մի խօսք, ամէն մի սոսկ քո մէջ է լոկ կենդանի...

177. Զէ՞ որ դու միշտ միատեսակ չես ընթանում քո ուղին.
 Զէ՞ որ յաճախ եւ քո վերայ յարձակում է թշնամին...
 Սէր ու կարիք, չար ու բարիք, խիղճ ու խրատ եւ խաւար
 Մեր սրտումը հանգե՛ր ունին, դիրքե՛ր ունին անմեկին...
 Մարդը վերե՛ւ է միշտ ելնում, մարդը արե՛ւ է դառնում,
 — Նա իր դաժան ճանապարհին ցաւի բէջ է մերթ ընկնում, —
 Երբ սրտումը բուքն ու բորան, կամ փոքորիկ է ռոնո՛ւմ
 — Ամէն անգամ խոր ու խաւար ննջում է քեզ թշնամին...

178. Քանի՜ անգամ ասել եմ ձեզ, նայէ՛ք հեռուն՝ լոյսի պէս.
 Գնացք մեր գնո՛ւմ է վեր, դէպի արեւ երկնատես.
 Զորս կողմը սով, ծովի միջով մեզ տանում են դէպի վեր,
 — Բու՛քն ու բորանը շա՛տ անգամ բռնում է մե՛ր ասպարէզ..
 Ծովի վերայ, նաւի վերայ կայմ ու դեկը տանջահար,
 — Եւ դու, միտք իմ, նեղւում ես մերք, ասես անփորձ
 նաւավար...
 Ըմբոստի պէս սրտի զօրքը դուրս է գալիս մերք քո դէմ,
 — Դու՝ ահաբեկ, նահանջում ես ծովերի մէջ եւ աննար...
179. Իսկ երբ յետոյ անց են կենում բու՛քն ու բորան, սեն ու սով,
 Եւ եթերում արեւը վառ կեանք է ափռում իր լոյսով.
 Էլի քո դէմ նամբէն վսե՛մ, — քեւաւորուած, անվեհեր
 Դու առաւել մեծ աւիւնով սաւառնում ես անվրդով...
 Ալէկոծում, ահաբեկում միայն դժբախտ օրերին,
 Քո ննշումը, քո դրժումը փոքորկալի՜ ժամերին,
 Քո նահանջը միշտ անցաւոր, քո պահանջը երկնային, —
 — Վերջը կրկին դու դէպի վեր սաւառնում ես անվրդով...
180. Ես օրինակ քեզ բերեմ Յունաստանը քաջարի,
 — Նորա կարգը, նորա բերքը, նուաճումը աշխարհի.
 Երբ Աթէնքում ռոփի ելան կիրքն ու չարը եւ ռնիր,
 Սիրտը մարդու զգաց գալուստը ահաւոր պայքարի...
 Հանդէս եկան կռուի համար զօրքերը բիւր սրտի մէջ,
 Սուտ իմաստուն, բուքը դժգոյն, գոռոզը կոյր ու անվերջ,
 Ոտքի ելան վատն ու ցաւը, կեղծ ու դաւը ծովի մէջ,
 — Ու ժխտեցին սէր ու բարիք, լոյսը վերին եթերի...

181. Եւ խաւարի գօրհերի դէմ՝ ծովերի մէջ մակընքաց —
 Դու տեղատու՝ միտք արարիչ, նահանջեցիր վնասուած.
 Ծովերի մէջ՝ նաւիդ վերայ բարձրացաւ նիչ ու աղմուկ,
 Եւ յաղթական ազգի բախտը հողմերի ձեռքը մնաց...
 Եւ ծաւալուեց քո երկունքի ողբը հեռու երկիրներ,
 Նսեմացան սրտերի մէջ ժիր ու ընտիր աստուածներ,
 Երեւացին նորա հօր իշխանութեան սահմաններ, —
 — Եւ դու ընկար Աքէնքի մէջ, եւ դու ընկար քուլացած...

182. Նայմը եղաւ եւ Հռովմում՝ իրաւունքի հնոցում,
 Ուր վեգուվը սրտի նման սոսկ էր ցրում իւր բոցում,
 Բերքը արտի, կարգը սրտի, կեանքը իբրեւ մի դպրոց,
 Արծուի պէս՝ լոյսի ծալաւ, սաւառնում էր եթերում...
 Ծովի վերայ ժիր ու ընտիր սահում էր նա անսայթափ,
 Ազգերը բիւր երգում էին նորան հօր յաղթանակ, —
 Երբը նորա, հերբը նորա պայծառ, ասե՛ս արեգակ...
 Եւ տէր դարձաւ նա աշխարհին էն ցեց ու մեծ իր գործում...

183. Իսկ երբ մի օր ոտքի ելան սուտն ու խաւար եւ անկում,
 Եւ ռնիրը իշխողի մէջ իր արարքն էր թուարկում,
 Վեհ ու վերին գործերը հին նսեմացան կեանքի մէջ,
 Լաւը՝ դարձաւ վատին գերի՝ բռնակալի սեւ ձեռքում...
 Եւ այն օր դու, միտք արարիչ, նոյն փորձանքը ապրեցար,
 Թշնամու բիւր հարուածի տակ դա՛ս ու վնաս ունեցար,
 Եւ քո ուղին նորտի նման, շղթայի մէջը անցար, —
 Եւ գո՛ւր մեհա՛կ, փոթորկի դէմ նսեմացար քո դիրքում...

184. Նոյնը եղաւ եւ աշխարհի շէն ու հօօր կենդրոնում .
 — Փարիս, Փարիս, միտքը քո մէջ սէր ու զարուն էր ծնում .
 Տես, բարբարոս ուղիներով ի՞նչպէս հասար բարձունքին,
 Կիրքը քո մէջ, ասես կրակ, հողով ու մրրիկ էր ցանում...
 Զէ՞ որ դու էլ արժանացար յաղթանակի արեւին,
 Քո նակատը զարդարում էր պսակը նոյս եւ դափնին .
 Քո փառքը մեծ մի օր հասաւ իր բարձրութեան սահմանին,
 — Վերջը դու էլ կրակի մէջ ընկար քո մեծ մէյդանում...
185. Դուք չ'զիտէք. մեր սրտի մէջ կայ մի օրէնք անխուսափ,
 Որը ունի իր սահմանը. իր պայմանը, ձեւն ու չափ...
 — Օ՛ր, մարդկութիւն, քո զնացքը դէպի երկինք նախքան իս,
 Նա գործում է, ասես աստուած, անջնջելի՛ եւ անխաբ...
 Նա է մեր մէջ անվախ զարկում կարգուսարքի ուղիներ,
 Նա է անվերջ ժիր նորոգում մեր զնացքը, մեր բեռներ,
 Նա է մեր մէջ յանախ քակում ասպարէզի նոր դռներ,
 — Նորա երգը, նորա բերքը աստղերի պէս երկնաչափ...
186. Տեսէ՛ք, ահա. մեր սրտի մէջ կան սեւ կրֆեր ու գազան,
 Որ շատ անգամ դուրս են գալիս քշնամու պէս ու դաժան .
 Արշաւում են չա՛ր ու յամառ դէպի բերդը մեր վերին,
 Եւ մեր զնացքը երկնային պաշարում են անարժան...
 Ո՛վ չ'զետի, որ սրտի մէջ ծնւում են մերք-նահիններ,
 Նորա խորքից դուրս են գալիս արիւնաբոս դահիններ,
 Որ ցաւի՛ մէջ սիրում են զո՛ւր մահուան տխուր մահիններ...
 — Լաւ ու վատի կռիւը կայ մեր սրտի մէջ անբաժան...

187. Մերք գնացի կարգն ու կանոնը հնացած ու անոյժ, —
 — էլ չեն գործում նորա նախկին եռանդն ու սէ՛ր եւ աշխոյժ,
 կիրքն ու գազան ելնում են դէմ նո՛ր նամբէփն ու գործին,
 եւ պայքում է հին ու նորի կռիւը խիստ մահագոյժ...
 Կեանքի կռի՛ւ, յեղաշրջում եւ վաթորիկ աներկիւղ
 Յոնկում են մեր սրտի մէջ, ասես մի նո՛ր հրաբուլիս,
 Իսկ շրջապատը լեցնում են կրակ ու վիշտ, խանձ ու ծուխ...
 — Հոգին է այդ վատնում ոյժեր, իր պահեստը եւ աշխոյժ...

188. Այդ օրերին սրտի բոլոր բարձունքները միացած՝
 Սաստում են միշտ, ազդում են խիստ իրար վերայ
 փախադարձ...
 — Միտք իմ, միտք իմ դու արարիչ, այս կռուի մէջ մահաբեր
 Դու անցնում ես մութ շաւիղով՝ զուր քաջութիւն բռնում...
 Փարիս, Փարիս, — կար ժամանակ, դու էլ անցար
 այդ ուղին, —
 Կանգնած էիր աշխարհակալ քո բարձրութեան գագաթին,
 Երբ որ սրտի չար մրրիկները պայթեցին քո գլխին,
 — Բռնկուեցին, շանքերի պէս, նորա զօրեքը հարբած...

189. Կռուից առաջ, կռուից յետոյ, ինչպէս եւ մի՛շտ, անհերքում,
— Բեզ անխուսափ, միտք արարիչ, կիրքն էր միայն ոռոգում.
Եւ մոլորուած ճշմարտութեան ու երկնքի նամբէփն,
— Բեզ էիր դու, զո՛ւր հարկատո՛ւ, եւ բացասում,
եւ ժխտում...

Ռուսսօ, վօլ՛տէր եւ շատ շատեր դառնութեան մէջ պայքարի
ժխտում էին երկինք ու լո՛յս, միտքն ու հաննար աշխարհի..
— Զէ՞ որ այդ է օրէնքը խոր սրտի անյայտ գործերի. —
— Վերքերը կալս՝ միտքը յանալս ինքը իրան է ժխտում...

ԺԱ. ԷՄՄԱՆՈՒԷԼ ԿԱՆՏ

190. Արե՛ւ, արե՛ւ, երկնքի մէջ կանգնիր քո խոր գէնիքում,
Իսկ դու, տերե՛ւ, մի՛ դողդողայ կեանքի տխուր առիքում.
Թող դադարեն հողմերը չար, — ոչ մի աղմուկ, ոչ մի ձայն,
— Ես խօսք ունեմ կանտի մասին, — զարթնել է նա

իմ սրտում...

Ի՞նչ ասեմ քեզ, ծով անկոպար, — դու չ'գիտես, ո՞վ էր նա.
Դուք, սրտի սով, կրակի բով, — նա՛ էր երգը անխնայ.

Էս ձորի մէջ նորա բերքը միշտ անմոռաց կ'մնայ, —
— Ծով ու ցամաք, հանգիստ եղեք, կանտը հիւր է

իմ սրտում...

191. Տե՛ս, նորա դէմ հանդէս կ'գան աստուածները հնութեան,
— Զե՞ որ ողորմ գլխատողը կանտն էր միայն անասան...

Եւ կ'բացուին երկրի վերայ գերեզմանները բոլոր,
Մեռելները նորան ընդդէմ ստուերի պէս դուրս կ'գան...

Զե՞ որ նա էր, որ ժխտում էր գոյութիւնը ամենքի,
Տեսնում էր լոկ ինքը իրան՝ տանարի մէջ տիեզերքի.

Նա բնաջինջ արեց կարգը համայնական էս կեանքի, —
— Տեսե՛ք, ահա՛, կանտը հօգօր եկել է իմ տեսութեան...

192. Դո՛ւ ես, դու ես, որ ջնջեցիր վառ ու դալար արտը մեր,
Արմատահան դու արեցիր պարտեզը այս պտղաբեր.

Մտփի դաշոյնը քո ձեռին՝ գլխատեցիր ամէն ինչ, —
— Աշխարհ, արե՛ւ, գարուն ու սէր, վարդ եւ ծաղիկ
ու երգե՛ր...

Ոչ մի դահին կեանքը քո պէս չի խորտակել դժնդակ,
Ոչ մի դահին քո չափ գլուխ չի գլխատել համարձակ.
Ոչ մի կտրին դեռ չի տեսել քո պէս հզօր յաղթանակ, —
— Դու ես, դու ես, ով անողոք, աշխարհի դուռը փակել...

193. Բոլոր դեւերը քեզանից սարսափում են մահուան պէս,
Բոլոր ձեւերը աշխարհում դու ջնջեցիր ինքնատես.
Մտփի քեւերը կտրեցիր դու քեզ ու քեզ եւ արի,
Եւ քեզ համար յօրինեցիր նոր իսկութեան ծառ ու ծէս...
Իրերի մէջ քո անունը ծնում է խոր մի սարսափ,
Քո գործերից կայծակն ու շանթ երկնչում են անխուսափ,
Քո ձեռնարկին եւ արարփին չ'կա՛յ սահման, չ'կա՛յ չափ,
— Բոլոր ձեւերը աշխարհում դու ջնջեցեր, իբրեւ ծէս...

194. Բա՛րձր, բա՛րձր խօսքդ խօսիր, իմացութեան ով կախարդ,
— Զե՞ որ սիրտս քեզ չի կարող լսել կամաց ու հանդարտ.
Դու մեր առաջ միշտ փակեցիր կեանքի դռները բոլոր,
— Ել չ'քողիր ոչ գոյութիւն, եւ ոչ գարունը հպարտ...
Քեզ ո՞վ ծնեց յաւերժութեան գորգերի պէս, հզօր կանտ,
Եւ ո՞վ արեց տիեզերքը այս քո մտքերին հնազանդ.
Ո՞վ էր քո մէջ կեանքը ջնջում, աշխարհ անում քար ու քանդ,
— Ել ոչ մի սիրտ քեզ չի կարող լսել ուրախ ու հանդարտ...

195. Վեզ ասելիք ես շատ ունեմ, դու կա՛ց էլի սրտիս մէջ.
 Զէ՞ որ դու էլ ծնունդ առար ժամանակի սովի մէջ...
 Զէ՞ որ դու էլ շատերի պէս քո ժխտումը յղացար
 Լաւ ու վատի պայքարումը, կրակների բովի մէջ...
 Օ՛ր, ոչ մի կերպ դու չես կարող ժխտել խօսքս նշմարիտ.
 Ժամանակի հասանքը կա՛ր գետերի մէջ մտքերիդ.
 Վեզ պէս շատերը կամեցան խմացուքեան նոր խրիդ...
 — Վո Արտերի հունձը հասաւ սրտի անհուն սովի մէջ...

196. Զէի՛ր կարող դու չ'լսել կոիւը խոր կրքերի,
 Որ հնչում էր ազգերի մէջ, որոտի պէս ամպերի...
 Զէի՛ր կարող դու չ'տեսնել սրտի ծովը դառնացած,
 Որ քո դիմաց աղմկում էր, իբրեւ դատը աշխարհի...
 Եւ չէր կարող քեզ չ'հասնել հեղեղի մեծ ակիքը,
 Որ բշտում էր Սելաւի պէս կեանքը եւ իւր գալիքը,
 Որ ժխտում էր սրտի խորին աւանդական տալիքը, —
 — Զէ՞ որ քո դէմ հնչեց վսեմ դա՛տը հոգոյ աշխարհի...

197. Թող քեզ՝ անթիւ հետեւորդներ միշտ ինքնուրոյն համարեն,
 Թող քո գործը ժամանակի հողմերից դուրս գումարեն.
 Նոցա կամբով ու զուր խօսքով չի խաւարի արեւը,
 — Քանի կ'ուզեն, քող քո բերքը հողմերից դուրս մեծարեն..
 Վեհ ու վերին աստղերը իսկ մի փոխադարձ կապի մէջ,
 Տիեզերական շարժումը իսկ խո՛ր եւ անդարձ չափի մէջ. —
 Կեանքը համայն, հաւք ու գազան մէկ ոլորուն ափի մէջ, —
 — Եւ դու եղար քո օրերի խոր հոսանքի՛ մարգարէն...

198. Ինչպէս հեռու Բաբելոնում մարդը մի օր դառնացած,
 Ուզեց հիմնել մեծ աշտարակ, գլխով երկինքը հասած, —
 Դու քեզ համար նոյն աշտարակը հիմնեցիր երկնատես,
 Որ իր գլխովը բարձրանայ տիեզերքից դուրս վեհապանծ...
 Բաբելոնում աշտարակի հիմքը դրին աղիւսից,
 Նորա վերայ աշխատեցին մարդիկ՝ վերին երկիւղից,
 — Իսկ դու, Եարաբ, ինչի՞ վերայ հիմնեցիր գործդ անքիծ, —
 Որ իսկութեան աշխարհը նա դուրս գայ իբրեւ մի աստուած..
199. Դու լաւ գիտես, — Բաբելոնի գործը սուտ էր եւ հեփիաք,
 — Զէ՞ որ երկինքը բարձրացող չ'կար աղիւս ու երկաք...
 Զուր չէ՛, որ հին առասպելը գտաւ նորան անիմաստ,
 — Նման գործը, նման փորձը դառնում է միշտ մի հեփիաք...
 Աշտարակի նիւթը վաղուց երկրի վերայ ցիր ու ցան.
 Վանի՞ անգամ ազգերը բիր բկան այստեղ ու անցան...
 Բայց երկնային բարձունքը խոր մնում է դեռ մեզ անյայտ, —
 — Ո՞վ կարող է էս ձորի մէջ գործ յօրինել անկործան...
200. Զէ՞ որ դու էլ քո հնոցում քրծում էիր կիր ու ֆար,
 Մեծ աշտարակ հիմնում էիր, գլխով արի՛ ու յամառ...
 Տե՛ս, իմ Վարպետ, աղիւսն ու կիր, քո սուրբ սրտումը
 քրծուած,
 Քեզ չ'տարան դէպի վերե՛ւ, դէպ իսկութեան նուրբ աշխարհ...
 Եւ յուսահատ դու ձեռքդ գուր մի այլ գործի մեկնեցիր,
 — էս աշխարհի՛ էն աշխարհի մէջը պարիսպ փաշեցիր.
 Նորա դուռը՝ — դէպ իսկութեան նուրբ աշխարհը, փակեցիր,
 — Բայց քո պարիսպը, իմացի՛ր, վերջնական չէ՛ մեզ համար..

201. Ո՞ւմ կ'սագի քո գործադիր աղիւսն ու կիր, կամ շնորհք.

Նսցա մէջը քարս ու շիտակ շատ կայ ե՛ւ փորձ, ե՛ւ ցնորք, —

— Բեզ ո՞վ ասաց, որ մեր սրտում կայ բնածին գաղափար,

— Գաղափարը իսկ իրերի եւ իւր մասին, իբրեւ զօրք...

Բեզ ո՞վ ասա՛ց, թէ մեր սրտում գործում են ջուկ ու տարբեր
Բանականը եւ դատողը, իբրեւ աղբիւր լուսաբեր...

— Ա՞յդ է արդեօք քո պարիսպի երկաթն ու քար, աղիւսներ.

— Ո՞վ կ'ընդունի քո ասածը, որ երազ է եւ ցնորք...

202. Դու չ'իմացար, որ մենակ չես էս աշխարհը այցելող.

Բեզնից առաջ, քեզնից յետոյ շատերն անցան դողիդող...

Եւ սիրտը քո՝ ամբողջ ու ողջ վայր չի՝ ընկել երկնփից,

— Նա հողից է, նա ջրից է առաջ եկել սողիսող...

Բեզ, իմ կախարդ, անյայտ մնաց մարդու անցեալ մեծ ուղին.

— Զէ՞ որ նա մի ոստ է միայն՝ քիւր ծառերի մէկ նիւղին...

Եւ հարագա՛տ միշտ արեւին, օդին, ջրին ու հողին՝

— Դուրս է եկել վառ աստղերից՝ սիրտը կարող ու ֆերթող...

203. Դու ասացիր՝ փորձից առաջ մարդը իւր մէջ լոյս ունէր.

Միտքը իւր մէջ փորձից առաջ մի աննման բոյս ունէր...

Բայց չ'տեսար, որ փորձը մեր սկսուած է շատ հեռուից,

— Փորձից առաջ միտքը չ'կար, նիւթերի՛ մէջ անգոյն էր...

Էլ ո՞րտեղից առաջ կ'գար գաղափարը բնածին,

Էլ ո՞րտեղից նա լոյս կ'տար փորձից առաջ մեր սրտին.

Տես, միտքը մեր պա՛րտ է միայն տիեզերական արարքին, —

— Միտքը չ'կար փորձից առաջ՝ — նիւթերի մէջ անգոյն էր...

204. Ո՞վ կարող է ժխտել մի բան, որ պարզ է մեզ մեր դարում,
— Մարդը այնպէս, ինչպէս որ կայ, միշտ չի՛ եղել
աշխարհում, —

Նա չէր կարող այդպէս լինել, երբ կրակ էր մեր երկիր,
Նա չէր կարող այդպէս լինել՝ երբ կեանք չ'կար էս ձորում..

Կոյրը անգամ հասկանում է, ո՞րտեղից է նա եկել,

— Զե՞ որ մարդը միայն հողից, ջրից, կրից է ծագել...

Ո՞վ կարող է քեզ հաւատալ, քո խօսքը զուր խնկարկել,
Սիրտը այնպէս, ինչպէս որ կայ, միշտ չի՛ եղել աշխարհում..

205. Էլ ո՞րտեղից առաջ կ'գար միշտ բնածին գաղափար, —
Սրտի հանքը բերք է միայն շարժումների անսպառ...

Էս աշխարհի գետերի մէջ ոչինչ չ'կայ մնայուն,

— Քո բնածին գաղափարը սո՛ւտ է, անմիտ եւ անմար...

Մեր սրտի մէջ բանականը եւ դատողը տարբե՛ր չեն.

— Միայն մի՛ գործ, միայն մի՛ փորձ նոքա անվերջ կ'հնչեն..

Մէկ աղբիւրից, մէկ աւիւնից նոքա վերեւ կ'թռչեն, —

— Քո բաժանումը սրտի մէջ՝ սուտ է, անմիտ եւ անմա՛ր...

206. Եւ դատողին բանականից զուր ես գատել դու զօրով.

Բեռ կրողին բեռնաւորից զուր ես արել դու խռով.

— Աքտը մէկ է, բերդը մէկ է, եւ նորա մէջ մէկ դիւան,
Մէ՛կ տեղից է նաւը գալիս եւ գնում է մէկ բեռով...

Դատաւորը մէկ է մեր մէջ, մէկ է նորա դատաստան.

Դործերը մեր դատում է նա օր ու գիշեր անասան...

Մէկ է հաննարը տանարի եւ նորա մէջ մէկ դիւան.

— Բեռնաւորին բեռ կրողից զուր մի՛ անի դու խռով...

207. Ճիշտ է, սրտում կան անժխտում կիրք ու գազան եւ կողմեր,
 Որ շատ յանախ դուրս են գալիս, վազ են տալիս մեր կողմեր.
 Բայց բոլորը մի հարկի տակ եւ ենթակայ մի՛ գործի,
 — Մէկ է մեր մէջ դատաւորը եւ ցանում է իւր սերմեր...
 Թէեւ ջո՛կ է դիւանը խոր մեր արարփի, արժէփ՛
 — Զո՛կ են գործում խիղնը, գութը իրաւունքի եւ բարփի...
 Բայց իրերի երթը քննող փութը մէկ է, — մի կարգի, —
 — Դու դատողին զուր ես զատել բանականից ինքնաւեր...

208. Դու չիմացար, — քեզից յետոյ եկաւ մէկը վերընթաց,
 Մեր ծնունդը, մեր սերունդը ուս քաց արեց մեր դիմաց...
 Մենք եկել ենք հեռուններից, մեր ծագումը արեւից,
 — Մեր գործի մէջ հեփիաթ չ'կայ, ոչ արարիչ, ոչ աստուած..
 Դու չիմացար, — քեզից յետոյ մինչեւ էսօր շատ շատեր
 Հանդէս բերին նիւթերի մէջ հագարումի նո՛ր ոյժեր...
 — Արեւից է մեր այս գործը, աստղերից ենք մենք եկել,
 Դու դատողին բանականից զո՛ւր ես զատել դառնացած...

209. Դու ծալեցիր, ա՛յ տնաշէն, տարածութիւնը քո մէջ,
 Եւ խեցիր էս աշխարհից եւ ժամանակը անվերջ.
 Մի չ'լուսած կախարդի պէս դու կուլ տուիր տիեզերքը,
 — Ասող ու արեւ, ծով ու ցամաք միայն առար դու քո մէջ..
 Դու բնութեան, նորա գործի զուր գլխատողը դարձար,
 Տիեզերական անջնջելի շարժումը այս ուրացար...
 — Դու ես միակ կործանիչը մեր գոյութեան ու կեանքի, —
 Քո մէջ աշխարհը ներփակած՝ եկար, տեսար ու անցա՛ր...

210. Եւ երբ մարդը՝ խոր վրդովուած՝ ընդդէմ քո սեւ ժխտումի,
Քո մօտ եկաւ աշխարհների եւ իւր մասին հարցումի,
— Դու ասացիր՝ — իսկութիւնը մտքից վեր է եւ անհաս,
Եղած, չեղածը երեւոյթ՝ գետերի մէջ անցումի...
Ասա՛, ի՞նչպէս քեզ հաւատամ. եթէ կեանքը երեւոյթ,
Արեւը սուտ, աստղերը սուտ եւ ծիր-կաթին իսկ անվայր,
Էս աշխարհում չ'կայ ոչ սէր, ոչ իսկ իրեր, ոչ հասոյթ...
— Ասա՛, անգութ, մեզ ի՞նչ կ'ասես, երբ գայ օրը ցատումի...

211. Դո՛ւ, ով կախարդ, մի տե՛ս արդիւնքը պատգամի քո անգութ,
— Աշխարհը զո՛ւր ներկայացում, բեմը նորա սեւաթոյր.
Ուր ամէն ինչ առերես է, ուր ամէն բան դերի մէջ,
Ծնունդ եւ մահ, գարուն ու սէր գալիս, անցնում են իզո՛ւր...
Էլ ի՞նչ ունի սիրտը այստեղ, երբ ամէն բան առերես,
Երբ իսկութեան դռները փա՛կ, իսկ նա անյայտ ու անտես.
Ուր կեանքն է մեր միշտ երեքուն գառանցումի ասպարէզ, —
Եթէ միշտ է քո ասածը, կեանքը վիշտ է եւ իզո՛ւր...

212. Հագար անգամ կարդացել եմ խո՛ր ու խրթին քո գիրքը,
Հագար անգամ ես անցել եմ մտքերի սեւ քո դիրքը,
Ամէն անգամ քո գործի մէջ դուրս է եկել իմ դիմաց
Ժամանակի սովը խորին, ցաւը նորա եւ կիրքը...
Միայն քո մէջ եւ քո սրտում թրծուած անմիտ աղիւսից
Յօրինեցիր դու քո շէնքը՝ հեռու կեանքի սուրբ դասից.
Միայն քո մէջ սկ՛զբ առած, քո անսովոր սե՛ւ սագից
Հնչեց երգը ժամանակի, բերքը նորա եւ կիրքը...

213. Ահա իմ դէմ ելնում եմ միշտ շէնքերը քո հոշակի,
 — Բանի՞ր վկայ՝ — իմացութեան միշտ անկարող վիճակի...
 Բանականը եւ դատողը թշնամու պէս իրար դէմ,
 եւ հակադիր դրութիւններ սրտի անմիտ ներհակի...
 Վերջը է՛լի յուսակտուր՝ ձեռնարկիդ մէջը խիզախ,
 Դու ցրեցիր երկրի վերայ քո պատգամը աջ ու ձա՛խ, —
 — Թէ արարչի գոյութեանը միտքը չունի ապացոյց,
 Թէ հար չ'կայ յաւերժութեան տեսնել գործը անխարդա՛խ...

214. Մի տե՛ս, մի տե՛ս, ի՞նչ արեցիր հանճարների մեծ հանճար,
 — Բոլոր դռները փակեցիր, էլ չ'մնաց ոչ մի հար...
 Աշխարհը մութ, շարժումը սուտ, ինչ կայ, չ'կայ՝ երեւոյթ,
 եւ իսկութեան դուռը փակած՝ դու քե՛զ անգամ մոռացար...
 Խաւարի մէջ լուռ ու մեռակ, խաւարի մէջ անթափանց՝
 Մէկ էլ յանկարծ աչքդ ընկաւ դատաստանին վեհապանծ.
 — Դատաստանին, որ կար քո մէջ, լոյսերը վառ եւ անանց,
 եւ նահանջի՛ր դու՝ մեկնեցիր փութ ու փռմա՛ն խոնա՛րի...

215. Ո՞վ է կարգել մեր գործերին վեհ ու վերին դատաւար,
 Ո՞վ է հնչում մեր սրտի մէջ յաւերժական երգը խոր...
 Ո՞վ է դատում մեր արարքը եւ ցոյց տալիս մեր ուղին,
 Ո՞վ է ջոկում էս արտի մէջ լաւ ու վատը ամէն օր...
 եւ հայեցիր փոր ու փռմա՛ն սրտիդ խորքը անմման,
 Տեսար այնտեղ լոյսերը վառ՝ վսեմ կեանքի՛ ու գարնան.
 եւ քո փակած դուռը նորից մեզ բաց արիր սրտալի՛. —
 — Խիղճն է միայն, որ գալիս է էն աշխարհից իսկութեան...

216. Խաւարի մէջ, ուր ամէն բան կեդծ է, ստոր եւ անտես,
 Աստղ ու արեւ միայն մի ձե՛ւ, գառանցումի մի զո՛ւր ծէս,
 — Միայն մի ձայն կայ յաւիտեան, որ հնչում է խորքերից,
 — Միայն մի ձայն, որ գալիս է էն աշխարհից վեր ու վէս...
 Եւ դո՛ւ, կախարդ, քո մէջ տեսար երկինքը նո՛ր բարձունքի,
 — Պատգամը խո՛ր, գործը հզօր բարոյական օրէնքի.
 Եւ հիմնեցիր դու տանարը նո՛ր լուսաւոր բաղձանքի,
 — Սրտի երգն է, որ գալիս է էն աշխարհից վեր ու վէ՛ս...

217. Մի տե՛ս, մի տե՛ս, ով իմաստուն, ո՞րն է քերքը քո սրտի...
 — Թէ յիրաւի փակ է մեր դէմ դուռը վերին ուղմարտի,
 Ինչպէ՞ս եղաւ՝ նա բաց եղաւ խղճի համար լուսադէմ...
 — Ո՞րտեղից է ձայնը գալիս, — որ մեզ պիտի ազատի՛...
 Թէ չի կարող միտքը քերի հասնել մի օր անհասին,
 Ինչպէ՞ս է մեր սիրտը հասել անմահական իր դասին.
 Ինչպէ՞ս է նա հնչում մեր մէջ իւր արարքը մեր մասին,
 — Ինչպէ՞ս է նա մեր մէջ դրել կարգը վերին իւր դատի՛...

218. Դու չիմացար, գօրքը մեր մէջ մէկ է միայն անսասան, —
 Եւ միտքը մեր, եւ խիղճը մեր, եւ օրէնքը մեր սրտի.
 Եւ նա, որ միշտ դատում է մեզ, եւ գործը իսկ բանական,
 Դուրս են եկել մէկ աղբիւրից եւ գնում են մէկ ուխտի...
 Դու չիմացար, որ ծովի մէջ նաւի վերայ դէպի վեր՝
 Մեզ հանում են, մեզ տանում են դէպի արեւ ու եթեր...
 Նաւը՝ իբրեւ մի կայմալար՝ հողմերի դէմ ցրտաբեր
 Ունի եւ միտք, եւ խիղճ ու խօսք, եւ բռնկում ուղմարտի...

219. Ինչպէ՞ս եղաւ, քեզ փակեցիր խաւարի մէջը դաժան,
 Մէկ էլ յանկարծ քո դէմ տեսար մի ապաւէն փրկութեան,
 — Եւ գոչեցիր՝ ահա եւ նա՛, հրաշքը սուրբ աշխարհի,
 Դեռ չ՛լսուած կոչնակ ու զանգը իրերի՛ իսկութեան...
 Նա է միայն սրտի հրաշքը էն հեռո՛ւ աշխարհից,
 — Խիղին է, խիղին, — նորա գործը յաւերժութեան ծարաւի՛,
 Որ իբրեւ զանգը իսկութեան, կանչում է մեզ բերկրալից, —
 Դէպի կեանքը, դէպի ջանքը ողորտութեա՛ն, արեւի՛...
220. Դո՛ւ, ով կախարդ, խղիի գործը միայն հրաշք կարծեցիր, —
 — Միայն հրա՛շք, որ արձակում է մեր սրտին միշտ վնիւ...
 Զէ՞ որ հրաշք չ՛կայ մեր մէջ եւ ոչ մի տեղ աշխարհում,
 Բոլոր գետերը հոսում են միշտ հարագա՛տ եւ ընտիր...
 Զ՛կայ սրտում ոչ մի հրաշք. — գործ է միտքը մի բերքի,
 Սիրտը միայն ա՛րտ է՝ ծարաւ վեհ ու վերին մի կարգի՛.
 — Խիղին միայն փորձ աննման, — փորձը բարի՛ մի գօրքի, —
 Կեանքի գետերը հոսում են միշտ անարա՛տ ու ընտիր...
221. Արտ ու արօ՛տ, նոր առաւօ՛տ, ծաղիկն ու վարդը շքեղ.
 Անտառը լի՛ բերք է միայն... հրաշք չ՛կայ ոչ մի տեղ...
 Միտքը մեր մէջ, խիղին մեր մէջ բերք է միայն մի կարգի,
 Հրաշք չ՛կայ ոչ սրտի մէջ, ոչ երևկում, ոչ մի տեղ...
 Ծովը հնչում է խոր երգեր իր երկնային երագում,
 Աստղ ու արեւ փամբայ ունին յաւերժութեան խոր դասում.
 Տիեզերքի մէջ կեանքն է հոսում անջնջելի իւր սագում, —
 — Տե՛ս, ամէն ինչ մի կարգի մէջ՝ ունի իւր տեղը անշեղ...

222. Բոյս է միայն միտքը սրտում, նա մի յոյս է էս նամբին,
 Լոյս է միայն խիղնը բերդում, նա էլ յոյս է անմեկին...
 Եւ արարքը, եւ մեր վարքը, մտքերը խո՛ր, խիղն ու խօսք
 Տիեզերքի մէջ սազ են միայն յաւերժութեան սուրբ ձեռին...
 Դու չիմացար՝ — տիեզերքի հետ մարդու միտքը կապ ունի,
 Դու չիմացար, որ մեր խիղնը աստղերի պէս չափ ունի.
 Դատաւորը, — որ սրտի մէջ միշտ մի վերին ավի ունի, —
 Սազ է միայն, դաս է միայն յաւերժութեա՛ն սուրբ ձեռին...

223. Ինչպէս այնտեղ՝ դարբնոցի մէջ կայ եւ հնոց, եւ զնդան,
 Եւ դարբինը, ասես աստուած, նետում է յաղթ իր կռան,
 Կրակների՝ բոցերի մէջ, հարուածների ծովի մէջ
 Զօդում է կեանք, զօդում է ջանք, հեռո՛ւ, հօգ՛ր մի մէյդան...
 Մեր հոգին էլ ասես դարբնոց, մէջը հնոց ահագին,
 Մէկը անվերջ փուխ է փչում եւ զարկում է զնդանին,
 Եւ դարբնոցը զօդում է միշտ միտք ու երազ երկնային,
 — Հնոցի մէջ զօդում են նիշտ սրտի օրէնքը գարնան...

224. Դարբնոցի մէջ դարեր ի վեր զօդում են մեզ լոյս ու սէր.
 Բարոյական պատգամը սուրբ, իրաւունքի ուղիներ.
 Մեր միտքը խոր, մեր ձիրքը ժիր, մեր քռիչքը երկնային,
 — Մեր քեւերը, մեր ձեւերը, որ տանում են դէպի վե՛ր...
 Վե՛ր եմ ասում, ով իմաստուն. միտքն ու խիղնը միշտ եղբայր,
 Դուրս են եկել մէկ արգանդից, գնում են մէ՛կ նաճապարհ...
 — Եթէ սրտի դատաւորը իսկ իրերից է խօսում, —
 — Միտքը նոյնպէս իսկ իրերի երգն է հնչում մեզ համար...

225. Դեռ կա՛ց մի փիչ, ո՛վ կործանիչ, քեզ ասելի՛ք շա՛տ ունեմ.
 — Ես գալիս եմ՝ հեռունեքից, ասողերի պէս անհո՛ւն եմ...
 Ի՞նչ ուզեցիր կեանքում անել, ի՞նչ ես այստեղ դու ցանել,
 Տե՛ս, տիեզերքը մեր մէջ վկայ ես հարցումի կ'հանեմ...
 Կախարդի պէս դու կուլ տուիր տարածութիւնը անծայր,
 ժամանակը, մեր դղեակը քո մէջն առար ու անցար.
 Դու մեր կեանքի եւ գոյութեան չար գլխատողը դարձար, —
 — Դեռ կաց մի փիչ, ո՛վ կործանիչ, քեզ ասելի՛ք շա՛տ ունեմ..

226. Տարածութի՛ւն... դու շինեցիր նորան քո մէջ մտքի ձեւ,
 խոր ժամանակը կարգեցիր քո մտքերին միայն քեւ.
 Եւ քեզ ու քեզ՝ տիեզերքը վէս մտքերիդ մէ՛ջ սլարուրած՝
 — Դո՛ւ ուրացար եւ աշխարհը, եւ կեանքն ու սէր, եւ արե՛ւ...
 Թէ չ'լինէր տարածութիւն, ի՞նչ կ'լինէր քո դիրքը,
 Թէ չ'լինէր տարածութիւն, ի՞նչ կ'լինէր քո ձիրքը,
 Թէ չ'լինէր տարածութիւն, ո՞վ կ'գրէր քո գիրքը, —
 — Տարածութեան մէջն է միայն միտքը նաեւ աներեւ...

227. Տե՛ս, իմաստուն. քէ չ'լինէր տարածութիւնը անհուն,
 — Մեզ չէր կանչի քո ձայնը խոր, էլ չէր հնչի քո լեզուն.
 Լոյսի նման էլ չէր գործի քո գլխի մէջ միտքը խոր,
 էլ չէր զարկի քո սիրտը սուրբ եւ չէր լինի քո անուն...
 Մի տե՛ս, մի տե՛ս, քէ չ'լինէր տարածութիւնը անվերջ,
 էլ չէր գործի մեծ դատաստանը քո սրտում երկնաէջ...
 Քո խօսքը խոր, քո սոսկը հուր դուրս չէին գայ քո բերնից,
 — Զէր տարածուի ազգերի մէջ քո միտքը մեծ ու անշէ՛ջ...

228. Տե՛ս, դու մի օ՛ր կերտում էիր քո պատգամը աշխարհին,
 Զոկում էիր, ասես աստուած, լաւն ու վատը եւ բարին.
 — Քեզի մի օր դրի՛ն դագաղ, տարան տխո՛ւր գերեզման, —
 — Այդ ամէնը տարածութեան մէջն էր միայն անմեկին...
 Քո ժխտումը աշխարհներու առանց նորան չէր լինի,
 Քո հերքումը իսկ իրերի առանց նորան չէր բանի.
 Քո գլխումը միտքը սերմեր առանց նորան չէ՛ր ցանի,
 — Տարածութեան մէջն է միայն եղած, չեղա՛ծը խորին....

229. Զուր կամեցար ջնջել բնաւ տարածութեան մեծ գահը,
 Արեւների եւ աստղերի թախտը վերին եւ ջահը,
 — Զէ՞ որ մի օր նոցա ծնունդը կամեցար դու գտնել,
 Տարածութեան մէջը միայն կայ եւ ծնունդ, եւ մահը...
 Ի՞նչ էլ լինի, նորան ժխտել, նորան զաւթել չես կարող,
 — Նորա մէջ կայ կեանքը համայն, միտքը արի, սրտի դող.
 Նորա մէջ կայ եւ դատաւորը քո սրտում միշտ խօսող, —
 — Օ՛, հասկացիր, զուր ժխտեցիր տարածութեան մեծ գահը..

230. Դո՛ւ, իմ կախարդ, ժամանակի գետերի մէջը յատուկ
 Տեսար միայն մտքի թելեր, նորա ձեւերը անձուկ.
 — Ես չեմ խախտի քո ասածը. նա սրտի՛ մէջ գործ ունի,
 Ես չեմ ժխտի՝ — նա բուն ունի մեր արտի մէջը գաղտուկ...
 Իբրեւ անտե՛ս մի նախարակ՝ նա՛ է մեր մէջ, որ անձայն —
 Բուրդ է գզում, բուրդ է սագում դարեր ի վե՛ր, անխափան,
 Եւ անցքերի թելերը նուրբ, ասես կծիկ անմման,
 Նա միշտ կապում, փաթաթում է հիմքի վերայ իր յատուկ..

231. Դու ինձ ասա՛ր բրդի՛ մասին, որ գգում է ժամանակ,
 Ի՞նչ է շարժումը բնածին, որ նա սագում է անյագ...
 — Ի՞նչ է մանում, ի՞նչ է անում նա մտքի մէջ անդադար,
 — Զէ՞ որ բուրդը պէտք է լինի, որ միշտ մանի նախարակ...
 Շարժումը կայ տիեզերքի մէջ յաւերժական իր հերթում,
 Եւ ոչ մի գործ, եւ ոչ մի փորձ նորա դիրքը չի խախտում,
 Մեր միտքը իսկ, մեր սիրտը իսկ նորա մէջ է անդրդում,
 — Շարժումից դուրս չ'կայ ոչինչ, եւ ոչ միտքը համարձակ..

232. Տե՛ս, ամէ՛ն բան էս աշխարհում շարժումի մէջ է խորին.
 Նա է տալիս հռանդ ու ջանք արեւներին, աստղերին...
 Նա է ցանել կեանքի արտը, նա է յուզում սիրտը միշտ,
 Նորա մէջ է խիղնը դասում լաւ ու վատը եւ բարին...
 Տիեզերքի մէջ շարժումը կայ յաւերժութեան սկզբից,
 — Նա է ծնել եթերի մէջ կարգ ու կանոնը անբիծ.
 Եւ ոչ մի բան չի խուսափում նորա հզօր հոսանքից,
 — Նորա հիմքո՛ւմ սիրտը ունի սէր ու կարօտը վերին...

233. Ի՞նչ է միտքը, քէ ոչ միայն վերին կարգի մի շարժում —
 Եղած բոլոր շարժումների եւ իւր մասին լուսատես.
 Ի՞նչ է գործը մեր սրտերի, քէ ոչ միայն մի յուզում՝ —
 — Անց ու գալիք յուզումների եւ իւր մասին երկնատես...
 Ի՞նչ է խօսքը, կամ այս լեզուն, որ միշտ հոսում է սրտից,
 Թէ ոչ միայն վերին կարգի ու կատարեալ մի շարժում՝
 — Հազար ու բիւր շարժումների եւ իւր մասին կարեկից, —
 Նա՛ է մեր մէջ, ասես աստուած, խօսքը հիւսում ու սագում..

234. Եւ ես ահա քեզ եմ ասում, ո՛վ իմաստուն աշխարհի,
 — Ի՞նչ էր միտքը քո սրտի մէջ, քո գլխի մէջ միշտ արի՛,
 Թէ ոչ միայն վերին կարգի եւ վիթխարի՛ մի շարժում՝ —
 Մեր գոյութեան, կեանքի մասին եւ իր մասին փառարի...
 Էն ի՞նչ կրակ էր երկնային, որ վառում էր միշտ քո մէջ,
 Էն ի՞նչ նրագ էր անմեկին, սփռեց քո լոյսը մեր մէջ, —
 Թէ ոչ միայն վերին կարգի ու լաւագոյն մի շարժում՝ —
 — Էս աշխարհի եւ իւր մասին, արեւի պէս երկնաէ՛ջ...

235. Միտքը քո մէջ, միտքը իմ մէջ, որ կա՛յ, ահա, գօրաւոր,
 — Յաւերժական շարժումների մասն է վերի՛ն, լուսաւո՛ր.
 Իսկ դու, կախարդ, այդ շարժումը, իբրեւ գործիք, քո ձեռին
 Փորձ արեցեր ժխտել նորան, — նորա դիրքը երկնաւոր...
 Բայց չիմացար, որ ոչ մի բոյս ինքը իրան չի խախտի,
 Ոչ մի գինուոր, ոչ մի կոռուդ ինքը իրան չի յաղթի.
 Եւ աշխարհում ոչ մի շարժում ինքը իրան չի մերժում,
 Օ, իմաստուն, միտքը երբե՛ք ինքը իրան չի ժխտի...

236. Տե՛ս, շարժումը յաւերժութեան կայ ամէն տեղ, անխտիր,
 Եւ սարի մէջ, եւ ֆարի մէջ, եւ ջրի՛ մէջ համակիր...
 Աստղերի մէջ հասնում է նա միշտ ահաւոր չափերի,
 — Բոյսը սիրուն, լոյսը անհուն շարժումի մէջ է ընտիր...
 Յաւերժութեան սուրբ շարժումի գերագոյն մասը մեր մէջ,
 Յաւերժութեան նուրբ յուզումի վեհագոյն դասը մեր մէջ.
 Բոյս, անասուն, մարդը խօսուն նորանից են դուրս եկած,
 — Նորա ընտիր եւ մտացիր երկնային սազը մեր մէջ...

237. Գերեզմանիդ վերայ կանգնած՝ քեզ կ'կանչեն հարցումի,
 Դատաստանիդ համար մի օր քեզ կ'կանչեն ցասումի.
 — Դու ապրեցար արեւի տակ՝ նորա լոյսովը պայծառ,
 Բայց ուրացար արեւը վառ քո գործի մէջ մերժումի...
 Գերեզմանիդ վերայ կանգնած՝ քեզ հարց կ'տամ ես անվերջ,
 — Զէ՞ որ հիւսայ, իբրեւ անիւն, դու տեղ ունիս հողի մէջ.
 Տե՛ս, քո մարմինը հալոււմ է շարժումի մէջ անդադար, —
 — Զէ՞ որ միայն տարածութիւնն է տեղ տալիս քեզ իր մէջ...

238. Գերեզմանիդ վերեւ կանգնած՝ ես կ'հնչեմ իմ ձայնը,
 Որ կայ յաւերժ տարածութիւն, կայ եւ նորա ոստայնը...
 Կայ շարժումը անջնջելի՜ յաւերժութեան աղբիւրից,
 — Նա, որ ծնել է մարդու մէջ ժամանակի զնդանը...
 Ես կ'հնչեմ երգը իմ խոր, քող աշխարհը իմանայ, —
 Շարժումի մէջ հազար ու մէ՛կ աստիճան կայ անխնայ...
 Եւ գերագոյնը նոցանից գործ է անում սրտի մէջ,
 Միտքը վերին, կամ մեր հոգին նա է ծնում, — միայն նա...

239. Վեր կաց ու տես. քեզնից յետոյ ինչե՞ր արեց մարդը ժիր,
 Ինչե՞ր ցանեց էս արտի մէջ եւ ո՞ւր հասաւ երկնացիր.
 — Տես, ամէն օր նոր նուաճում, նո՛ր լոյս, նո՛ր բոյս,
 նո՛ր արե՛ւ,
 Վեր կաց ու տես. երկինք հասաւ միտքը հօգօր եւ ընտիր...
 Իմացութեան դռները փակ դու քողեցիր եւ անցար,
 Քեզնից յետոյ շատ հեռուներ միտքը նախրեց բոցավառ...
 — Տե՛ս, գոյութեան հարցերի մէջ միտքը աստուած է դառել,
 — Իմացութեան դռները բաց՝ մեզ տանում են նոր աշխարհ..

240. Շատերի պէս մէյդան մտար, որ բաց անես հին հանգոյց,
 — Որոնեցիր եւ դու աստուած, նորա գահը անմատոյց...
 Վերջը միայն փոր ու փոշման խօսք ասացիր ու անցար,
 — Թէ Արարչի գոյութեանը չ'կայ ոչ մի ապացոյց...
 Շատերի պէս դու չիմացար գործը այնպէս, ինչպէս կայ,
 Մեզանից դուրս նա չի' եղել, բնութեան մէջ նա չ'կայ.
 Նա եղել է միայն մեր մէջ, նա ծնուել է մեր սրտում,
 — Իբրեւ մեր հի'ն ու երկնային հանապարհին մի վկա՜յ...

241. Ես կ'կանչեմ խոր անցեալից հազար ու բիւր աստուածներ,
 Քեզ ցոյց կ'տամ նոցա գործը, նոցա փորձը ահաբեր.
 Նոցա թիւը եւ անիւը անցել է միշտ մեր սրտում,
 Նոցա ահը, նոցա մահը մեր մէջ է միշտ բարձրացել...
 Զուր է փորձը տեսնել աստուած իրերի մէջ անկործան,
 Մեզանից դուրս նա չի' եղել եւ չի' լինի անբաժան.
 — Ծնուել է նա միայն մեր մէջ, այնտեղ էլ նա կ'մեռնի,
 — Տե'ս, քո սրտում, նորա բերդում նա մի'շտ ունի վեհարան...

242. — Մի տե'ս, կախարդ, էլի ունիմ քեզ ասելիք ես ընտիր,
 Ի՞նչպէս եղաւ, քեզ կարգեցիր տիեզերքի մէջ օրէնսդիր...
 Ճի՞շտ է միքէ, որ արեւը միշտ հլու էր քո կամքին,
 — Ճի՞շտ է արդեօք, աստղերը քեզ նայում էին ժամադիր...
 Տե'ս, դու եկար կեանքը այցի ու յետ դարձար դատարկի՛ւն,
 Տե'ս, արեւը, ինչպէս առաջ, կեանք է շողում կախարդուն.
 Տե'ս, աստղերը, ինչպէս առաջ, հմայք ունին զուարթուն, —
 — Քեզ ո՞վ ասաց, թէ դու ես լսկ տիեզերքի մէջ օրէնսդիր...

243. Դու սասցիր՝ — աշխարհը այս միայն անմիտ երեւոյթ,
Ի՛սկ իրերը ունին անտե՛ս, անմատչելի՛ մի բնոյթ.

Ա՞յդ էր, — ասա՛, — պատգա՞մ խո՛ր նշմարտութեան
Եւ կեանքի,

Թէ՞ դառնացած քո սրտի մէջ զուր բռնկուած մի զայրոյթ...

Ո՞վ յօրինեց այդ երկւորումը աշխարհի անիմաստ.

Մինչեւ հիմայ մեր ձեռքումը դորան չ՛կայ ոչ մի փառս,

Զէ՞ որ դորան չի հաւատայ մարդը արի՛ եւ զգաստ,

— Քո փանապարհը չի բերի սրտին պտուղ ու հասո՛յթ...

244. Ա՛յս, երանի դուրը բացուէր գերեզմանի քո տխուր,

Գէթ մի անգամ դու ելնէիր դէմս արի՛ եւ կտուր,

Քեզ ես արի՛ ցոյց կ՛տայի սրտի գործը անսովոր,

Եւ մեր կամքից դուրսը գործող սարքը, կարգը երկնաստո՛ւր...

Քեզ քաջի պէս ցոյց կ՛տայի աշխարհը պերն եւ հօր,

Քեզ լոյսի պէս ցոյց կ՛տայի, ի՞նչ է արել միտքը նոր.

Դու ակնեբեւ կ՛տեսնէիր, որ երեւոյթ չէ՛ աշխարհ,

Որ մօտենում է իսկութեան միտքը անխա՛խտ, ամէն օր...

245. Եւ դուրս կ՛գար քեզ հարցումի մեր օրերի հերոսը,

Քեզ ցոյց կ՛տար մտքի վառած հեռուների փարոսը.

— Կարո՞ղ ես դու գէթ առարկել մեր ասածին, մեր գործին,

Քանի միտքը ունի վերե՛ւ իւր աննման տոկոսը...

Էլ մի՛ ասա՛, — երեւոյթ չէ՛ մտքի բերած բերքը խո՛ր,

Երեւոյթ չեն լոյսի անտես փառագայթները հօր.

Երեւոյթ չէ՛ կոսմիկ ալիքը քափանցող ու անտես, —

— Օ՛, լոյսի պէս, կանչում է մեզ հեռուների՛ փարոսը...

246. Դու չ'տեսար, որ սրտի մէջ հանգոյցը կա'յ աշխարհի,
Ահա', իմ մէջ կայ փոխառումը նրբագոյն նիւթերի, —
Իմ գանգի մէջ, ասես վերին աստուածային կենդրոնում,
Կայ փոխառումը տիեզերքի ամենալաւ ոյժերի...
Ես եմ ահա տիեզերական կեանքի խորին կենդրոնը,
Իմ մէջ տիեզերքը եփում է անմահութեան մեռոնը.
Իմ մէջ գործում է անսասան յաւերժութեան կանոնը, —
— Տե՛ս, իմաստուն, իմ գանգի մէջ կայ փոխառում լոյսերի..

247. Մնաս բարի, քաջ իմաստուն, քեզ ասելիք էլ չունեմ,
Դու տապարով գլխատեցիր կեանքն ու արեւ լուսադէմ.
Դու մոռացար քեզ հետ եկած հաննարների հաննարին,
— Նորա կեանքը լոյս էր տալիս մեզ հարազատ ու վսե՛մ...
Ես խօսք ունիմ վեհ ու վերին աստուածային քերթողին,
Ես խօսք ունիմ կեանքի տանարը յաւիտեան կերտողին.
— Բա՛ւ է, որքան սիրտս մաշեց քո անողոք զարդուղին...
— Մնաս բարի՛, ով իմաստուն, քեզ ասելիք էլ չունեմ...

ԺԲ. ՎՕԼՎԳԱՆԳԻ ԳԵՕԹԵ

248. Ո՞ւր ես, ասա՛, ով արարիչ սրտի բա՛րձր երգերի,
Դո՛ւ ես, դու ես այգեսպանը սրտի փաղցր բերքերի.
Մինչեւ էսօր մէկը չեղաւ, որ քո հրգը մեզ երգէր,
Եւ հասկանար,, ինչպէս եւ դա՛ւ, վերին մի՛տքը աշխարհի...
Ոչ մի փորձանք եւ ոչ մի ցաւ քեզ չ'ստիպեց քո նամբին,
Ոչ մի պարծանք եւ ոչ մի դաւ քեզ չ'յաղթեց քո քամբին,
Ոչ մի սեղաւ եւ ոչ մի նաւ քեզ չ'զաւթեց բնաւին,
— Դու ես, դու ես զօրապետը սրտի վերին զօրքերի...

249. Վօլփգանգ Գեօթէ, Վօլփգանգ Գեօթէ, սիրտը քեզի
կարօտ է,
Դու հեռացար եւ առանց քեզ, տե՛ս, արեւը աղօտ է.
Առանց քեզի բոյս ու ծաղիկ, լոյս ու շողիկը տխուր,
— Հողմը սարի, — ծովը արի՛ քո երգերին կարօ՛տ է...
Դու բարձրացար բարձունքների վեհ ու վերին բարձունքին,
Դու կամեցար սահման դնել մարդու տխո՛ւր արցունքին,
Դու ժիր անցար էս կամուրջը՝ չ'նայելով փորձանքին, —
— Վօլփգանգ Գեօթէ, Վօլփգանգ Գեօթէ, կեանքը քեզի
կարօ՛տ է...

250. Հոգու ճայնը դու լսեցիր, իբրեւ վերին մի գուշակ,
 Մեր սրտի մէջ յաւերժութեան դու մենկեցիր դրօշակ,
 Դու ասացիր՝ սահման չունի կարօտը մեր, սիրտը մեր,
 — Հոգին է մեր տիեզերքի մէջ գործ անողը եւ մշակ...
 Իբրեւ գլուխ բիր բազմութեանց, որ կան այստեղ առյաւէտ,
 Դու սուգունցիր տիեզերքի մէջ, դու ձուլունցիր նորա հետ,
 Դու աշխարհը համարեցիր մի սուրբ այգի պտղաւէտ,
 — Գո մէջ, քո մէջ՝ կեանքը շողաց վեհ ու վերին յաղթանակ...

251. Քանի՞ անգամ խօսել եմ ես հողմերի հետ սրբնքաց,
 Քանի՞ անգամ լսել եմ ես ծովի երգը անխմաց,
 — Դաշտ ու արօտ եւ առաւօտ քո երգերին միշտ կարօտ՝
 Քանի՞ անգամ քո խորհուրդը ասել եմ ինձ սրտաբաց...
 Ասես կրակ անմահական՝ տարածունցիր լոյսի պէս,
 Ասես հրազ յաւերժութեան՝ մեր մէջը կաս վե՛ր ու վէս...
 Դու ապրում ես բոյսերի մէջ, յոյսերի մէջ երկնաէջ,
 — Գո պատկերը մեր սրտի՛ մէջ միշտ կ'մնայ երկնատե՛ս...

252. Դու մարդու մէջ տեսար դրդո՛ւմ, անհուն ձգտում դէպի վե՛ր,
 — Վերին ձգտումը անհունի, որ մահ չունի, իբրեւ սէր...
 Թէկուզ եւ նա դեգերում է խաւարի մէջ, տանջահա՛ր,
 Բայց նորա մէջ ոշմարտութեան արեւը կայ լուսաբեր...
 Ճիշտ ասացիր. այգեպանը, երբ դնում է իւր այգին,
 Միշտ լաւ գիտի. — ծառը իրեն պտուղ կ'տայ սրտագին...
 Աշխարհն այգի՛, մարդը մի ծառ է նորա մէջ երկնային.
 — Նա էլ մի օր աստուածագո՛ր բերք կ'բերի վեհ ու վե՛ր...

253. Մարդը քէեւ փամբայ ունի անհրաժեշտի սահմանում,
 — Արեւը սուրբ շողում է նուրբ նորա սրտի խորանում...
 Եւ ուրիշերի շարժումի մէջ՝ բուքն ու բորանը իր շուրջ,
 Արծուի պէս լոյսի՝ քեւին նա միշտ երկինք է գնում...
 Թէպէտ այստեղ սիրտը չունի քաղճանքը իւր անարա՛տ,
 Թէպէտ այստեղ շղթայի մէջ նա սէ՛ր չունի հարազա՛տ,
 Բայց ելնում է, նա քեւում է դէպի կեանքը իւր ազատ,
 — Տիեզերքի մէջ, երբի՛ք մէջ մարդը արե՛ւ է ցանում...

254. Դու ասացիր, մարդը երբե՛ք աստուածներից պակա՛ւ չէ,
 Մեր մտացիր սիրտը երբե՛ք խաւարի սեւ մասը չէ՛,
 Յաւերժութեան գործերի մէջ՝ ճշմարտի լոյսը ձեռին,
 Աստուած է նա եւ նորանից ոչ մի բանով պակա՛ւ չէ...
 Ճիշտ ասացի՛ր. Տիեզերքի մէջ ծնունդ, անկում, երթը վե՛ր,
 Կեանքը եւ մահ, վերածնո՛ւնդ միշտ իրար կից, իրար մէջ,
 Իսկ անսահման շարժումի մէջ անջնջելի՛ մեր հոգին
 — Ասես աստուած, վե՛ր է ելնում դէպի արե՛ւ, դէպի սէ՛ր...

255. Սրտի խորին անդունդներից դու չար հոգին դուրս բերիր
 Եւ ճշմարտի զօրքերի դէմ մեհամարտի կապեցիր.
 Եւ նա ուղղեց իւր սեւ հարուածը լոյսի դէմ հագեւոր,
 Նա փորձ արեց, որ խորտակի սրտի արեւը ընտիր...
 Նա դուրս եկաւ մեհամարտի, նա դուրս եկաւ գրագի,
 Որ կործանի՛ սրտի արեւը՝ երկնային սուրբ դասի.
 Դեւը հոգ՛ր ծաղրանք նետեց մեր ձգտումին անհասի՛,
 — Բայց յաղթանակը կուռի մէջ տարաւ գործը երկնաւոր...

256. Սրտի խորքից դու հանեցիր մեղադրականը վերին, —
 Եւ մեղաւոր մարդը կանգնեց յաւերժութեան առաջին.
 Արդարադատ դո՛ւ կարդացիր յաւերժութեան վնիւր,
 Որ մարդու մէջ անպարտելի կայ լո՛յս ու սէր եւ բարի՛ն...
 Դու մեր հոգին բաժանեցիր երկու հօր բանակի,
 — Ճշմարտութեան զօրքը վերին եւ կիրքը սե՛ւ մարակի՛...
 Եւ դուրս եկան նոքա դասի յաւերժի սուրբ գահի մօտ, —
 — Իսկ յաղթանակը երկնային տարաւ լո՛յսը եւ բարին...

257. Դու ձգտեցիր արեւների նո՛ր ու հօր գալուստի,
 Եւ չուզեցիր չար հոգու դէմ դիմել ստոր փախուստի.
 Դու, որ հասար նշմարտութեան իմացումի բարձունքին,
 — Կեանքի համար միշտ բաց արիր հանապարհը Ֆառուստի...
 Վեզ չ'յաղքեց փորձանքի մէջ պայքարը սեւ խաւարի,
 — Նա չ'խախտեց ձգտումը սուրբ դէպի արեւն արդարի՛,
 — Դու ասացիր, սէրը սրտի նո՛ր գարուններ կ'բերի, —
 Եւ ջնջեցիր անմիտ հեքիաթը դառնութեան, կորուստի՛...

258. Վանի՞ անգամ ես իմ սրտում կարդացել եմ քո խօսքը, —
 — Ո՞վ կարող է սրտի ձգտումը հանգցնել յաւիտեան...
 Վանի՞ անգամ ես իմ բերդում վերապրել եմ քո սոսկը. —
 — Ի՞նչ կարող է սրտին բերել աշխարհի կիրքը դաժան. —
 Ոսկի, խնոյք, փառք եւ պատիւ, որ էսօր կան, վաղը ոչ,
 Սէրը կանանց՝ մեզ միշտ խաբող, միշտ խուսափող
 ու դողդոջ,
 Բերք ու պտուղը անցաւոր, կռիւ ու զէնքը անկոչ, —
 — Երբե՛ք, երբե՛ք չեն գրաւի դոքա սիրտը անմման...

259. Օ՛ր, երկնային ձգտումի մէջ սահման չունի սիրտը մեր,
 Ոչ մի փորձում, ոչ մի գործում նա յագեցնալ չի կարող.
 — Էսօր այստեղ, վաղը այնտե՛ղ, ձեռնարկի մէջ անհամբեր,
 Էս աշխարհից, էս գործերից նա գոհ մնալ չի կարող...
 Հեղեղի պէս, որ նետում է սարի լանջից դէպի ցած,
 Եւ միշտ ձգտում դէպի հեռուն՝ փրփուրի մէջ, զայրացած,
 Մարդն էլ ընկած է երկնփից, ինքը իր մէջ բռնկուած,
 — Ճախրում է նա դէպի հեռուն, դէպի անհունը կարող...

260. Վօլֆգանգ Գեօքէ, Վօլֆգանգ Գեօքէ, սիրտը քեզի կարօ՛տ է,
 Տես, երկնփում, կեանքի ձորում արեւը մեր աղօ՛տ է...
 Բոյսերի մէջ, լոյսերի մէջ կարդում եմ միշտ քո խօսքը,
 — Ասա՛, եարաք, ինչո՞ւ սիրտը յաւերժութեան կարօ՛տ է...
 Ես կ'կանգնեմ ծովի ափին, քող նա խօսի քո երգը,
 Ես կ'դիմեմ ծառին, քփին, քող նա ասի քո բերքը,
 Ես հարց կ'տամ եւ հողմերին, քող ինձ ասեն քո վերքը, —
 — Վօլֆգանգ Գեօքէ, Վօլֆգանգ Գեօքէ, կեանքը քեզի
 կարօտ է...

ԺԳ. ԷԼԻ ԴԵՊԻ ՀԱՅՐԵՆԻՔ

261. Մեր քաջերի եւ ջոջերի բոլոր վայրերը անցայ,
Կեանքի անյայտ ուղիների պատկերահանը դարձայ.
Գետերի մօտ ջրերը յորդ անցքերը հին խօսեցին,
Յուզուող ծովի, կանչող հովի հարց ու փորձը խմացայ...
Ես մշուշից խոր անցեալի յետ կանչեցի մեծերին,
Նոր քննութիւն ես կարգեցի մեր հնութեան գործերին,
— Որ իմանամ, ո՞վ է դրել հիմքը կեանքի փորձերին, —
Կեանքի բոլոր ուղիների ժիր քննիչը ես դարձայ...
262. Վերջը փռչման ու անգիւման՝ միտքս դարձաւ մի դահին,
Եղած չ'եղածը սրտիս մէջ նա համարեց մի նահին.
Աստուածներիս նա գլխատեց, կուռքերի հիմքը խախտեց,
Ու հաստատեց նո՛ր կարգ ու սարք իմ մէջ իբրեւ արարիչ...
Եւ ազատուած կեանքի ծանր նահիւններից ու ծէսից,
Իբրեւ հատուած յաւերժութեան, իբրեւ հոգի մի անրիծ,
Շրջում եմ ես օր ու գիշեր եւ որոնում իսկ իրե՛ր,
— Միտքս արի, սիրտս բարի՛, ես հեռու չեմ աստղերից...

263. Իմ հայրենի դաշտերի մէջ, Մասիս սարը իմ դիմաց,
 Եթերային կեանքի մասին հարցում արի խորիմաց.
 Եւ նա, փաջը մեր լեռների, մի մեծ վկայ անցեալի,
 Խօսքը խօսեց ինձ իսկուքեան, կեանքը ասաց սրտաբաց...
 Վանի՞ անգամ Մասիս սարը պայծառատես եւ արի՛,
 Աղօթքի պէս գիրքը կարդաց յաւերժական աշխարհի.
 Վանի՞ անգամ ես լսեցի խրատը խո՛ր ու բարի,
 — Նա ինձ ասաց, ո՞ւր է հոսում կեանքի գետը սրընթաց...

264. Մասի՛ս, Մասի՛ս, դու վեհարան երկնահոջակ զօրքերի,
 Հոգմերը քեզ կարդում են վէս գիրքը վերին բարքերի...
 Ամպերը սէգ՝ փռչուրի պէս, փռ ուսերին տարածուած՝
 Աղաղակում, որոտում են՝ գիծը բռնած դիրքերի՛...
 Կայծակ ու շանքը բոցավառ՝ ասես թուրը արարչի,
 Բռնկում է, որ աշխարհը իւր հարուածովը ջնջի՛,
 Եւ վերջ դնի էս արարքին, էս արցունքին տրտունջի՛, —
 Իսկ դու՝ հօգօր կանգնած ես միշտ վեհ ու վերին, վիթխարի՛..

265. Տե՛ս, շատ անգամ բուռն ու բորան, ալան քալան ու մրրիկ
 Ասես հեղե՛ղ, բիրտ ու ահեղ, քեզ պաշարում են սաստիկ...
 Բայց դու հօգօր կանգնած ես միշտ, անպարտելի եւ հպարտ,
 Եւ չես ուզում նայել անգամ գո՛ւր խաղերին այդ փոքրի՛կ...
 Դու լաւ գիտե՛ս, փարուանի պէս փորձը կ'գայ ու կ'երթայ,
 Էլի արեւը դուրս կ'գայ, կեանքը նորից կ'լսնդայ,
 Եւ փռ սրտում աշխարհի միտքը յաւիտեան կ'քնդայ, —
 Եւ դու հօգօ՛ր կանգնած ես միշտ, երկնքի պէս անառիկ...

266. Մասի՛ս, Մասի՛ս, տես քո դիմաց Ալագեօզը երկՊագօր
 Քեզ պէս արի կանգնած է միշտ՝ մէջք ու ուսը անսովոր...
 Դուք երկուսով՝ ասես լկայ անդառնալի անցեալի,
 Դուք երկուսով զո՛րծը գիտէք հին ազգերի ալեւո՛ր...
 Ասէ՛ք, ասէ՛ք, ինչպէ՛ս անցան ազգերը բիւր էս հովտից,
 Ո՞վ էր, եկաւ կամ ի՞նչ տարաւ էս աշխարհից, էս բերդից,
 Ո՞վ կար ազատ եւ անաբատ սիրտը մաշող սեւ դարդից,
 — Ասէ՛ք, ասէ՛ք փորձը, զործը հին ազգերի ալեւոր...

267. Մասիսը ժիր, նակատը բաց, եւ Ալագեօզը խոհուն
 Ինձ միառմի խօսք ասացին, խօսքը արի՛, կախարդո՛ւն...
 Աչքիս առաջ՝ քարուանի պէս, հեռուներից, անցեալից
 Անցքերը բիւր եկա՛ն, անցա՛ն խորհրդաւո՛ր ու անհուն...
 Եւ էս կանգնած՝ նայում էի կեանքի հօր գետերին,
 Լուռ եւ տխուր լսում էի սրտի հօր դատերին,
 — Ես հայացքո՛վ դիտում էի հեռուից կանչող բաղերին,
 — Անցքերը բիւր եկա՛ն, անցա՛ն խորհրդաւոր եւ խոհուն...

268. Եւ Մասիսը, եւ Ալագեօզ, իբրեւ հօր հսկաներ,
 Յաւերժութեան դռների մօտ՝ ասես ահեղ պահապան,
 Ինձ ասացին հին ազգերի անցուղաբձը, երգն ու սէր,
 Եւ խօսեցին կոիւր հին, հերսը, ներսը բնութեան...
 Ես լսեցի խօսքը նոցա այն հեռաւոր օրերից,
 Երբ կեանքը դեռ նոր էր ծնուիլ միշտ հաբազատ իր մօրից,
 Երբ մարդը դեռ չէր բաժանուած իր բոյրերից, բոյսերից,
 Եւ երկիրը գէսքը ունէր իւր անթառա՛ւ մանկութեան...

269. Եւ ես տեսայ. ֆանի՞ անգամ սուրը ձեռին ու խռով,
 Ազգերը բիրտ եկան անցան իմ հայրենի՛ հովիտով.
 Քանի՞ անգամ, ազգ իմ, ազգ իմ, դու զոհ դարձար քշմամուն,
 Քանի՞ անգամ նա կորածնեց քո շէնքը սուրբ, անվրդով...
 Էլ չ'մնաց եւ ո'չ մի ազգ, որ բեռ չ'տար քո սրտին,
 Էլ չ'մնաց եւ ոչ մի սոսկ, որ չ'տեղար քո գլխին.
 — Քո տանը միշտ, քո արտի մէջ դարձար գերի՛ դու խալխին,
 — Քանի՞ անգամ մահը դաժան անցաւ քո սուրբ հովիտով...

270. Քանի՞ անգամ հիմք ես դրել դու հագեւոր շէնքերի,
 Քանի՞ անգամ ուխտ ես արել դու երկնաւոր բերքերի.
 Բայց քշմամին ամէն անգամ սուր է քաշել անողոք,
 Որ կործանի քո գործը սուրբ՝ արիւնի մէջ աւերի՛...
 Քեզ քո բախտը թոյլ չ'տուեց հասնել կեանքի բարձունքին,
 Դարեր ի վեր սահման չ'կայ քո դառնագին արցունքին,
 — Ոչ մի ազգից դու պակա՛ս չես սրտիդ լուսովը վիրին, —
 Քեզ քո բախտը թոյլ չի տալիս հիմնել գործը հանճարի...

271. Ո՞ւր եմ, ասա՛, քո երգիչները անմման եւ հօր,
 Ո՞ւր եմ, ասա՛, քո կտրիմները յաղթութեան միշտ սովոր,
 — Տե՛ս, քո տխուր մանապարհին աւերակները անթիւ,
 Եւ նոցա մէջ բայդուշը միշտ կեանք է վարում մեռաւոր...
 Իմ հայրենի՛ք, ոսկի երա՛զ, — երբ կ'գայ քո առաւօտ,
 Ե՞րբ կ'նախրես դու դէպի վե՛ր, արեւներին միշտ կարօտ, —
 — Որ քո սրտի տանարի մէջ կեանքը շողայ լոյս ու սէ՛ր,
 Ազգ իմ, ազգ իմ, երբ կ'գայ քո մոխ ու փարթա՛մ առաւօտ..

272. Վե՛ր կաց, ով ֆա՛ջ, արծուի պէս վե՛ր սաւառնիր երկնֆով,
— Եւ ոչ մէկից դու պակա՛ս չես սրտի անհուն ֆո հանֆով...
Մասիսը, տե՛ս, եւ Արագած, ֆո յայտնութեանը վկայ,
Քեզ քե՛ւ կ'տան դէպի արե՛ւ իրենց անհո՛ւն կրակո՛ւլ...
Արծուի պէ՛ս, արծուի պէ՛ս, աչֆերդ բաց ու արի,
Կուրծֆդ լեցուն եռանդ. եւ սէր, սրտիդ աստուածը բարի, —
Վերե՛ւ, վերե՛ւ, կանչում է ֆեզ ֆարուանը խիտ աստղերի՛,
Ազգ իմ, ազգ իմ, վեր կաց շուտով, օրը անցաւ երկնֆով...
273. Դու առաջին ազգերի հետ մամբայ ելար վեհ ու վէս,
Դու անմեկին ֆաջերի հետ հանդէս եկար ինֆնատես.
Մերք ասպարէզը ֆո գործի ներկուեց անմեղ արիւնով,
Եւ սուրբ հանդէսը ֆո փորձի դարձաւ միայն ողբի՛ ծէս...
Դարեր անցան, բայց ծովի՛ մէջ՝ մրրիկների, հողմի դէմ
Դու ֆո ձեռքին պիրկ պահեցիր սուրբ դրօշակը վսեմ...
— Ո՞վ կարող է ազատութեան ֆո մանապարիը խախտել
— Զե՞ որ երկինֆ սաւառնողին պէ՛տք է վերին գործի բէմ...
274. Քեզ բնութիւնը համակիր՝ դատ է կանչում անդադար,
Զուրն ու ջրուէժը ֆո ծոցին՝ ունին վրէժը անմար.
Տե՛ս, ֆո լեռները երկնահաս, տե՛ս, ֆո բեռները անթիւ —
Ասես կիրք են յաւերժութեան, ճիրք են ազա՛տ ու յամառ...
Անդնդախոր ձորերիդ մէջ գետերը յորդ՝ բարձրաձայն
Ահեղաշունչ երգ են ասում, — երգ անցեալի՛ ու արեա՛ն,
— Տե՛ս, ֆո անտառը վի՛շտ ունի, — դեռ չ'լսուած
խո՛ր մի վիշտ,
Իմ հայրենի՛ք, երբ կ'ծագի սուրբ արշալո՛յս ֆեզ համար...

275. Տե՛ս, վաղեմի քո փառքերը տապալուած են հողի՛ տակ,
 Հարուստ ու շէն քո կարգերը աւերուած են ու խորտակ.
 Աւերակները շուրջ պատած՝ մէջը սուգ է ու սգուն՝,
 — Ո՞ւր է, չ՛կան քո գործի մէջ Մեսրոպ Մաշտոց եւ Սահակ..
 Հիւանդագին քոյն է ծորում սուգ ու շիւան քո սրտից,
 Քո գործերին վատն է տիրում, — վատը, սուտը եւ կսկիծ.
 Քո դաշտերում, քո վաշտերում — ամայութիւն ու թախի՛ծ,
 — Ազգ իմ, ա՛զգ իմ, բարբերդ լո՛ւռ, փառքերդ զո՛ւր
 ու խորտա՛կ...

276. Տե՛ս, մարդկութեան միտքը արի՛ — սաւառնում է դէպի վե՛ր,
 եւ գիտութեան ձիրքը բարի՛ — յօրինում է նոր թեւեր.
 Կեանքը լոյս է, թռիչքը՝ յոյս, մեզ տանում են դէպ արե՛ւ,
 — Իսկ դու, ազգ իմ, ինչո՞ւ անվերջ ցաւի՛ մէջ ես ու աւեր..
 Թեւաւորուած, ձեւաւորուած՝ արդ ու զարդով եւ հպարտ,
 Դուրս եկ հանդէ՛ս, ձիրքերդ վէս, սէր ու հանճարդ անպարտ,
 Թող տապալուին կուրծքդ մաշո՞ղ տառապանքը, ցաւ ու դարդ,
 Օ՞, հայրենի՛ք, շուտ ոտքի՛ ել եւ սաւառնի՛ր դէպի վեր...

277. Ձեր սեւ վիմակը ես գիտեմ, քո՛յր ու եղբայր իմ կորած,
 Դուք տեղահան եւ ցիրուցա՛ն, ձեր սուրբ օջախը մարած,
 Օտարի՛ մօտ, բէթարի՛ մօտ, լոյս ու գարնա՛ն միշտ կարօտ՝
 — Հայրենի՛ տուն, հայրենի բունը սգաւո՛ր, աւերուած..
 Քոյր ու եղբայր, — լսում եմ միշտ ձեր երգը խո՛ր ու կսկիծ,
 — Մի առեղծուած, որ ձեր մամբին հնչում է խո՛ր դարերից,
 Հնչում, կանչո՛ւմ է դառնաճայն, բայց չի՛ գտնում կարեկից..
 — Հայրենի տուն, հայրենի բունը քարո՛ւքանդ եւ ընկա՛ծ...

278. Ո՞ւր ես, դո՛ւրս եկ ձե՛նով Օհան, ձե՛ն տուր անյաղթ փաջերին,
Քո ձայնը զիլ կ'խորտակի երիւնդի պատերը.

Դաւիթ, Միհր, անթի՛ւ գոհե՛ր — գործի ելե՛ք սրտագին,
Թող նո՛ր ընթացք ձեր դէմ առնեն կեանքի վարա՛ր գետերը.
Մեսրոպ Մաշտոց եւ սուրբ Սահակ, Շնորհալիդ մե՛ծ Ներսէս,
Եւ բիւր փաջեր, եւ բիւր ջոջեր անցե՛ք մի նոր ասպարէզ.
— Իմ հայրենիքը ասող ունի, — ասողը պայծա՛ռ օրերի,
Վազե՛ք, հասե՛ք, անյաղթ փաջեր, նոր գործ արե՛ք վե՛ր
ու վէս ...

279. Ազգ իմ, ազգ իմ, խօսե՛դ ասա՛, յաւերժութեան խօսք լինի.
Քո խոր սրտի սոսկը ասա՛, որ կեանքը այս վե՛ր հանի.

Մտքի աւագ տանարի մէջ քեզի վայե՛լ տեղ ունիս,
— Խօսե՛դ ասա՛ կայծակի պէս, որ տիեզե՛րքը տատանի...
Զուր չես եղել անթիւ դարեր դու փառութեան մարտիրոս,
Զուր չես դիմել անթիւ դարեր դէպի լոյսը ու փարոս,
— Զե՛՞ որ ցաւն է քեզի արեւ նշմարտութեան սուրբ հերոս,
— Խօսե՛դ ասա՛, — քեզ արժանի յաւերժութեան խօ՛սք լինի..

280. Տե՛ս, արիւնդ իմ երակում տիեզերքի զարկն է զարկում,
Տե՛ս, աւիւնդ, իմ դղեակում անհունի երգն է երգում.
Սուրբ անունդ՝ հնչում է խո՛ր, ասես կա՛նչը երկնային,
Եւ գարունդ՝ երազի՛ պէս՝ սրտերի մէջ է ծաղկում...
Ազգ իմ, ա՛զգ իմ, շուտ ոտքի՛ ել, տե՛ս քո գործերը ընտիր,
Իմացութեան փաջերի պէս՝ աշխարհի կա՛րգը դատիր.
— Եւ ոչ ոքից պակա՛ս չես դու, սէր ու համնարդ ազդո՛ւ,
Սրտիդ հանգերը հանդէս բեր, բարձր ու վսեմը գտի՛ր...

281. Քեզ եմ ասում, Ձենով Օհան, դուրս եկ հօգ՛ր ու կանչի՛ր,
— Երկրէ երկիր որոտի պէս թող միշտ բռնա՛յնը թնդայ.
Յաւերժութեան գործի անյաղթ թմբուկահարը դարձիւ.
— Թող բռն ազգի ձիրքն ու ձգտո՛ւմը տիեզերքում որոտայ...
Աստղ իմ, ա՛ստղ իմ վառ ու անքիծ՝ իմ մթագոյն երկնփից
Վաղուց ես դու կանչում ինձի դէպ հեռունե՛րը փայլուն.
— Թող ճանապարհը իմ պատեն փորձանքը սե՛ւ ու կսկիծ,
Բայց էլի ես քե՛զ կ'դիմեմ միշտ դէպի վե՛ր ու անհուն...

282. Երկրի վերայ տեղ չ'մնաց, որ աչքը իմ չ'տեսներ,
 Մեր վերաբերին դեղ չ'մնաց, որ սրտումս չ'բուսներ,
 — Եթերի պէս աստղերի բուն՝ խոր երգերովս անհուն,
 էլ աշխարհում երգ չ'մնաց, իմ ականջին չ'հասներ...
 Իսկը իմ մէջ նո՛ւրբ իրերի, սոսկը իմ մէջ յաւիտեան,
 Գէսքը իմ մէջ սո՛ւրբ եթերի, խօսքը իմ մէջ անկործան.
 — Ինձ են միայն խօսքը տուել, տէրը ե՛ս եմ բնութեան,
 էլ աշխարհում գիրք չ'մնաց, որ իմ սիրտը չ'տեսներ...

283. Բոլոր գետերը աշխարհում հոսում են միշտ դէպի ծով,
 Բոլոր բաղերը ջրերում խօսում են նիշտ սրտի սով,
 Բոլոր դատերը մարդու մէջ հիւսում են նո՛ր առաւօտ,
 — Դիրքը գրոց միայն իմ մէջ, սիրտս անհուն, ասես ծով...
 Դուք չ'գիտէք, ի՞նչ են խօսում ծաղիկն ու բոյսը դաշտի,
 Դուք չ'գիտէք, ի՞նչ են ասում մրրիկն ու լոյսը սրտի՛,
 — Բոլոր գետերը հոսում են կեանքի համայն աղբիւրից, —
 Կեանքը մէկ է, աշխարհը՝ մէկ, սիրտը նորա մարդու մէջ...

284. Ինչ եղել է, կամ ինչ որ կայ, ինչ կ'լինի անխուսափ,
 Մէկ է միայն, մէկ անբաժան գետի նման բազմաչափ...
 Նա է հոսում, անվերջ դասում յաւերժութեան գործը իւր,
 — կեանքը մէկ է, աշխարհը մէկ, սիրտը նորան միակ չափ...
 Սէգ սարերից ու ծովերից, խոր ու հզօր հողմերից
 Լսում է միշտ խորհրդաւոր կեանքի իմաստը անբիծ...
 Կեանքը մէկ է, աշխարհը մէկ, գիրքը նորա մարդու մէջ,
 — Կարդա՛ եւ տես յաւերժութեան սուրբ էջերը աստղալի՛ց...

285. Մի տե՛ս, ծաղիկը մորենու զգում է իւր բողբոջը,
 Կարմիր շողիկը վարդենու գիտէ սիրոյ սուրբ կոչը,
 Բոյս ու ծաղիկ, լոյս ու հովիկ լեցուած են խո՛ր կարօտով,
 Աղմկարար վտակը իսկ զգում է իւր խոխոջը...
 Եւ բնութիւնը միշտ յդի՛ շէն ու շողուն գարունփին,
 Հագար նագով, հագար սագով սպասում է իւր բերփին...
 Յաւերի մէջ սիրտը անվերջ կարօտ է միշտ իւր երգին,
 — Ո՞վ յօրինեց էս երկնաւոր կեանքի հզօ՛ր բողբոջը...

286. Մուր գիշերին իր յուշերին հողմը կարօտ է խօսում,
 Իսկ անմեկին իւր փշերին վարդը հեփիաթ է ասում.
 Ասող ու արե՛ւ, սէր ու բարե՛ւ մէկ աղբիւրից են գալիս,
 — Եքերի մէջ մէկը անվերջ իւր սարք ու կարգն է դասում...
 Իմ սրտի մէջ խոր ապրումի հագար ու մի՛ աղբիւր կայ,
 Ինձանից դուրս կեանքի գաղտնիքը գտնելու մա՛ր չ'կայ...
 Զէ՞ որ հոգին է բնութեան անցուդարձին միշտ վկայ, —
 — Զէ՞ որ իմ մէջն է աշխարհի վարար գետը միշտ հոսում...

287. Արծուի պէս կանգնում եմ ես լերան բարձր կատարին,
 Նայում եմ ես հեռուից հեռու՝ մթփի քանձր սքարին.
 Աչքիս առջեւ կեանք է հոսում քիւր բերքերով վեր ու վէ՛ս,
 — Տե՛ս, իմ գտածը նմա՛ն չէ մթփերի հի՛ն քէքարին...
 Տեսնում եմ ես՝ — մահ ու ծնունդը անցաւո՛ր մի վիճակ.
 — Զ՛կայ այստեղ ոչ կործանում եւ ոչ նորի՛ յաղթանակ...
 Կեանքը մէկ է եւ գործը մէկ, — ինքը իր մէջ նպատակ.
 — Իմ տեսածը, իմ արածը ես չեմ մատնի դադարին...

288. Արեւն ահա լոյս է տալիս, — գործը նորա անսասան,
 Իմ մէջ ահա կոյս է լալիս՝ փորձը նորա անբաժան.
 — Զ՛կայ այստեղ ոչ մի էակ, որ իր դասը չունենայ,
 Հեռուից ահա լոյս է գալիս, — գործը նորա անխափան...
 Ոչ ոք չ՛ասի ինքն է այստեղ, էս գործի մէջ անդրանիկ,
 Ոչ ոք չ՛ասի, ինքը իր մէջ նոր բերդ ունի անառիկ.
 — Եւ ամէն ինչ մէկ է այստեղ, — մէկ անբաժան ընտանիք,
 Հեռուից անվերջ լոյս է գալիս, — գործը նորա անսասա՛ն..

289. Եւ այս հզօր պատկերի դէմ, կարօտով լի՛ մշմարտի՛
 Դառնում է խո՛ր հայացքը իմ դէպի խորանը սրտի.
 Այնտե՛ղ, այնտե՛ղ կայ իսկուքիւն, — իրերի երթը խորին,
 Ճշմարտութիւնն է պահ եկած աւիւնի՛ մէջ իմ բերդի...
 Աչքերս խո՛ւփ, մտքերս ծո՛ւփ, կեանքը ամբողջ՝
 գանգիս մէջ.

Նիւթը ահա քի՛ւր մասերով քանձրանում է հանգիս մէջ...
 Նիւթը ահա իւր դասերով մերկանում է ջանքիս մէջ, —
 — Նիւթն է ահա աստուածանում հնոցի՛ մէջ իմ սրտի...

290. Թող գան, թող գան միշտ դէպի ինձ իմաստունները բազում,
ես միառմի նոցա կ'ասեմ, ո՞րն է ճիշտը այս դասում.

Տիեզերական շարժումներից — յաւերժականը իմ մէջ,
Ո՞վ է, ասէ՛ք, խորհրդաւոր փորձերը իւր միշտ խօսում...
Թող գան, թող գան միշտ դէպի ինձ եւ իմաստուն ու գիտուն,
Սիրտս նոցա ես բաց կ'անեմ, ուր կեանքը կա՛յ կախարդուն.
Մարդ ես, նայի՛ր դու քո ներսը, ուր կայ շարժումը անհուն,
— Անտես որակը աշխարհի կա՛յ իմ սրտի խո՛ր դասում...

291. Ա՛խ, թէ մի օր ես թեւ առնեմ, էս մութ ձորիցը ելնե՛մ,
— Արծուի՛ պէս, արծուի՛ պէս երկնականաբար բռնեմ.
Ես իմ սիրտը, — ես իմ սիրտը, կեանքի վերայ շաղ կ'տամ,
— Մտքերը իմ աստղերի պէս բիւր խմբերի կ'գարնե՛մ...
Եւ կ'կապեն մտքերը իմ մի նոր կամար երկնի՛,
Եւ կ'թափեն ջահերը եմ սէր ու լոյսը բարձունքի.
Եւ կ'հնչի կեանքին այնօր խօսքը խորին գարունքի...
Ա՛խ, թէ մի օր ես թե՛ւ առնեմ, կեանքի կամա՛րը բռնե՛մ...

292. Իբրեւ հոգի ես նո՛ր կարգի՛ ցոյց կ'տայի բացէրաց,
Ի՞նչպէս նիւթը՝ բիւր որակի մեր մէջ դառնում է աստուած.
— Ցոյց կ'տայի ներսը նորա, ուր կա՛յ յուզում ու տենչանք,
Որ եւ կցո՛ւմ է իրար հետ աստղ ու արեւը կերտուած...
Տեսէ՛ք, մեր մէջ կա՛յ իսկութիւն եւ իրերի նուրբ լեզուն.
Իմ մէջն է նիւթը կատարում ծէսերը իւր երազո՛ւն.
Զէ՛ որ նա է կեանքի կանչել բոյս ու թռչուն, անասուն.
Նա է մեր մէջ խոր հաստատել դիւանը այս եւ աստո՛ւած...

293. Յոյց կ'տայի ես այն ուղին, որ իւր փորձովը խորին,
 Բերեց անտես զօրքը նիւթի իմացումի այս գործին...
 — Ի՞նչ կ'ասէիք դուք շուարած՝ քէ բերմունքով նուրբ դասի
 Ձեր դէմ ընկած քարը յանկարծ լեզու առնի եւ խօսի'...
 Տեսէ՛ք, ահա՛ պատգամը վէս. սիրտն է, սիրտը մի արգանդ,
 Նիւթը այնտեղ դառնում է լո՛յս, միտք ու հոգի՛ եւ աւանդ.
 Տեսէ՛ք սիրտը, — նա նիւթերից ծնում է սէ՛ր, խաւ ու խանդ,
 Սի՛րտը միայն ձեզ քաց կ'անի խորքը խորի՛ն անհասի...
294. Ո՞վ է, ասէք, ինձ աչք տուել, որ հեռուները տեսնեմ,
 — Լեզո՛ւ, ականջ, հոգսեր ու տանջ, որ խօսք ասեմ ու լսեմ.
 Ո՞վ է իմ մէջ կանգնել դիւան, ձիրքը վերին բարձրութեան,
 Որ էս գործով, էս խո՛ր փորձով անհունի վայրը հասնեմ...
 Նիւթն է այսպէս աչքեր ծնել, որ ինքն իրեն լաւ տեսնի,
 Գուքն է էսպէս աւիւն սնել, որ էն երկինքը հասնի.
 Ձիրքը նորա իմ մէջ ահա աստուածարար կ'բուսնի,
 Իմ սիրտը գուք՝ ես իբրեւ նիւթ հեռուից հեռո՛ւ կ'տեսնեմ..
295. Դուք բիւր դարեր գործ ունեցաք ձեր սրտի մէջ աննման,
 Ասես կոյրե՛ր, դուք չ'իմացաք, ի՞նչ բան է այդ վեհարան.
 Կեանքի համար դուք հիմնեցիք անքիւ փորձեր ու ձեռնարկ,
 Բայց չ'իմացաք, միայն ձեր մէջ կայ խոր կեանքի
 գործարան...
 — Թողէ՛ք, քողէ՛ք փորձերը ձեր միշտ արտաքին ու անձո՛ւկ.
 Սի՛րտն է միայն կեանքը ծնում, գործերը մեծ ու յատուկ.
 Ձեր մէջ է լուկ իմացումի նրազը վառ ու պատրոյգ,
 Նիւթն է ձեր մէջ կանգնել անշէ՛ջ իր երկնային գործարան..

296. Քաջ եւ արի ազգը ունի լուրջ եւ կարող իր գորքը,
 Որ քշնամին ոտ չ'դնի երկրի ներսը, կամ խորքը.
 Որ նորա մէջ անխախտ լինի կարգ ու սարքը եւ կանոն,
 Եւ ամէն ոք հանդէս հանի իւր աւիւնի՝ շնորհքը...
 Սիրտը, ասես, մի զինարան, գորք է իւր մէջ յօրինում,
 Նորա գորքը, ասես դիւան, իւր մէջ նո՛ր կարգ է ծնում.
 Սիրտը, ահա՛, զրահաւոր՝ գործով հեռո՛ւ է գնում,
 — Մեզ տանում է դէպի գարուն սրտի անհո՛ւն այս գորքը...

297. Ամէն մի գորք ունի ուրոյն կազմ ու կերպը իւր դասում,
 — Փոխում է նա ժամանակի անցքերի մէջը բազում.
 Ռազմագնդերը նորանո՛ր, գէնք ու զրահը տարբեր,
 Եւ հոսում է կեանքը արի՛, ասես ոսկի՛ երազում...
 Սրտի գորքը դարերի մէջ փոփոխական ու ընթաց,
 Նորա խորքը պայքարի՛ մէջ, գործերը ժի՛ր ու կերտուած,
 Նիւթն է, տեսէ՛ք, աստուածային կերտումի՛ մէջ բանիմաց,
 Եւ խօսում է սիրտը, ասես հաննարը խո՛ր իւր դասում...

298. Համէրասի երգածը խո՛ր բերք ուրո՛յն մի արտի,
 Պղատոնի ասածը խո՛ր նորք էր ուրո՛յն մի հերթի.
 Եւ Դանթէի բերածը զօր՝ գէնք էր, տարբե՛ր զօրութեան,
 Եւ իսկ Կանտի կերտածը նոր գորք էր ուրո՛յն մի բերդի...
 Իմաստունները չ'իմացան իսկութեան խօսքը ազատ.
 — Սրտի գորքը փոփոխակա՛ն, գործը ընտիր ու հաստատ.
 Նիւթն է, ահա՛, աստուածային հիւստուածքի մէջ սէ՛ր
 ու դա՛տ,
 — Մեզ դէպի վեր ու անվեհեր տանում է զօ՛րքը սրտի...

299. Հունա՛ր, հունա՛ր է գործը այս, սիրտը նուբար է եւ խա՛ս.
 — Ի՞նչ է, ասէ՛ք, կեանքին պակաս, ի՞նչ է խօսքը, կամ երազ.
 Ես հեռունքը ման եկայ, սրտի պէս սո՛ւրբ էլ չ'կայ,
 Հունա՛ր, հունա՛ր է փորձը մեր, սէրը նուբա՛ր ու անհաս..
 Դո՛ւ, իմաստուն եւ ժիր գիտուն, դո՛ւ գործաւո՛ր ու քերթող,
 Վանի՞ աշդպէս չ'հասկանա՛մ իրերի խորքը կերտող,
 Տեսէ՛ք, ահա՛, ձեր մէջը կայ ձեր նանապարհը հարթող,
 Հունա՛ր, հունա՛ր է միտքը այս, — ոսկի կամա՛ր է եւ խաս..

300. Հունա՛ր, հունա՛րը նիւթի մէջ, կեանքի գումարը իմ մէջ,
 Սէրը նուբար է երկնային, նորա տումարը իմ մէջ.
 Բոլոր ջոջերը ցիրուցա՛ն, բոլոր փաջերը անցա՛ն,
 Եւ նոցա բեմը երկնային, յոյսերի թե՛մը իմ մէջ...
 Եկէ՛ք, եկէ՛ք, ընկեր ու եադ, ժիրքը ժամի ձեզ ասեմ,
 Բերքերս հէզ եւ ամանաթ ես միառմի կ'ըստեմ.
 Կեանքի երգը, ասես հեփաթ, հեռունքին կ'սագեմ, —
 — Հունա՛ր, հունա՛րը սրտի՛ մէջ, ոսկի կամարը իմ մէջ...

301. Դո՛ւ, դաժան մահ, փանի կ'ուզես սուրդ սրի՛ր ինձ համար,
 Թոյլ չեմ տայ քեզ՝ իմ կերտածը զուր կործանես չարաչա՛ր.
 Իմ գործը դեռ երկա՛ր, երկա՛ր էս հովտի մէջ կ'մնայ, —
 Թոյլ չեմ տայ քեզ, զուր կործանես կեանքի անհո՛ւն
 Էս տանար...

Ջարգա՛նդ եւ ահ, ձեզ իմ սրտից դուրս կ'հանեմ ես մի օր,
 Ջեր սեւ գահը դուրս կ'վանեմ իմ տանարից լուսաւոր.
 Եւ դո՛ւք, եւ դո՛ւք իմ թշնամիք, — ինձնից հեռո՛ւ կ'մնա՛մ, —
 Իմ նանապարհը չի՛ կտրի ձեր գործը սե՛ւ, յանցաւո՛ր...

302. Աստղ իմ, ա'ստղ իմ, հեռուից հեռու ինձ կանչում ես
դու սրտանց,

Երազի մէջ, իմ սազի մէջ տեսնում եմ քեզ միշտ անանց.
Կեանքս անցա՛ւ, իսկ դու դեռ կաս իբրեւ վերջի՛ն ապաւէն,
Քո յետեւից, քո յետեւից ես մի՛շտ կ'գամ անթախանձ...

Քա՛լստ իմ, քա՛լստ իմ, — քեզնից բնաւ վարդ ու ժպիտ
չեմ ուզի,

Քո բերքերը, քո ձիրքերը ինձի երբե՛ք չեն յուզի.

— Քա՛րը, քա՛րը, տեսե՛ք, իմ դէմ խոր յուզմունքից կ'լսուի,
Ա'ստղ իմ, ա'ստղ իմ, ես կ'գտնեմ քո սուրբ ուղին
գերազանց...

303. Իմ բերքը դուք, վայրի՛ հողմեր, երկրէ երկիր էք ցանում,
Եւ դո՛ւք, հեռու, անյայտ կողմեր, ձեզ է սիրտս որոնում.
Ո՞ւր ես, գարո՛ւն, դուրս բե՛ր ցոյցի սրտիս խորի՛ն հանդէսը,
— Տեսե՛ք, մարդիկ, նիւթը իմ մէջ սէր ու աստուած
է դառնում...

Տեսե՛ք, սաստիկ նիւթը ահա իմ մէջ ծնում է թիւը,
Եւ թուական իմացումի վէս ու անտե՛ս անիրը...

— Իմ մէջ, տեսե՛ք, կեանքը ունի բի՛ւր ու հաւե՛ս հաշիւը, —
Ո՞վ է, ասե՛ք, ողջ աշխարհին իմ բերք ու վե՛րքը ցանում...

304. Բա՛ւ է, բա՛ւ է, ֆանի այսպէս բաց անեմ ձեզ կեանք ու սէր,
 — Թող իմ գիրքը եւ այս ձիրքը ձեզ ցոյց անի իմ աստղեր.
 Դեռ շա՛տ եւ շա՛տ ես կ'շրջեմ երկրէ երկիր ու մենակ,
 — Թող այս գիրքը, նորա ձիրքը ձեզ ցո՛յց տայ իմ երազներ..
 Հէ՛յ, հէ՛յ հեռու իմ ընկերներ, ո՛ւր էք, ելէք դուք իմ դէմ.
 Եւ դուք, եւ դո՛ւք, քշնամիներ, ձեր արածը ես գիտե՛մ.
 — Հեռուների՛ց էի եկած եւ հեռուներ՛ը կ'նախօրեմ, —
 Բա՛ւ է, ֆանի սիրտս ցանի կեանքի վերայ լո՛յս ու սէ՛ր...

305. Մնաք բարի՛, եադ ու ծանօթ, սահմանը մօտ է գործիւ,
 Մնաք բարի՛, սէ՛ր ու կարօտ, պայմանը մօտ է դարձիւ.
 Բերքերը իմ ահա ձեր դէմ, — էլ ասելիք ես չունեմ, —
 — Մնաք բարի՛, գարուն, արե՛ւ, եամանը մօտ է դարձիւ...
 Բառերը այս, տառերը այս գօրքեր եմ խո՛ր իմ նիւթի,
 Դիմակ հագած՝ դուրս եմ եկած անդունդներիցը սրտի...
 Կուզե՛ք հասնել դուք իրերին, — ներսը նայե՛ք ձեր սրտի, —
 — Մնաք բարի՛ սէ՛ր ու կարօտ, պայմանը մօտ է դարձիւ...

ՄԵՐ ԿԵԱՆՔԻ ԻՄԱՍՏՈՒՆՆԵՐԸ

(ԳԼՏԿԵՐ ՈՒ ԺԳՒՏ)

1907—1916

Լ. ՍԵՐՈՒՐԸ ԴԱՏԱՍՏԱՆԻ ԱՌԱՋ

Բուդումենց Օհանը յայտնի չուղար էր: Ամէն տարի
ֆաղաֆ էր ուղարկում 400—500 գլուխ մսացու եգ ու կով:
Էս տարի Օհանը պահած ունէր 150 գլուխ ընտրովի բոր-
դաղի եգ:

Նոյեմբեր ամիսն էր: Պէտք էր ապրանքը տանել ֆաղաֆ:
Օհանը կանչում է իր վաղեմի ծանօթ Սերոբին:

— Սերոբ ջան, ժամանակ է, եզները ֆաղաֆ պտի տանես:

— «Կ'ասես, կ'ասե՛ս, Օհան ախպէր: Ե՞րբ չեմ կատա-
րել քո ազիզ խօսքը, որ հիմայ չ'կատարեմ: Բա՛շ ուստայ.
ինչպէս հրամայե՛ս, էնպէս էլ կ'անեմ»:

— Սերոբ, 150 գլուխ ապրանք է: Էստեղից կը ֆշես Զա-
լալ-օղլի: Էնտեղ խոտ կ'առնես, մի երկու շաբաթ կը պահես
եզները, իսկ յետոյ — դո՛ւզ Թիֆլիզ: Ծախսերի համար ահա
քեզ հազար մանէք. Հըմա ապրանքին լաւ նայես, տան տղայ
ես, քեզ կ'հաւատամ, — ախպօ՛րս պէս կ'հաւատամ...

— «Վա՛հ, տնաշէն. քա խօ անօրէն չենք, խօ գող,
աւագակ չենք: Ամանաթը որ կայ, սրբութեն ա: Աստուած
կա՛յ, խիղն կա՛յ... Քո ապրանքն, ախպէր ջան, աչքիս
լուսի պէս պահե՛մ, ֆաղֆում քեզ յանձնե՛մ... Էսֆան տարի

խէք աչքով նայողը քող գետին մտնի՝... Արխայի՛ն կաց, Օհան ախպէր, յուսով եմք, քո դէմ պարգերես դուրս կը գանք»:

Հետեւեալ օրը Սերոբը մէկ ուրիշ ընկերոջ հետ Օհանի ապրանքը բշտում էր դէպի Զալալ-օղլի:

Մի շաբաթ չ'անցած՝ Բուդումենց Օհանը արդէն Թիֆլիզ էր եւ աշխատում էր, լաւ մուշտարի գտնի իր ապրանքին: Մի յայտնի մսագործից նոյն իսկ կանխավնար ստացաւ ուստի անհամբեր սպասում էր Սերոբին:

Մի ամբողջ ամիս անցաւ, Սերոբը չ'եկաւ:

Օհանը մոռալուեց, դէս դէն ընկաւ, լաւ ու վատ երազներ տեսաւ, նամակներ գրեց, հեռագիր խփեց, տեղեկութիւններ հաւաքեց, — բայց իգո՛ւր, Սերոբը չկար, ու չկար:

Արդէն երկրորդ ամիսն էր անցնում: Օհանը պատահաբար հանդիպեց իր ծանօթներից մէկին, որ եկած էր Զալալ-օղլի գիւղից: Նա Օհանին յայտնեց, որ Սերոբը վաղուց է, որ ծախել է եզները, իսկ ինքը Զալալ-օղլի գիշեր ցերեկ ֆէֆ է փաշում...

Օհանը, այդ որ լսեց, գունատուեց. ծնկները, կարծես, քուլացան, բայց քիչ յետոյ բացականչեց:

— Էդի սո՛ւտ ա, անկարելի բան ա:

Ժամանակն անցաւ, եւ Օհանը կամաց-կամաց ընտելացաւ այդ մտքին: Յանախ նորա սրտում փայլում էր մի հեռաւոր

եւ աղօտ յոյս. — Սերոբը կը գայ, եզները կը բերի — մի յոյս, որ նորան զբաղեցնում եւ կենդանութիւն էր տալիս...

Մի օր դուրս գալով Շէյք-ան-Բազար, Օհանը պատահեց Անրոբին:

— So Սերոբ, Սերոբ. տունդ չֆանդուի: Ի՞նչ եղաւ քեզ. ի՞նչ բերիր իմ գլխին:

— Բարո՛վ, Օհան ախպէր: Նոր եմ եկել: Իմ արե՛ւ, քո՛ ալեւ միտք ունէի — էսօր իրիկուն գամ քո տեսութեան: Ասա՛, տսնամ, Ե՛րբ գամ, որ տանը լինես, որ քեզ համար լաւ լինի, յարմար լինի... Խօ լաւ գիտե՞ս, որ ես հոգով, սրտով կ'ուզեմ շուտով հաշիւդ տա՛մ, պրծնե՛մ...

— Էս սահաքին, էս սահաքին, պէտք է գաս, գնանք, — բղաւեց Օհանը:

— Օհան ախպէր, մի՛ չարանա: Ես հաշուից փախչող չեմ: Կ'գամ, ախպէր, կ'գամ, քո հաշիւը, — քամամ, պարգերես կը տամ: Հըմայ մէ խնդիր ունեմ: Էս գործը մե՛ծ գործ ա, մեծ հաշիւ ա: Մենք երկուսովս չենք կարող մաքրել: Ուրեմը՝ մի — երկու միջի մարդ պէտք է լինի, խասկացող, իսափով մարդ: Ես իմ ինքեկան պարտքը կատարեմ — էնոնց առաջ քո հալալ հաշիւը տամ... Թող մեր դատաստանը խղճով, աստուծով կատարեն: Էստորից լա՛ւ խօսք: Ռազի՞ ես, քէ չէ:

— Ռազի՛ եմ, ռազի՛: Իմ հետ մէ՛ տեղ, կ'մնան մեր երկրացի — Համբարձումենց Սուֆօն եւ Սինանենց Ալէֆան: Թող էնոնք լինեն դատաւորներ, — պրծա՞նք:

— Լաւ, լաւ ախպէր ջան, բա՛շ ուստայ. — ասաց Սերոբը, — համաձայն եմ, կ'ընդունեմ: Ի՞նչ եմ ասել, խղճմտանքով մարդ եմ: Գա՛մ, գա՛մ ախպէր ջան, քո հաշիւը տամ, հոգիս ազատեմ:

Նոյն օրը Բուդումենց Օհանի օթադում Սերոբի դատաստանն էր: Դատաւորների դերում Համբարձումենց Սուփօն էր եւ Սինանենց Ալէֆսանը:

— Օհա՛ն ախպէր, մի՛ չաբանա, Սերոբը լաւ մարդ ա. հաշիւդ, ինչպէս հարկն ա, կը տայ, — ասաց Սուփօն: — Սերո՞բ, դէ ասա՛, տսնանք, ի՞նչ արիւր ապրանքը:

— Ի՞նչպէս, քէ ինչ արիւր. էդ էլ խօ՞սք ա, որ կ'ասես: Ծախեցի, ի՞նչ արի: Տօ տնաշէն, էնպէստ հարց կու տաս, կ'ասես, ես գող եմ, աւագակ եմ... Էնպէս կը խօսաս, իբրեւ քէ Սերոբն Օհան ախպօր փարէն կերել է... Ծախեցի՛, ի՞նչ արի: Թէ դատաւոր ես, քո հաշիւն ստացի՛. քո ի՞նչ գործն ա, ծախեցի, չ'ծախեցի, կամ քէ չէ է՛ս արի, էն արի՛...

— Ինչո՞ւ ծախեցիր: Ամանաք ապրանք ծախել կարելի՞ է...

— Ի՞նչ անենք, որ ծախեցի: Մարդ ես, իսան ես, խղճով դատաւոր ես, հաշիւդ ստացի: Տե՛ս, Սուփօ, դուք էստե՛ղ դատաւո՛ր էք, էդպէս չէ՞: Հըմա չ'մոռնաք, որ էնտե՛ղ, վերե՛ւն էլ դատաստա՛ն կայ, Աստուծու անմահական դատաստան: Էնի հըմէն ինչ կ'տեսնա՛յ, հալա՛լ դատաստան կ'կատարայ: — Տե՛ս, Օհան ախպէր, սուտ չ'կայ, դրուստը կ'ասեմ, չ'նեղանաս, ես դո՛ւզ մարդ եմ...

— Դէ լա՛ւ, լա՛ւ, պատմի՛ր, տսնանք — ասաց Սուփօն:

— Ուրեմը, Օհան ախպէրն ինձ յանձնել ա 150 գլուխ սպրանֆ: Էդի դրուստ ա, ես իմ հոգին, դրուստ ա: Ապրանքը մինչեւ բերի — խասուցի Զալալ-օղլի, 50 գլուխ նամբին սատկաւ:

— Էդի սո՛ւտ ա, սո՛ւտ ա, ես իմ Աստուած, սո՛ւտ ա, հոգի ես կորցնում, — բղաւեց Օհանը:

— Ի՞նչ ես ասում, Սերոբ, ասաց Սուֆօն, Զա՛ղ, առողջ, բորդաղի եգ, ինչի՞ պտի սատկէր...

— Էհէ՞, լաւ բան ա. լա՛ւ դատաստան կենես, Սուֆօ, լա՛ւ դատաւոր ես, իսկի մի՛ ասա... Եաւա՛շ, էստեղ խեղճ Սերոբից հաշի՞ւ կ'ուզէֆ, քէ՞ անհոգի, անաստուած բաներ պէտք ա խօսաֆ: Էդ ի՞նչ խօսք ա. ինչպէ՞ս քէ, ինչո՞ւ սատկաւ: Ուրեմը ձեր աղայ կարծիքով տաւարն իսկի չ'սատկի՞... Մարդ որ մարդ ա, կ'մեռնի՞, քէ չէ՞: Դէ, անասունն էլ մարդու պէս մէ բան ա, կը ծնվի էլ, կը սատկի էլ... Էդ ի՞նչ խօսք ա, որ կ'խօսաֆ:

— Դրուստ ա, Սերոբ. դրուստ ա. անասուն կը ծնվի էլ, կը սատկի՛ էլ: Բայց հաւատա՛լու բան չէ, որ երկու աւուր մէջ 50 գլուխ սատկի:

— Սուֆօ, անհոգի՛ Սուֆօ. դու էստեղ եանի՛ պատճառնե՞ր կ'ուզես, ուրեմը դու ֆննիչ ես, սլէստ կենես: Եաւա՛շ, ես չասեմ, դու ասա, անհո՞գի Սուֆօ: Որ էստեղ, դատաստանի առաջ, չասեմ, — քէ 50 գլուխ սատկաւ, էլ էտ սաղ հաշիւն ի՞նչպէս ներկայացում... որ յիսուն չասեմ, օրինակ, ասեմ, քէ ֆսանը սատկաւ, ի՞նչ դուրս կը գայ,

էդպէստ հաշիւը կը դրստովի՞ր... Է՛, ճեզնի՞ց ինչ կ'երթայ :
Ես կ'ասեմ, — յիսուն գլուխ սատկաւ, դուք էլ խղնով պա-
տասխան տվե՛ք, ասե՛ք. դրուստ ա՛, Սերոբ ջան, դրուստ ա,
յիսուն չէ, քող վաքսունը, քող եօթանասունը սատկած
ըլնի՛ր... Է՛, որ էդպէստ ասե՛ք, եանի՛ր ձեր լեզուն ձեր բերնի
մէջ կ'կոտրվի՞ր...

— Լա՛ւ, Սերոբ, էդ յիսանի հաշիւը քող, ասաց Սու-
ֆօն, ի՞նչ արիւր միւս հարիւր եզը :

— Ծախեցի :

— Ի՞նչպէս :

— Զուլստը հարիւր մանեք :

— Ուրեմը 100 գլուխը հանեց հինգ հազար : Ճի՞շտ ա,
Սերոբ ջան :

— Ճի՛շտ ա, դրո՛ւստ ա, Սուֆօ ջան, դրո՛ւստ ա, ի՞նչ
եմ ասել...

— Ուրեմը, Սերոբ, էդ հինգ հազարը ո՞ւր է : Պէտք է
տաս Օհանին :

— Ա՛չքա լուս : Աժարը՛մ, լաւ դատաւոր էք, լա՛ւ էլ
խղնով, իսաժով դատաստա՛ն կ'ենե՛ք : Տօ անհոգի, անաս-
տուած Սուֆօ, էստեղ, օտարական տեղ. ես էլ մէ խեղն,
դարիբական մարդ : Տսնամ, ինձնից հաշի՛ւ կ'ուզե՛ք, քէ՞
վող կ'ուզե՛ք : Տօ՛, անխիղն, անհոգի Ալէքսան, լեզուդ ինչի՞
ա լալկվե՛լ, պապանձվե՛լ. ինչի՞ր չես խօսա... Ախպէր,
գօր ա, քէ՞ օրէնքով ա : Թէ կ'ուզե՛ք գօրով իմ լուս հոգին

կորցում, արե՛ք, արե՛ք. էսա մէ խատ շապիկ ունեմ վրէս, կ'ուզե՞ք, էն էլ տամ ձեզ, հոգիս ազատվի՛ր:

— Մի՛ նեղանա, Սերոբ. հանգիստ խօսա՛. ի՞նչ ես արել հինգ հազարը:

— Ա՛յ, էդպէս ասա՛, էդպէս ասա՛, Սուֆօ ջան: Այսր ես գիտեմ, որ կանաչ մեռսնը զօրութիւն ունի... Ա՛յ, էդպէս խղճով, իսափով հարց տուր, ես էլ զաթի խղճով, Աստուծով կ'պատմեմ...

— Լա՛ւ, ասա՛ տսնանք:

— Սուֆօ՛, Սուֆօ, էդտեղ, չոթֆի վրա գցա՛ երեք հազար մանեք մէկ...

— Էդ ի՞նչ երեք հազար ա, Սերոբ:

— Տօ՛, անհոգի, ես խօ սուտ չ'ասացի՞: Եանի նեղութեմ ա քեզ, որ չոթֆի վրա մէկ երեք հազար գցես: Եանի որ գցես, ձեռդ կ'կոտրվի՞... Տօ, անաստուած, քափուր Սուֆօ. ես կ'ասեմ երեք հազար, — դու մէ բան էլ աւելի գցա՛: Քեզնից ի՞նչ կ'պակսի... ինչպէ՞ս քե՛ — ինչ երեք հազար ա: Ծախսել եմ, ախպէր. չեմ գողացել, չեմ քալանել: Ծախսել եմ:

— Ինչի՞ վերայ ես ծախսել:

— Սուտ չ'կայ, ախպէր, դուստ կ'ասեմ: Զալալ-օղլի մի ախպրացու ջահէլ տղայ պսակուեց: Հարսանիք եղաւ, բարով վայելի՞... Մէկ հատ խորոտ, սիրուն աղջիկ առաւ: Էդ խեղճին խաչ բռնող չ'կար: Ասէք, տսնամ, ի՞նչ պէտտ անէի... Էնոր խաչաւոր ես եղայ: Կօ էդտեղ երեք հազար ծախս եղաւ...

— Տօ՛ւ հարա՛մգադա, տօ գո՛ղ աւագակ, — բղաւեց Օհանը, — հարսանիք ես գնում, փողեր ես ծախսում, քէֆեր ես փաշում, — իմ ի՞նչ գործն է...

— Օհան ախպէր, ուրեմը դու ֆո՛ւրդ ես, ուրեմը ջիո՛ւդ ես, ֆափուր ես, անօրէն ես: Պսակ, ժամ, խաչ չե՞ս ընդունի: Խօ իմ վրայ չե՛մ ծախսել, ախպէր: Ծանօթ մարդ էր, հայ-ֆրիստոնեայ մարդ էր, պսակուեց, խաչով, աւետարանով կնիկ առաւ: Էդի մէ սուրբ գործ էր, ես էլ էնտեղ պատահեցի: Ի՞նչ մեղք արի, ախպէր ջան, որ երեք հազար ծախսեցի... Ուրեմը ձեր ասելով աշխարհում ինչքան պսակներ կան, սուտ են: Ուրեմը կնիկ, էրէխա, գերդաստան, հարագատներ, — էտոնք բիրադի սուտ են: Ի՞նչ զա՛րմանք քան ա: Խաչաւոր եղայ, ծախսեցի... Փա՛ոք Աստուծո՛ւ, քուրքի վրա, անօրէնի վրա չեմ ծախսել, խաչով, աւետարանով պսակի վրա եմ ծախսել...

— Դրուստ կ'ասես, Սերոբ, բայց չե՞ որ ուրիշի ապրանքն, ուրիշի փողը իրաւունք չ'ունէիր ծախսելու:

— Է՛հա, աչքս լո՛ւս... Անհոգի, անաստուածներ, մէ վերե՛ւ իրիշկէք, վերե՛ւ նայէք: Տեսէ՛ք, մեծ դատաւորն էնտեղ ա, ամէն ինչ կ'տսնայ, հաշի՛ կ'առնի: Ձեր ասելով, ուրեմը ես մեղապարտ եմ, ուրեմը սիրիբական եմ: Երկի՛նք, ա՛յ երկինք, եարաք կը լսե՞ս, եարաք կը տսնա՞ս, ի՞նչ քաներ են կատարում էստեղ: Անհոգի Սուֆօ, ուրեմը քո խօսքով իրաւունք չը կայ ամենեւին փող ծախսելու: Էս ձուն ձմեռնոցին, լսեղն էրէխէֆիս քողած անտէ՛ր, էրէրո՛ւմ,

բոբի՛կ, տկո՛ր, դոնէդուռ ընկած, — էկէլ եմ էստեղ՝
Օհան ախպօր խաթեր համար: Էկէլ եմ էստեղ, ինչ ա —
Օհանին, մեր մեծաւորին՝ լաւութեն անեմ, ծառայեմ...
Հազար հազար նեղութեն եմ քաշել, որ Օհան ախպօր առաջ
պարգերես դուրս գամ... Էտոր փոխարէն էստեղ ինձի աւա-
զակ, գո՞ղ կը դարձուք, փո՞ղ կը պահանջէք: Եաւա՛շ,
մարդ որ փող ծախսայ, սիրիւրա՞կան կը լինի, մեղատա՞րտ
կը լինի: Տսնամ մարդ եմ սպանել, տսնամ թալան եմ արել...
Ի՞նչ եմ արել, որ էդպէս անխիղճ, անաստուա՞ծ իմ երեսով
կը տաք... Ծախսել եմ, ախպէր, սուրբ պսակի վերա եմ
ծախսել, խօ գողութեան, բողութեան վրայ չե՞մ ծախսել:
Որ էդպէս ա, թէ խիղճ ա, տառաղաջ բերէ՛ք, ինձ էլ, իմ
երէխէքին էլ կախէ՛ք, խեղդվի՛նք, պրծնե՛նք:

— Բաւական ա, Սերոբ, բաւական ա: Ասա՛, տսնանք,
վողի մնացածն ի՞նչ ես արել:

— Ի՞նչ եմ արել... Ծախսել եմ, ի՞նչ եմ արել: Խնդրեմ,
չօքփի վերայ գցես մէկ հազար ութ հարիւր մանէթ էլ...

— Էդ ի՞նչ փող ա, Սերոբ:

— Վա՛, հաշիւ ա, խօ սեւ ցաւ չէ: Զանքմ, դու — չօքփի
վերա գցա՛, յետոյ հարց տուր, ես էլ օրինաւոր ասեմ, թէ
ի՞նձ հաշիւ ա: Անհոգի, քեզնից ի՞նչ կը պակսի, որ գցես:
Որ գցե՛ս, ձեռքդ կ'կոտրվի՞, եանի քեզ նեղութեն կ'լինի...
Ես ասեմ, 1800 մանէթ, թէ դու լաւ մարդ ես, խղճմտան-
քով մարդ ես, մէ բան էլ աւել գցա...

— Լաւ, էս ա, գցեցի. ասա՛, ի՞նչ ես արել էդ հազար
ութ հարիւրը:

— Սուտ չը կա, էդ գումարը ծախսել եմ իմ Թայ-
եօլդաշ, իմ ընկեր սոդերֆի հետ: Օտարութեա՛ն մէջ, մե-
նա՛կ, տխո՛ւր, բա որ չ'ծախսես, կը լինի՞... Դու լինիս իմ
տեղ, անհոգի Սուֆօ, չե՞ս ծախսի...

— Սերոբ, գոնէ էդ գումարը վերադարձրու Օհանին:

— Ապրե՛ս, լաւ հոգու տէր մարդ ես. իսկի մի ասա,
լաւ դատաւոր ես: քէ գող եմ, ախպէր, — քէ գողացել եմ,
բերեմ տամ: Թէ դաչախ եմ, աւագակ եմ, քալանջի եմ, էլի
բերեմ տամ: Ուրեմը էդ ձեր օրէնքով մարդ որ օտարութեան
մէջ, — ձուն ձմեռնոցին, նեղութեն քաշի, դարիքութեն
քաշի՛, մէ քիչ էլ փող ծախսի, էդի հաշի մէջ չ'մտնի՞: Տօ
անհոգի, անստուածներ, բաւական չե՞ Բրիստոսի պէս ինձի
չարչարե՛ք, խաչե՛ք... տօ՛, տօ՛ անօրէ՛ն, քափո՛ւր, ան-
խիղճ պարոններ. էստեղ ինձի բերել էք, որ մարդավարի՛,
հաշի՛ւ լսէք, քէ Բրիստոսի պէս չարչարե՛ք... Դրուստ ա,
ախպէր, քամամ քառսուն տարեկան մարդ եմ: Թամա՛մ
քառսուն տարի էս աշխարհում արիւն քրտինք եմ քափել,
քամա՛մ քառսուն տարի նեղութեն եմ քաշէ, Օհան ախ-
պէր, քեզ պէս լա՛ւ, պատուական մարդոց ծառայութեն
եմ արել... Տօ՛, սեւ հոգի անխիղճներ, հիմայ կ'ուզէք աշ-
խարհի առաջ ինձ սեւերե՞ս դարձուք... Կրա՛կ խօ չըն-
կա՛յ, մէկ երկու շահի փող ծախսեցի... Տօ՛, դժոխֆի՛
որդիք, ի՞նչ կ'ուզէք ինձնից...

— Սերոբ, բաւական ա, վերջացրո՛ւ: Օհան ախպօր
էդ հինգ հազարից մէ քան կ'ուզե՞ս տալ, քէ ամենեւին
չես ուզի:

— So անհոգի՛, ե՞ս պէտք է տամ, քե՞ Օհան ակսպէր պէտք է տայ: Թամամ երկու ամիս ա, օտարութեան մէջ կ'մաշվեմ. տնից, տեղից զրկուած, իմ խեղճ օղու- շաղի, խեղճ երէխէֆիս կարօտ կ'ֆաշիմ: Հիմիկ ո՞վ ա իմանում, էնոնք ֆաղցա՛ծ, ծարա՛ւ, դռնէ դուռ ման կու գան... Դեռ ե՞ս պէտք է տամ Օհանին... So դժոխֆի՛ գաւակներ, դուք իսկի հագի չունե՛ք: Ձեր միտքն ի՞նչ ա. կ'ուզե՛ք իմ ռոնիկը, հալալ աշխատանքս կտրե՛ք... Դրուստ չե՞, Օհան ակսպէր: Թամամ երկու ամիս ա, քո ծառայու- քեան մէջն եմ: Դրո՛ւստ ա, չե՞ խոստացել ես հալս տաս, ամիսն երեք քուման... Դե՛հ, ասա՛ ե՞, ինչի՞ չես խօսում, ինչո՞ւ լեզուդ լակվեց... Դրուստ, նշմարիտ խօսքից կ'վա- խենաք, հա՞: Ուղիղ, իսկական երկու ամիս ա, ռոնիկս չես տուել: Հիմայ, քե՛ խիղճ կայ, քե՛ դատաստա՛ն կա՛յ, Աս- տուած կայ, բերե՛ք, իմ ռոնիկը, իմ արիւն ֆրտինքը տվե՛ք, տանեմ իմ խեղճ երէխէֆին... Թե՛ չե՛, կ'ուզե՛ք, անօրէն բան կատարե՛ք, անխիղճ, անաստուած գործ կատարե՛ք, — արե՛ք ակսպէր, արե՛ք... իմ հալքը, իմ հալալ ֆրտինքը, իմ երե- խէֆի ռուզըը կտրե՛ք — տվե՛ք Օհանին... Զ'ուզեցի՛, ակս- պէր, չ'ուզեցի՛: Էն ռոնիկն էլ ձեզ, էն իմ հալալ հա՛խն էլ ձեզ, իմ երէխէֆի մե՛ղքն էլ ձեզ, Աստուծու կրա՛կն էլ ձեզ... չ'ուզեցի՛, ակսպէր, իմ լուս հոգին ազատե՛ք, որ էս դժոխֆից պրծնեմ... Թող սաղ աշխարհն իմանայ, որ Բուդումենց Օհանը իմ երէխէֆի հացը կտրե՛ց...

II. ԱՅՐԱՄԻ ՀԱՇԻՒԸ

Եղբօրս հետ միասին էջմիածնից վերադառնում էինք երեսան: Ճանապարհին որոշեցինք, ձիերը թողնել մեր երկրացի Աբրամի պանդոկը եւ գնալ գիշերելու մեր հին բարկամի մօտ: Այդպէս էլ եղաւ: Երբ մօտեցանք պանդոկին, մեզ դիմաւորեց Աբրամը:

— Բարո՛վ, բարո՛վ. ո՞րտեղից էդպէս:

— Էջմիածնից:

Դէ՛ համեցէ՛ք, համեցէ՛ք. իմ գլխին, իմ երեսի՛ն: Է՛, որ էդպէս էր, ինչո՞ւ առաջուց իմացում չարի՞ք, որ գոնեա՛յ մի կարգին պատրաստութիւն քաշէի: Ես իմ Աստուած, վատ էք արել, որ իմաց չէք տուել:

Ներս մտանք պանդոկը, մի քանի քապէ նստեցինք, թէյ խմեցինք եւ հեռացանք:

— Աբրամ, ձիերը թողնում ենք այստեղ: Ուշադիր եղէք, սոված, ծարաւ չ'մնան: Մենք գնում ենք մեր ազգական Մկրտչի տուն:

— Եա՛, էդ ի՞նչ խօսք ա: Էդ էլ ասելո՞ւ բան ա: Աչքի՛ս վրայ: Համեցէք, միամիտ եղէք:

— Դէ՛հ, բարի՞ գիշեր...

— Ա՛յ, բարի գիշեր, բարի գիշե՛ր, իմ հալալ ախպէրներ, իմ անուշ ախպէրներ, — ռոնաց Աբրամը:

Անցաւ երկու օր: Երրորդ օր, առաւօտեան պանդոկ
եկանք, որ Աբրամին ձիերի համար վնարենք ու մեկնենք:

— Աբրամ, գնում ենք: Հաշիւդ ի՞նչ է. ի՞նչ պիտի
տանք:

— Էդ ի՞նչ ա կ'ասես: Էդի կարելի՞ քան ա: Ախպէր ջան,
մէքաշ ինձի բէդնամ կ'ենէք, խայտառակ կ'ենէք: Մա'րդ էք,
խսան էք, դունախ էք, — իմ գլխին, իմ երեսին էք եկել:
Է՛, որ գնաք գեղ, ձեր պատուական հէրը, իմ հագար
տարուայ ծանօթ Ասպատուր ախպէրն, — ի՞նչ պէտք ա ասի:
Զի՞ հարցանի, ինչպէ՞ստ եղաւ, Աբրամն ի՞նչ պատիւ տուեց,
ինչպէ՞ս ընդունեց: Է՛, ի՞նչ պէտք ա ասէք, ի՞նչ պատասխան
կ'տանք: Վա՛յ, վա՛յ, վա՛յ... Էդ ի՞նչ քան էր լսեցի:
Գլու՛լս, էլ ինչո՞ւ ես սագ մնացել: Ախպէր, գետին մտնեմ,
լաւ ա, քան Էդպէս անպատիւ խօսքեր լսեմ: Զէ՛, չէ՛, չէ՛...
Էդպէս քան մէկ էլ բերան չ'բերէք, չասէք...

— Անկարելի է, Աբրա՛մ, հաշիւը պէտք է ստանաք:

— Էդ ի՞նչ էր ասացիք. մէկէ՛լ ասէք, մէկէ՛լ ասէք, տես-
նեմ... երկի՛նք, ի՞նչու չես քանդուի: Ախպէր, բերէ՛ք, մի
սուր դանակ բերէք, իմ ականջները կտրէք, որ Էդպէստ ան-
պատիւ խօսքեր չլսեմ: Քէլփաթին բերէք, իմ էս մեղաւոր
լեզուն արմատից կտրէք, քալէք շներն ուտեն, որ ես
լալկվե՛մ, պապանձվեմ, աշխարհի մէջ Էդպէստ անպատիւ
բաների մասին չ'խօսամ... ի՞նչպէս քէ հաշիւ: Հագար
տարուայ ծանօթ, բարեկա՛մ Ասպատուր ախպօր երէխէից
ես հաշի՞ւ ոտանամ... փող, փարա՞ վերցնեմ: Ասեմք քէ
վերցնեմ, — քա յետոյ Ասպատուր ախպէր չի՞ քֆայ իմ

երեսին... Բաւական ա, բաւական ա — էդպէս անպատիւ խօսքեր խօսաւ:

— Ո՛չ, ո՛չ. անկարելի բան է: Ձեր հասանելիքը պիտի ստանաւ:

Աբրամը մի քիչ կակոյեց, հանգստացաւ եւ ապա ծոցից հանելով իր ձեռատետրը, ասաց:

— Լա՛ւ, ախպէ՛ր, կ'ստէ՛ք, կ'ասէ՛ք. ձեր մեղքը ձեր վզին: Թող սաղ աշխարհին էլ իմանայ, որ էստեղ ես մեղք չունեմ:

— Շատ լա՛ւ, Աբրամ, շատ լաւ:

— Դէ լա՛ւ, համեցէ՛ք, էս էլ ձեր հաշիւը:

Աբրամն սկսեց տետրը կարդալ եւ հաշուել:

— Եթմիշ չա՛յ: Եթմի՛շ շահի, Եթմի՛շ շահի, կը բռնայ ընդամեն եօթ մանէք:

— Այդ ի՞նչ հաշիւ է, Աբրամ. մենք այստեղ մի անգամ ենք թէյ խմել: Այդ ի՞նչ եթմի՛շ չայ ա...

— Ախպէր, ասողն է՛լ դուք, զարմացողն է՛լ դուք: Կը գօրէ՛ք, Թէ բեր հաշիւը, բեր հաշիւը: Դէհ, հաշիւն էդպէս կը լինի, բա ի՞նչպէս...

— Ի՞նչ եթմիշ չայի մասին է խօսքը, Աբրամ: Եօթանասուն բաժակ թէյ մենք չենք խմել եւ անկարելի է այդքան թէյ մի անգամից խմել: Մեր խմածը չորս բաժակ է, միայն չորս բաժակ...

Աբրամը տաքացաւ եւ մտաւ իր իսկական դերի մէջ:

—Ափարը՛մ, կեցցե՛ք, լաւ ուսումնական մարդ է՛ք: Այսպէր, ասե՛ք տսնամ. դուք էստեղ հաշի՞ւ կ'ուզե՛ք, թէ ուրիշ բան: Թէ դրուստ հաշի՞ւ կ'ուզե՛ք, հաշիւն էսպէս կը լինի: Հաշիւներ գրե՛լ — էդի իմ պապակա՛ն, խալիս փէշակն ա: Թէ համաձայն չե՞ք, — սաղ աշխարհ կանչե՛ք, թող գան, տսնան. որ էսի հաշիւ չե՛, — իսկական հալալ հաշիւ — բա էլ ի՞նչ դահրումար ա: Էս — ես, էս — դուք, էս էլ իմ յետն եւ կրակ դափտարը: Հաշի՞ւ կ'ուզե՛ք. էս էլ ձեզ հաշիւ... էլ ինչի՞ պէտք ա չարանաք, ինչի՞ պէտք ա զարմանաք: Սաղ աշխարհ գիտայ, որ դուք ուսումնական մարդ է՛ք, ուրեմը ամէն բան գիտե՛ք, կը հասկնաք: Է՛, լա՛ւ, բանը զակօնո՞ւ ա, օրէնքո՞ւ ա, թե՞ զօրով: Ասե՛ք տսնա՛մ, էսիկ ի՞նչ ա — դափտար ա, թե՞ դահրումար ա... բա՛, դափտարին ի՞նչ կ'ասե՛ք...

— Այդ ամէնը լա՛ւ, ոչինչ չունենե՛ք ասելու: Բայց այստեղ միայն մէկ անգամ ենք թէյ խմել, — երկու երկու բաժակ:

— Լաւ կ'ասե՛ք, ես իմ հոգին լա՛ւ կ'ասե՛ք: Ուրեմն դուք ուսումնական չե՛ք, հասարակ, անգրագէտ չորա՛ն է՛ք: Որ օրէնք, զակօն, դափտար չե՛ք ընդունում, ուրեմը անուս, անգրագէտ մարդ է՛ք: Որ էդպէստ ա, թողե՛ք, ձեզի մի հարց տամ. — աշխարհում աւետարան կա՞յ, ժամագրքեր կա՞ն, զակօններ, գրեանքներ կա՞ն... Ուրեմը էտոնք սո՞ւտ են: Կօ իմ աւետարանն էլ, ժամագիրքն էլ, զակօնն էլ, գրեանքն էլ էս իմ դափտարն ա: Փստք Աստուծու գրել կարդալ գի-

տէ՛ք, կարդացէ՛ք, տեսէ՛ք, ի՞նչ ա՛յ գրած: Ա՛յ, տեսէ՛ք, էստեղ պա՛րզ, ապաշփարայ գրած ա, — եքմիշ չա՛յ...

— Կարող է պատահել, որ այդպէս գրւած է. բայց դա սխալ է:

— Սխալ... հա՛, հա՛, հա՛, ուրեմը սո՞ւտ ա: Ախպէր, էսպէս բան տեսե՞լ է՛ք. էսպէս անաստուած բան իսկի լսե՞լ է՛ք: Ո՞վ ա լսել, ո՞վ ա տեսել, որ դաժտարի մէջ սուտ բան գրեն: Մեղա՛ քեզ, տէր, մեղա՛ Աստուծոյ... Որ էդպէստ ա, աւետարանն էլ սուտ ա, ժամագիրք, զակօնագրքեր, զագէտներ, գրեանք — բոլորը սո՞ւտ են: Ա՛յ, ուսումնական պարօններ, ա՛յ անաստուածներ, ձեր միտքն ի՛նչ ա. կ'ուզէ՛ք աշխարհում ինձի քէդնա՞մ անէ՛ք, խայտառա՞կ անէ՛ք: Վա՛յ, գլո՛ւխ, մեռի, մեռի՛, էլ ինչի՞՞ հս սաղ մնացել: Ուրեմը ամէն բան սուտ ա. ուրեմը ձեր ուսումն էլ սուտ ա: Վայ ափսո՞ս, հազա՛ր ափսո՞ս էն փողը, որ Ասպատուր ախպէր ծախսե, ձեզի ուսումն ա տւել: Որ էդպէս ա, դուք հայ քրիստոնա չէ՛ք, անհաւատ, անօրէն, իսկական քեափուր է՛ք: Լա՛ւ, ախպէր, լա՛ւ: Ասեմք՝ հս — շուն, շան զաւակ... Առէ՛ք, առէ՛ք էս չափուչը եւ իմ ատամները սամսեմ, խաւսարական ջարդէ՛ք քերնիս մէջ: Մկրատ քերէ՛ք, ականջներս կտրէ՛ք, քալէ՛ք շներն ուտեն: Մէ հատ լա՛ւ քէլփատի քերէ՛ք, իմ էս լեզուն քաշէ՛ք, տեղից հանէ՛ք: Թո՛ղ հս լինեմ գոդ, աւագակ, խաքերայ, անաստուած մի մարդ: Ինձի սամսեմ մի՛ հաւատա՛ք: Ինչ ասեմ, չասեմ, — ասէ՛ք սուտ ա: Եկէ՛ք, քէէ՛ք իմ երեսին: Մուր քերէ՛ք, քէէ՛ք մակտիս, որ սեւերես, աշխարհի մէջ ման գա՛մ... Թող աշխարհ

տսնա՛յ, նալլա՛ք ասի: Էդ բոլորը ես կ'ընդունեմ: Իսկ իմ դափտա՞լը. էս անմեղ, անլեզու դափտարին ի՞նչ կ'ասե՛ք: Նաւա՛շ, դափտարը սուտ կ'իստա՞յ: Փառք Աստուծու աչք ունե՛ք, կը տսնա՛ք, գրեւ կարդալ էլ զաթի լաւ գիտե՛ք: Ա՛յ, տեսե՛ք, դալամով, քանաֆով գրած ա, — եթմի՛շ չայ... խնդրեմ ասե՛ք, դալամը, էս խեղն, անլեզու դալամը կարո՞ղ ա սուտ բան գրայ...

— Աբրամ, զուր էք չարանում եւ զուր աւելորդ խօսում. խնդրեմ ասե՛ք, քանի՞ անգամ եմք այստեղ քէյ խմել:

— Ես ի՞նչ գիտեմ, ախպէր: Ես խօ մարգարէ չե՛մ, խօ իմաստուն Սողոմոն չե՛մ, որ ամէն բան միտս պահեմ: Քանի՞ անգամ էք խմել, քանի՞ անգամ չէք խմել — Էդ ի՞նչ իմանալու բան ա, որ կը հարցանե՛ք: Դուք խօ անօրէն, անասունած չե՛ք: Իսկի ժամ չե՞ք գացէ: Է լա՛ւ: Տէրտէր որ բեմից աւետարան կը կարդայ, կամ սաղմոս կ'ասեն, կարելի՞ ա, որ մէկը էնտեղից դուրս գայ, սարսա՛ղ, սարսա՛ղ հարց տայ տէրտէրին, քէ էսօր դու քանի՞ անգամ ես չայ խմել: Ձեր տունը չ'ֆանդուի: Կօ էս էլ էդպէս մի բան ա: Էս դափտարն էլ իմ աւետարանն ա, որ տէրտէրի պէս կը կարդամ: Էլ էտոր խաթեր ինչի՞ պէտք ա նեղանա՛ք, անվայել խօսքեր ասե՞ք...

— Այստեղ եկել եմք՝ միայն երկու օր առաջ: Ձեր մօտ քէյ խմեցինք միայն մի անգամ — առաջին իրիկուն: Այնուհետեւ ձեզ մօտ չեմք եղել: Ուրեմն պարզ է, որ եօթանասուն բաժակ չէինք կարող խմել: Բացի այդ, երկու օրուայ մէջ եօթանասուն բաժակ քէյ խմել անկարելի է:

— Շա՛տ լաւ: Որ էդպէստ ա, մի հարց տամ ձեզի: Ուսումնական, կարդացուր մարդ է՛ք: Խնդրեմ, ասէ՛ք, հիմա տարւայ ո՞ր ամիսն ա:

— Յուլիս ամիսը: —

— Շա՛տ լաւ. շնորհակալ եմ. դուստ ասի՛ք: Ճշմարիտ ա — յուլիս ամիսն ա: Ա՛յ, տեսէ՛ք, շո՛գ, կրա՛կ ա. երկնից կրա՛կ կը թափուի, դրո՞ւստ ա: Բա ինչպէս քեափուր, անաստուած մարդ պէտք ա լինէր Աքրամը, որ էս շո՛գ կրակի՛ն իրա հոգեկան ընկեր Ասպատուրի Էրէխէֆին չայ չ՛տար, որ էնոնք էլ ջրխորի ջուր խմէին, եւ դողցուցին... Որ էդպէս լինէր, Ասպատուր ախպէր ի՞նչ պէտք ա ասէր. չէ՞ր թփի իմ երեսին, չէ՞ր ասի. ամօթ քեզ, Աքրամ հագար ամօթ, Էրէխէֆիս չայ չես տուել, ջրխորի ջուր ա խմած, կ'դողցուն... Է՛, ես ի՞նչ պատասխան պէտք ա տայի իմ հագար տարուայ հոգեկան ախպէր Ասպատուրին... Ախպէ՛ր, ես՝ սուտ, ես՝ շուն ու գէլ, գող՝ աւագակ, ես՝ մեղաւոր: Խնդրեմ ասէ՛ք, — բաս որ չայ չէ՛ք խմել, ի՞նչ է՛ք խմել էս շո՛գ կրակին... Ինչո՞ւ չէ՛ք դողցու, ինչո՞ւ հիւանդ չէ՛ք...

— Այդ բոլորը աւելորդ է, հարցին չի վերաբերում: Այստեղ մենք միայն չորս բաժակ թէյ ենք խմել, չորս բաժակի հաշիւն էլ ստացէ՛ք:

— Զարմանք բան ա ձեր բանը: Ի՞նչ է՛ք խօսում. ինչպէ՞ս թէ չի վերաբերում: Ուրեմը սո՞ւտ ա, որ ջրխորի ջուր խմելուց մարդ կ'դողցու: Որ էդպէստ ա, եկէ՛ք գնանք ժամ, խաչով աւետարանով երդում կերէ՛ք, որ երեսնայ մէջ իսկի մարդ չի դողցու, որ էստեղ իսկի դողոց չկայ: Էդ եր-

դումը կ'երէ՛ք, ես էս հաշվից անցնեմ, փէշքէ՛շ անեմ ձեզի... Ասեմք էդ մէկ դրուստ ա, որ էստեղ քամամ եք-միշ չայ չէք խմել: Ե՛, որ չէք խմել, ուրեմը դաժտարի մէջ չ'պէ՛տք ա գրւի: Որ դուք ձեր յօժար կամքով էդքան չա՞յ չէք խմել, էդտեղ ե՞ս եմ մեղաւոր, կամ քէ չէ էս իմ խեղճ, անլեզու դաժտա՞րն ա մեղաւոր... Թող խմէիք. եք-մէշ չէ, քող հարիւր եք-միշ խմէիք: Դուք ուզեցիք խմել, ես եկայ չ'քողի՞... փառք Աստուծու ձեր բերանը ես չե՛մ կապել. սամալարն էլ գաքի էստեղ դրած ա եղել: Թող լցնիք, խմիք... Է, որ դուք ձեր յօժար կամքով չէք խմել, էլ ուրիշին ինչո՞ւ կը մեղադրէք: Իսկ դաժտարի մէջ էնքան ա գրած, ինչքան օրէնքով պէտք ա խմէիք: Ամօք չէ՞ դաժտարի մէջ պակաս գրել: Կարելի՞ քան ա, որ դաժտարի մէջ գրես — չորս չայ, կամ խօսք օրինակ, — չորս, հինգ չայ, կամ տաս չայ: Ամենապակաս՝ դաժտարի մէջ պէտք ա գրւի յիսուն, վաքսուն, հարիւր չայ...

— Թէ որ ինձի չէք հաւատայ, եկէք քէք իմ երեսին: Մէ քուրք, տանիկ, վայրենի, կամ անօրէն մարդ բերէք, քող դաժտարի օրէնքներ ձեզ յայտնայ, էս իմ խեղճ, անլեզու դաժտարը ձեր առաջ կարդայ...

— Վերջապէս քէյը գցովի չենք խմել, Աբրամ. կծովի ենք խմել: Կծովի քէյի բաժակը երկու կոպէկ արժէ:

— Ամօք չէ՞, էդպէս անպատիւ, անվայել խօսքեր կը խօսաք: Ասպատուր ակապօր էրէխէքին կծովի չայ կարելի՞ ա տալ, կ'պատկանի՞. Է՛, որ իմանայ, ի՞նչ կ'ասայ... Զի՞ քէա իմ երեսին: Բաս էդպէս էլ խայտառակ քան կը

լինի՞: Ասեմք թէ, կծովի էք խմել: Էդտեղ ե՞ս եմ մեղաւոր, կամ իմ դաժտա՞րն ա մեղաւոր: Թող գցովի խմէիք: Փառք Աստուծու, շաքարն էստեղ մեշուկով դրած, դուք էստեղ: Ուզեցիք գցովի խմել, ես չքողեցի՞... Էդ ի՞նչ անպատիւ բան կ'ասէք, ախպէր: Դաժտարի, աւետարանի մէջ կարելի՞ ա կծովի չայ գրել, ամօք չէ՞: Օրէնքով, գալօնով կծովի չայի մասին կարելի՞ ա բան գրել...

— Իսկ ձիերի՞ հաշիւն ինչքան է, հարցրինք Աբրամին:

— Էստեղ, դաժտարի մէջ գրած ա — ձիերը կերած են տասնհինգ փութ գարի, փութը մասէք կէս, ուրեմը քսաներկու մանէք կէս...

— Ինչպէ՞ս. երկու օր, տասնհինգ փութ գարի՞...

— Ախպէր ջան, գրած ա, դաւամով, քանաւով դաժտարի մէջ գրած ա: Էտոր դէմ խօսել չի՛ կարելի: Ասեմք, թէ տասնհինգ փութ չեն կերել ձիերը, պակաս են կերել. Էդտեղ ոչ ես եմ մեղաւոր, ոչ դաժտարը: Թող ուտէին: Ձեր ձիերը կամեցան գարի ուտել, ես չ'տւի՛, բերանները կապեցի՞: Ասեմք թէ ձիերը քիչ ա կերած. է՛, դաժտարի մէջ քիչ կարելի՞ ա գրել: Էդի անպատուութիւն, խայտառակ բան չի՞ լինի... չեն ասի, տեսէ՛ք, տեսէ՛ք, Աբրամի դաժտարի մէջ մանր մունր բաներ ա գրած... չէ՞ որ մարդ մեռնի, գիտինը մտնի, էտորից լաւ ա...

Աբրամը իր փիլիսոփայութեամբ յաղթեց: Ստիպուած՝ պէտք է վնարէինք... Երբ հեռանում էինք, Աբրամը մեր յետեւից սկսեց աղաղակել:

— Ախպէր ջան, կ'երթաք Բայազէտ: Էնտեղ, դարի
զլուխ իմ խեղն հէրս քաղած ա: Կ'ուզէք, էնոր գերեզման
քանդէք, օսկոռներ հանէ՛ք, քալէ՛ք շներին, քող ուտեն,
միայն քէ իմ անուն մի սեւցուք, աշխարհի առաջ ինձի բէղ-
նամ մի անէք, իմ խեղն, անլեզու դաժտարի մասին անպա-
տիւ խօսքեր մի ասէք: Կ'ուզէ՞ք, եկէ՛ք, եկէ՛ք քֆէք իմ
երեսին, որ ձեր սիրտը հովանայ, միայն իմ անունը չը սեւա-
նայ... դաժտարիս անունը չ'իջանայ...

III. ՂԱՐԻՖՐ

Ա. ԹԱԶԱ ԶԱԿՕՆ

— Մեր լէն բերան իսա՛կ... ըսկի՛, ամենեւի՛ն ասես
բան կ'սասկնա՛յ, — չ'սասկնայ... Հըմէն օր, հըմէն օր
մարդու դանգեասար կէնայ, — մի տե՛ս, մի տե՛ս ինչե՛ր
կ'ասայ, ինչե՛ր կ'սօսայ...

«Ես որ կամ, յուսումնական եմ, — կ'ասայ, — իսկական
յուսումնակա՛ն... հաւա՛շ, էն իսկական յուսումնականներ
ինչո՞վ են ինձնից յաւելի, կամ քէ չէ բանձր»...

— Դրուստ ա, հոգի ունեմ տալու, — ես էդ բանին ա-
մենեւին հակառակ չեմ: Մեր լէն բերան իսակ նիշտ որ յու-
սումնական ա, կարդացուր ա, — էէ՛նա Պարէժի յուսում-
նականներու պէս գիտնակ ա, խասկացուր ա... Հըմայ ինչ
արած, որ անգրագէտ ա, ամենեւին, սամսէմ անգրարգէտ:
Ես էլ մարդ եմ, ախպէ՛ր, հոգի ունեմ տալու: Ճիշտ ա, մեր
լէն բերան իսակ խօսք օրինակ իմաստուն Սողոմոնի պէս
գիտնակ ա, կարդացուր ա, հըմայ ինչ արած, որ անգրա-
գէտ ա, — թամսմ, խալի՛ս, 96 պրոբի անգրագէտ...

— Խօսք օրինա՛կ, Թիֆլիզ քաղաքից յետ կ'դառնամ քէ
չէ, — մեր լէն բերան իսակ պուպուզ կ'ըլնի՛, դէմս կ'կտրայ:

— Հը՞, կ'ասեմ, ի՞նչ կայ, իսակ...

«Բարով ես եկել, Ղարիբ, գլխի՛ս, հերեսի՛ս... Է՛, ասա՛, տսմամ, Ղարի՛բ, — ի՛նչ քազայ խաբար կայ, ի՛նչ քազայ հուշաքների կան ֆաղֆներում, կամ քէ չէ ինչե՞ր կ'գրեն հայոց գաղէքներում, ոռւսաց «մշակներում», կամ քէ ինչե՞ր կան գրած սօցիալիստներու մէջ»...

— Տօ՛, կ'տսեմ, դանմա՛գ, ախմախ, եգ կամ քէ խո՛գ... Զահրումար կայ, ի՛նչ կայ ֆաղֆում, — էն էլ մեր գեղի պէս մի բան: Դրուտտ ա, մէ պատիկ քազայ զակօն ա դուրս բերած Թիֆլիզ ֆաղֆում, քամամշովի ֆարվանսարի յառէջ հաստատած...

— Է՛, հա ասա՛, հա ասա՛. մեր լէն բերան Խակի գլուխ գաղ չ'մտնի, — ասես քէ իսկական ֆարից ա շինած... Տեսէ՛ք, մի տեսէ՛ք, ախպէ՛ր, ես ի՛նչ կ'ասեմ, էնի ի՛նչ կ'ասայ...

«Ղարիբ, կ'ասայ, էդ ի՛նչպէս բան ա, որ քազայ զակօն ա...» — Տօ, կ'ասեմ, էշ, կամ քէ չէ խօսք օրինակ գրաբառ՝ գումէշ, խասկացի՛, խասկացի՛, յանգեաջներդ իշու պէս մի շարժի, — քազայ զակօն, փէտից, էրկաքից շինած քազայ զակօն. քեգ օրինակ... Է՛ է՛ նա, — Վարանցով-Դաշկով խօ գիտե՞ս... Էնի կօ խազար խազար միլլեօն կարողութեն ունի: Էնի կօ մէ միլլեօն ծախսե, Ամերիկից քազայ զակօն ա բերե, ֆաղաֆի մէջտեղ հաստատե... «Ղարիբ, կ'ասայ, էդ ի՛նչ քառուր բան ա, որ քազայ զակօն ա...»

— Զօրօրինակ, ես, — քո ջոջ ախպէր Ղարիբ, — Թիֆլիզ ֆաղֆի մէջն եմ, Թուրքի մէյդնում. խետխետուն, աղալարի՛ք ընձի էնտեղից կ'քալեմ ջիւանի Ղայֆախանէն:

Մէ քաւ լաւ դայփա կ'լսմեմ, եալիունջին եաւաշ կ'ֆաշեմ վրէ՛ս — հայդաա՛... չումֆի քամամշովի ֆարվանսարէն...

— Տօ՛, դանմագ, լսի՛ր, լսի՛ր. տես ինչե՞ր կ'լսօսամ, ինչե՞ր կ'ասեմ... գօրօրինակ, քամամշովի ֆարվանսարէն լսասայ քէ չէ, կօնկէն էնտեղ զաթի կ'սպասայ... կ'լսանեմ ջէբիցս մէ շահի, կամ քէ չէ մէ լսատ էրկու կոպէկ, մէ լսատ էլ իրեֆ կոպէկ... էդի կու տամ, մէ պստլիկ քդքի կտոր կ'առնեմ, — կօնկի բլէք կ'ասեն, կամ քէ չէ լսօւֆ օրինակ տոմսակ, վկայական, ատտէստատ, գօրօրինակ՝ չափաքերանակա՛ն, — հրովարտակ, ալսմալս Նիկօլա քագաւորի մանիֆէստի պէս մէ բան, — բաշքորտ, իսկական, սամսէմ բաշքորտ ֆեզ օրինակ, կամ քէ չէ գրաբառ կոնդակ, Դանէլ մարգարի քուդքը ֆեզ օրինակ — Յամին ուքուտասան Նաբուկոտոնոսար արֆայի՛... էդ քուդքը, առ ձեռդ, եաւաշ հելի խեծի փուրդոն, կամ քէ չէ սէլ ֆեզ օրինա՛կ... խեծի՛, ֆեզի տեղ բոնա՛, գրը՛մբ ընկիր ֆո տեղ, յաչֆերդ խփո՛ւ, բերանդ էրկու սարժէն բա՛ց... էն փուրդոն սատանի պէս վզգալով կ'տանայ, կ'լսասո՛ւ վակգալ... Ամենեւին իրաւունֆ չ'կայ, որ ֆեզ ձեռ տան, քէկուզ վարանցով-Դաշկով ինֆը գայ՝ ֆո յետեւ կանգնի, շան պէս վրվրա՛յ... Դու ֆո տեղ պինդ նստի՛ր. ամենեւին իրաւունֆ չ'կայ... գլխին մեռնեմ էս մեր քագայ զակօնի՛. վզգալով կ'տանայ վակգալ, կ'բերայ, կ'տանայ վակգալ, կ'բերա՛յ, գիշեր-ցերեկ, տարին տաս չորս ամիս...

— Տօ՛, ալսպէ՛ր, մեր լէն բերան Իսակ լսօւֆ չ'լսասկանայ, դանմագ ա, ալսմալս ա: Ես ի՞նչ կ'ասեմ, էնի ի՞նչ կասայ...

«Ղարի՛բ, կ'ասայ, տարին տասչորս ամիս չէ, տարին տասվերկու ամիս ա... մէկ էլ, Ղարիբ, ասա՛ տսնամ, գոմէշ ա լծած, քէ՞ եգ...»

— Տօ, կ'ասեմ, ախմա՛խ, կամ քէ չէ գրաքառ փռա՛կ. Տարին տասվերկու ամիս — էդի կօ գեղըցո՛ւ, անուս, անգրագէտ մարդու խօսք ա... Յուսումնական մարդ էդպէս յիմար, տխմա՛ր բանե՛ր չ'խօսայ: Յուսումնական մարդ կ'խասկնայ, որ քազայ զակօնով պըտի ասեմք տարին տասչորս ամիս... — Ախմա՛խ, լսի՛ր, լսի՛ր, տես ինչե՞ր կ'խօսեմ, ինչե՞ր կ'ասեմ... կօնկէն որ կայ, քազայ զակօն ա, սատանի չորոց. էլ ի՞նչ եգ, կամ ի՞նչ գումէշ, կամ ի՞նչ խոզ պտի լծեն... Էդոնք բիրադի առկազ, սամսէմ առկազ... Տես, Ամերկա որ կ'ասեն, էնէլ կօ մեր Յերեւնայ գուրերնի պէս մի բան ա, էն էլ զաթի մեր կոպրնատի իրաւունքի տակն ա... Էնտեղ կօ մէկ իմաստուն մարդ կայ, — Էնդիլսոն քեզ օրինակ... Իսկական, խալիս իմաստուն, — 96 պրոբի որ կ'ասեն, էնպէս մի իմաստուն, զօրօրինակ, ֆո պէս յուսումնական մի մարդ: Հըմայ, հոգի ունեմ տալու, սուտ չ'կայ, դրուստ կ'ասեմ. միշտ ա, էն էլ ֆո պէս յուսումնակտն ա. հըմայ զանազանութեն մեծ ա: Էնդիլսոն որ կայ, սամսէմ կարդացուր ա, գրագէտ ա, — ժամագիրք, սաղմոս, աշուղ ցիւանի երգարան, — էտոնք բիրադի բերան կ'ասայ... միշտ ա, դու էլ յուսումնական ես, Էնդիլսոնից պակաս չես, հըմայ, ինչ անեմ, որ սամսէմ անգրագէտ ես...

— Գլխին մեռնիմ իմաստուն Էնդիլսոնի: Սատանէն բռնե

շեկի գակօն... գործրինակ, սատանէն բռնե, դրե զնդանի վրէն, չագուչի տակ — սըխկե, շինե ալիւր, պարաշօկ, էէնա ապտեակի պարաշօկ քեզ օրինակ: Էդ պարաշօկի մէ մսխալ մէ միլիօն... — Վարանցով-Պաշկով, գլխին մեռնեմ, — մէ միլիօն ծախսե, մէ մսխալ սատանի պարաշօկ առե, բերե Թիֆլիզ...

— Քաղքի մէջտեղ, — բերած գերաններ սնկըցուցած, մափտուկներով իրար խետ պինդ կապած: Էն մէ մսխալ պարաշօկ, կամ քէ չէ սատանի ալուր, — բերած, լցրած մափտուկների մէջ. — չորս կողմ դռներ ամենեւին, սամսէմ փա՛կ... Էդ մափտուկներից էլ բերած կապած փուրդուններ: Էս մեր խեղն սատանէն, բռնաւորի պէս, — մափտուկներու մէջ կը նըվնըվա՛յ, կը վըժվըժա՛յ, կը վագնի է՛ս եան, կը վագնի էն եան... անո՛ւն, ա՛մենեւին չը կանայ դուրս պրծնի, նամբախ չը կայ, դռներ փակ... կը վագնի էս եան, կը վագնի էն եա՛ն... քամամ արեստանտի պէս... իմ արե՛ւ, քո արե՛ւ, քաղայ հուջաք, կամ քէ չէ գրաբար քաղայ գակօն տրամայ քեզ օրինակ... սատանէն, — Բեդգեբուդ, կը վըժվըժա՛յ, կը ոռնա՛յ, կը վագնի էս եան, կը վագնի էի եա՛ն... մափտուկներից կապած փուրդուններ վզգալէն կէք-ա՛ն վագգալ, կու գան, կէք-ան վագգալ, կու գան...

— Մէ շահի տո՛ւր. յաւել չ՛տաս, իրաւունք չը կայ: Պատլիկ մէ բլէտ, կամ քէ չէ բաշբորտ, ատտեստատի պէս մի բան, խօսք օրինակ չափաբերակա՛ն, — առ ձեռդ, խեծի փուրդուն, տեղ բռնա՛, — էն սատանէն վզգալո՛ւլ քեզի

կը տանայ վակգալ, կը բերայ, կը տանայ, կը բերայ... Էդի կօ քաղայ զակօն ա Թիֆլիզ քաղաքի մէջ տեղ հաստատած...

— Ախպէ՛ր, մեր լէն բերան Իսակի բէյնը զադ չ'մտնի. Տարին տասկերկու ամիս, կամ քէ չէ գրաքառ տարին տաս-
չորս ամիս — կ'իսօսամ, կ'պատմեմ, մէկ մէկ կ'շարեմ, կը
դարսեմ, իմաստուն Սողոմոնի պէս յուսում կու տամ, ի՞նչ
կենեմ, որ դանմազ ա, զադ չ'խասկնայ...

«Ղարիբ, կ'ասա, քէ որ Էդիկ քաղայ զակօն ա, փէտից,
Էրկաքից ա շինած, ուրեմը աշխարհի զակօններ բիրադի
փէտից, Էրկաքից կը շիկեն»...

— Տօ՛, կ'ասեմ, է՛շ, կամ քէ չէ գոմէ՛շ, կամ քէ
ջո՛րի... խասկացի, խասկացի՛: Ճիշտ ա, յուսումնական
ես, հիւմայ անգրագէտ ես... Էդ որ կ'ասեն քաղա զակօն,
կամ քէ չէ հուջա՛ք. սատանի չորոց ա, որ կայ, — տրա-
մայ, կամ քէ չէ բեղգեբուղ քեզ օրինակ...

— Հա՛ ասա՛, հա՛ ասա՛. մեր լէն բերան Իսակ ամենեւին
զադ չ'խասկնայ... Ես ի՞նչ կ'ասեմ, Էնի ի՞նչ կ'ասայ...

Բ. ԹԱԶԱ ՀՈՒՋԱԹ

— Էս քաւար բան, ախպէր, ըսկի չիլնի: Հա՛ կ'ասեմ,
հա՛ կ'ասեմ, մէկ-մէկ կ'շարեմ, յուսում կու տամ: Աշխարհի
տակ ինչ լա՛ւ լա՛ւ բաներ կան, գրեանքներ, հայերէն գա-
գէքներ, ռուսաց մշակներ, ժամագրքեր, տաղարան, կամ
քէ չէ երգարան. տեսակ տեսակ գեմնագներ, համասարան-

ներ, կամ թէ չէ ամփոտարոյ կլասներ, լուսաւոր մարդիկ...
ինչ որ կա՛յ, չկա՛յ, կ'ժողովեմ, կ'բերեմ, յիմաստուն Սո-
դոմոնի պէս մէկ-մէկ կ'ասեմ, դաս կու տամ մեր լէն բերան
Խակին. բէյնը կ'մտցում, խօսք օրինակ, վարժապետ եւ
սշակերտ... Է՛, ինչ կ'անես, գլուխը քա՛ր ա, քար. իսկա-
կան քար, գատ չխասկընա...

— Խաղար խետ ասել եմ. — տօ ախմա՛խ չմոռնա՛ս :
Միտի պէս զարկ մտքիդ մէջ, քող մնայ...

— Ոչ բարո՛ւլ, ոչ բարի լո՛ւս, ոչ շնորհակալ եմ, ոչ էլ
բարի գիշեր. ոչ էլ գրաբաւ ըստեսութեան : Էտոնք բիրադի
ատկագ : Յուսումնականներ քաղա հուջաք ա գտած : Դո՛ր
որ կ'երթաս, ինչ որ կ'անես, ինչ որ կ'տեսնաս, ինչ որ գլխիդ
կու գայ, էդ հուջաքը միտդ պախա. մի պստի խօսք ա.
կամաց, յուշիկ ասա. ամէն ինչ կայրծնի կ'երթա, դու էլ
կայրծնես. եախէդ կայրծու... հերէկ չէ մէկէլ օր քաղքից
էկայ : Մեր լէն բերան Խակն հելաւ եկաւ դէմս :

— Բարով, Ղարիք, բարով. գալուստդ բարի. ինչպէ՞ս
ես, ո՞ղջ ես, առո՞ղջ ես...

— Ախպէր ջան. էս որ չլսա՛յ, — արուն քաւ դափէս,
կատղայ... So, ախմա՛խ, ասի, էդ ի՞նչ թաւուր ուսումնա-
կան ես. ուրեմն իմ տուած յուսումը, հէսաքները, ընտիր,
ընտիր խրատներ, բիրադի ջո՛ւրն ընկան, զո՛ւր անցան : Էդ
ինչ խօսքեր ա, որ կ'ասես. — «բարով էկար, Աստծու բա-
րին. իմա՞լ ես, իմալ չես»... Աչքս լո՛ւս, լա՛ւ ուսումնա-
կան մարդ ես... Է ուսեալ մարդ էդ թաւուր անգրագէտ
խօսքեր կ'ասա՞. տօ ախմախ, գեղըցի՞ ես դու, լօղկըչի՞ ես

դու, չոքա՞ն ես, քէ՞ նախըրչի ես, որ էդ տխմա՛ր, անգրա-
գէտ խօսքեր կ'ասես: Եշի պէս բերանդ մի սարժէն կը բա-
նաս, կ'բռռա՛ս. բարո՛ւլ ես եկե, իմա՞լ ես, իմա՞լ չես...

— Խասկցի՛, աշխարհ լուսաւորուած ա. մարդիկ բի՛-
րադի ուսումնական են: Տես ախպէր ջան. —

— Զ'օրօրինակ. կ'երթամ Թիֆլիզ: Ինչ մարաֆ ա, ինչ
դալմադալ. մեր տնեցիք, ջո՛ջ — պստիկ, ուիժ, պիժ. կնքեր.
մեր նանէն. մեր բաջոն, էնա մեր քովալ Ագօն — բիրադի
դուրս կ'բափովե՛ն, կ'բղաւեն, կը նչան... Ի՞նչ ա. Ի՞նչ
խաբար ա. դու մի ասի, դուս ա եկած, որ ինձի նամբախ
գցեն...

— Էդ բիրադի ատկազ. սամսեմ ատկազ...

Ասենք, եկայ, խասայ Թիֆլիզ. կ'երթամ իմ սիրելի
Զիւանի դայֆախանէն. դօստին, ծանօթին, — բարով, այ
բարով. իմա՞լ ես, իմա՞լ չես: Կամ քէ չէ մի քաս դայֆա
խմեցիր, նարդի խաղացիր. — պըտի ասեն. Համեցիր,
տա՛ր. ներդողութիւն, շնորակալ եմ. ըստեսութիւն... Կամ
քէ չէ կ'երթամ դալլաֆի մօտ, քրա՛շ կըլնեմ. կ'ասեն, —
անուշներ, անուշ ըլնի... Բաղնիք կ'երթաս, կամ քէ չէ հա-
մամ. սիրուն խորո՛տ կը լաղնաս. դուրս եկար քէ չէ,
կ'ասեն. քաղնիքդ անո՛ւշ, քաղնիքդ անո՛ւշ...

— Կամ քէ չէ, խօսք օրինակ, մի ծանօթ, անծանօթ
պատահեց. տեսար, ձեռ տուիր. դրաստի՛ր ասիր. բարով
եկար, բարով կ'երթաս...

— Էդ բիրադի, ինչ որ կայ, չկայ, — սամսեմ ատկազ.
բիրադի քա՛լ ջուր, քող երթա... Էդ խօսքեր գեղըցու, լօդ-

կըչու խօսքեր են... քաղա հուջաք ա դուս եկե. էդ բո-
լորի տեղ, էդ անգրագէտ անուսեալ խօսքերու տեղ յուշիկ,
կամաց, մի պստլիկ խօսք ասա: —

— Մըսի՛:

— Ասա՛ «մըսի՛» — ետփունջին առ վրէդ, դոր կ'երթաս,
գնա՛. էլ ուրիշ բան պէտք չէ...

— Մըսի՛, մըսի՛... կօ էդի գիտնականների, ուսումնա-
կանների խօսքն ա. էնոնց մոգոնած քաղա հուջաքն ա...
Մնացած բաներ, ինչ կայ, չ'կայ, լափ ատկագ: Մէ խատ
պստլի մըսի՛ ասա՛, դիր մէջ տեղ, — ամէն ինչ կ'պրծնի,
կ'երթա... Ախպէր, ինչ կ'ասես, որ մեր լէն բերան խակն
ախմա՛խ ա, զադ չխասկնա՛յ: Հա կ'ասա. բարո՛ւլ, Աստծու
բարի՛...

Տօ գահրումար. էտոնք բի՛րադի ատկագ, ատկագ:

Թաղա հուջաք ա դուս եկել.

— Ասա՛ մըսի՛, հըմէն ինչ կ'դրստի...

Գ. ԹԷԱՏԸՐ

Մի տեղ հաւաքուած գիւղի ջահէլները լսում էին Ղա-
րիբի փիլիսոփայութիւնը:

— Խա՛, խա՛. գիտեմ, գիտեմ: Եկել էք, կ'ուզէք հիմ-
նաք, քէ ինչե՞ր կան քաղաքում: Զահրումար կայ, ի՞նչ կայ...
Քէա՛տըր կայ. քաղա՛, խալի՛ս քէատըր:

— Ի՞նչ բան ա քէատըր, Ղարիբ :

— Թէատըր որ կայ, խօսք օրինակ քա՛մաշա. գօրօրինակ խարսնիս, նաղարա, գունա՛յ... Մէ խատ ջո՛ջ տո՛ւն: Կը ժողվեն ջոջ ու պատիկ, խազար տեսակ մարդեր, լաւ-լաւ վանառականներ, ընտիր, ընտիր վարժապետներ: Կը ժողվեն, կը ֆօխեն, մէկտեղ, քէ ինչ ա, — խարսնիս կենեմք: Մաջլիսի պէս բոլորակ կը նստեն: Մէկ էլ ի՞նչ տանա: Ժամու սուրբ վարագուր որ կայ, քամամ էնդոր պէս մէ վարագուր ա: Ուրեմը, մէկ էլ տեսար, զվանոկ տուին, ժամու պէս զանգեր փաշին: Էդ ջոջ վարագուրն հուրին-հուրին կը բարձրանայ: Մէկ էլ տեսար, ներս վագեցին քազաւորներ, մինիստրներ, կոբրնատ, տեսակ-տեսակ չինովնիկներ, իմաստուն մարդիկ: Ներս կու գան, կը նստեն, կը խօսան, դալմադալ կենեն, վէ՛ն կը սարգեն, կոխվ, դաւի, դառաբայ: Մէկ էլ տեսար գժվան, կատդեցին. խանչալ, քուանք, կրակո՛ց... քամամ իրար կը կոտորեն:

— Էրկու բոսէ կ'անցնի քէ չէ. կը տանա — ներս քա-վուեցին տեսակ-տեսակ ֆարոգիչներ, իմաստուններ, կամ քէ չէ գօրօրինակ սօցիալիստներ: Կը սկսեն խօսալ, ֆարոգ կարդալ: Մեր եղեկեցին, մեր ժամ քեզ օրինակ: Հըմա կ'ասես մեր տէրտէր, Տէր Ռատակէս քեզ օրինակ, որ կըլնի, բեմից ֆարոգ կը կարդայ: Էնոնք էլ կը սկսեն իրար մէջ ֆարոգներ: Մէկ կ'ասա՛. չէ՛ որ չէ, Աստուած չը կայ: Միւսը, տանա՛ս, կ'ասայ. աշխարհը, — ուրեմը էս մեր երկիրը — կլոր ա, խալիս կլոր, ճմերուկ քեզ օրինակ...

— Էդ ախմախներուն, էդ դանմագներուն մէկ չը կայ,

որ հարց տայ. — քէ նիշտ ա, որ աշխարհ ճմերուկ ա, — քաս էդպէս մեծ ճմերուկ վի բոստնից ա. կամ քէ չէ էդոր տէրը վո՛ն ա...

— Երկու բոպէ, կամ քէ չէ գօրօրինակ էրկու նիմուտ կ'անցնի, ներս կը վագեն ջահել, լխտիկ-մխտիկ ոռւսի կնքեր, մաքոշկէֆ, — կը խաղան, կ'աւեն, կը բռնան, կը քոնեն իրար վրայ, կը վագվգեն է՛ս եան, է՛ն եան, կը քոնեն դըլըրե՛կ... բաց, բաց ոտներ, տկլո՛ր, տկլո՛ր: Մէկ էլ տեսար կովեցին, գարկին, սպանեցին, ընկան-մեռան, տարան որ քաղեն... լա՛ց, կոծ, վայնասուն. մէկ էլ մեռած տեղից հէլան, ֆրիստոսի պէս յարուքեն առան...

— Ուրեմը կօ էդի քէտտըր ա:

— Սուտ չը կայ: Թէտտըր որ կայ, խարսնիս ա, իսկական խարսնիս, քա՛մաշա ֆեգ օրինակ... Ըռուսի մաքօշկէֆ ներս կը վագնեն, կը խօսա՛ն, կը գարկեն, կը քափեն, կ'քոնեն էս եան, էն եան, կը կովեն, կը փա՛խնեն կ'երթան..

— Թէտտըր, ուրեմը քամաշա՛, ըռուս մաքօշկէֆի խարսնիս...

Դ. ՍՕՑԱԼԻՍՏ

— Զաթի ես խազար տարուայ սօցալիստ եմ: Աշխարհն հըմէն լուսաւորվե, սօցալիստ ա դարցե: Կայ, չը կայ, մեր լէն բերան իսակն ա, որ կայ: Հըլա էնի չ'խասկնա, քէ ի՞նչ բանա սօցալիստ:

— Ղարիբ, կ'ասա,՝ որ հըմնօր, գիշեր, ցերեկ հա՛ կ'աւես, հա՛ կ'խօսաս, քէ սօցալիստ, սօցալիստ, սօցալիստ: Մէ ասա՛, տսնա՛մ, սօցալիստն ի՞նչ ա: Տսնամ էդի ուտելո՞ւ ա, խմելո՞ւ ա, ի՞նչ ա...

— Տօ ախմախ, կ'ասեմ, էշ, կամ քէ գոմէշ, եգ, կամ քէ խո՛ղ. սօցալիստ որ կայ, հուսում ա, հուսում: Տօ ախմա՛խ, ժամագի՛րք չե՞ս տես. երգարան, կամ քէ չէ տաղարա՛ն չե՞ս տես. լաւ լաւ խաղեր, տաղեր չե՞ս լսէ: Իսկի՛ քո եաշի մէջ հայոց գաղէթներ, կամ քէ չէ ուսներէն մշակներ չե՞ս կարդացէ: Հաշիւ, հեսա՛բ չե՞ս լսէ: Էտոնք բիւրադի՛ կօ սօցալիստ են, որ կան:

— Հէ՛հ՛նա մեր Բօգօյ կիկօն, որ հըմնօր ժամ կ'ասա, տաղեր կ'ասա, սաղմոսներ կ'կարդա, — ասա, տսնամ, էնի բա ի՞նչ ա: Էնի կօ սօցալիստ ա, խալիս, իննըսուն վեց պրոքի սօցալիստ ա, որ կայ:

— Ասեմք, խօսք օրինակ, գնա մտի լաւ — լաւ վաճառաւիաններու դուքան: Մտնես քէ չէ, չիք կ'առնես, քիշմիշ կ'առնես, ծառնոն կ'առնես: Բա էնտեղ չե՞ս տեսնայ, քէ աչքիդ յառէջ ինչ ա կատարւում: Զօքֆն յառէջ դրած, իմաստուն Սողոմոնի պէս կը զարկայ, կը քալայ, աջուճախ հեսար կէնայ, — ուրեմը էտի բիրադի կօ սօցալիստ ա. ուրեմը բոլոր վաճառականներ սօցալիստ են:

— Մեր լէն բերան Իսակն իսկի չը խասկնա, ախպէր, չը խասկնա:

— Աշխարհ-ալամ, էկէք տեսէք. գէ՛ծ ա, գէ՛ծ: Բէյնը գատ չը մտնի: Բա՛, էսպէստ էլ բան կըլնի՞. երկու ախպէր

ենք, խալալ ախպեր, մէ մօրից, մէ խօրից: Մէկը զաքի ես եմ, — իմաստուն Ղարիբ, ափտարոյ կլասներ աւարտած, աշըղ ջիւանին ախպեր տղայ, նորա խետ մէ տեղ կերու- խումի նստած, — մեր կաթողիկոսին էլ զաքի քանի քանի խետ տեսել եմ, սուրբ ձեռքը պաքել եմ... Իսկ էն մէկէլ ախպերն ո՞վ ա... Կօ էդ ախմախ լէն բերան խակն ա...

— Հըլա տեսէք, տեսէք, էսօր էկե, ի՞նչ ախմախ բաներ կ'ասա: Զանըմ, սիրտս մէջտեղից կ'պատռուի, կ'ուզեմ գետին մտնեմ էնոր ամօքից...

— Ղարիբ, կ'ասա, քէ որ ժամագիրք սօցալիստ ա, քէ վանառական սօցալիստ ա, ուրեմը, ասել կ'ուզէ, է՛է՛նա Մանքաշով, Ափրիկով, Եղագարով-բիրադի սօցալիստ եմ...

— քէ դրուստ ա, որ հաշիւ, հէսաբ, չօքք, գազէքներ, կամ քէ լաւ լաւ բաներ սօցալիստ եմ, — բա էդ ի՞նչպէս բա՛ն ա, որ քազաւոր սօցալիստներին հակառակ ա:

— Տօ', կ'ասեմ, ախմախ. բաս էդպէս բան կըլնի՞, որ քազաւոր ու սօցալիստներ իրար խետ եօլա էքան: Կա- րելի՞ բան ա, որ էնոնց ջուր մէկ հաւովով էքա... Սօցա- լիստներ կ'ասեն, — աշխարհում ինչ կայ, չը կայ, խաւա- րակա՛ն, խալալ մինալլահ պըտի կիսենք: Իսկ էս մեր տխմար Նիկօլա քազաւորն, սատանի պէս, հակառակ կ'ասա, — չէ', կ'ասա, չը կիսենք: Տօ գահրըմար, էլ ինչ չէ: Մէ խետ ասա՛, — խա՛, ասա՛ կիսենք, պրծնի էքա, էլի՞... էլ ոչ կոիվ, ոչ դաւի, դառաքա: Ախմախ Նիկօլա քազաւոր, — Հա իր խօսք կ'ասէր, հա իր էշ կ'էշէր: Սատանի պէս մէ բաշ կ'գօրէր. չէ', որ չէ, ամենեւին չ'կիսենք:

Գլխին մեռնեմ սօցալիստներին: Էդի որ լսան թէ չէ, խորհուրդներ արին, ժողվեցին՝ աշխարհի տակ ինչքան աղ-
փառ, մշակ, փահլա, բանւոր կար, բիրադի՛ մէ տեղ արին,
— հուռա՛սսին, քշին գացին քաղաւորի վրէն, զարկին,
քախտից գցին, հուրեն էլ շան սատակ արին... Էդոր պատ-
նառը են էր, որ ախմա՛խ Նիկօլէն մէ բաշ կը գօրէր — չէ՛,
չեմ կիսի, — իսկ սօցլալիստներ կ'ասին, չէ՛, պտի կիսենք,
աչքդ հանենք, կիսենք...

— Լէն բերան իսակն հա կ'ասայ. — ախար որ էդպէս
կ'ասես, Ղարիբ, ի՞նչ կիսենք, կիսելու բան պտի լինի՞, որ
կիսենք, քէ՞ չէ՞... Ասա՛, տսնամ, ի՞նչ կիսենք...

— Զահրոււմար կիսենք, ինչ կիսենք: Ախմա՛խ, էշ. ինչ
քը կայ, չը կայ, պտի կիսենք: Զօրօրինակ, մէ ջվալ կար-
տոլ: Բեր դիր յառէջդ: Դանակն առ, խարտոցի վրէն սրա՛,
էնպէստ սրա՛ա՛, որ ըլնի արծլի, իսկական արծլի: Ըռագ,
դըվա, ըռագ դըվա — դանակ դիր, են կարտոլի ջվալն մէջ
տեղից քը՛րք կտրա՛, կըլնի սօցալիստ...

— Ղարիբ, իմա՛լ կիսեմ կարտոլ մէջ տեղից, կ'փչանայ:

— Որ կը փչանայ, ուրեմը կարտոլ սօցալիստ չէ: Թէ
կը փչանայ, դու էլ վերցրու մէ մէշոկ խող, մէջտեղից սուր
դանակով քըրք կտրա՛: Զօրօրինակ, ձեռք խօ ունես. ձեռ-
քիդ հինգ մատն էլ բա՛ց, չափի՛ր, թիգով չափիր, ա՛յ
էսպէստ. ըռա՛գ, դըվայ, ըռագ դըվայ... Լա՛ւ, խորոտ չա-
փիր, դանակով մէջ տեղից կտրա՛, խալա՛լ կտրա՛, որ կէսն
ընկնի էս եան, կէսն — էն եան, կօ էդի կըլնի սօցալիստ,
իսկակա՛ն սօցալիստ...

— Հա՛ կ'ասա, — Ղարիբ, ես չեմ խասկնա, ի՞նչ բան ա սօցալիստ :

— Այսմա՛լս, է՛շ, կամ քէ չէ գումէշ. կիսա՛, կիսա՛, խալա՛լ կիսա, մէջտեղի՛ց, դո՛ւզ կիսա, կըլնես սօցալիստ...

Ե. ՄՈՒՂԱՄ¹

Թիֆլիզի հիւրանոցներից մէկում ժամանակաւորապէս ապրում էի Ղարիբի հետ: Մի օր՝ կանգնած լուսամտի առաջ ինձ ու ինձ երգում, դնդնում էի: Ղարիբը, որ այդ րոպէին մենկուած էր մահնակալի վերայ, յանկարծ վեր քռաւ իր տեղից, նստեց անկողնի վերայ ու դարձաւ ինձ. —

— Խօսի՛ չ'կայ, լա՛ւ երգիչ ես, լա՛ւ, լա՛ւ խաղեր կ'ասես, տաղեր կ'ասես, ընտիր, ընտիր երգարաններ կ'ասես, — հմայ մէ՛ բան կայ պակա՛ւ... Ճիշդ ա, յուսումնական ես, գիտնակ ես, — ամենեւին, սամսէմ չ'նեղանաս, մէ՛ բան էստեղ պակաս ա...

— «Ի՞նչ ես ուզում ասել, Ղարիբ»:

— Տօ, ախպէր ջան, խաղ կ'ասես, տաղ կ'ասես, ընտիր, ընտիր երգեր կ'ասես, կամ քէ չէ զանազան եղանակներ կ'երգես. ինչ որ կ'ասես, — մուղամուլ ասա՛, իցկա՛ մուղամի մէջ, էն մուղամն էնոր կ'առնի կ'երքա, դո՛ճճ ասե՛ս, կ'իսասու — Հալէր, Հնդկաստուն, Տրապիզոն...

¹ Երգի եղանակ, մօտիւ:

— «Ի՞նչ կ'ուզես ասել, Ղարիբ»:

— Ճի՛շտ ա, յուսումնական ես, կարդացւոր ես, գործինակ գաղէթներ կը կարդաս, տեսակ-տեսակ պատմութեաններ կ'իմանաս, էտոնք բիրա՛դի դրուստ ա, լա՛ւ ա, խօսք չունիմ, հոնայ մէ քան պակաս ա... մուղամի մասին սամսէ՛մ գաղափար չունես:

— Զօրօրինակ, մեր լէն բերան Իսակ, — խօ գիտե՞ս, իմ խալալ ախպէրն ա, մէ մօրից, մէ խօրից: Փառք աստուծու, ամէն քան գիտայ, տեղեակ ա, կարդացւոր ա, խաղեր կ'ասա, շարականներ, սաղմոսներ կ'երգա, — ինչ անես, որ մուղամ չ'խա՛սկնա, բէյնը չ'մտնի ամենեւին:

— Կ'ասեմ, լէն բերան Իսակ, ախմա՛խ ես, դանմա՛գ ես, ի՞նչ ես: Թամամ քառսուն տարեկան մարդ ես, խասկցւոր, կարդացւոր ես, մէ՛ նախիր ոժու տէր ես, լաւ էլ գերդաստուն ունես: Խասկցի՛, խասկցի՛, — ինչ որ կ'ասես, ինչ որ կ'երգես, մուղանով ասա՛, մուղամո՛ւլ երգա... Իցկա մուղամի մէջ, էն մուղամն էնոր կ'տանա՛, կ'խասու երուսադէմ... Հա՛ ասա՛, հա ասա՛. լէն բերան Իսակի բէյնը գա՛թ չ'մտնի... Է՛ջ ա, է՛ջ, իսկական աւանակ քեզ օրինակ... Միքամ քէ խաղե՛ր կ'ասա, տաղե՛ր կ'ասա, — Բերանն էրկո՛ւ սարժէն կ'բանա, կ'զը՛ռա, կ'ասես իսկական է՛ջ ա, կամ քէ չէ գոմէ՛ջ, ես իմ հոգին, 96 պրոքի էջ ա, որ կա՛յ...

— Կօ տարին տասվերկու ամիս իմ խրատն էնոր կա՛յ, կա՛յ, կա՛յ... խալալ ախպօր պէս, կ'նստեմ էնոր կուշտ, գիշեր ցերե՛կ դառ կու տամ, կ'սուրցում... խրատնե՛ր կ'ասեմ, էն էլ ի՛նչ խրատներ, ի՛նչ քարլան խրատնե՛ր,

խօսք օրինակ քահարաւարի պէս կը շարվե՛ն, կը շարվե՛ն, իմաստուն Ղարիբի բերնից դուրս կու գան... Է՛ն բաներ կ'ասեմ, է՛ն լուսաւոր խօսքեր կ'ասե՛մ, որ բրիլլեանտի պէս դուրս կու գան, կ'քռնե՛ն էս եան, էն եան... Կ'ասեմ, ախմա՛խ, խասկըցի, խասկըցի՛: Աշխարհ լուսաւորվե՛, ամէն բան մուղա՛մ ա դարցե՛... Տես, կօ ես քո խալալ ախպէրն եմ, մէ մօրից, մէ խօրից: Դրո՞ւստ ա, խօ՛ւ ատկազ չե՞ս անի էդ բան... Տսնանք, պատմաւն ի՞նչ ա, որ իմ անունն աշխարհէ՛ աշխարհ տարածվե՛, հրատարակվե՛, գնացե՛ խասե՛ Մոսկո՛վ, Պէտրպօ՛լ, Պարեժ... Տսնանք լուսահոգի իմ խէ՛ր իմ վրէն մէ կապէկ փարա ծախսե՞, տսնանք իմ խէր ինձի յուսո՞ւմ ա տվե, տսնանք ես կարդացւո՞ր եմ, գիտնա՞կ եմ, ի՞նչ եմ, որ ամէն բան իմաստուն Սողոմոնի պէս կ'ասե՛մ, կ'շարեմ, կ'խօսա՛մ, կը պատմե՛մ... Պատմաւն ի՞նչ ա, որ սաղ աշխարհ ինձի կ'նանչնան, կ'ասեն — Ղարի՛բ, Ղարի՛բ, Ղարի՛բ... պատմաւն ի՞նչ ա, որ Աշըղ-Ջիվան իմ դօստն ա, ախպրացո՛ւն ա, ինձի կը պատուայ, կ'սիրայ... Ասա՛, տսնամ, ես ո՞րտեղի կարդացւորն եմ, ի՞նչ յուսումնական եմ... տսնամ, ո՞ր շօլներից եմ դուրս եկե՛, տսնանք ես գիմնագնե՞ր եմ կարդացե՛, քեմական դպրոցնե՞ր եմ աւարտե՛, համասարաններ եմ սովորե՛, քէ՛ ափտարոյ կլասներից եմ դուրս եկե՛... Ամենեւին սուտ չ'կա՛. իմ յուսում, իմ գրեանք, իմ տեսակ-տեսակ գազէքներ, իմ գեմնագ, իմ քեմական դպրանոցներ, իմ համասարաններ, կամ քէ չէ իմ ափտարոյ կլասներ — բիրադի կօ էդ մուղամն ա, որ կայ, — մէ պստիկ՛կ, սիրուն մուղա՛մ...

կիցկեմ մուղամի մէջ, էն մուղամ ինձի քե՛ւ կու տա՛, դշու պէս կ'տանա՛, կ'խաստո՛ւ, դո՛ր ասես... Ինչ որ կ'ասես, կ'խօսա՛մ, կ'երգե՛մ, սուտ չը կա՛, բիրադի մուղամո՛ւ ա: Խօսք օրինակ, վագէվագ կ'երքամ, զըրըմք կ'ընկնեմ մեր կակուղ դիւանի վրէն, աչքերս իմաստուն Սողոմոնի պէս կ'իջուամ, քերանս քամա՛մ էրկու արշին կ'բանա՛մ, — էն մուղամ կ'տանա կ'խաստո՛ւ Նրուսադէմ... (Երգում է):

— Ամաա՛ն Հայաա՛տան, աւադ հաա՛յքեմիք... Էն մուղամ լուսի՛ պէս, ջրու պէս, յուրին-յուրին, դշու պէս, ֆաւո՛ւ պէս կ'վերցնա՛, կ'առնի, կ'տանա՛, դոռ՛ք, ասես...

— «Խնդրեմ, բացատրե՛ս, Ղարիբ, մուղամ ասելով ի՞նչ ես հասկանում, հետաքրքրուած ես հարցրի:

— Մուղամ որ կա՛յ, եպիսկապո՛ւս ա կամ քէ չէ գօրօրինակ վարդապետ, է՛է՛նա Բենիկ վարդապետ քեզ օրինակ... Ժամու զանգեր զաա՛նգ-զըրը՛նգ կ'ֆաշեն: Ժողովուրդ խաւսարական կ'վազնի՛, կու գայ, կ'ժողովուրի՛... Մէկ էլ տեսար էս մեր Բենիկ վարդապետն իրա սե՛ւ, պօպլօ՛գ գլխով հէլաւ, բարձրացաւ սուրբ սեղան, աւետարան կ'կարդա, ֆարձգնե՛ր կ'խօսա... Խաղաղութե՛ն ամենեցուն... Բա էդ ի՞նչ ա. կօ էդիկ իսկակա՛ն, հարագա՛տ մուղամ ա...

Մուղամ որ կայ, ինչիներ՛ք ա, է՛է՛նա Յերեւնա ինչիներ Միրզուի քեզ օրինակ: Իրա տանը նստած, մատիտ կամ քէ չէ դալամդաշ ձեռքին, մի կտոր քղթի վրայ կ'գրա՛յ, կ'ֆաշա՛յ, կ'ջըղգա՛յ, պլաններ՛ք կ'ֆաշա՛յ, իսկ էնտեղ, խաղար խաղար վերստ հեռու մեր Բասարգէչար գեղի եկեղե-

ցին յուրին-յուրին կ'շիկվի՛ր, կ'շիկվի՛ր, կ'շարվի՛ր, կ'բար-
ճրանա՛յ, կ'պօսլոգնա՛յ, կ'ելնի՛ր դըլըրե՛կ, կ'խասնի՛ր եր-
կինք...

— Ղարիբ, ինչ որ անկապ-անկապ բաներ ես խօսում:
Ի՞նչ կապ կարող է լինել եպիսկոպոսի, վարդապետի, ին-
ժինների եւ մուղամի մէջ...

— Ուրեմն մեր լէն բերան խսակի պէս ակամա՛յս ես,
դանմա՛րդ ես, գաթ չեմ խասկընա: Տօ՛ր, գլխիդ գօ՛ւ մի տայ,
խասկըցի՛ր, տե՛ս ինչե՞ր կ'ասեմ, ինչե՞ր կ'խօսամ, ինչե՞ր
կ'պատմեմ, բրիլլանտի պէս, մարգարիտների պէս կը շա-
րե՛մ, կը շարեմ...

— Մուղամ որ կայ, իսկական ամիսներ ա, ըռա՛րդ դվա՛ր,
ըռազ դվա՛ր... Ասա՛ տսնա՛մ, պատճառն ի՞նչ ա, որ Շապօն
Ռուսին ջարդեց: Տե՛ս, էս մեր Ռուսը — խազար խազար
միլլեօն, հըմա Շապօն որ կայ, մէ պստիկ ժողովուրդ ա:
Պատճառն ի՞նչ ա, որ էդ պստիկ ազգ Ռուսին ջարդեց,
փշրեց... Էտոր պատճառ էլի կօ մուղամն էր...

— Ռուսի ակամայս ամիսներներ գիշեր ցերե՛կ կ'խմին,
կ'հարբին: Հարբիցողութեան մէջ կը պառկին, կ'ֆնին
չումֆի կէսօր... Շապօնի ամիսներներ, գեօզընադօնում, —
ըռազ դվա, ըռազ դվա, ըռա՛րդ դվա՛ր, վրայ կուտին, յուռ-
ռա՛ կ'անին, կ'վազնին առէջ, կ'գարկին, կը փշրի՛ն...
Իսկ էս մեր ակամայս Ռուսի ամիսներներ կէսօրին, քամա՛մ
կէսօրին, արեդի վախտ, ֆնից նո՛ր կգարքնին, ոպոո՛տ
աչֆերով նոր թագայ ըռա՛րդ դվա, ըռա՛րդ դվա... կամ քէ
չէ դրաստի, շա՛գօ մարշ... տօ՛ր, զարհրումար, էլ ի՞նչ

դրաստի, ի՞նչ շագօ-մա՛րշ... Եապօնն էկաւ է՛լ, ջարդե՛ց էլ, ձեր ա՛չքն էլ հանեց, ինչ կար, չ՛կար զարկեց, տա-
րա՛ւ: Ել դրաստի, շագօ-մա՛րշ էստեղ ի՞նչ կ'օգնա՛յ...
Դէ տե՛ս. քէ որ գիտես, կ'յստակընա՛ս, էսի կօ մուղամուլ
մէ բան էր, որ Եապօնն արեց...

— Էստեղ մէ բան էլ կայ: Էս ձեր յուսումնականներ որ
կան, լափ ախմախ են: Ճիշտ ա, կարդացուր են, գիտնակ են,
հըմա ի՞նչ կ'անես, որ անգրագէտ են: Գիշե՛ր, ցերեկ կ'յսօ-
տա՛ն, կ'վիճեն, կ'ասեն, էս սաղ աշխարհ, որ կայ, կլոր ա:
Մէկ էլ տեսար, կ'ասեն, Աստուած չկայ — եւ էդպէս շատ
շա՛տ ախմախ բաներ: Էդոնք բիրադի՛ր ամենեւին ախմա՛խ,
յիմար բաներ են: Պատնառն ի՞նչ ա, որ յուսումնականներ
էդպէստ ախմախ բաներ կը խօսան. պատնառն է՛նա, որ
էնոնք էլ մեր լէն բերան իսակի պէս մուղամո՛ւլ չե՛ն խօսա,
մուղամուլ չե՛ն նստի, չեն կայնի՛... Է՛, որ յուսումնակներ
մուղամուլ շարժուեն, մուղամուլ խօսան, — էլ էն մուղամն
իրաւունք կու տա՞յ, որ մեր երկիրը կլորցուն, դարձուն
ձմերուկ, որ է՛է՛նա պստի-պստի աստղեր ջոջըցուն, յաւել-
ցուն, դարձուն էս մեր աշխարհից յաւելի՛... Մուղամն էդ-
պէս ախմախ բաներ ամենեւի՛ն ատկազ կ'անի՛...

— Մուղամ որ կայ, կանդըխոօր ա, վակգալ, Ժլէգնի-
դարօգ: Խօսք-օրինակ, կ'երթաս քաղաք: Լաւ — լաւ
ապրանքներ կ'առնես, քիշմի՛շ, ծամոն, հոք, զանազան
բանե՛ր... Էդ բիրադի՛ր ա՛ն, կապա՛, տուր կամխառնչու:
Էնի կ'իցկայ մուղամի մէջ, ապրանքն յուրին-յուրին, ջրու
պէս, դշու պէս կը վազնի՛, կ'երթա, կը խասի վակգալ:

կանդըխտորներ, ժլեզնի-դարօգ էդ ապրանք մուղամով
կը վերցո՛ւն, կը քոցո՛ւն, կը խասուն դո՛ր ասե՛ս... (եր-
գում է) :

— Ամա՛ա՛ն Հայաստա՛ն, աւաղ հա՛ա՛յերենի՛ք...

— Ախպէ՛ր ջան, խաղ կ'ասես, տաղ կ'ասես, մուղա-
մով ասա՛ :

— Մուղամ որ կայ, մափրաշ ա. կապա, քա՛լ բագաժ.
դոռ՛ր կ'երթա, քող երթա : վերջը՝ մէկ էլ տսմաս, էկաւ,
իր տիրոջ դուռ կանգնեց, — գդրա՛տի : Մուղամ որ կայ,
գօրօրինակ փակետ ա : Մէ խատ պատլիկ, կապուտ փակէտ :
հօսք օրինակ, կ'ուզես նամակ գրես, բարեւագիր գրես, շատ
սիրո՛ւ կարօտով բարեւներս մատուցանե՛մ... կամ թէ չէ
հանազան բաներ գրես : Մէ խատ պատլիկ կապուտ փակէտ
առ, իցկա մուղամի մէջ : Սիրով կարօտով բարեւներ գրա,
դիր մէջ : Թ՛ֆոտա՛, կպու իրար : Մէ խատ էլ պատլի մարկա
ա՛ն —... եօթ կապէկ ա, խօսք օրինակ մէ՛ շահի, մէ խատ
էլ երկու կոպէկ, — տո՛ւր, մարկէն ա՛ն. էտ մարկէն որ կայ,
քագաւորական հրաման ա, գօրօրինակ մանիֆեստ, պրի-
կագ, հրովարտակ, կաթողիկոսի կոնդակի պէս մի բան...
էդ մարկէն յուշիկ թ՛ֆոտա՛, կպո՛ւ փակէտին, քա՛լ փոշտ...
էն մուղամն էնոր կը տանա, կը խասու իր տիրոջ, դոր որ
լինի, — մէկ էլ տեսար էկաւ, տիրոջ դուռը քակեց...
գդրաստի՛...

— Մուղամ որ կայ, Մանքաշով ա, խալիս իսկական
Մանքաշով քեզ օրինակ : Եաւա՛շ, վանառական մարդ, խեղն
մարդ, լաւ մարդ, հայ քրիստոնեա՛ մարդ, լուսաւորչական

մարդ: Տսմանք, պատմաւն ի՞նչ ա, որ միլիոնիկ ա
դարձե: Անունն հրատարակվե՛ աշխարհէ աշխարհ, գնացե՛
խասե՛ Պարէժ, Լօնդօն... Պատմաւն էլի էդ մուղանն ա.
իցկե՛ մուղամի մէջ, էն մուղամն էնոր դշու պէս տարե՛,
խասուցե՛ Պարէժ...

— Մուղամ որ կայ, էդէլսօն ա: Մեր ակսմալս, տխմար
գեղացիք-հըմէն տարի խարսնիս կ'ենէն, կամ քէ չէ խօսք
օրինակ, բարի կենդան: Միքամ քէ ուրախութեն ա...
Ախմալս — ակսմալս կը բերեն գունա կը փչեն, նաղարա
կը գարկեն, կ'ըլնեն կը խաղան — կ'ասես ի՞նչ ա. քա-
մաշա՛ ա, — մէ սաղ մարաքա՛... Ա՛յ, ինչ եմ ասե էդէլ-
սօնին: Էդ բիրադի ատկա՛գ: Նաղարա, գունա՛, խաղեր,
պարե՛ր — սամսէմ ատկազ: Էդէլսօնի գլխին մեռնեմ, բերե՛,
մէ պաղի դուքի ա շիկե՛... Էն դուքին կօ մուղամ ա,
խկական մուղամ: Լա՛ւ լա՛ւ խաղեր կ'ասա՛, տաղեր
կ'ասա՛, կ'երգա՛, ձէ՛ն կ'երքա կը խասի երուսաղէմ...
Ա՛յ, տե՛ս, կօ մուղամն էդպէս մէ բան ա:

— Անմուղամ բան, գօրօրինակ անփարաջա տէրտէր,
անշալվար մարդ: Անմուղամ բան, գօրօրինակ անկրակ սա-
մալար, անփափալս գումէշ, անչուխա ե՛գ... կամ քէ չէ
խօսք օրինակ, անպոչ է՛շ... Անմուղամ բան, գօրօրինակ
անգրագէտ յուսումնական, կամ քէ չէ անտէրտէր պատա-
րագ, — մեր էն խայտառակ, ակսմալս, սամսէմ տխմար
Տէր-Արշակ քեզ օրինակ... (Երգում է):

— Ամա՛ա՛ա՛ն Հա՛ա՛ա՛յաստան, Աւա՛ա՛աղ հաա՛ա՛յ-
րենիք...

— Սուտ չկայ, իմ յուսումն էլ, իմ խելքն էլ, իմ իմաստութեն, էս իմ բրիլլիանտի պէս խօսքեր, իմ գեմմագ, համասարան, իմ ափտարայ կլասներ — քիրադի՛ կօ էդ մուղամի մէջն ա: Տե՛ս, հըլա՛ տես: Կ'իցկեմ մուղամի մէջ. աչքերս կը խփում, էն մուղամն ինձի կը տանա՛յ, դռ՛ւ պէս, լուսի պէս, կը տանայ, կ'լսասու Հալէբ, Հնդկաստո՛ւն, Ստամբուլ...

— Ինչ որ կ'ասես, ինչ որ կ'լսասս, մուղամով ասա՛, մուղամով խօսա՛: Ես կօ տարի՛ն տասկերկու ամի՛ս մեր լէն բէրան Խսակին խրատներ կու տամ, կ'ասե՛մ, կ'շարե՛մ բրիլլանտի պէ՛ս, կ'լսասա՛մ, յուսում կու տամ, խօսք օրինակ գլխին աւետարան կ'կարդամ... հա՛ կ'ասեմ, հա՛ կ'լսասա՛մ. — տօ դանմագ, է՛շ, կամ քէ գոմե՛շ. եգ, կամ քէ խո՛գ, խա՛ղ կ'ասե՛ս, տաղ կ'ասե՛ս ընտիր ընտիր երգեր կ'ասե՛ս, իշի՛ պէս մի՛ գոռա՛. մուղամով ասա՛: Իցկա մուղամի մէջ, էն մուղամ քեզի կը տանա՛ կ'լսասու, դոր ասես, Հալէբ, Հնդկաստուն, Տրապիզո՛ն:

— Մուղամ որ կայ, մաշէն ա, Ժլէզնի-դարօփ: Խեծի, պինդ նստի՛, էնի քեզի կ'տանա՛, դռ՛ո՛ր ասես, կ'լսասու՛...

— Ամմուղամ բան, գօրօրինակ, անմխրուփ տէրտէ՛ր, կամ քէ չէ անկոտոշ գոմէշ...

IV. Ս Ո Ւ Պ

— Սուտ չը կայ: Մենք կօ տնով, տեղով յուսումնական ենք, — բացականչում էր մեր գիւղացի Յակօլին. — իսկական, ուսումնական քեզ օրինակ: Տսնանք, էդոր պատնառն ի՞նչ ա, որ մէ բաշ, տնով, տեղով յուսումնական դարձանք... Սուտ չը կայ, ախպէր: Պատնառն էնա, որ տնով, տեղով մէ ջե՛րգայ նստած՝ հըմէն օր արէդ կ'ենենք, իրիկուն, գիշեր, ցերեկ արէդ կ'ենենք, արէդ, խալի՛ս արէդ...

— Յակօլի, ի՞նչ կ'ուտե՛ք, որ արէդ կ'ենե՛ք:

— Սուտ չը կայ, ախպէր. սուպ կ'ուտենք, մի բաշ սուպ: Տսնամ, պատնառն ի՞նչ ա, որ յուսումնական մարդիկ լուսաւոր են, յուսումնական են: Պատնառ կօ էնա, որ դայդով, կարգին, զակոնով սուպ կ'ուտեն, մէտեղ նստած՝ սուպ կ'ուտեն, արէդ կ'ենե՛ն:

— Դրուստ ասա՛, Յակօլի. քա ախպէր Գեաբօն միայն սուպ ուտելով կը կշտանա՞...

— Ա՛յ, դրուստ խօսեցիր, ախպէր ջան: Մեր Գեաբօն իսկի չը խասկնայ, եօլլա չէ՛րա: Հերեկ չէ մէկէլ օր էկայ տուն. ի՞նչ տսնա՛մ. մեր ախմախ Գեաբօն, մեկնակ նստե՛ր, խաւու միս կու տայ, ձուկ կու տայ, իշխան ձո՛ւկ: Քո արեւ, իմ արեւ դրուստ կ'ասեմ: Էդի որ չը տեսա... արիւն քոսա գլուխս, հերստտայ, վերցրի ձուկն էլ, խաւու միսն էլ հայդէ՛ շպրտեցի, քալի շներին... Ասի. ախմա՛խ,

ես կ'ուզեմ մեր տուն յուսում մտցում, լուսաւորութեմ մտցում, դու քազա խաւու մի՞նչ կ'ուտես...

— Գեարօն կատղաւ: Դաւի՛, դառաքայ: Տե՛ս հըլա, ի՞նչ կ'ասա. — չէ որ չէ՛. ես ձուկ կը սիրեմ, խաւու միս կը սիրեմ, խաւու միս էլ պտի ուտեմ... Ասի, ախմա՛խ Գեարօ, տսնամ դու գեղըցի՞ ես, տսնամ դու չորա՞ն ես, որ խաւու միս կ'ուտես. տսնամ դու լօղկըչի՞ ես, որ ձուկ կ'ուտես: Էդի վա՛ղ էր, վա՛ղ, որ յուսումնականներ խաւու միս կ'ուտին, ժաբկօ, կամ քէ չէ կատկտ, կամ քէ չէ տեսակ-տեսակ խօրագներ... Աչք չունե՞ս, չե՞ս տսնայ. աշխարհ վոխվե, մարդիկ բիրադի լուսաւորուած: Հըլա մէ լաւ միտք արա՛, տես: Եաւաշ յուսումնական մարդ, գիտնակ մարդ խաւու միս կու տա՞յ, կամ քէ չէ ձուկ կու տա՞յ. Էդի իսկի կարելի՞ բան ա: Յուսումնականներ բիրադի արէդ կ'ենէն ուրեմը գիշեր, ցերեկ սուպ կ'ուտեն: Մանքաշով որ Մանքաշով ա, ասա՛, տսնամ, պատնառն ի՞նչ ա, որ էդքան անուն բարձրացե, դարձե Մանքաշով: Պատնառն էն ա, որ յուսումնական ա, գիշե՛ր, ցերեկ սուպ կուտայ, խալալ, խաւսարական սուպ: Էնքան սուպ ա կերե էդ տնա-շէն, որ էն սուպն էկե, քո՛ո՛շ տվե, դարձե Մանքաշով:

— Կ'ասեմ ախմախ, անօթի ես. արի մէտեդ, ջերգով նստենք, իսկական արէդ անենք: Սուպ ուտենք: Ինչ որ կայ, չը կայ, սամսէմ ատկագ, ամենեւի՛ն նի՛լգայ: Խորոտ, սամքով, ջե՛ե՛րգայ նստե՛նք, սուպ ուտենք, սուպ: Որ հըմէն օր սուպ ուտենք, կը դառնանք լուսաւոր, յուսում-նական մարդ... Իրիկուն, գիշե՛ր, ցերեկ արէդ արա՛, սուպ կե՛ր, — հոգիդ կ'ազատուի, կ'ըլնես մե՛ծ, լուսաւոր մարդ...

V. ՎԷՃ

Մեր Գեարօն յիմաստուն ա. ինչ կայ, չկայ աշխարհ-
փում, գիտայ. բերա՛ն գիտայ, մեր կարմիր ափերի պէս
դասը բերան կ'ասայ, յիմաստուն Սողոմոն քեզ օրինակ:
Հըմէն ինչ գիտայ: Սուտ չկայ. հըմէն ինչ լաւ կ'ասայ. լաւ
կը խօսայ. հըմայ մի բան կա՛յ, — ես համաձայն չեմ:

Կ'ասայ, Զինմաչին որ Զինմաչին ա, Երեւնայ գուրեր-
նին ա:

Կ'ասեմ, Գեարօ, միշտ ա, դու իմաստուն ես, կար-
դացուր ես. պարտական եմք քո խօսքին լսեմք. հըմայ էս մէ
բանի մէջ ելանիշ ես: Եաւաշ, Զինմաչին որ Երեւնայ գուրեր-
նին ա, ուրեմը Հնդկաստուն Գեանջու գուրերնին ա. պատ-
նառն ի՞նչ ա: Պատմառն էն ա, որ, ուրեմը Էրկու ձեռ
ունես. մի ձեռք մէ եանից. մէ ձեռք մէկել եանից. ուրեմը
Զինմաչին մէ եանից, Հնդկաստուն — մէկել եանից...

Գեարօյ խեղ իլլաջ, միւրումն չիլնի: Վէ՛ն կը սիրայ.
վէ՛ն, վէն... սպօր կէնայ. դաւի, դառաքա, բունտ, դալ-
մադալ... կը զօօ՛րայ, կ'ասայ — չէ, որ չէ. Զինմաչին
Երեւնայ գուրերնին ա. Հնդկաստունն էլ Երեւնայ գու-
րերնին ա. Պատմառ... պատմառն էն ա, որ Էրկու խալալ
ախպէր մի օջախից, մի մօրից ծնած, մի խօր տղայ են:

Ուրեմը Զինմաչին, Հնդկաստուն իրար կուշտ, կողք-կողքի, մէջք-մէջքի տուած՝ խալալ ախպէրների են, ուրեմը մէ մօր, մէ խօր գաւակ են, ուրեմը Երեւնայ գուրերնի են... Եաւա՛շ, Գեանջա, որ Գեանջա ա, Երեւնայ գուրերնին ա: Է՛հ՛նա Թիֆլիզ քաղաք որ կ'ասէն — էն էլ Երեւնայ գուրերնին ա: Պատնառն ի՞նչ ա: Տես. Գեանջա կամ Թիֆլիզ Եպիսկոպոս կա՞յ. վարդապետներ կա՞ն. մեռնոն կա՞յ, ժամագիրք կա՞յ... յուստ ա բերած էդ բիրադի: Էջմիածնայ: Ուրեմը Էջմիածնայ գուրերնի են: Էջմիածինն էլ գաքի Երեւնայ գուրերնին ա. ուրեմը Գեանջա էլ, Թիֆլիզ էլ Երեւնայ գուրերնի են... Եաւաշ. Գեանջա որ Երեւնայ գուրերնի չ'ընի, պատնառն ինչ ա՞, որ Գեանջու մամբախ Է՛հ՛նա սարերով, ձորերով, ծուրտիկ, մուրտիկ կու գայ, մեր գեղի միջով դո՛ւզ կ'երթայ, կ'սասնի Երեւան...

— Էս քաւուր բան չ'իլնի, ախպէ՛ր, Գեաքօն որ գօրե՛ց, իլլաջ — միւսփուն չկա՛յ... կը խնդրեմ, կը չոքեմ յառէջ, կ'աղաչեմ, կ'ասեմ:

— Գեաքօ ջան, Գեաքօ, ես էլ քո ախպէրն եմ, մէ մօրից, մէ խօրից. ի՞նչի կը գօրես: Թէ որ ախպէր ենք, արի խալալ կիսենք: Լավ, կ'ասես, կ'ասես, քոդ Զինմաչին Երեւնայ գուրերնին հըլնի... Էս մէկն էլ ինձ խաքր արա՛: Քո խալալ ախպէրն եմ. որ Զինմաչին Երեւնայ գուրերնին ա, քոդ Հնդկաստունն էլ Գեանջու գուրերնին հըլնի... Իլլաջ չ'իլնի. Գեաքօն կը հերստտի, կը կատղի, կը փրփրայ, կը գօրայ, կ'երթայ... կ'ասայ, — չէ, որ չէ. Զինմաչին էլ Հնդկաստունն էլ Երեւնայ գուրերնի են...

— Խոնչ անեմ, ակսպէր, հարս կտրած՝ կ'ասեմ. լա՛ւ. լա՛ւ. դու որ քո խալալ ակսպօր խօսքն ատկազ կ'ենես, ուրեմը ես էլ քո ակսպէրը չեմ... ուրեմը ես է՛լ երեւնայ գուբերնի չեմ...

Գեաքօն կը կատգի՛, կը հերսոտի՛, կը պռռա՛յ...

— Քո խաթրիչուն, — կ'ասա, — ես չեմ կարող էրկու խալալ ակսպէր իրարից բաժանեմ... Հնդկաստուն, Զինմա-
չին — էրկու խալալ ակսպէր են, էրկունսն էլ երեւնայ գու-
բերնի...

VI. ԽԱՆՍՈՒ

Շատ վաղուց Բ. գիւղից հեռացել էր ֆաղաֆ Գեվոյ Մելֆօնը: Իր հեռանալու օրից նա այլեւս գիւղ չէր վերադարձել, եւ, ըստ ամենայնի, հիմնուել էր ֆաղաֆում:

Գիւղացիք միայն լսել էին, որ Մելֆօնն ինչ որ ծանայութեան մէջ է. լաւ ռոնիկ է ստանում եւ երբեմն էլ իր ծնողներին օգնում, փող է ուղարկում:

Ահաւասիկ նորա մասին իրար հետ վիճում էին գիւղի ականաւորները — Սուֆօն եւ Յակօլին:

— Գյա՛յ Սուֆօ՛. էն ձեր Մելֆօն ա, Մեաղափ ա, ի՞նչ ա, էնի մըկայ դո՞ր ա, ֆաղա՞ֆն ա:

— Է՛, գործ, մործ ունի՞, քէ պարապ, սարապ ֆաղֆի ֆուչէֆ կը չափայ...

— Լաւ գործի մէջ ա, լաւ էլ ռոնիկ կը ստանայ, իր համար լա՛ւ, քամո՛ւզ կ'ապրի, ասաց Սուֆօն:

— Գյեայ, Սուֆօ, էնի մկայ ֆառսուն յիքսուն տաքեկան մարդ ա, ջոջ մարդ ա. զաքի տուն, էրէխա՛յ, նիժ, գերդաստուն ունի... ուրեմը էնդոր նժեր, էրէխէֆ, գերդաստուն մըկայ դո՞ր կը մնան: Էնոր խետ միտե՞ղ կ'ապրեն, քէ ջոկ:

— Յակօլի, Մելֆօն խալաստօկ ա. խալաստօկ...

— So լաւ. գինամ, գինա՛մ. խալաստօկ ա, էլի քող
խալաստօկ ըլնի: Բա՛ էնոր նժեր. քա՛ էնոր էրէխէք, նշա-
նա՛ծ...

— Յակօլի, դանմա՞գ ես, ի՞նչ ես. խալաստօկ ա, խա-
կըցի՛, չի կարգո՛ւե...

— Է՛... լաւ. կ'խասկնամ. տօ գէ՛ծ, սարսարի՛.
խասկցա՛յ: Խալաստօկ ա, քօ խալաստօկ ըլնի: Մկայ էնի
փառսուն յիքսուն տարեկան մարդ ա: Ճժու տէր ա, փւլ-
փաքի տէր ա, էստեղ էնոր քայեր մէ նախիր էրէխէք ունեն:
Ուրեմը եդ մարդու գերդաստուն դո՞ր ա, դո՞ր կ'ապրի...

— Յակօլի, խասկցի. մի՛ գօրի. խալաստօկ ա. խալա-
սօկ. ուրեմը չկարգուե. էլ յո՞ւստ հըլնի նիծ, էրէխայ,
կամ քէ գերդաստուն:

— Գեայ Սուֆօ՛. դու լալի սարսարի՛ ես, գէծ ես, դան-
մագ ես, չես խասկնայ: Որ խալաստօկ ա, քող էլի խալա-
սօկ հըլնի: Զըկարգուե, ջահնամ քէ չը կարգուե, խօ
չ'ասի՞, քեր գօրով կարգենք: Խօսփս ես ա. փառսուն, յիք-
սուն տարեկան մարդ, քէխով, մուրուսով մարդ: Բա էնոր
նիծ, օղլուշաղ չկա՞յ... Էնոր աղջիկներ մկայ խօ խասած,
հէլած մարդու տալու. էնոր տղէք մկայ ջոջըցած, յէլած
մէկ մէկ իգիք... Ես էլ կօ էդի կ'ասեմ. էնոր նիծ, կնիկ,
էրէխէք կամ քէ գերդաստունը դո՞ր կը մնան. իրա կո՞ւշտ,
քէ՞ ջոկ տեղ կ'ապրեն:

— Խալաստօկ ա, խալաստօկ, չը կարգուե...

— Է լաւ. խալաստօկ ա. քօ խալաստօկ հըլնի. ջահնամ քէ խալաստօկ ա: Ես էնոր էրէխէֆի դարդն եմ. էնոր օղլու-
շաղի դարդն եմ... Թող խալաստօկ հըլնի... ջահնամ քէ
խալաստօկ ա: Բա՞ էնոր նժեր... քա՞ էնոր կնիկ, էրէ-
խէֆ... ուրեմը բոքիկ, բոքընչիկ. խեղնուկըակ, ցրտին
բուֆ-բորանին ֆուչէֆ ընկած՝ անօքի, ծարաւ մա՞ն կու
զան... ա՛յ, էդիկ կ'խարցում. ես էնո՛նց դարդն եմ, էնոնց
ցաւն եմ: Թէ չէ ջահնամ քէ խալաստօկ ա...

VII. ԱՍՕՅԻ ԽՆԴԻՐԸ

Ասօն Զ. գիւղի ամենահարուստն է, ամենահեղինակաւորը. շատ անգամ ֆաղափներում եղած, ինքը իրան լաւ հասկանում, նոյն իսկ իմաստուն է համարում:

— Ասօն եկել է, — յայտնեցին, — եւ ուզում է ձեզ տեսնել:

— Օ՛, բարո՛ւլ, Ասօ, բարո՛ւլ: Ի՞նչ կայ:

— «Սաղ ըլնես, աղա ջան, խէր ա: Մէ պստի գործ կայ: Իկել ենք ձեզի նեղութեն տանք»:

— Հրամայեցէք:

«Պարոն, էս մեր Գեօյչի ծովը. հրամանքդ խօ լաւ գիտէք, ծանօթ էք: Փանի տարի փոտրատով մեր ձեռին ա: Էստուց յառէջ, — հնցած տարիք խազնէն շատ քիչ խարջ կ'առնէր — ասեմք, օրինակ, խարիւր, էրկու խարիւր մանէք: Մենք էլ, դրուստ ա, լաւ օգուտներ կ'վերցնինք: Թագաւորական խարջն էլ զաթի մշտական, տարէցտարի իրա կարգով, զակոնով տվեր ենք: Հմա ինչ կ'ենես, էս տարի ծով չեղաւ, մեր գլխուն ցաւ եղաւ, իսկակա՛ն ցաւ ու կրակ... Մեր ֆօռ բախտից համարեա սաղ տարին մեր էս ծովը սառած մնաց, ամենեւին սառա՛ծ: Թոռ գցել զաթի իսկի չեղաւ, ձուկ չեղաւ: Էտոր խաթեր վնասի տակ ընկանք: Էդի հըլա ջահնամ, — վնաս եղաւ, եղաւ, Աստուծու բանն ա, ինչ էնենք: Հմա, արի տես — խաթէն մեզնէ

չի հե՛ռանա: Տեքութեն մեզմէ խարջ կ'ուզա. էն էլ ինչքան խարջ, — խազար չորս խարիւր մանէք: Հնցած տարի-
 քից օխտը ջէր հաւելի: Իմ արեւ, քո արեւ, պարոն ջան —
 էդի նահալս, ամենեւին նահալս, անխափ բան ա: Մենք վնաս
 ենք տեսէ, ծովն էլ գաթի սաղ տարին սա-
 ռած էր: Էդպէս անաստուած խարջ չիլնի: Մենք էլ խեղճ
 ենք, մէ նախիր ո՞ր տէր ենք: Թէ կարելի՞ ա, պարոն
 ջան, մի խնդիր գրես, մէջը դուրս բերես, որ ծովը սաղ
 տարին սառած էր: Ճիշտ ա, հրամանփոյ յուսումնական ես,
 հմէն ինչ գիտես, կ'խասկնաս. մեզի իսկի չի պատկանի ձեզ
 պէս մարդուն խրատ տանք: Դէհ, ինչ էնենք, բան ա, կ'ա-
 սեմ: Խնդիրը, ինչպէս հարկն ա, գրես, լա՛ւ գրես, էնպէստ
 գրես, աղա ջան, որ մինիստրը, կամ էնդոր ախմախ չինով-
 նիկներ կարդան քէ չէ, խտխտին խասկնան, գլխու ընկնեն:
 Քո օտաց, քո ձեռի ջրին մեռնեմ, — էնպէ՛ս գրես, էնպէ՛ս
 գրես, որ մեր էս ծովը, սաղ ծովը, իսկական ծովը էնոր
 մէջ սառած, — դրած ըլնի, խնդրի մէջ, քոքի մէջ դրած
 ըլնի՛... ձուն, բուք, դիւմաք: Ոչ քո գցել կըլնի, ոչ ձուկ
 բռնել, — մէ հանից էլ մեր մէ՛ նախիր ո՞ր տէրն էդ ցրտին,
 դիւմաքին էդ տեղ դրած վրովան, դողա՛ն... Էնպէս գրես,
 աղա ջան, որ չինովնիկներ կարդան քէ չէ, ասեմ, ուշտ ա,
 ծովը սառած ա, ցուրտ ա, բուք ա... ոչ ձուկ կըլնի էդ-
 տեղ, ոչ մուկ կըլնի... խնդրի մէջ գրե՛ս, խորես, որ էս
 տարվա խարջն ընձի բախշեն, չ'առնեն...

— Շատ լաւ, Ասօ ախպէր. մէկ-երկու ժամից անցէք,
 խնդիրը պատրաստ կը լինի:

Նշանակած ժամին Ասօն գալիս է, խնդիրը ստանում եւ ֆանապարիւում է իր գիւղը:

Երկու օր անցած՝ գալիս է Ասօն, խնդիրը ձեռին: —
— Հը՞, ի՞նչ կայ, Ասօ, խե՞ր ըլնի:

«Խէր ա, պարոն ջան. խէր ա: Էլի էս մեր ծովի գործով եմք եկել:»

— Համեցէ՛ք, համեցէ՛ք:

«Պարոն, էս խնդիրը, որ գրել էք, — ես իմ հոգին, ես իմ Աստուած, լաւ ա գրած: Ճիշտ ա, դրուստ ա, յուսումնականի գրած ա: Հըմա մէ բան կայ: Զասէք, գեղացի ա, չ'խասկցաւ: Մեր էրէխէն կարդացւոր ա. Յերեւնայ քեմական դպրոց կը կարդա: Զեր գրած քուղթ էրէխէն կարդաց: Սուտ չը կայ. դրուստ կ'ասեմ: Էստեղ մէ բան պակաս ա, կամ քէ չէ ենպէս չէ, ինչպէս հարկն ա: Է, լա՛ւ: Էդ որ գրել ես, վնասուած մարդ եմք, խեղն մարդ եմք, խարջից ազատէք: Ռուսի չինովնիկներ էդոր ի՞նչ կ'ասեն: Էդ ի՞նչ մեծ բան ա: Էդքանը գաթի մեր էրէխէն էլ կը գրա: Տե՛ս. էս որ գրել ես — քէ ծովը տարին տասվերկու ամիս սառած էր — էդի ի՞նչ մեծ բան ա. էդի խօ յայտնի բան ա, սպաշփարա բան ա: Էդի էրէխէն էլ կը խասկնայ. պատնառ, որ տարին գաթի տասվերկու ամիս ա: Էդ տեղ էլ ի՞նչ զարմանք բան կայ: Կամ քէ չէ ռուսի չինովնիկներ էդոր ի՞նչ կ'ասեն: Զե՞ն ասի, — էդ ի՞նչ մեծ բան ա, որ տարին տասվերկու ամիս սառած ա: Զաթի տարին տասվերկու ամիս է. ուրեմը ծովն էլ տասվերկու ամիս սառած կը լինի օրէնքով: Էդ տեղ զարմանք բան ամենեւին իսկի չ'կայ: Էդ

պատճառով էլ մեզի ատկազ կ'ենեն: Ա՛յ, ի՞նչ եմ ասե. զօր-
 օրինակ, թէ որ թղթի մէջ գրես, թէ էս մեր ծովը տարին
 տասչորս ամիս սառած մնաց, — էդի կօ սամսէմ ուրիշ բան
 կ'ըլնի, էդի խելքի կտուր ա: Ռուսի ախմախ չինովնիկներ
 — կը կարդան, թէ ծովը տարին տասչորս ամիս սառած ա
 մնացե: Բերան բաց, զարմացած կը մնան: Կ'ասեն, — եա՛,
 էդ ի՞նչ զարմանք բան ա... — խըխետին մեր խնդիրը կը
 լսեն, կ'ազատեն: Մէկ էլ, պարոն ջան. մեր մէ նախիր էրէ-
 լսէ՛մ իսկի էդ ձեր գրած թղթի մէջ չեն երեւայ. չես գինայ,
 դոր են, դոր չեն: Կամ թէ չէ, զօրօրինակ, կարելի՞ բան ա,
 որ էս մեր ահագին, խագար խագար վերստ ծովի մասին
 մէ երկու խօսք ես գրե էդ տեղ: Եաւա՛շ, ռուսի չինովնիկ-
 ներն չեն ասի. էդ ի՞նչպէստ բան ա, էն ահագին ծովի մա-
 սին էրկու խօսք ա գրած... չե՞ն ասե, — ուրեմը էդի կօ
 սուտ բան ա.. ուրեմը ատկազ, սամսէմ ատկազ: Կը
 խնդրեմ, աղա ջան. թէ՞ կարելի ա. թագայ գրա՛: Էնպէս
 գրե՛ս, էնպէս գրես, որ թղթի մէջ էս մեր ծովը սառա՛ծ,
 սամսէմ գատո՛վ դրած հըլնի... Էնպէ՛ս գրես, որ մեզ մէ
 նախիր էրէլսէ՛ք չփլա՛խ, անօթի՛, ցրտի, բորանի տա՛կ էդ
 տեղ, թղթի մէջ կայնա՛ծ վրվրա՛ն, դողա՛ն... Ռուսի ախ-
 մախ չինովնիկներ — կարդան թէ չէ, զարմանքից բռնեն
 դըլըրեկ, բերան բաց մնան: Ա՛յ, էն ժամանակ, խօսք
 չը կայ, որ մեզի խարջից կ'ազատեն...

VIII. ՎԵՐՋԻՆ ԽՕՍՔԸ

Եկել էր մերձաւոր գիւղի ամենաականաւոր հարուստը — Ասօ Բադալովը :

— Բարով Ասօ . ի՞նչ կայ : Խէր ըլնի . ինչ գործով :

Էի , Օսկան ջան , սաղ ըլնիս : Խէր ա : Յերեւնա սուղից պաւէկայ էկաւ : Գործը նշանակած է էս ապրիլի 20-ին խնդրեմ , նեղութեմ քաշէք , մեր փաստաբանին իմաց տաք , իր ժամանակին գայ , խասնի գործին , պաշտպանա , մըզի էլ սեւերս չանի :

— Լաւ , Ասօ ախպէր , որ էդպէս ա , պէտք է հեռագրել , որ փաստաբանը գայ Երեւան :

Շատ շնորհակալ եմ , Օսկան ախպէր , թէ կարելի ա , նեղութեմ քաշես , էդ թուղթը գրես , տաս փոշտը : Հագով շնորհակալ կ'ըլնեմ , յաւիտեանս յաւիտենից շնորհակալ կը մնամ :

— Շատ լաւ , Ասօ ախպէր , էս րոպէիս կը գրեմ , կ'ուղարկեմ . միայն հեռագրին փող է պէտք , — խօսքը մի շահի :

Աչքիս վրայ . ինչքան որ պէտք ա , կ'տանք :

— Է , Ասօ ախպէր , հեռագիրը ո՞ւր անունից տամ . քո՞ անունից . թէ՞ . . .

Չէ' , Օսկան ախպէր , կ'խնդրեմ : Նեղութեմ քաշես , մինչեւ վերջ քաշա' : Փաստաբան մարդ ա , ջոջ մարդ ա ,

աղա մարդ ա, քո խեղ մշտական կերքսում արե, նստե, կայնե... ուրեմը, ի՞նչ կարելի բան ա. ի՞նչ վայել ա մեզ պէս գեղըցի, անուս մարդուն փաստաբանին քուղք գրենք: Օսկան ջան, լավ կըլնի, որ քո անունից տաս. նա էլ գաքի քո խաթըրը չը կոտրայ, քո խօսքը կըլսի, կու գայ, կ'յսասնի գործին, մեզ էլ էս փորձանքից, ցաւից կ'ազատայ: Խա՛, խա՛, էդպէս արա: Քո անունից գրա, քո անունից:

Դէ, մենք էլ գաքի մարդ ենք, իսան ենք, գիտենք, կը խասկանանք. էդի խօս պարզ, ամենեւին ապաշխարա բան ա, որ աշխարհում խի՛ղն կայ, նամուս կայ, աքուռ, հաշիւ, հեսա՛ք, ամէն տեսակ բանե՛ր: Մենք էլ մարդ ենք, քո լաւութեան տակից դուրս կը գանք: Ե՛ս իմ հոգին, դուրս կը գանք:

Օսկանը կազմում է հեռագիրը եւ կարդում:

— Այսպէ՛ս ուրեմն, Ասօ ախպէ՛ր:

— Շնորհակալ եմ, Օսկան ջան, հոգով, գլխով շնորհակալ: Լաւ ես գրել, շատ լաւ ես գրել: Հմա ներող կըլնես, կարծեմ մէ բան պակաս ա: Թէ որ կարելի է, էդ քղքի մէջ շա՛տ խնդրես, երեսանկալ խնդրես: Ես ինչ գիտամ, ախպէր, էնի մէ փաստաբան մարդ, յուսումնական մարդ, ջո՛ջ, աղա մարդ ա: Է՛հ, որ օրինակի խամար շատ չը խնդրես, չ'աղաչե՛ս, էնոր ոտը, ձեռը չը պա՛հես, բան կըլնի՞... Էդի հասարակ բան չէ, մասխարա բան չէ՛. էդի յայտնի մէ բան ա, դիվանխանի քուղք ա. կարելի՞ բան ա, որ մէ խօսք ասես, մէ խեղ խնդրես, պրծնի՛: Դէ մենք էլ

գաթի կը խասկնանք: Ճիշտ ա, կարդցուր չենք, հըմա տեսել ենք, գիտենք: Թիֆլիզ քաղփց չումփի Յերեւան քանի՞ խաղար վերստ ա... է՛, լաւ, ախպէր ջան. մէ խետ խնդրելով էն մարդն էն տեղից կըլնի՞, կը գա՞յ Յերեւան... Էդի քանի՞ խելփի կտո՞ւր բան ա: Գո՛նեա մէ տաա խետ պըտի խնդրես, աղաչես, վզովն ընկնես, ոտը պաքես, որ մէ բան դուս գայ... Օսկան ջան, խնդրեմ, չընեղանաս — քէ կարելի ա, քդքի մէջ մէ քանի խօսք էլ յաւել գրա՛, շա՛տ խնդրա, աղաչա՛, ասա՛ ոտդ պաքեմ, — բալփի մէ բան ըլնի՛... Օրինակ, քդքի գլխից, մէկէլ տակից գրա՛... Կը խնդրեմ, երեսանկալ կը խնդրեմ, կ'աղաչե՛մ, կ'խնդրեմ անշուշտ, ամենեւի՛ն....

Օսկանը հագիւ կարողանում է համոզել Ասոյ, որ այդ աւելորդ է եւ հեռագրատանը աւելորդ խօսքեր չեն ընդունի... «Ուրեմը, որ էդպէս ա, քող էդպէս էլ մնայ: Լա՛ւ, կ'ասե՛ս, կ'ասե՛ս, — է՛, ասա՛ տսնա՛մ, ախպրացու ջան, ի՞նչ պըտի տանք, ի՞նչ գումար ա բռնում:

— Ասո՛, 24 խօսք է: Խօսքը հինգ կոպէկ, եւ 15 կոպէկ յաւելեալ, Ընդամենը 1 ռ. 35 կոպ.: — »Շա՛տ լաւ, Օսկան ջան — համեցիր»:

Ասոն վնարում է փողը եւ նորից հետաքրքրութեամբ հարցնում. «Օսկան ջան, քէ կարելի ա, մէկ էլ կարդա, տսնամ — վերջի խօսքը ինչպէստ եղաւ, քո՞ անունն եղաւ, քէ՞ մեր անուն»:

— Հեռագրի վերջը, — Ասո — գրել եմ իմ անունը. «Օսկան»: »Շա՛տ լաւ. դէ՛հ, ոտներիդ մեռնեմ, Օսկան ջան,

շուտ ուղարկա, շո՛ւտ ուղարկա, թող երթա... Դէհ, մնաս
բարով Օսկան ջան. քո լաւութենը յաւիտեանս յաւիտենից
չեմ մոռնայ...»

Ասօն հեծնում է ձին ու հեռանում իր գիւղը, որը
գտնւում էր 12 վերստ հեռաւորութեան վրայ :

Նոյն օրը, իրիկնադէմին Ասօ Բադալովը վերադառնում
է Օսկանի մօտ :

— Եա՛, Ասօ, ի՞նչ պատահեց, ինչո՞ւ յետ դարձար :

«Օսկան ջան, քեզնէ ի՞նչ քաղցցնեմ. մեր ծանօթն ես,
ախպրացու ես: Աչքի՛ս, գլխիս վրայ տեղ ունես: Բա չե՞ս
ասի, էն քո գրած քղթի մէջ մէ սխալ կայ: Քո արեւ, իմ
արեւ, դրուստ կ'ասեմ: Դիտե՛ս, Ասօն, որ մորթեա, սուտ
չ'լսօսա: Տե՛ս, էս տեղից գացի, խասայ մեր գեղ: Մէկ էլ
միտս ընկաւ էն քո գրած դիւանլիսանի թուղթը, հեռագիր
կ'ասէք, ի՞նչ կ'ասէք: Մի՛տք արի, մի՛տք արի. հեսար
արի — տսնամ ի՞նչ... մէ սխալ կայ էդ տեղ: Դրուստ ա,
ախպէր ջան, դարձայ, յետ եկայ, որ էդ սխալն ուղղեմք:

— Ասօ ախպէր, հեռագիրն արդէն ուղարկել եմ: Հե-
ռագիրն արդէն հասած կը լինի Թիֆլիզ: Բայց էլի պատ-
միր, տեսնեմ, ի՞նչ սխալ է:

«Ձը նեղանաս, Օսկան ջան. ես իմ հոգին դրուստ
կ'ասեմ: Խօ գիտե՛ս, որ Ասօն ամենեւին սուտ չ'լսօսա...
Ես ասեմ, քղթի տակ, Օսկան ջան, քո ազիզ անունն էր
գրած, «Օսկան» էր գրած: Է՛, լա՛ւ, ախպէր ջան. քղթի
բոլոր փարէն ես տամ: Շա՛տ լաւ. իմ գործն ա, իմ

պարտքն ա, — ուրեմը հոգուս պարտքն ա... տա՛մ, ախպէր ջան, տա՛մ: Բա վերջի խօսքի փարէն ինչի՞ պտի ես տամ: Իսկի չ'նեղանաս, Օսկան ջան: Փառք Աստուծոյ, քո ձեռ-
քով էլ գրել ես, տակն էլ գաքի նշանակել ես «Օսկան» —
Տա՛մ, ախպէր ջան, տամ. իմ գործի համար տամ, իմ
անւան համար տամ, իմ էրէխէքի անւան տա՛մ... Է՛, բա
քո անւան համար ես ինչի՞ պտի տամ: Մենք էլ ճի՛ծ,
էրէխի՛ տէր ենք, մարդ ենք, իսսն ենք, կը խասկնանք:
Մեր մէջ շահին գուր տեղ ընչի՞ կորչի...

— Ի՞նչ ես խօսում, Ասո ախպէր, խնդրեցիր, հեռա-
գիրը կազմեցի եւ ուղարկեցի: Խնդրեցիր, հեռագրի տակը
իմ անունը դնեմ, — դրեցի- Հիմա էլ ի՞նչ ես ուզում...

Դրուստ ա, ես իմ հագին, դրուստ ա. լաւութեն
էրեցիր, խօսքս կատարեցիր: Հմա, չասես, գեղըցի ենք,
չ'խասկցանք... Մենք էլ մարդ ենք, գլուխ ունենք, կը
խասկնանք: Լա՛ւ, ասեմք, ինչ որ կ'ասես, ճիշտ ա,
դրուստ ա: Բա էսոր ի՞նչ կ'ասես. ես լաւ, Աստուած դարձ
կէնա՞յ, որ քո ազիգ անւան, քո պատւական անւան հա-
մար փարէն խեղճ Ասոն տա՛յ... Ախպէր, էդպէս բան
մի՞թէ կարելի ա. քո օրինած ձեռքով գրած, քո պատւա-
կան անւան՝ — Օսկանի — համար փարէն ե՞ս տամ: Էդպէս
օրէնքներ ո՞րտեղ ա գրած, ո՞վ ա լսե, ո՞վ ա տես: Յու-
սումնական մարդ ես, հմէն բան կը խասկնաս. է՛, էդպէս
բան կարելի՞ բան ա...

Համբերութիւնը կորցրած, Օսկանը զայրացաւ: —

— Ասո՛, վերջապէս հեռացի՛ր. ես ժամանակ չունեմ
զուր եւ աւելորդ խօսելու :

«Եա՞, էդպէ՞ս. իմ ախպրացու Օսկան ջան, էդպէս
եղաւ, լա՛ւ, կ'ասես, կ'ասես. ես կօ՛ր կ'երբամ. է՛ն իմ մէ
շահին, էն վերջի խօսքի փարէն, քո՛ղ քո վզին պարտք մնայ :
Սաղ աշխարհ, քաղֆներ, յուսումնական մարդիկ քող
յիմնան, խասկընան, որ Օսկանի պատուական անւան մէ շա-
հին Ասո՛ն տեց...»

IX. ՆԸՄԸԿ

Տէր Գեորգը գիւղի մէջ յայտնի էր իբրեւ ժլատ, անհիւրասէր եւ անաղուիաց մարդ։ Ահա մի շաբաթ է, որ հարեւան գիւղից նորա ամուսնացած մեծ քոյրը — Նարգիզը — հիւր է եկել իր եղբօր մօտ։ Համբերութիւնը կորցրած՝ տէրտէրը զանազան միջոցներ է յօրինում, որ Նարգիզին մի կերպ ցանի, գլխից ու՛ղ անի։ Մինչդեռ խեղճ Նարգիզը, — վերին աստիճանի միամիտ մի կին — տէրտէրի մեքենայութիւնները չէր հասկանում։

Վերջապէս՝ գալիս է Նարգիզի մեծ որդին ու յանձնում Տէր-Գեորգին մի երկտող նամակ, որի մէջ Նարգիզի ամուսին՝ Ասատուրը երկու խօսքով խնդրում էր օգնել նամակաբերին մի քանի փութ ցորեն գնելու։

Առիթներ որոնող տէրտէրին այդ էր պէտք։ Նամակը նորան չափից դուրս ուրախացրեց։

— Նարգիզին կանչէ՛ք, Նարգիզին կանչէ՛ք, բացականչեց նա։

Ներս է գալիս Նարգիզը։

— Նարգի՞զ. դէհ շո՛ւտ, շա՛տ շուտով պատրաստուի՛ր, որ վաղը առաւօտ պէտք է վերադառնաս ձեր տուն։

Խեղճ կինը, կարծես վիրաւորւած՝ փորձեց դիմադրել։ —

— Ինչի՞ եղպէս շուտ, տէրտէ՛ր ջան, ախպէ՛ր ջան։ Դեռ երկու օր չ'կայ, որ եկել եմ։ Բարեկամներիս, ազգա-

կաններիս, ինչպէս հարկն ա, չեմ էլ տեսել, կարօտս չեմ առել: Թող մի երկու օր մնամ, կարօտս առնեմ, — էլի կ'երթամ, մի' վախենա, շուտ կ'երթամ...

— Նարգի՛ճ. ես բան եմ ասում, լուրջ բան. մասխարուքիւն չեմ անում: Պէտք է հասկանաս. չէ՞ որ հասկացող կիմ ես: Էդ խում իմ կողմից չէ, որ ասում եմ: Տե՛ս, Ասատուր Երեմիայի նամակ ա գրել, խի՛ստ, շատ խիստ պահանջում ա, որ քեզ շատ շուտով նանապարհ դնեմ, գնաս:

Այդ ասելով, — Տէր-Գեորգը ծրարից հանում է այն նամակը, որի մէջ յիշուած էր միայն ցորենի մասին, իսկ Նարգիզին նանապարհ դնելու մասին չ'կար եւ ոչ մի խօսք, եւ ապա վնուական կերպով ակսում է կարդալ: —

— «Շա՛տ շատ կ'իսնդրեմ տէրջից. անպահման, հաստա՛տ, ամենեւի՛ն հաստատ կ'իսնդրեմ, Նարգիզի ձեռը — ոտը տեսնես, շուտով նամբայ դնես, որ գայ... շո՛ւտ, շատ շուտով, անպատճառ, անպահման, անխօս, հաստատ, անշուշտ, յատուկ, սամսէմ, անպատճառ, անպահման, անշուշտ...»

Հետեւեալ օր, առաւօտ, դեռ լոյսը չ'բացւած, խեղճ Նարգիզը վերադառնում էր տուն:

X. ՄԵԼԻՔ-ՄՆԱՅԱԿԱՆ

Ղարանլուդը գտնուում է Նոր-Բայազետից Բասարգէչար տանող նանապարհին : Այնտեղ էր կարնում իր երկար կեանքը Մելիք Մնացականը :

Բարձրահասակ, յաղթանդամ, մաքուր հագնուած՝ գրաւիչ, ուրախ եւ ժպտերես դէմքով, առողջ, կարմրաթուշ, — նա իր արտաքինով երբեք չէր կարող յիշեցնել ուրսուն տարեկան հասակի մի մարդու : Գիւղացիք, — ծեր ու ջահել, միաբերան պնդում էին . —

— Մելիք-Մնացականին հէնց այդպէս ենք տեսել մեր ծնուած օրից :

Ղարանլուդ գիւղում, կամ աւելի միշտ այդ շրջանում, Մելիքը յայտնի էր իւր առատ ու շէն օջախով, իր աչքի ընկնող հիւրասիրութեամբ եւ բնաւորութեան հասարակական գծերով : Ինչ որ գիւղում պատահէր, — փորձանք, ուրախութիւն, կռիւ, խռովութիւն, — ամէն տեղ եւ ամէն անգամ Մելիք-Մնացականին էին դիմում եւ նա — գիւղի խաղաղասէր ու հեղինակաւոր Նահապետը — իսկոյն հանդէս կը գար իր փորձառութեամբ, իր հեղինակաւոր երկար խրատներով :

— Գիւղ մտնողը — լինէր նա գիւղացի, թէ բանուր. պետական ծառայող, հոգեւորական, հայ կամ քուրք, — անխուսափելի կերպով պիտի իջեւանէր Մելիք-Մնացականի

տանը, որ գտնուում էր մանապարհի վերայ. եւ նա, ամբողջապէս նուիրուած հիւրասիրութեան գործին, աշխատում էր ամէն կերպ իր ծանօթ, անծանօթ հիւրերին պատուել ու մեծարել:

Բայց Մելիք-Մնացականի բնաւորութեան եւ կենցաղի մէջ ամէնից աւելի բնորոշն ու էականը այն էր, թէ ինչպէ՞ս է նա դիմաւորում եւ ընդունում իր հիւրերին, ինչպէ՞ս է ծանօթացնում նրանց իր հայացման, իր հիւրասիրութեան բարդ տեսութեանը:

Կենդանի կերպով, կարծես երէկ լինէր, յիշում եմ, ինչպէս կայտառ ու գուարք Մելիքը, կանգնեցնելով մեր կառքը, դիմաւորեց մեզ: —

— Բարո՛վ, ախպէր, բարով: Դէ՛հ, համեցէ՛ք, համեցէ՛ք:

— Յարգելի Մելիք, շտապում եմ, հնարաւորութիւն չ'կայ մնալու — աշխատեցի դիմադրել ես:

Բայց անկարելի եղաւ կասեցնել անխուսափելին: Մելիքն իսկոյն սկսեց իր մառը: —

— Տօ՛, տօ՛, էդեմց էլ բան կ'լինի՞: Տօ՛ էդիկ որ կ'ասէք, ամօք բան ա: Դէ՛հ, մարդ ա, իսան ա, պատահե՛ր ա: Իջէ՛ք, էկէք նստեմք, խօսեմք, ասեմք, լսեմք, քիչ մը ժամանակ կ'անցնի՛, էլի ձեր մամբէն կ'ընեմք, կ'երթաք: Դէ՛հ, մենք էլ մարդ եմք, անուանի մարդ եմք, էս գեղի իշխանն եմք, էս մահալի մէջ մեզ կը մանչնան, կը յարգեն: Դէ իդա տեղ մենք էլ կանգնած ինք...

Մելիքը մեզ սենեակ տալաւ եւ նորից շարունակեց:

— Մարդ ա, իսան ա, պատահեր ա, մենք էլ իդատեղ գտնուել ինք: Բան ա, ձկնից, մկնից... տաշեղից մէ պստլիկ կրակ իդատեղ կ'վառենք, շուտով, խըտխետուն, ձեռաց խօրագից, մօրագից կ'պատրաստենք, կ'բերենք, կ'ուտէք, կ'երթաք: Դէ մեր էս գեղն էլ զաքի ծովի մօտն ա, ծովն էլ զաքի մեր ծովն ա, ծովի ջուր ա, ջրի ծով ա, ձուկ ա, տանեխ ա, իշխան ա, Աստուծու տուած բարիք ա, փառաւոր բան ա, կանեակին շատ լաւ սագական է... Մեր Արմենակն էլ իդատեղ պարապ — սարապ կանգնած ա. ամենեւին վնաս չունի — կ'վազնի, իդատեղ տաշեղից — մաշեղից, աքարից կ'ժողվայ, կ'բերա, խորոտ սիրուն կ'վառայ, կ'սարգայ, կ'պրծնի կ'երթայ... Էդ էլ մի բան ա — խօրագից, զակուկուց, հացից, պանրից մէկ մէկ քիֆա կ'վերցնէք, կ'ուտէք, կ'վերջանա կ'երթայ... Դէ՛, խօրագի հետ զաքի կանեակ կայ, գինի կայ, արաղ կայ, քաղցր ջրեր կան... զակուկա կ'անէք, էլի ձեր համբէն կ'շարունակէք...

— Դէ համեցէ՛ք, համեցէ՛ք:

Մի-մի սրուակ լաւ կանյեակ առաջարկելով եւ ինքն էլ մի երկուսը կոնծելով, Մելիքը շարունակեց:

— Այսպէր ջան, ինչի՞ կը նեղանաք: Օրինակ, մենք էտենց ինք մշտական ապրել: Ինչե՛ր չիմք տեսել, ինչե՛ր չիմք արել, ի՞նչ քաղաքներ, երկիրներ չիմք անցել... Օրինակ, Հնդկաստուն, Զինաստուն, Պարսկաստուն, Էջմիածին, Պետրէպոլ, Հալէք ու Մոսկով, աշխարհէ աշխարհ անցել ինք, շրջել ինք, տեսել ինք: Իմացել ինք, որ ուսումնականներ կան, Էդելսօններ կան, լուսաւոր բաներ կան: Ամէն

բան տեսել ինք, ծանօթ ինք, փորձուած ինք... Դէ էդպէս ինք մենք ապրել...

Եւ ապա ընդատելով նաոր, Մելիքը դարձաւ իր որդոց, որ դրսեւ սպասում էին:

— Տօ՛, տօ՛ մե՛ր տղա, Արմենակ, տօ՛, տօ՛ դու, մեր ջոջ տղա, մեր լաւ տղա Գալօ, բա ինչի՞ր էդպէս կանգնել էք: Դէ վազէք, դէ հասէք, դէ բերէք տաշեղից, մաշեղից... Օջախ ա, կրակ ա, քօնիր ա, — իդատեղ սիրուն վառէք, սարգէք... խօրագից, գակուսկուց... մարդ ա, իսան ա, պատահեր ա... Էս մեր պատուական դոնախներին նամբայ ցցէք — երբան...

— Դէ մենք էտենց ինք ապրել: Կեանքում շատ բաներ ինք տեսել, շատ բաներ ինք լսել: Տեսակ-տեսակ մեծաւորներ, իշխաններ, ջոջ ու պատլիկ չինովնիկ, ծառայողներ, նաչարնիկ, կորբնատ, ամէն տեսակ մեծամեծներ եւ լաւ լաւ մարդեր տեսել ինք, ընդունել ինք, էնոնց հետ իդատեղ քաղցր քաղցր խօսել ինք, պատուել ինք: Զօրօրինակ, մեր էս կաթողիկոսի հետ շատ սիրով բարով ծանօթ ինք, տեսել ինք, կորբնատների հետ մէկտեղ փայտօն նստած ինք, պտտած ինք — դէ մենք էսպէստ ինք ապրել...

— Տօ՛, տօ՛ տղա Գալօ, լա՛ւ տղա Գալօ, շան տղա Գալօ, դէ, դէ շուտ արա, ձկնից, մկնից, մսից, պանրից... հաւկիթ ա, ձվածեղ ա, եղ ու մեղր ա — դէ շուտ բե՛ր, էդա տեղ դի՛ր, խորո՛տ սիրուն դարսիր, որ մեր պատուական դոնախներ շատ չ'նեղանան... Դէ շուտ, դէ շուտ...

— Մեղի՜ք ալսպէր, — նկատեցի ես, — զուր նեղութիւն մի՛ քաշէք. ոչինչ հարկաւոր չէ, առանց այդ էլ — ձե՛զ մենք լաւ գիտեմք, լաւ փանաչում ենք, ձեր շէն օջախի մասին շատ ենք լսել: Բայց ներող եղէք, քոյլ տուէք, որ շուտով փանաւարհուենք, քանի՜ որ...

— Դէ՛, դէ՛, էդ որ կ'ասէք, ասելու բան չէ, ամօք բան ա... մարդ ա, իսան ա, օտարական ա. մենք էլ էսատեղ կանգնած ինք... Մեր օջախն էդպէս ա, լաւ օջախ ա, մեծ օջախ ա, շէն օջախ ա... Մենք էլ զաքի կարդացւոր ինք, շատից-քիչից կ'իսասկընամք, շատ բան տեսել ինք, օխտը տղի տէր ինք, օխտը հարսի տէր, քանի քա՛նի քոռներ ունինք... Աշխարհում ինչքան գործեր կան, բաներ կան, լաւ ու վատ կայ, ամէն ինչ տեսել ինք, տեղեակ ինք, խէրն էլ, շառն էլ գիտեմք: Խօսք օրինակ, քաղաւորների կան, սօցալիստների կան, մշակականների, դաշնականների, տեսակ-տեսակ մարդեր, կը վիճեն, կը խօսան, կը կռուեն, կը հաշտուեն... Մեր էս օջախ սօցալիստների շատ վախտ էկած ա, տեսած ա, կերած ա, խմած ա... դէ մենք էլ էնոնց ընդունել ինք, պատուել ինք, քաղցր քաղցր խօսել ինք... սօցալիստների ասածները լսել ինք: Դէ շատ լաւ բան ա, լաւ բաներ կ'ասեն, լաւ բաներ կ'խօսան, խելի կտուր բան ա, գլուխ գալու բան ա, դէ սուտ չը կայ, մենք էլ էնոնց զաքի կ'սիրենք, կը յարգինք... զաքի մենք էդենց ինք ապրել...

Եւ ահա մէկ ժամ չ'անցած Մեղիքի ուրախ եւ կայտառ որդիք — Արմենակն ու Գալօն — սեղանը բաց արին, ծածկեցին խմիչքներով ու զանազան ուտելիքներով: Գլխաւորը,

ի հարկէ, ձուկն էր, սփանջելի իշխան ձուկը, եփուած իւր հարազատ ջրի մէջ՝ որ խիստ ախորժելի եւ դիւրին էր մեզ համար։ Բայց Մելիփի երկա՛ր «ատենաբանութիւնը», ասես, խստիւ խանգարում էր մեր ախորժակին, որովհետեւ անհնարին էր նրան չ'լսել, անհնարին էր անուշադիր լինել նորա փայլուն նառերին, մինչ սփանջելի իշխան ձուկը տրամադրում էր մի այլ բանի...

— Դէ՛, դէ՛ շուտով, տօ տղա Արմենակ, մեր տղա Արմենակ, տօ տղա Գալօ, մեր տղա Գալօ, շան տղա Գալօ — դէ՛հ, շուտ կանեակ լցրէ՛ք, արադ լցրէ՛ք, էս պատուական հիւրերին քաւազա էրէ՛ք, մարդ ա, բան ա, իսան ա... — Ասաց Մելիփը եւ ուղղեց մեզ սրուակները։

— Շնորհակալութիւն, Մելիփ ախպէր, շնորհակալութիւն։

— Դէ մենք էդենց ինք ապրել... — Նորից սկսեց Մելիփը, — էդա Արմենակն էլ որ իդատեղ կանգնած ա, ջահէլ տղա ա, սիրուն տղա ա, մեր հարազատն ա, կարդացուր ա, ուսումնական ա, գազէքներ կ'կարդա, ամէն տեղ եղել ա, ամէն ինչ տեսել ա, փորձուած ա, շատ վախտ մեզի խետ կ'կուռի։ Էնի՛կ, որ էդատեղ կանգնած ա, մեր տղան ա, հարազատ ա, կարդացուր ա, խելացի ա, քաջ տղամարդ ա, լաւ ռաչպար ա, — մեր Գալօն ա, քաջ Գալօն ա... Մենք էլ գաթի մշտական էսպէս ապրել ինք, մեր օջախն էսպէս ա, լիքն ա...

— Դէհ, մարդ ա, իսան ա, պատահեր ա. անցուորական մարդ է՛ք, ցրտից էկած մարդ է՛ք։ Մարդն էս աշխարհ մէ

խետ կը գայ : Դրուստ ա , օրէնք ա , երկնից եղպէս կարգա-
դրած ա . որ մարդս էս աշխարհից իր փասա փուսէն
ժողուեց , գնաց , էլ յետ չի գայ , բնաւ չի՛ գայ . . . Մենք էլ
զաքի մարդ ինք , հողածին մարդ ինք . էսօր էստեղ
կանգնած ինք , կ'սօսանք , կ'պատմենք , կ'ծծղանք , մէկ էլ
տեսար , էգուց քողի՛նք էս աշխարհն , հեռացանք . . . Մարդ
ա , իսան ա , հողածին ա , պատահեր ա , մէ պստիկ լաւու-
քեն ա , պէտք ա անես . . . դէ՛հ , ախրը մենք մէ՛ խետ ինք
էկէլ էս աշխարհ , էլ չենք գայ . . .

— Զկնից , մկնից , տաշեղից , աթարից , ծով ա , մեր
ծովն ա , ծովի ջուր ա , ջրի ծով ա , — դէ մենք էսեկց ինք
ապրել . . .

Երբ վերջացաւ Մելիք-Մնացականի հիւրասիրութիւնն
ու փիլիսոփայութիւնը մենք շնորհակալութիւն յայտնեցինք
ու հեռացանք , բայց երկա՛ր , շա՛տ երկա՛ր ժամանակ նա
չէր հեռանում մեր յիշողութիւնից . . .

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	Էջ
1. Նախերգանք	7
2. Սուտրա (ունենականք)	11
3. Հարցում ու անցում	91
4. Աբհիդարմա	171
Ա. Դէպի հեռուներ	173
Բ. Եզիպտոս, Բաբելոն	177
Գ. Պաղեստին	181
Դ. Նաչիքիտաս, Սակիա-Մունի	184
Ե. Իրան	198
Զ. Աթէնք, Հոմէրոս եւ Պղատոն	203
Է. Հռոմ, Կեսար	211
Ը. Դանթէ Ալիգիէրի	220
Թ. Իսահակ Նիւտոն եւ Վիլհամ Շէքսպիր	230
Ժ. Սով ու Սելաւը մտքի	237
ԺԱ. Էմմանուէլ Կանտ	245
ԺԲ. Վօլֆգանգ Գէօթէ	265
ԺԳ. Էլի դէպի Հայրենիք	270
ԺԴ. Սահմանի մօտ	278

	Է:
5. Մեր կեանքի իմաստունները. պատկեր ու ժպիտ.	287
I. Սերոբը դատաստանի առաջ	289
II. Ըբրամի հաշիւը	300
III. Ղարիբ	310
Ա. Թազայ զակօն	310
Բ. Թազայ հուլաթ	315
Գ. Թէատոր	318
Դ. Սօցալիստ	320
Ծ. Մոլդաւ	324
IV. Սուպ	333
V. Վէժ	335
VI. Խալաստօկ	338
VII. Ասօյի խնդիրը	341
VIII. Վերջին խօսքը	345
IX. Նամակը	351
X. Մեկը Մնացականը	353

ՅԱՅՄԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Գիւնն է՝

բ․ կ․

1. Արիւն Էջեր․ բանաստեղծութիւններ (սպա-
ռուած)․ 1903 թ․ —.15
2. Թարգմանական բանաստեղծութիւններ (սպա-
ռուած)․ 1904 թ․ —.15
3. Անհունի Էջերում․ բանաստեղծութիւններ (սպա-
ռուած)․ 1904 թ․ —.60
4. Հպարտ Հոգու Երգերից․ բանաստեղծութիւններ
(սպառուած)․ 1904 թ․ —.30
5. Кучак Нахапет. Песни Любви. Со вступительной
критической статьей 1904г. —.30
6. Սվետոզար Զարովիչ․ — Փոքրիկ պատմութեան,
բարգմ․ 1906 թ․ —.30
7. Ֆրանսիական գիւղացիութիւն։ Տնտեսական ու-
սումնասիր․ բարգմ․ 1906 թ․ —.25
8. Երկերի ժողովածու․ Հատոր Ա․ Բանաստեղծու-
թիւններ։ Վիեննա 1927 թ․ 1.50
9. Երկերի ժողովածու․ Հատոր Բ․ Բանաստեղծու-
թիւններ։ Վիեննա 1928 թ․ 2.—

10. Երկերի ժողովածու. Հատոր Գ. Բանաստեղծու-
քիւններ եւ պատկերներ: Վիեննա 1929 թ. . . . 2.70
11. Основы социально-психических явлений в связи
с критикой Экоиамиических учений (рукопись) —.—
12. Вещи о вещах. Сборник стихов, в перев.
Зарин-Несвицкого. Вена. 1929 2.—

Պատրաստ է արդէն եւ շուտով կը յանձնուի տպագրութեան
ՀԵՂԻՆԱԿԻ՝ ԵՐԿԵՐԻ Դ. ՀԱՏՈՐԸ, որը բաղկացած կը լինի
երեք մասից եւ կ'ունենայ հետեւեալ բովանդակութիւնը.

I. Մաս: Բանաստեղծութիւններ «ՏԻՆՁԵՐԻՑԻ ՏԱԻԻՂԸ»
խորագրի տակ (մօտ 200 էջ):

II. Մաս: 1. Կեանքի ծագումը եւ նորա զարգացման
խնդիրը: Գիտակցութեան ձեւաւորումը: Իմացական
խնդիրներ: 2. Իմացումի եւ տրամաբանութեան ծա-
գումը եւ էական փունկցիան: 3. Տրամաբանական կա-
պերը հետեւանք են եւ համապատասխան իրական
կապերին: 4. Փորձնական գիտութեան աստիճանա-
կան ընդհանրացումը եւ հեռանկարը փիլիսոփայական
նախապարհի վերայ: 5. Տիեզերքը եւ նորան ըմբռնող
իմացական ամբողջացած սխտէմը: 6. Փիլիսոփայու-
թեան եւ գիտութեան բաժանումը: 7. Հասարակագիտու-
թեան տեղը իմացական ընդհանուր սխտէմի մէջ:

111. Մաս: 1. Մարդկային ցեղը բուսական եւ անասնական աշխարհների համեմատութեամբ: 2. Մարդուն յատուկ առանձին տեսակի հոգեկան պրոցէսները՝ իբրեւ հիմք մարդկային ցեղի առանձնայատուկ զարգացման: 3. Մարդկային ցեղի անջատումը անասնական աշխարհից: 4. Լեզու, նորա ծագումը եւ մտաւոր կարողութեան բաժանումը: 5. Հասկացողութիւնների եւ գաղափարների ծագումը: 6. Հասարակական կեանքի եւ նորա առաջխաղացութեան հիմքը կազմող հոգեկան *sui generis* պրոցէսները: 7. Իրաւոնքի, բարոյականութեան, կրօնի, էսքեքիկայի (գեղարուեստի), հասարակական տնտեսութեան, քաղաքական - տնտեսական ուսմունքների եւ քաղաքական կուսակցութիւնների էութիւնն ու ծագումը իբրեւ անհրաժեշտ եւ անմիջական արդիւնք առանձնայատուկ եւ ուրոյն հոգեկան պրոցէսների: 8. Պատմական զարգացման օրէնքները: 9. Մարդը՝ հասարակական տեսակէտից անկատար անասնական վիճակից ելնելով, դիմում է հասարակական — բարձր տեսակի, կատարեալ վիճակի: 10. Առաջխաղացութեան ուրոյն գործօնները: 11. Գեղարուեստը իբրեւ կատարելագործութեան տանող օժանդակիչ գործօններից մէկը: 12. Գեղարուեստի գիտական ըմբռնողութեան մէքողը, նորա բովանդակութիւնը եւ տեսական քննադատութեան փնտրանքը եւ այլն:

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԵՐԿԵՐԻ ԱՅՍ Դ. ՀԱՏՈՐԸ ԲԱՂԿԱՑԱԾ ԿԸ ԼԻՆԻ

ՄՕՏ 500 ԷՁԻՑ ԵՒ ԿՍՐԺԵՆԱՅ 5 ՐՈՒԲԼԻ

Մելիթարեան Տաւրան

ՆԿԱՏՈՒԱԾ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐԸ

Էջ	տող	գրուած է	պէտք է լինի
19	3	Ձեզ է նայում	Քեզ է նայում
68	17	Նրբահաս	Նրբահոս
73	1	Եւ դո՛ւ, մարդ	Եւ դո՛ւ, ով մարդ
117	8	Խնձու, ասէք, գովք ու գաւիք զգալի	Խնձու, ասէք, ինձ չեն տալիս գովք ու գաւիք զգալի...
134	10	Մեզ քուրմ է պէտք տաճարի դէռ	Մեզ քուրմ է պէտք տաճարի մէջ դէռ
185	7	հիւր գնացեր	հիւր գնացիր
205	7	Դեռ կայ Յոյս	Դեռ կայ Յոյսը
211	16	Տես, ոչ որին	Տես, ոչ որի
223	2	տեսնում ես	տեսնում եմ ես
237	13	Ձէ՛ որ դու էլ արեւից, — էլ	Ձէ՛ որ դու էլ արեւից ես, — էլ
240	18	Ես օրինակ քեզ բերեմ	Ես օրինակ քեզ կ'բերեմ
251	1	գազան ու կողմեր	գազան ու հողմեր
235	16	փոշման խոնարհ	փոշման ու խոնարհ
273	15	լուսովը վերին	լուսովը վերին
274	16	վերին գործի քէմ	վերին գործի քեմ
280	2	հեռու մթքի	հեռու մտքի
280	4	հման չէ մթքերի	հման չէ մտքերի
280	23	բանծրանում	բարծրանում
283	17	Խոր բերք ուրոյն	Խոր բերք էր ուրոյն
286	4	Թող այս գիրքը, նորա ծիրքը ձեզ ցոյց տայ իմ երազներ	Որ աշխարհի սուրբ տաճարում զանեմ անմահ երազներ
286	12	Եամանը մօտ է դարձիս	Եամանը մօտ է Անծիս
286	15	Ներսը նայէք ձեր սրտի	Հունձը տեսէք իմ Արտի
290	1	Խէթ աչքով նայողը	Քո աղուհացով եմ ապրել, քո մալին, քո ապրանքին խէթ աչքով նայողը

էջ	տող	գրուած է	պէտք է լինի
299	10	Դրուստա, չէ՛ խոս- տացել ես	Դրո՞ւստ ա, թե՛ չէ, — խոստացել ես
312	10	Հափարերանական	Հափարերական
315	19	Էս թաւար քան	Էս թաւուր քան
333	21	միս կու տայ, ծուկ կու տայ	միս կ'ուտայ, ծուկ կ'ուտայ
334	13	միս կու տայ, ծուկ կու տայ	միս կ'ուտայ, ծուկ կ'ուտայ
344	7	Խըխետին	Խըրխետին
344	18	Էնպէս գրես, որ մեզ մէ	Էնպէս գրես, որ մեր մէ
352	12	սկսում է կարդալ	սկսում է կարդալ
366	4	Экономических	Экономических

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0029414

ЦЕНА

II
1334